

RIITTA LAAKSO

Arjen rutiinit ja yllätykset

— etnografia lastenkotityöstä

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
28. päivänä marraskuuta 2009 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkimuksen laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. (03) 3551 6055
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Acta Universitatis Tamperensis 1444
ISBN 978-951-44-7807-9 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 876
ISBN 978-951-44-7808-6 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2009

Esipuhe ja kiitokset

Kirjoitin ensimmäisen suunnitelman lastenkotityön tutkimisesta syksyllä 2003. Tänäkin kuusi vuotta myöhemmin on aika lähettää tutkimus maailmalle muiden luettavaksi ja kommentoitavaksi. Ilman tukea kaikki tämä ei olisi ollut mahdollista. Suurimmat kiitokset tutkimukseni valmistumisesta kuuluvat tutkimukseeni osallistuneille lastenkodin työntekijöille sekä lastenkodissa tutkimusta tehdessäni asuneille lapsille ja heidän vanhemmilleen. Kiitos teille, että sain olla mukana.

Työni ohjaajana on toiminut professori Tarja Pösö. Hän on alusta asti uskonut tutkimusideaani ja kykyyni toteuttaa se. Hän on ollut kannustava ja hänen antamansa palautteet ovat vieneet työtäni aina eteenpäin. Tarjan pitkä kansainvälinen kokemus laitostyön tutkijana on ollut minulle korvaamaton tuki, johon olen voinut luottaa epäilyksen hetkinäni. Väitöskirjatyön ohella hän on ohjannut minua tutkijan elämään kuuluville minulle aiemmin vieraille areenoille, kansainvälisiin seminaareihin, tutkijatapaamisiin ja artikkelien kirjoittamiseen. Tästä kaikesta suurkiitokset Tarjalle!

Väitöskirjani esitarkastajina olivat professori Maritta Törrönen ja professori Markku Jahnukainen. Kiitos heille paneutumisesta tutkimukseeni ja arvokkaista kommentteista. Markku Jahnukaiselle kiitokset myös siitä, että hän lupautui vastaväittäjäksi matkankin takaa.

Väitöskirjani käsikirjoituksen lukemisesta nopealla aikataululla kiitän professori Hannele Forsbergia. Hän on ollut kiinnostunut tutkimuksestani niin laitoksen jatkokoulutusryhmän toisena vetäjänä kuin myös laitoksen käytävillä siellä maleksiessani. Käsikirjoitusvaiheessa tutkimukseni tarkasta ja paneutuvasta kommentoinnista kiitän tutkija Susanna Hoikkalaa ja opettajakollegaani, lehtori Helena Hatakkaa, jonka rohkaisevat sanat ovat kantaneet työni loppumetreillä.

Tein tutkimusta pääasiassa kotona. Se, että olen voinut jakaa tutkijan arkeani täällä Lahdessa Tuija Erosen kanssa, on ollut minulle ensiarvoisen tärkeää. Suurkiitos Tuijalle monista yhteisistä hetkistä milloin puhelimesta milloin sie-

nimetsällä! Tampereen yliopiston sosiaalityön jatkokoulutusseminaarit tarjosivat minulle tärkeän paikan esitellä ja käsitellä keskeneräisiä tekstejäni. Olen paljosta kiitollinen ryhmälle, jossa sain olla mukana. Kiitos Leena Autonen-Vaaranieni, Rosi Enroos, Tuija Eronen, Inkeri Eskonen, Susanna Helavirta, Marja Katter, Johanna Korpinen, Satu Ranta-Tyrkkö, Lasse Rautniemi, Jessica Sundström ja Erna Törmälehto rakentavasta ja paneutuvasta tekstieni kommentoinnista.

Sain olla myös mukana sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön valtakunnallisessa tutkijakoulussa. Professori Irene Roivaisen, professori Kyösti Urposen ja akateemiatutkija Mirja Satkan vetämään ryhmään kuuluivat Tuija Eronen, Susanna Hoikkala, Marjatta Martin, Johanna Moilanen, Heli Niemi, Elina Pekkarinen ja Suvi Tuomikoski-Koukkula. Tutkijakoulun tapaamiset olivat minulle tiedeyhteisön ulkojäsenelle merkittäviä paitsi oman tutkimusaiheeni kannalta myös sen hahmottamiseksi, mitä sosiaalityössä tällä hetkellä Suomessa tutkitaan ja millaisin teoreettisin ja metodologisin painotuksin tutkimustyötä toteutetaan. Kiitos kaikille mukana olleille kiinnostavista ja innostavista keskusteluista.

Saamistani apurahoista kiitän Suomen Kulttuurirahaston Päijät-Hämeen rahastoa, Lapsen Aika Säätiötä, Tampereen yliopistoa sekä Tampereen yliopiston Lapsuuden ja perheen tutkimuksen yksikköä. Kiitän myös työnantajaani Lahden ammattikorkeakoulua ja lähiesimiehiäni, joiden joustava suhtautuminen on mahdollistanut eripituisten opintovapaiden pitämisen.

Tärkeimpänä tukenani on ollut mieheni Pekka. Hän on oikolukenu toimitajan ammattitaidolla tekstini ja saattanut sen viimeistelykuntoon. Kiitokset Pekalla rohkaisuista, ystävydestä ja huumorin keventämistä hetkistä. Poikani Juho ja Tuomo ovat tutkimusta tehdessäni muuttaneet pois kotoa. Olemassaolollaan he ovat pitäneet minut kiinni äitinä olemisen arjessa. Epäilen, että tutkimuskatseeni lastenkotityöhön olisi toinen ilman poikieni kanssa elettyä yhteistä elämää. Kiitos läheisilleni ja ystävilleni siitä, että olette jaksaneet olla läsnä poissaolevuudestani huolimatta!

Lahdessa 20.9.2009

Tiivistelmä

Riitta Laakso

Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä

Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalityön tutkimuksen laitos,
väitöskirja 2009.

Tutkimuksen pääkysymys on, mitä on lastenkodissa tehtävä työ. Tarkastelun kohteena on vain vähän tutkimuksellista kiinnostusta osakseen saanut arkinen lastenkotityö, sen jäsentäminen ja käsitteellistäminen. Tutkimuksen tavoite on sekä empiirinen että teoreettinen. Empiirisenä tavoitteena on kuvata ja jäsentää lastenkotityötä, sen eri ulottuvuuksia. Teoreettisempaan tavoitteena on löytää kiteytyneitä käsitteitä lastenkotityön ymmärtämiseksi. Tutkimuksen teoreettis-metodologisena perustana on etnometodologinen etnografia. Tutkimuksessa jaetaan muiden etnometodologisesti suuntautuneiden tutkijoiden näkemys arjen kiinnostavuudesta.

Tutkimuksen lähtökohtana on käsite lastenkotityö. Lastenkodissa tehtävään työhön ja lastensuojelulaitoksiin liittyvä käsitteistö on sekavaa ja vakiintumatonta. Laitoksista käytettäviä nimiä on useita. On oppilaskoteja, pienryhmäkoteja, perhetukiyksiköitä, vastaanottokoteja ja lastenkoteja. Nimen perusteella laitoksen toiminnan painotusta ja työn tekemisen tapaa tai edes yksikön suuruutta on vaikea päätellä. Myös lastensuojelulaitosten toimintaan liittyy sama käsitteellinen moninaisuus. Lasten kanssa tehtävästä työstä on kirjoitettu hoitona, erityisenä huolenpitona, kasvatuksena ja korostettu työn terapeuttista luonnetta. Tässä tutkimuksessa tätä käsitteellisesti jäsentymätöntä tutkimusaihetta lähestytään monitieteellisestä näkökulmasta ja hyödynnetään sosiaalityön, kasvatustieteen ja hoivatutkimuksen käsitteellistyksiä ja keskusteluja. Tutkimus kiinnittyy teoreettisiin keskusteluihin lastenkotityön viitekehuksesta ja tietoperustasta sekä työn ammatillisesta luonteesta.

Tutkimuksen toteutustapa on etnografinen. Tutkimuksen aineisto on kerätty kahdesta lastenkodista syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana. Aineisto koostuu havaintomuistiinpanoista, tutkimuspäiväkirjasta, kenttäjakson loppupuolella teh-

dyistä työntekijöiden haastatteluista (21), yhden lastenkodin lapsikohtaisista päivittäisraporteista sekä lastenkotien itse tuottamista aineistoista, laatukäsikirjoista, tilastoista ja toimintakertomuksista.

Tutkimus jakautuu neljään empiiriseen lukuun, jotka jäsentävät lastenkotityötä ja sen eri ulottuvuuksia. Ensimmäisen luvun nimenä on ”arkinen huolenpito”, joka käsitteellistykseenä tiivistää yhden lastenkotityön aspektin. Lastenkotityö on kasvatuksellisten ja hoidollisten tavoitteiden rinnalla konkreettista lapsista huolehtimisesta ja huoltamisesta, arjen pyörittämisestä, lasten asioiden hoitamisesta ja lasten kanssa olemisesta. Tätä huolenpitoon ja arjen rutiineihin kiinnittyvää työn ulottuvuutta jäsennetään ja käsitteellistetään ensimmäisessä empiirisessä luvussa. Toisessa empiirisessä luvussa keskitytään kuvaamaan ja analysoimaan tarkemmin ”lasten kanssa” tehtävää työtä. Lastenkodissa lasten kanssa tehtävälle työlle on tyypillistä yhteisöllinen luonne. Paikalla on yleensä useita lapsia ja vuorossa useampi kuin yksi työntekijä. Toimintaa määrittää aikuisen ja lapsen välinen suhde, jolle on tunnusomaista ymmärrys aikuisen ja lapsen erilaisista vastuista ja vallasta. Tutkimusaineiston perusteella lastenkodissa työtä tehdään lasten lisäksi myös vanhempien kanssa. Kolmas empiirinen luku keskittyykin ”vanhempien kanssa” tehtävän työn jäsentämiseen. Lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävä työ on melko näkymätön ja analysoimaton aihe tutkimuskirjallisuudessa. Lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävän työn erilaiset painotukset on tässä tutkimuksessa jäsennetty seuraavasti: käytännöllistä kasvatuskumppanuutta, vanhemmuuden kontrollointia ja vanhemmaksi houkuttelua. Neljäntenä lastenkotityön ulottuvuutena ovat ”hankalat aiheet”. Lastenkotityön hankaluus liittyy loukatun lapsuuden läsnäoloon, heikosti määrittyvään lastenkotityön ammatillisuuteen sekä työn yllätyksellisyyteen.

Avainsanat: lastenkotityö, etnometodologia, etnografia, lastensuojelulaitokset, lastensuojelu

ABSTRACT

Riitta Laakso

Everyday routines and surprises – an ethnographic study of residential child care work

Doctoral Thesis

University of Tampere, Department of Social Work Research

This study is ethnography of residential child care work. The main research questions are: What is the everyday residential child care work? What are the main dimensions of the work? Children's homes have a long history and institutions are still strongly present in our child protection. Notwithstanding there has been little research interest in Finland related to children's homes. The focus of this dissertation is on the residential child care work done in children's homes, aiming to analyze, understand and provide concepts to the practical work in residential child care. The study is based on the ethnomethodological approach. Like other ethnomethodologically oriented researches this study is focused on everyday routines and day-to-day practices.

The understanding of care in residential care varies and the concepts used are all with diversity. Research literature often refers to the concept of "care" meaning take care of, support or bring up, or to the concept of "treatment" meaning to emphasise on the therapeutic nature of residential care. The names used to describe residential placements are not clear-cut either and refer to multiple forms of institutions. There are group homes, children's homes, assessment centres, family foster homes, cottage homes and family centres. The terms used do not necessarily describe the nature of institution, how it operates, what its goals are or even how large its facilities are. This dissertation is anchored in theoretical discussions of professional identity, knowledge bases and theoretical frames in residential child care work.

The approach in this study is data-based. Through the analysis focus is on the everyday practices and episodes and understanding conceptualization as an on-

going process. The data for the study was collected during the periods of participant observation spent in two children's home during the autumn 2004 and spring 2005, around three months in both children's homes. At the end of the fieldwork periods, care workers (21) were interviewed and other data about children's homes, daily reports, statistical information and annual reports, was collected.

The study is divided into four empirical chapters. First chapter describes and conceptualises the residential care as "everyday caring". According to the data residential care is not only special treatment but also very concrete everyday routines, caring and living together with children. The first empirical chapter describes and analyses this dimension of residential child care work. Second chapter concentrates on analysing the work with children. Typically, in children's home, the work with children requires working with the dynamics of a peer group not only with an individual child. The care workers highlight constructing confidential relationships between children and staff more than using special methods. Everyday interactions and respect for individuality of each resident and their circumstances is regarded important. Work with children is based on the understanding of belonging to different generations – children and adults. Relationships are recognised the differential distribution of duties and responsibilities according to generation. According to the data residential care is not only working with children but also working with parents. The work with parents in children's homes has been quite invisible in research literature. In this study was found three main aspects: working in partnership with parents, controlling parenthood and talking parents into parenthood. The fourth dimension of residential care work was named "troublesome issues". Those issues are connected to the present of offended childhood, hard to define professionalism in residential child care and the unexpected episodes, surprises in children's homes.

Key words: child protection, residential child care, looked-after children, ethnomethodology, ethnography

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	15
2. LASTENKOTITYÖN JÄLJILLÄ.....	20
2.1. Lastensuojelun tehtävä ja sen ideologiset painotukset.....	20
2.2. Lastensuojelulaitosten ja lastenkotityön paikka suomalaisessa lastensuojelussa.....	27
2.3. Lastenkotityö ammatillisena työnä	39
2.4. Tutkimukseni paikannuksia	48
3. ETNOGRAFINA LASTENKODISSA	56
3.1. Tutkimustehtävä.....	56
3.2. Etnografia tutkimuksen metodologisena.....	58
3.3 Lastenkodin ovella ja keittiössä – tutkijan matka lastenkotiin	65
3.4. Tutkimukseni lastenkodit	70
3.5. Lastenkodissa lähellä herkkiä ja henkilökohtaisia elämäntilanteita	84
3.6. Aineisto ja aineiston analysointi	94
3.6.1. Etnografinen aineisto.....	94
3.6.2. Aineiston analysoinnin vaiheita ja tapoja.....	103
3.7. Hämmäntynyt tutkija	110
4. ARKINEN HUOLENPITO	114
4.1. Huolehtiminen.....	117
4.2. Kotitapaisuus.....	126
4.3. Jännitteinen arki	130
4.4. Arkisten tapahtumien ja toimien päällekkäisyys	133
4.5. Yhteenveto	136

5. LASTEN KANSSA	140
5.1. Lastensuojelutyötä ruokapöydässä – ruokapöytä kohtaamispaikkana	142
5.2. Yksilöllistä huomioonottamista ja sääntöjä	150
5.3. Selvittelyjä ja lapsen kokemuksen kuulostelua.....	159
5.4. Lasten kanssa työskentelyn menetelmät	166
5.5. Suhdetyötä.....	171
5.6. Tarinaa lapsesta rakentamassa	176
5.7. Yhteenveto	180
6. VANHEMPIEN KANSSA.....	184
6.1. Lastenkodin työntekijöiden kohtaamisia vanhempien kanssa	188
6.2. Käytännöllistä kasvatuskumppanuutta, vanhemmuuden kontrollointia ja vanhemmaksi houkuttelua.....	200
6.3. Erilaiset työorientaatiot.....	212
6.4. Yhteenveto	221
7. HANKALAT AIHEET	225
7.1. Loukatun lapsuuden läsnäolo.....	228
7.2. Heikosti määrittyvä ammatillisuus	233
7.3. Yllätykset	239
7.4. Yhteenveto	248
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	253
LÄHDELUETTELO	266

Taulukot

Taulukko 1. Lasten sijoitusten pituudet vuoden 2003 ja 2004 lopussa lyhytaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa

Taulukko 2. Lasten sijoitusten pituudet vuoden 2000 ja 2002 lopussa pitkäaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa

Taulukko 3. Tutkimukseni lastenkotien osastotyöntekijöiden ammatillinen tutkintotausta

Käytetyt lyhenteet

hm havaintomuistiinpano

tpk tutkimuspäiväkirja

haastattelu työntekijän haastattelu, numero merkinnän yhteydessä viittaa sivuun, josta kyseinen aineisto löytyy

... haastattelun yhteydessä tarkoittaa lyhyttä taukoa

1. Johdanto

Tutkimukseni kohteena on arkinen lastenkotityö. Olen toiminut usean vuoden ajan ammattikorkeakoulun sosiaalialan lehtorina ja kouluttanut sosionomeja, joista osa hakeutuu valmistuttuaan lastensuojelun laitostyöhön. Lastensuojelun peruseriaatteiden ja lastensuojelulain opettaminen on ollut työparini vastuulla. Minun opetettavakseni ovat jääneet lastenkotityöhön liittyvät aiheet. Olen monesti pohtinut, mitä tuon opetuksen oikeastaan tulisi sisältää. Samalla olen havainnut, että kirjoja, tutkimuksia tai selvityksiä lastenkotityön sisällöstä on vaikea löytää. Vaikka lastenkodeilla on pitkä historia osana suomalaista lastensuojelua, on lastenkodeissa tehtävä työ, sen jäsentäminen ja käsitteellistäminen jäänyt tutkimuskiinnostuksen ulkopuolelle. Kouluttajana tilanne on ollut haastava ja samalla hämmentävä; millaiseen teoreettiseen orientaatioon pohjaten lastenkotityöhön tulisi kouluttaa ja mitä lastenkodissa tehtävä työ oikeastaan on.

Lastensuojelulaitoksista käytetyt nimet ovat viime vuosina moninaistuneet niin, että nimen perusteella on vaikea päätellä, millaisesta laitoksesta on kyse. Käytän tutkimuksessani käsitettä lastenkoti. Tuolla käsitteellä haluan korostaa sitä, että tutkimani työ ei kohdistu ammatillisissa perhekodeissa tehtävään työhön. Perhekodeissahan lapset asuvat ja elävät perhekotivanhempien kanssa. Kyse ei ole myöskään työstä, jota tehdään koulukodeissa, joissa lapset ja nuoret paitsi asuvat myös pääsääntöisesti käyvät laitoksen koulua. Lastensuojelulaitoksista Suomessa tehdyt tutkimukset sijoittuvat lähinnä juuri koulukoteihin, joiden ylläpito ja valvonta ovat valtion vastuulla. Stakesin (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus¹) organisoimana toteutettiin vuosina 1996–2001 koulukoteihin liittyvä laajempi tutkimusprojekti, josta on valmistunut Tarja Pösön (2004) tutkimus koulukotinuorten kokemuksista koulukodissa, Markku Jahnukaisen (2004) tutkimus koulukodista lähteneiden nuorten tilanteesta koulukoti-

¹ vuodesta 2009 THL eli Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

sijoituksen jälkeen sekä Manu Kitinojan (2005) koulukotinuorten lastensuojeluasiakkuutta ennen koulukotisijoitusta selvittänyt tutkimus. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2003) ovat tutkineet samaisessa tutkimushankkeessa myös nuorten väkivaltakokemuksia ja käsityksiä väkivallasta koulukodeissa. Koulukoteihin liittyvää ajankohtaista tietoa on täten olemassa (myös Jahnukainen, Kekoni & Pösö 2004; Kekoni, Kitinoja & Pösö 2008), mutta koulukodit muodostavat vain osan lastensuojelulaitosten moninaisesta kirjosta. Valtion koulukoteja on Suomessa kuusi ja järjestöjen ylläpitämiä kaksi, kun muita lastensuojelulaitoksia ja ammatillisia perhekoteja on noin 600. Lastenkotiin liittyvistä sosiaalityön tutkimuksista Maritta Törrösen (1999) väitöskirja on ainoa. Hän keskittyy tutkimuksessaan lasten arjen analysointiin sairaalassa ja lastenkodissa.

Tutkimusaiheeni sijoittuu sekä henkilökohtaisen että julkisen alueelle. Lapset asuvat lastenkodissa ja elävät siellä arkeaan yhdessä muiden lasten ja työntekijöiden kanssa. He nukkuvat, peseytyvät, ruokailevat ja viettävät vapaa-aikaa lastenkodissa sekä palaavat sinne koulusta, harrastuksista ja kavereiltaan. Lasten surut ja ilot, kokemukset ja keskinäiset kinastelut ovat läsnä lastenkodissa. Lasten lisäksi lastenkodissa on läsnä lasten vanhempien elämäntilanne. Tarinat ja kertomukset, joita lastenkodissa kuulee, eivät ole tarkoitettu yleisesti jaettaviksi. Ne ovat henkilökohtaisia, usein perheen sisäisiksi ajateltuja. Henkilökohtaisuuden ohella lastenkodissa konkretisoituu viranomaisten vahva puuttuminen perheen yksityisyyteen. Kun lapsi asuu lastenkodissa, on kodissa, perheen tai lapsen elämässä tapahtunut jotain sellaista, että lapsen edun kannalta on pidetty parempana ratkaisuna lapsen sijoittamista pois omasta kodistaan. Ajatus siitä, että lapsi asuu kodin sijasta laitoksessa, elää arkeaan yhdessä työntekijöiden eikä vanhempiensa kanssa, herättää vahvoja mielikuvia. Monet vastakkainasettelut ja itseltään selvinä pidetyt määrittelyt on lastenkodissa, paikan päällä, kuitenkin ajateltava jotenkin toisin. Tästä on esimerkkinä pieni episodi, joka tapahtui tutustuessani ensimmäisenä päivänä lastenkodin tiloihin. Kierroksen aikana kohtasin minulle vieraan pojan, joka kertoi innostuneesti lukukokemuksestaan. Hän oli löytänyt lukemastaan kirjasta kohdan, joka oli hänelle niin tärkeä, että halusi minun tulevan huoneeseensa ja lukevan sen. Teksti, jonka sain luettavakseni, oli seuraava:

Nämä totuudet selkenivät minulle, kun kiersin vuorten takaa ja näin laakson edessäni ensimmäisen kerran vuosikymmeneen, tunsin loputtoman tuulen kasvoillani, saman tuulen, joka oli aina puhaltanut siellä ja antanut paikalle nimen. Se on monimutkainen sana: koti. Sillä on eri merkitys miltei jokaiselle henkilölle. Minulle koti ei ole pelkkä paikka, vaan tunne, lämmin ja miellyttävä varmuuden tuntemus. Koti on paikka, jossa minun ei tarvitse puolustella toimiani tai ihonväriäni, vaan minut on hyväksyttävä, koska se on minun paikkani. Se on sekä henkilökohtainen että yhteinen elinpiiri, koska se on paikka, johon henkilö todella kuuluu, ja kuitenkin se on sitä vain ympärillä olevien ystävien ansiosta.
(Salvatore 2000, 230)

Kysymys kodista, mikä on koti ja missä on se paikka, jossa voi kokea olevansa hyväksytty omana itsenään, ei ole itsestään selvää lastenkodissa. Episodin pojalle oli tärkeää, että kuuntelin hetken hänen pohdintaansa kodista. Laitos ja koti, kodinomaisuus ja laitosmaisuuks nähdään usein toinen toisensa vastakohtina (Vilkko & Karisto 2000). Kotiin liitetään kulttuurissamme vahvana oletus läheisistä ihmissuhteista sekä rakastavista ja huolehtivista vanhemmista. Laitoksiin liittyvissä määrittelyissä puolestaan korostuvat tiukat, kaikkia koskevat säännöt ja rutiinit sekä ajatukseen viranomaisytyöstä tunneneutraalisuus ja rationaalisuus. Tutkimusaiheeni haastaa kyseenalaistamaan näitä ennakko-oletuksia ja vastakkaisasetteluja.

Lastenkotityö on tutkimusaiheena sensitiivinen, sillä lastensuojelu synnyttää jo perustehtävänsä vuoksi helposti moraalisia ja normatiivisia kannanottoja sekä erilaisia puolelle asettumisia. Usein kuulemani kysymys tutkimusta aloittaessani oli, kenen näkökulmasta tutkimustasi teet tai suoremmin kenen puolelle tutkimuksessasi asetut. Edellä esittämäni episodiin liittyi tutkimukseni kannalta merkittävä sattuma; olin juuri pohtinut lastenkodin ja kodin merkityksiä ja epäilyt, olinko harhautunut ajatuksineni väärille jäljille. Kyseinen sattuma vakuutti minut asian pohtimisen tärkeydestä. Asiat ja aiheet tulevat lastenkodissa tutkijan eteen usein juuri sattumalta (vrt. Laitinen, Virokannas, Juhila, Julkunen & Karisto 2007). Asioiden esille ottajia on useita: on lapsia, vanhempia, lastenkodissa vierailevia ja lastenkodin työntekijöitä. Lastenkodissa olen määrällisesti eniten kuullut työntekijöiden selostuksia ja näkemyksiä lastenkotityöstä sekä haastatellut työntekijöitä. Tässä mielessä tutkimukseni näkökulma painottuu työntekijöi-

den käsityksiin työstään. En kuitenkaan koe asettuvani tutkimuksessani kenenkään puolelle.

Toinen tutkimusaiheesta kertoessani usein kuulemani kysymys on ollut, oletko laitossijoitusten kannalla. Aiheenvälinnällani en ajattele ottavani kantaa kysymykseen perhesijoitusten tai laitossijoitusten ensisijaisuudesta. Aiheenvälinnällani olen halunnut nostaa ennen kaikkea esille ja keskusteluun tämän vähän tutkimuksellista kiinnostusta herättäneen lastensuojelutyön aiheen, lastenkodissa tehtävän työn. Aiheeni liittyy ajankohtaiseen keskusteluun ja huoleen lasten hyvinvoinnista ja sen tukemisesta. Lapsen elämä ei lopu siihen, kun hänet sijoitetaan pois omasta kodistaan. Emme voi myöskään olettaa, että lasten tilanne ja kasvuolot paranevat pelkästään sillä, että lapsi siirretään toiseen paikkaan, lastenkotiin. Sen vuoksi onkin mielestäni tärkeää, etteivät lastenkotityön ammattilaiset jää yksin työssään kohtaamiensa kysymysten kanssa. Lastensuojelun laitostyö tarvitsee sekä työntekijöiden että lastenkodeissa asuvien lasten vuoksi tutkimusta. Tutkimusta lastenkotityö tarvitsee myös työn käsitteellisen jäsentämisen ja työn kehittämisen näkökulmasta.

Tutkimukseni raportti etenee seuraavasti. Luvussa kaksi jäljitän lastenkotityötä ja sen paikkaa lastensuojelun kentässä. Käsittelen lyhyesti erilaisia lastensuojelun ideologisia painotuksia ja lastensuojelulaitosten asemaa suhteessa niihin. Tämän lisäksi tarkastelen laitosten paikkaa osana suomalaista lastensuojelutyötä sekä lastenkotityön tekemiseen ja tutkimiseen liittyviä näkemyksiä ja käsitteitä sekä paikannan oman tutkimukseni suhteessa niihin. Luvussa kolme esittelen tutkimukseni metodologista lähestymistapaa ja sitoumuksia. Kuvaan tutkimuskysymykseni, tutkimusaineistoni ja analyysin eri vaiheet sekä esittelen tutkimukseni lastenkodit ja matkani lastenkoteihin. Samassa yhteydessä tarkastelen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä ja tietämisen mahdollisuutta. Tutkimuksen empiirisiä lukuja ovat luvut neljä, viisi, kuusi ja seitsemän. Empiiristä luvuista ensimmäisessä analysoin ja käsitteellistän lastenkotityötä toistuvien, osittain itseltään selvyyksiksi muodostuneiden arjen rutiinien näkökulmasta. Olen tiivistänyt tämän lastenkotityön ulottuvuuden käsitteeksi arkinen huolenpito. Kysyn, mitä tähän arjesta huolehtimista painottavaan lastenkotityön ulottuvuuteen sisältyy, mistä siinä on kyse. Tämän jälkeen tarkennan tutkimuskatseeni luvussa viisi las-

ten kanssa tehtävään työhön. Kysyn, mitä on lasten kanssa tehtävä työ, mitä sillä tavoitellaan, millaisia menetelmiä työssä on ja miten ymmärrystä lapsesta rakennetaan. Luvussa kuusi tarkastelun kohteena on vanhempien kanssa tehtävä työ. Kysyn, mitä sisältöjä vanhempien kanssa tehtävässä työssä on ja millaisia työorientaatioita siihen liittyy. Viimeisessä empiirisessä luvussa otan tarkastelun kohteeksi lastenkodissa hankaliksi nimeämäni aiheet. Aiheet, jotka tekevät lastenkotityöstä painavaa ja samalla lasten kanssa arkisesta yhdessä elämisestä erityistä. Kysyn, mihin nuo hankaluudet liittyvät ja mitä ne kertovat lastenkotityöstä. Tutkimuksen johtopäätösluvussa kokoan tutkimukseni keskeiset näkemykset lastenkotityöstä ja pohdin, millaisesta työstä lastenkodissa on kyse.

2. Lastenkotityön jäljillä

2.1. Lastensuojelun tehtävä ja sen ideologiset painotukset

Lastenkoti ja siellä tehtävä työ kytkeytyvät lastensuojeluun, sen laajaan kirjoon erilaisia lakisääteisinä ja vapaaehtoistyönä toteutettavia toimia, joiden tarkoituksena on turvata lasten hyvinvointi. Lastenkodin työskentelyn reunaehdot sekä ideologiset sitoumukset ovat kytköksissä kulloinkin vallalla oleviin yleisiin lastensuojelun taustaideologioihin. Syyskuussa 2006 Helsingin Sanomien yleisönosastolla julkaistiin nimimerkillä ”alkoholistin lapsi” mielipide, joka oli otsikoitu: ”Eikö lasta voi suojella omilta vanhemmiltaan?”². Otsikon kysymyksessä tiivistyy lastensuojelun oikeutus ja samalla sen haasteellisuus. Erja Saurama (2002, 227) kirjoittaa, että lastensuojelussa yhteisön heikomman suojelemisen eetos kohtaa yksityisyyden loukkaamattomuuden eetoksen. Lastensuojeluviranomaisten toimissa on kyse puuttumisesta vanhempien perusoikeuteen, omista lapsista huolehtimiseen ja heidän kasvattamiseen tai, kuten Helen Buckley (2003) asian muotoilee, on kyse vanhemmuuden sosiaalisesta säätelystä. Vastaus yleisönosaston kirjoitukseen on lastensuojelun perustehtävän näkökulmasta myönteinen, lasta voi ja tulee suojella myös omilta vanhemmiltaan. Yleisönosastokirjoituksen kysymys nostaa esiin lastensuojelun perustehtävän rinnalle lastensuojelun haasteellisuuden. Missä tilanteessa lastensuojeluviranomaiset voivat puuttua vanhempien perusoikeuteen? Millä perustein kussakin yksittäisessä tilanteessa voidaan arvioida lapsen hyvinvoinnin vaarantuneen siinä määrin, että lapsen arkinen huolehtiminen on järjestettävä muiden kuin vanhempien toimesta? Arviointi ei ole helppoa. ”Alkoholistin lapsen” esittämään kysymykseen

² *Kyseisen yleisönosastokirjoituksen jatkoksi Helsingin Sanomat julkaisi 22.7.2007 Päivi Ängeslevän tekemän kahden sivun jutun kyseisen nuoren naisen haastatteluun perustuen perheen lasten tilanteesta ja sisarusten yrityksestä saada nuorin siskoista sijoitettua jommankumman jo täysi-ikäisen sisaren luo.*

sisältyy myös hämmennys lapsen oikeuksista suhteessa vanhempien oikeuksiin. Millainen on lapsen itsemääräämisoikeus ja onko lapsella oikeus esittää mielipiteensä niin, että se otetaan vakavasti huomioon päätöksiä tehtäessä?

Vaikka lastensuojelussa on aina kyse henkilökohtaisesta hädästä, haavoitetusta lapsuudesta, työntekijän kannanotoista ja arvioista sekä henkilökohtaisista kokemuksista viranomaisten toimien oikeudenmukaisuudesta tai välinpitämättömyydestä, on lastensuojelussa kyse myös ideologisista eroista määrittellä lastensuojelun oikeutus ja tehtävä. Määrittelyt siitä, millä perustein valtion, viranomaisten puuttuminen perheen yksityisyyden alueelle katsotaan olevan oikeutettua, vaihtelevat eri maissa. Lastensuojeluideologian eroja kuvaamaan on käytetty usein (Hurtig 2003, 14–15; Korpinen 2008, 12–24) Lorraine Fox Hardingin (1997) angloamerikkalaisen lastensuojeluideologiakeskustelun pohjalta tekemää tiivistelmää, jossa hän nimeää neljä erilaista mallia: minimalistisen, valtiopateralistisen, biologisten vanhempia oikeuksia korostavan ja lapsen oikeuksia korostavan mallin. Minimalistinen näkemys korostaa perheen yksityisyyttä. Perheen tehtävänä on huolehtia jäsenistään ja vanhempien valta suhteessa lapsiinsa korostuu. Valtion oikeus puuttua perhe-elämään nähdään vähäiseksi. Valtiopateralistinen näkemys korostaa päinvastoin valtion velvollisuutta suojella lapsia vanhemmilta, mikäli vanhemmat eivät huolehdi lapsistaan riittävän hyvin. Biologisten vanhempien oikeuksia korostava näkemys puolestaan korostaa vanhempien oikeuksia, mutta painottaa samalla valtion merkitystä perheiden tukemisessa. Lastensuojelullisten ongelmien syynä pidetään osaltaan yhteiskunnallista epätasa-arvoa. Kohdentamalla erilaisia palveluja ja tukimuotoja perheille, ajatellaan, että näin voidaan helpottaa perheiden elämää ja tasoittaa yhteiskunnallista epätasa-arvoa. Lapsen oikeuksia korostava näkemys painottaa puolestaan lapsen erillisyyttä ja itsemääräämisoikeutta. Lasta on tarkasteltava yksilönä. Lapsen haavoittuvuuden sijaan korostetaan lapsen kyvykkyyttä ja lapsen oikeutta saada mielipiteensä kuuluville niin, että se tulee huomioiduksi lasta koskevia päätöksiä tehtäessä.

Eileen Munron (2002, 37) mukaan lastensuojelupalveluilla on kolme pääasiallisinta tehtäväaluetta:

1. Tarjota korvaavaa huolenpitoa ja hoitoa niille lapsille, jotka eivät jostain syystä saa sitä omilta vanhemmiltaan.
2. Tukea perheitä ja auttaa perheitä kohtaamaan lasten tarpeita.
3. Suojella niitä lapsia, joilla on riski joutua huoltajiensa laiminlyömiksi ja väärinkäytösten kohteeksi.

Siitä huolimatta, että kaikkia edellä mainittuja tehtäviä pidetään tärkeinä, maiden välillä on eroja tehtävien tärkeysjärjestyksen suhteen. Karkean jaottelun mukaan Britanniassa ja USA:ssa painopiste on suojelupalveluissa, kun taas Manner-Euroopassa korostetaan perheen tukemiseen liittyviä palveluja. Munron (2002) jäsenyys on samansuuntainen kuin erottelu lastensuojelun suhteen hyvinvointipainottuneisiin ja suojelupainottuneisiin maihin (Pösö 2007, 72–76). Suojelu- ja hyvinvointipainotteinen lastensuojelu määrittelevät sekä lastensuojelun tehtävän että lastensuojelun kohteen eri tavoin. Suojelupainotteisessa mallissa lastensuojelun tehtävä ymmärretään selvästi kapea-alaisempana, lapsen suojeluna. Toiminta perustuu ennalta määriteltyihin normeihin ja kriteereihin siitä, milloin lastensuojelutoimiin on ryhdyttävä, milloin lapsen oikeudet ovat uhattuina. Suojelupainotteista lastensuojelua on kritisoitu siitä, että se keskittyy jo ilmenneisiin riskeihin ja unohtaa ennaltaehkäisevän työn. Suojelupainotteisina maina mainitaan Britannia ja USA. Suomi ja muut Pohjoismaat edustavat hyvinvointipainotteista lastensuojelua. Lastensuojelun tehtävä ymmärretään laajasti. Tehtävänä on lasten ja perheiden hyvinvoinnin tukeminen. Lasten suojeleminen on vain yksi osatehtävä tässä kokonaisuudessa. Hyvinvointipainotteista lastensuojelua kohtaan on esitetty kritiikkiä siitä, että se on liian laaja-alainen ja spesifioitumaton. Samalla on kritisoitu sitä, että hyvinvointipainotteisessa lastensuojelussa liittoudutaan enemmän perheen vanhempien kanssa kuin, että selvästi edistetäisiin lasten oikeuksia.

Perheen tukemisen tärkeyttä korostava ajattelu onkin ollut vahvasti esillä viime vuosien suomalaisessa lastensuojelukeskustelussa. Se on näkynyt yleisenä varhaista puuttumista lasten ja perheiden ongelmiin korostavana puheena sekä erilaisten perhetyön työskentelymallien kehittämisenä monen eri toimijatahon

niin lastenneuvoloiden, päiväkotien kuin lastenkotien toimesta. (Heino 2008; Heino, Berg, & Hurtig 2000; Perhe-hanke 2005; LSL 2007/417, 2–4§.) Perhetyön hankkeiden ja yleisten perheille suunnattujen palvelujen suhde lasten suoje-lutehtävään on kuitenkin epäselvä ja problemaattinen (Eronen 2007). Johanna Hurtig (2003) kirjoittaa tihkuvan auttamistavan mallista perhetyössä. Lasten aut-tamisen ajatellaan toteutuvan parhaiten auttamalla vanhempia ja vanhempien tilanteen kohentuessa hyvinvoinnin ajatellaan ikään kuin tihkuvan myös lapsen eduksi. Lapsen suora auttaminen, lapsen suoje-lu, jää tällöin vähemmälle huomi-olle. Seurauksena voi olla kokemus, joka saa lapsen kirjoittamaan yleisönosas-toon ja hämmästelemään, miksi häntä tai pikkusiskoa ei suoje-lu omilta van-hemmilta.

Samalla, kun määrittelyt lastensuoje-lun tehtävästä ja näkemykset viranomais-ten oikeudesta puuttua perheen yksityisyyteen vaihtelevat eri maissa omaksuttu-jen ideologisten näkemysten ja lainsäädännön mukaan, vaihtelevat myös näke-mykset lastensuoje-lun laitossijoituksista ja niiden paikasta osana lastensuoje-lua. Australiassa (Ainsworth & Hansen 2005) on kahden viimeisen vuosikymmenen ajan pyritty kokonaan pois lastensuoje-lun laitossijoituksista. Tavoite on saavutet-tu, sillä vuoden 2004 kesäkuun lopussa sijoitetuista lapsista 94 % oli sijoitettuna sijaisperheisiin. Kehitystä ovat tukeneet laitosvastaiset mielipiteet sekä sosiaali-poliittiset ideologiat normalisoinnista ja lähiyhteisöjen tukemisen tärkeydestä. Lasten sijoittamista perheisiin on pidetty laitoksia parempana ratkaisuna niin lasten kannalta kuin myös yhteiskunnan kannalta laitoksia halvempien kustan-nusten vuoksi. Olemassa olevat harvat laitokset ovat pieniä, korkeintaan kuusi-paikkaisia yksiköitä. Pitkäjänteisestä kehittämistyöstä huolimatta tarve lasten sijoittamiseen laitoksiin on edelleen olemassa. Kaikille lapsille tai nuorille sijais-perheessä asuminen ei ole ollut onnistunut ratkaisu. Lastensuoje-lun laitospaikko-jen niukkuudesta johtuen lapsia on jouduttu sijoittamaan sijaisperheistä motelli- ja hotellihuoneisiin. Samalla ovat lisääntyneet yksityisten palveluntarjoajien yh-den yön majoituspalvelut. Näissä yksiköissä henkilökunnalla ei kuitenkaan ole koulutusta lastensuoje-lun kysymyksiin. On jouduttu tilanteeseen, jossa lastensuo-je-lun laitossijoitusta tarvitseville nuorille tarjotaan lastensuoje-lun laitospaikkojen puuttumisen vuoksi asunnottomille ja kodittomille tarkoitettuja palveluja.

Seuraukset lastensuojelulaitosten lakkauttamisesta ovat olleet Australiassa samankaltaisia kuin mitä tapahtui monissa maissa 1980-luvun lopulla. Pösö (1993, 60–61) kuvaa (Sculliin 1984, Coheniin 1985, Sedgwickiin 1987 ja Dalleyhin 1988 tukeutuen) laitosten, erityisesti mielenterveysongelmiin keskittyneiden laitosten lakkauttamisten ja laitospaikkojen vähenemisen seurauksia. Osa ihmisistä jäi vaille tarvitsemaansa hoitoa, sillä avopalvelut eivät kehittyneetkään samassa suhteessa kuin laitosten sulkeminen olisi edellyttänyt. Yhteisöllinen apu, johon laitosvastaisessa puheessa usein vedotaan, osoittautui valikoivaksi ja puutteelliseksi. Yhteisölliset tukirakenteet, perheet, naapurit, sukulaiset tai aatteelliset ryhmät eivät jaksaneetkaan tai eivät halunneet tukea kaikkia jäseniään. Myös Australian lastensuojelulaitosten lakkauttamiseen liittyvät kokemukset tuovat esille sen, että yksinomaan sijaisperhehoidon kehittäminen ei riittänyt turvaamaan lasten ja nuorten sijaishuollon tarvetta eikä perheestä, läheisistä tai järjestöjen olemassa olevista palveluista löytynyt kaikille tukea.

Britanniassa lasten sijaishuollossa on ollut pitkään selvä hierarkia siten, että sijoittamista sijaisperheeseen on pidetty laitossijoitusta parempana ratkaisuna. Laitossijoitusten viimesijaisuusluonnetta ovat vahvistaneet ideologiset näkemykset pysyvien ihmissuhteiden merkityksestä, perheen oikeuksien korostaminen, yleinen kriittisyys laitoksia kohtaan sekä taloudelliset tekijät. Adoptiota voidaan käyttää myös yhtenä lastensuojelun keinoista. Kansallisen tilaston (National Statistic 2007) mukaan Englannissa suuri osa kodin ulkopuolelle sijoitetusta 60 300 lapsesta ja nuoresta oli vuoden 2006 lopussa sijoitettuna sijaisperheisiin (41 700), kun taas laitoksissa oli yhteensä 8 270 lasta ja nuorta. Lasten sijoittaminen laitokseen onkin Britanniassa harvinaisempaa kuin useissa EU-maissa. (Cameron 2004; Frost, Mills & Stein 1999, 22–23; Petrie, Boddy, Cameron, Wigfall & Simon 2006, 2–10, 37–38; Smith 2003, 242–244.) Britanniassa esille tulleet tapaukset lasten huonosta kohtelusta lastensuojelulaitoksissa ovat johtaneet vaatimukseen laitostyöntekijöiden koulutustason nostamisesta ja koulutuksen kehittämisestä. Laitostyön kehittämiseksi on laadittu valtakunnalliset minimikriteerit lastenkodeille. Kriteereihin sisältyvät määrittelyt lastenkodin arjesta ja lasten osallisuudesta arkeen, lastenkotien tarkastustoiminnan toteuttamisesta, menettelytapaohjeet lasten ja työntekijöiden välisten riitatilanteiden hoitamisesta ja

vaatimukset siitä, miten laitoksissa asuvien lasten mielipiteet tulee huomioida (Children's Homes. National Minimum Standards. 2002). Siitä, miten onnistuneita laadun mittareita näin on saatu aikaan, ollaan montaa mieltä (Watson 2003). Britannian tavoin myös Irlannissa on valtakunnalliset minimistandardit lastenkodeille sekä ohjeet valvonnan toteuttamisesta (National Standards for Children's Residential Centres). Laitosten valvonnan avoimuudesta kertonee se, että yksittäisissä laitoksissa toteutettujen tarkastuskäyntien raportit ovat kaikkien, myös suomalaistutkijan luettavissa internetin kautta. Brittiläisessä sijaishuoltoa koskevassa keskustelussa on viime aikoina korostunut kritiikki laitossijoitusten lastensuojelussa saamaa viimesijaiseksi ajateltua asemaa kohtaan. Laitossijoitukset haluttaisiin nähdä yhtenä varteenotettavana lastensuojelun keinona, eikä pelkästään toimenpiteenä, johon joudutaan muiden keinojen osoittauduttua riittämättömiksi. Lastensuojelulaitosten viimesijaisuusluonne on johtanut kirjoittajien mukaan siihen, että laitostyön kehittäminen, laitostyön ammatillisuuteen liittyvät erityiskysymykset sekä koulutuksen kehittäminen ovat jääneet vähälle huomiolle. (Crimmens & Milligan 2005; Kendrick 2008.)

Tanskassa ja Saksassa kritiikki laitoksia ja laitoksiin sijoittamista kohtaan ei ole yhtä voimakasta kuin Australiassa tai Britanniassa. Esimerkiksi Saksassa lasten ja nuorten sijoitukset laitoksiin ovat nousseet 27 prosenttia vuosien 1990–1999 aikana. Yhtenä selityksenä pidetään sitä, että Tanskassa ja Saksassa lastensuojelulaitosten työntekijöiden ammatillinen koulutus on selvästi korkeampi kuin Britanniassa. Tanskassa ja Saksassa yksiköt ovat suurempia kuin Englannissa ja ne tarjoavat monipuolisempia lasta ja perhettä tukevia palveluja, esimerkiksi perhetyötä, päivähoitoa ja koulupaikkaa muillekin kuin laitoksissa olevilla. (Petrie et al. 2006.)

Ann Davis (1981, 9–21) erottelee kolme erilaista suhtautumistapaa suhteessa lastensuojelulaitoksiin. Ensinnäkin ovat optimistit, jotka uskovat, että laitossijoituksella voidaan saada aikaan yksilöllisiä muutoksia ja hyvinvointia. He suhtautuvat myönteisesti laitosten olemassaoloon ja näkevät laitokset tarpeellisiksi. Laitosten kehittämiseksi on tärkeää lisätä henkilökunnan koulutusta ja selkiyttää laitoksen perustehtävää. Toiseksi ovat pessimistit, joiden käsitys on vaikuttanut

Davisin (1981) mukaan eniten mielikuviimme laitoksista ja laitoksissa asuvista. Pessimistisen laitostähtityksen vuoksi pidämme laitoksissa asuvia helposti toivottomina tapauksina, marginaalisena ryhmänä, jolle myötätunnon osoittaminen on vaikeaa. Anneli Pohjolaa (2002, 57) lainaten voisi puhua tiettyyn asiakasryhmään liittyvästä mitätöinnistä. Asiakkaat leimataan toivottomiksi tapauksiksi ja heidän auttamisensa katsotaan mahdottomaksi. Negatiivinen leima liittyy laitoksiin ennen kaikkea niiden yhteiskunnallisen viimesijaisen palveluluonteen vuoksi. Kolmantena Davis (1981) kirjoittaa radikaalista suhtautumisesta laitoksiin. Radikaalit suhtautuvat kriittisesti laitoksiin, mutta eroavat pessimisteistä keskustelussa perheestä. Radikaalit perustelevat lastensuojelulaitosten olemassaoloa sillä, että myös ydinperhe ja elämä perheessä voi muodostua yksilölle sietämättömäksi. Tämän vuoksi laitossijoitusta tuleekin tarkastella toisenlaisena mahdollisuutena elää yhteisössä. Vaikka radikaalit eivät yhdykään optimistien näemykseen kehittyneistä laitosolosuhteista he eivät jaa pessimistien käsitystä, että olemassa olevat puutteet ovat välttämättä pysyviä.

Omaa suhtautumistani lastensuojelulaitoksiin voisi edellä esitetyn perusteella nimittää radikaaliksi. Suhtautumistani voisi nimittää myös realistiseksi ja yhteiskunnallista vastuuta painottavaksi. Kuvaamieni Australian kokemusten perusteella pidän todennäköisenä, että lasten elinolosuhteet ja perheiden ongelmat ovat tulevaisuudessakin sellaisia, että osa lapsista tarvitsee kasvuolojensa turvaamiseksi sijoitusta kodin ulkopuolelle ja laitossijoitusta. Tätä kutsun realistiseksi suhtautumiseksi. Yhteiskunnallisen vastuun ajatus liittyy puolestaan välittämiseen myös niistä kansalaisista, joiden elämäntilanne on sellainen, että he eivät selviä universaalien sosiaalipalvelujen ja tukien varassa eivätkä ilman toisten huolenpitoa. Huoli lapsista ja lasten hyvinvoinnista on ollut suomalaisessa keskustelussa vahvasti esillä, mutta siitä huolimatta kysymys kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten hyvinvoinnista tai kysymys lastensuojelulaitoksista eivät ole nousseet esille. Lastensuojelulaitosten paikka osana lastensuojelua ja lastenkohteissa tehtävä työ ovat jääneet valtavirtakeskustelujen varjoon.

2.2. Lastensuojelulaitosten ja lastenkotityön paikka suomalaisessa lastensuojelussa

Suomessa vuoden 2008 alusta voimaan tullut uusi lastensuojelulaki (LSL 2007, 2§) korostaa vanhempien ensisijaista vastuuta lasten hyvinvoinnista ja kunnan ennaltaehkäisevää tehtävää perheiden ja lasten tukemisessa. Laissa käytetty sanamuoto velvoittaa kuntaa, sen sosiaalihuollosta vastaavaa toimielintä, ryhtymään viipymättä avohuollon tukitoimiin, mikäli lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat tai lapsi itse käyttäytymisellään vaarantaa omaa terveyttään tai kehitystään (LSL 2007, 34§). Lastensuojelulaki säätelee myös lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi tapahtua joko 1) lapsen kiireellisenä sijoituksena, 2) avohuollon tukitoimenpiteenä tai 3) huostaanottamalla lapsi. Lastensuojelulain (LSL 2007, 40 §) mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

- 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai
- 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan lain perusteella ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole lapsen edun mukaisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja kun sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Lapsen huostaanotto on tällöin viimesijainen lastensuojelun toimenpide muiden tukitoimien osoittauduttua riittämättömiksi. Lapsi voidaan sijoittaa lyhytaikaisesti pois omasta kodistaan myös avohuollon tukitoimena, mikäli lapsen huoltaja ja 12 vuotta täyttänyt lapsi suostuvat tähän. Jos lapsi on välittömässä vaarassa tai kiireellisen sijoituksen tarpeessa, voidaan hänet sijoittaa kiireellisesti kodin ulkopuolelle. Puhutaan lapsen kiireellisestä sijoituksesta (LSL 2007, 37§, 38 §). Sijaishuollosta puhutaan silloin, kun lapsi on otettu huostaan tai on kyse kiireellisestä sijoituksesta, ei silloin kun lapsi on sijoitettu avohuollon tukitoimenpiteenä pois omasta kodistaan. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voidaan järjestää perhehoitona tai laitoshoitona tai muulla tarkoituksenmukai-

sella tavalla. Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen sijoittamista sijaisperheeseen. Lain (LSL 2007, 57§) nimeämiä lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit, koulu- kodit ja näihin rinnastettavat laitokset. Lastensuojelulaissa ei kuitenkaan oteta edes periaatteellista kantaa laitossijoituksen tai perhehoidon ensisijaisuuden suhteeseen. Laitosten paikka näyttäytyy samanvertaisena vaihtoehtona sijaisperheiden rinnalla.

Suomea on pidetty laitოსvaltaisena lastensuojelumaana. Lasten sijoitukset laitoksiin eivät ole lastensuojelun avohuollon kehittämistä, varhaista ongelmiin puuttumista ja perheen tukemista korostavista periaatteista ja käytännöistä huolimatta vähentyneet. Suomessa oli vuonna 2007 Stakesin tilaston mukaan sijoitettuna kodin ulkopuolelle 16 059 lasta ja nuorta. Huostassa oli 10 207 lasta ja nuorta. Sijoitettuna sijaisperheisiin eli perhehoidossa oli 5 526 lasta ja laitoshoidossa 8 095 lasta. (Lastensuojelu 2007.) Absoluuttisina lukuina lasten ja nuorten määrä Suomen laitoksissa on suurempi kuin 5,3 miljoonan asukkaan Tanskassa. Siellä laitoksissa on 5 900 lasta ja vastaavasti Belgian Flandersin 5,9 miljoonan asukkaan alueella 3 080 lasta. Englannissa lapsia oli laitoksissa vuonna 2007 lähes sama määrä (8 270) kuin Suomessa, vaikka väestömäärä on moninkertainen Suomeen verrattuna. Britanniassa lapsen sijoittamista sijaisperheeseen pidetäänkin yleisesti laitosta parempana vaihtoehtona ja laitoksissa on vain 14 % sijoitetuista lapsista. (Petrie et al. 2006, 37; National Statistic 2007.)

Suomen ohella Tanskassa yli puolet kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista on laitoksissa (Petrie et al. 2006, 37–39). Suomessa laitosten asema lastensuojelussa näyttää olevan Tanskan tapaan vakiintunut siitä huolimatta, että lastensuojelun periaatteissa painotetaan perhehoitoa ja lapsen sijoittamista sijaisperheeseen. Erityisesti pienten lasten kohdalla sijoittamista perheeseen on pidetty laitosta parempana ratkaisuna. Tämä periaatteellinen näkemys ei kuitenkaan ole aina ohjannut käytännön toimia. Marjatta Bardyn (2001, 52) tutkimus osoittaa, että myös alle kolmevuotiaita lapsia sijoitetaan Suomessa laitoksiin ja pienellekin lapselle on jo voinut kertyä useita eri laitossijoituksia. Vaikka lukujen perusteella vertailu maiden kesken on lastensuojelujärjestelmien ja laitosten eroista johtuen pulmallista eikä lukujen perusteella voi tehdä ehdottomia johtopäätöksiä (Heino & Pösö 2003; Petrie et al. 2006, 37–39), on kuitenkin perusteltua todeta,

että Suomessa laitoksilla on keskeinen merkitys lastensuojelun sijaishuollossa. Laitoksissa lapsuuttaan ja nuoruuttaan elävien lasten lukumäärää ei voi pitää pienenä. Kyse ei myöskään ole pelkästään luvuista vaan yksittäisten lasten ja nuorten henkilökohtaisesta elämästä ja kohtaloista.

Lastenkodeilla on nykyisen vankan aseman lisäksi pitkä historia suomalaisessa lastensuojelussa. Ensimmäisenä lastensuojelulaitoksena mainitaan usein yksityisten henkilöiden ja hyväntekeväisyysjärjestöjen aloitteesta Kylliälään, lähelle Viipuria, vuonna 1829 perustettu kasvatustulos (Pulma 1987, 45). Rouvasväenyhdistyksen Helsinkiin 1860-luvulla perustama lastenkoti oli myös ensimmäisten maahamme perustettujen lastenkotien joukossa (Pulma 1987, 40; KM 1947). Näitä laitoksia aikaisemmin tiedetään toimineen Suomenlinnassa lastenkoti, joka oli perustettu jo vuonna 1753 (Pulma 1987, 19–20). Lastensuojelun laitoskeskustelussa tehtiin varhain ero ns. turvattomien ja pahantapaisten lasten välillä ja nähtiin tarpeelliseksi perustaa kummallekin lapsiryhmälle sopivat laitokset, turvattomille lapsille lastenkodit ja pahantapaisiksi luokitetuille lapsille suojelukasvatustuloslaitokset, myöhemmin koulukodit (Harrikari 2004; Hämäläinen 2007; Pulma 1987). Valtion vastuulla tuli olla suojelukasvatustuloslaitosten perustaminen ja kuntien vastuulla lastenkotien perustaminen.

Lastensuojelun lähtökohtia jäsennettiin Suomessa ensimmäisen kerran kokonaisvaltaisesti vuonna 1905 julkaistussa Suojelukasvatuskomitean mietinnössä. Komitean tehtävänä oli pohtia, miten siveellisessä suhteessa huonosti hoidetuille ja pahantapaisille lapsille hankittaisiin valtion puolelta sovelias kasvatus (Harrikari 2004, 135). Suojelukasvatus-käsitettä analysoinut Juha Hämäläinen (2007, 107) kirjoittaa, että komitea sisällytti käsitteeseen sekä siveellisesti huonosti hoidetut että pahantapaiset lapset ja viittasi näin siveellisen huonohoitoisuuden ja pahantapaisuuden yhteenkuuluvuuteen. Käsitteen piiriin luettiin myös ruumiillisesti huonohoitoiset sekä pahoinpidellyt lapset. Suojelukasvatus pohjautui 1880-luvun lopulla Euroopassa levinneeseen kriminaalipolittiseen uudistusliikkeeseen, joka korosti kasvatuksellisia näkökohtia alaikäisten rikoksentekijöiden kohtelussa (Harrikari 2004, 135–136; Hämäläinen 2007, 101–104). Timo Harrikarin (2004, 127) mukaan lasten suojelemisella oli kuitenkin välinearvo; suojele-

oli itse asiassa yhteiskunnan suojelua ja suojelukasvatus rikollisuuteen vaikuttamisen väline. Alaikäisten rikollisuus ymmärrettiin merkittävänä yhteiskunnallisena vaarana, johon pyrittiin vaikuttamaan kasvatuksellisin keinoin (Harrikari 2004, 136). Suojelukasvatuksen käsite säilyi käytössä varsin pitkään, sillä Jyväskylän kasvatustieteelliseen korkeakouluun vuonna 1948 perustettu oppiala, suojelu- ja parantamisoppi, muutettiin vasta vuonna 1964 erityispedagogiikaksi (Hämäläinen 2007, 107).

Vaikka ensimmäinen lastensuojelulaki valmistui vuonna 1936, lasten aseman kannalta ja Suomen lastensuojelun näkökulmasta 1920-lukua voidaan pitää merkittävänä. Yhteiskunnallinen tilanne vuoden 1918 tapahtumien jälkeen pakotti valtion pohtimaan lasten olojen järjestämistä ja erityisesti punaorpokysymystä (Pulma 1987, 128). Maahamme perustettiin tuolloin useita lastensuojelun parissa aktiivisesti toimivia kansalaisjärjestöjä (Harrikari 2004, 156–157; Hämäläinen 2007, 144–153) ja lastensuojelun kehittämistä sävytti voimakas kansainvälistyminen (Hämäläinen 2007, 168). Useita lapsen asemaan vaikuttavia lakiuudistuksia oli vireillä. Vuonna 1918 asetettu lastensuojelukomitea esitti kannanottonsa ja jätti mietintönsä vuonna 1921. Juuri lastensuojelukomitean työskentelyä ja kannanottoja voidaan pitää lastensuojelun kannalta keskeisinä (Pulma 1987, 144). Komitean lähtökohtana oli lastensuojelun ymmärtäminen laaja-alaiseksi, kaikki varhaisvuosiin liittyvät ilmiöt kattaviksi lastensuojelukäytännöiksi ja kotien kasvatusta tukevaksi ennaltaehkäiseväksi sosiaalipolitiikaksi (Harrikari 2004, 159; Pulma 1987, 144; KM 1921, 60–61). Vuoden 1921 lastensuojelukomitea loi ratkaisullaan pohjan suomalaiselle lastensuojelukäsitteistölle. Vaihtoehtoisina olleiden käsitteiden huolto, kasvatus ja hoito sijaan komitea piti käsitettä suojelullaisena, että se parhaiten vastaa kyseisen toiminnan luonnetta.

”Sana suojelu sisältää sekä hoidon että kasvatuksen käsitteen, koska huolehtiminen kasvavalle ihmiselle tarpeellisesta hoidosta ja kasvatuksesta pohjaltaan ei ole mitään muuta kuin hänen oikeuksiansa suojelemista ja hänen suojaamistaan tuhoutumisen vaaralta.”
(KM 1921, 9)

Harrikarin (2004, 158–161) mukaan ymmärrys valtion tehtävästä oli muuttunut käänteiseksi suhteessa suojelukasvatusajatteluun. Kasvavat sukupolvet ymmärrettiin nyt voimavarana, joihin haluttiin suojelun keinoin panostaa. Valtion

tehtävänä korostettiin lasten suojelemista sosiaalisten olosuhteiden turmiolliselta vaikutukselta. Kansalaisten kasvuvuosinaan saamaa osallisuutta tarpeellisesta suojelusta pidettiin valtion edun mukaisena ja valtion hyvinvoinnin uskottiin olevan siitä riippuvainen. Lastensuojelun käsite vakiintui 1920-luvulla ja eriytyi suojelukasvatuksen käsitteestä (Hämäläinen 2007, 175).

Lastensuojelukomitean kannanottojen periaatteelliset linjaukset voi tiivistää kolmeen näkemykseen. Ensimmäkin kannanotoissa tulee selvästi esille yhteiskunnan vastuuta lapsen suojelussa korostava näkökulma. Komitean lähtökohtana oli, että vanhempien oikeus lapsiinsa ei ollut ehdoton. Yhteiskunnan vastuu lasten hyvinvoinnista on suurempi kuin vanhempien oikeus lapsiinsa ja siksi yhteiskunnalla on velvollisuus huolehtia lasten hyvinvoinnista. Toisena periaatteellisena näkökulmana oli laaja-alainen, kotien kasvatustyön tukemista painottava lastensuojelunäkemyks (KM 1921, 60). Lastensuojelua ei tullut ymmärtää vain kotikasvatusta korvaavina toimenpiteinä, lasten sijoittamisena kodin ulkopuolelle, vaan ennen kaikkea laajasti kotien kasvatusta tukevana ennaltaehkäisevänä toimintana. Kolmantena periaatteellisena näkemyksenä oli sijaishuollon ymmärtäminen viimesijaisena mahdollisuutena taata lapsen hyvinvointi (KM 1921, 112).

Kun lastensuojelulaki viimein vuonna 1936 vahvistettiin, oli lastensuojelukomitean laaja-alaisesta kuntia ennaltaehkäisevään lastensuojelutyöhön velvoittavasta ajatuksesta kuitenkin jäljellä enää huostaanottosäännöstö (Pulma 1987, 160). Sijaishuollon osalta lastensuojelukomitea (KM 1921, 128–133) laati säädökset, joiden puitteissa lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle sekä asetti kunnille velvoitteen lastenkotien perustamiseksi. Sijoittamista laitokseen pidettiin viimesijaisena vaihtoehtona ja pienten lasten kohdalla laitosta parempana vaihtoehtona pidettiin sijoittamista sijaiskoteihin. Lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle oli tärkeää saada vanhempien suostumus sekä varmistaa yhteydenpito lapsen ja vanhempien välillä sijoituksesta huolimatta (KM 1921, 111).

Komitea teki työtään varsin ristiriitaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Vuoden 1918 tapahtumien jäljiltä maa oli jakautunut voittaneisiin valkoisiin ja hävinneisiin punaisiin. Maassa oli sodan jäljiltä 20 000 huoltajansa kokonaan tai osittain menettänyttä lasta, joista punaorpojen osuus oli lähes 90 prosenttia. Or-

pojen huollon järjestäminen oli suuri yhteiskunnallinen kysymys. (Pulma 1987, 128–130). Komitean lausuntoja kotien tukemisesta ja laitokseen sijoittamisen viimesijaisesta luonteesta onkin tarkasteltava myös tästä näkökulmasta käsin. Hämäläinen (2007, 141) kirjoittaa, että kysymys laitoshoidon ja kotihoidon paremmuudesta nousi 1920-luvulla yhdeksi keskeiseksi teemaksi lastensuojelua koskevassa periaatekeskustelussa. Siihen liittyi kansalaissodan jäljiltä myös poliittisia jännitteitä. Punaorpokysymystä ratkaistaessa punaorvot haluttiin sosiaalista valkoisen Suomen arvomaailmaan ja estää uuden kapinasukupolven syntyminen. Tätä vastustaneet työväenliikkeen edustajat kritisoivat punaorpojen sijoittamista porvarillisiin sijaiskoteihin tai yksityisiin lastenkoteihin. Työväenliikkeen tavoitteeksi muodostuikin kunnallisen lastenkotijärjestelmän luominen. (Hämäläinen 2007, 142; Pulma 1987, 132–133.) Ajatus erilaisten kunnallisten lastensuojelulaitosten tarpeellisuudesta tunnistettiin jo 1920-luvulla. Tavallisten lastenkotien lisäksi haluttiin perustaa vastaanottokoteja, joissa etsitään ja arvioidaan kullekin lapselle yksilöllisesti sopiva sijoituspaikka. Tämän lisäksi nähtiin tarpeelliseksi perustaa laitoksia, jotka keskittyvät tiettyihin lasten erityistarpeisiin. Lastenkotien ohella tarvittiin ns. vastaanottokoteja ja lasten erityistarpeisiin vastaavia laitoksia.

Lastensuojelukomitea (1921) ei käsitellyt mietinnössään lastensuojelulaitosten toiminnan lähtökohtia eikä esittänyt näkemyksiä laitosten työskentelyperiaatteista. Komitea ei mietinnössään myöskään määritellyt lastensuojelulaitosten henkilökunnan pätevyysvaatimuksia tai koulutustarvetta. Tätä varten asetettiin vuonna 1946 lastenkotikomitea, jonka tehtävänä oli perehtyä erityisesti lastenkotien toiminnan kehittämiseen ja siinä todettuihin puutteisiin. Puutteita oli havaittu lastenkotien tiloissa, lasten terveydenhuollossa, tietopuolisessa ja ammattiopeutuksessa sekä jälkihuollossa. Lastenkotikomitea sai tehtäväkseen myös kiinnittää huomiota lastenkodeissa käytettyihin kasvatus- ja kurinpitomenetelmiin. Lastenkotitoiminnan puutteena mainitaan edellisten seikkojen lisäksi henkilökunnan pätevyys sekä puutteet hallinnossa ja taloudenhoidossa. (KM 1947, 9, 21–24.) Lastensuojelun laitostyössä jo 1940-luvun lopulla ongelmallisiksi havaitut ja kehittämiskohteiksi tunnistetut asiat ovat paljolti samoja, joista keskustellaan sijaishuollon kehittämiskohteina vielä nykyäänkin. Kysymys jälkihuollosta,

henkilökunnan pätevydestä, lastensuojelulaitoksissa asuvien lasten ja nuorten koulutuksellisista puutteista, lastensuojelulaitoksissa käytettävien työmenetelmien kehittamisestä sekä rajoitustoimenpiteistä ovat yhä ajankohtaisia (Känkänen & Laaksonen 2006; Pätevä ja riittävä henkilöstö laadun takeeksi 2007, 13).

Lastenkotikomitean (1947) periaatteelliset lastensuojelunäkemykset ovat hyvin samankaltaisia kuin lastensuojelukomitean (1921) linjaukset. Myös tämän komitean kannanotoissa korostetaan lapsen suvereenia arvoa, mutta muistutetaan kodin merkityksestä lapsen luonnollisena kasvuympäristönä.

”Vaikka nykyaikainen lastensuojelutyö hylkääkin perinnäisen käsityksen vanhemman oikeuden – patria potestas – ehdottomuudesta ja katsoo jokaisen lapsen elämällä sen alusta lähtien olevan oman täysin suvereenin arvon, niin se ei silti suinkaan väheksy sitä merkitystä, mikä verisiteisiin pohjautuvalla vanhemmanrakkaudella on katsottava olevan lapsen terveelle ja normaalille kehitykselle. Sen vuoksi on kotia pidettävä lapsen luonnollisena kasvuympäristönä. Vanhempia tai äitiä ei tule erottaa lapsensa huollosta, ..., ellei tämä lapsen kasvatuksen ja huollon vuoksi osoittaudu välttämättömäksi.” (KM 1947, 12)

Mietinnössä otetaan kantaa myös siihen, että sijoitus sijaiskotiin on lapselle parempi vaihtoehto kuin laitos. Erityisesti pikkulasten sijoittaminen lastenkotiin nähtiin huonona ratkaisuna. Sijoitusta lastenkotiin pidettiin tarpeellisena silloin, kun sijoitustarve oli lyhytaikainen, silloin kun lapselle odotettiin sopivan sijaiskodin löytymistä ja silloin kun pohdittiin lapselle sopivaa sijoitusmuotoa. Jo vuoden 1947 lastenkotikomitean jäsenet pohtivat, voidaanko pysyvää laitoshoittoa tarvitsevia lapsia pitää samassa laitoksessa kuin tilapäisesti tai lapsen arvioinnin takia laitokseen sijoitettuja lapsia (KM 1947, 13–19). Samaa perusproblematiikkaa pohdittiin myös 1980-luvulla vastaanottokoteja ja niiden toimintaa arvioitaessa. Vastaanottokotien ongelmaksi oli muodostunut se, että osa lapsista vietti näissä lyhytaikaisiksi tarkoitetuissa lastensuojelulaitoksissa pitkiä ajanjaksoja, sillä sopivista laitospaikoista oli pulaa (Vikman 1989, 36). Tätä kysymystä pohditaan yhä edelleen lastenkodeissa, jotka ovat keskittyneet lyhytaikaisiin sijoituksiin ja lasten tilanteen arviointiin, mutta joissa lapset ovat joko vanhempien luultua pidempiaikaisiksi osoittautuneista ongelmista tai sopivien sijaishuolto- paikkojen puutteesta johtuen sijoitettuna suunniteltua huomattavasti oletettua

pidempään. Tämä kysymys näyttääkin olevan yksi niistä lastenkotityön peruskysymyksistä, johon vuosikymmenestä toiseen etsitään ratkaisua. Lyhytaikaisiksi tarkoitetuista lastenkodeista näyttää muodostuvan eri vuosikymmenillä melko samoista syistä paljon suunniteltua pidempiaikaisia lasten kasvuympäristöjä.

Panu Pulman (1987) laaja historiakatsaus lastensuojelusta ei yllättävää kyllä käsittele eri aikakausien lastenkotityön toimintaideologiaa, toiminnan sisältöä tai työkäytäntöjä. Myös Ilse Nikkinen (1993, 18) toteaa, ettei lastenkotityön historiallisesta kehittämisestä ja muuttumisesta ole olemassa tutkimustietoa. Lastenkotityön alkuvaiheessa lastenkotiin sijoitetuista lapsista osa oli orpoja, joko toisen tai molempien vanhempansa menettäneitä lapsia. Suhteellisen suuri osa 1900-luvun alun lastensuojelulaitoksissa asuneista lapsista oli syntynyt avioliiton ulkopuolella. Yhteiskunnan asenne yksinäisiä äitejä kohtaan, yksinäisten äitien heikko taloudellinen tilanne ja vähäiset mahdollisuudet huolehtia sekä taloudesta että lapsesta johtivat siihen, että lapsi jouduttiin muunlaisia perheitä herkemmin sijoittamaan lastenkotiin. Lastenkotityön sisältönä oli lähinnä lasten perushoito ja huolenpito. Työntekijät olivat useimmiten naimattomia, lasten kanssa laitoksessa asuvia naisia. Sotien jälkeinen yhteiskunnan ja elämäntavan muutos näkyi myös lastensuojelussa. Lastenkotien ja muiden huoltolaitosten perustaminen yleistyi. Samalla lastenkotiin sijoittamisen syyt muuttuivat. Lasten perhetaustat olivat rikkonaisia ja ongelmallisiksi luokiteltuja. Psykologisen ja psykiatrisen tietämyksen lisääntyessä lapsia alettiin tutkia säännöllisesti. Toisen maailmansodan jälkeen korostui näkemys, että eri-ikäisille ja erilaista hoitoa tarvitseville lapsille tuli järjestää eriytynyttä laitoshoidtoa. Laitoksissa järjestystä tuli pitää yllä positii-visin kasvatukseen ja varsinaisia kurinpitotoimia tuli käyttää mahdollisimman harkitusti ja pidättyväisesti. Työntekijöille painotettiin, etteivät he saa fyysisesti käydä käsiksi lapseen tai nuoriin. Laitokset olivat yhä edelleen suuria ja henkilökuntaa oli vähän. (Harrikari 2004, 234–237; Pulma 1987; Vehkalahti 2004.)

1960- ja 1970-luvulla yleinen kritiikki sekä vankilalaitosta, mielisairaaloita että lasten ja nuortenhuoltolaitoksia kohtaan oli Euroopassa voimakasta. Sellaiset teokset kuin Franco Basaglian (1972) ”Kumous laitosmaailmassa”, Erving Goffmanin (1962; 1969) tutkimukset sekä teos Pakkoauttajat (Eriksson 1967)

synnyttivät kriittistä keskustelua laitoksia kohtaan. Keskeistä teoksissa on yhteiskunnallisen vallan ja laitosten hierarkkisten suhteiden analysointi sekä institutionalisoidun väkivallan tarkastelu³. Laitoskritiikki kohdistui laitosten joukkokasvatukseen, asukkaiden yksityisyyden menettämiseen, laitoksissa käytettyihin kontrollitoimenpiteisiin sekä fyysiseen kuriin. Laitosten nähtiin itsessään aiheuttavan asukkailleen ongelmia. Lastensuojelun laitostyön ongelmana pidettiin kasvatuksen laitosmaisuuksia ja työntekijöiden työskentelyn painottumista lähinnä perushoivaan sekä erilaisten ongelmatilanteiden rajoittamiseen ja selvittämiseen. Laitostyön saama kritiikki kohdistui Suomessa lähinnä koulukoteihin ja johti keskusteluun laitosten kasvatuskäsityksistä ja toimintakäytäntöjen kehittämistä. Uutena menetelmänä sovellettiin yhteisökasvatusta, jonka tavoitteena oli laitosedemokratian sekä yhteisöllisyyden lisääminen ja hyödyntäminen arkisessa laitostyössä (Kaipio 1979). Yksilöllistä työskentelyä tukemaan kehitettiin omahoitajajärjestelmä, jonka avulla pyrittiin eroon kritiikin kohteena olleesta ”massakasvatuksesta”. Pysyvän aikuiskontaktin merkitystä pidettiin tärkeänä lapsen ja nuoren persoonallisuuden kehittymisen kannalta. Työntekijöiltä alettiin vaatia yhä enemmän kasvatuksellista ja psykologista osaamista. Laitoksissa otettiin 1970-luvulla käyttöön henkilökohtaiset kasvatus- ja hoitosuunnitelmat, joiden toivottiin tukevan yksilöllistä työskentelyä lapsen kanssa. (Vehkalahti 2004, 218–219.) Lastenkotityön ideologisissa kannanotoissa on 1980- ja 1990-lukujen vaihteesta lähtien korostunut työntekijän tehtävä sijoitettujen lasten lisäksi lasten perheiden kanssa. Tämä näkyy konkreettisesti lastenkotien työssä siten, että niiden yhteyteen on perustettu perhetyön yksiköitä ja palkattu perhetyöntekijöitä. Useat lastenkodit ovat muuttaneet nimensäkin perhetukikeskuksiksi tai perhekeskuksiksi. Työskentelyssä korostuu yhteistyö perheiden kanssa ja ratkaisukeskeinen työote. (Forsberg 1998.)

³ *Goffmanin (1969) käsitteet ja ajatukset ”totaalisista laitoksista”, ”riistetyistä minuuksista” ja ”seremoniallisista rutiineista” sekä ”näyttämöistä” vaikiintuivat tuolloin keskusteluihin laitoksista. Laitoksiin liitettiin yleisesti sellaisia kielteisiä piirteitä kuin laitosmaisuus, yksityisyyden puute, rutiininomaisuus, vähäinen valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeuden väheneminen.*

Eräs lastensuojelun laitosmaailmassa 2000-luvulla tapahtunut suuri muutos liittyy laitospalvelujen tuottamiseen. Kuntien, valtion ja järjestöjen ylläpitämien lastensuojelulaitosten rinnalle ovat tulleet yrityspohjalta toimivat yksityiset lastensuojelulaitokset. Suurin osa lastensuojelun laitospalveluista tuotetaan nykyisin jo yksityisten palvelutuottajien toimesta. Yksityisten lasten ja nuorten laitosten määrä on lisääntynyt selvästi vuosien 2001–2007 aikana. Vuonna 2001 Suomessa oli 314 yksityistä lasten ja nuorten laitosta ja vuonna 2005 näitä laitoksia oli jo 568. Yksityiseksi näissä luvuissa on laskettu sekä järjestöjen että yritysten ylläpitämät yksiköt. Järjestöjen osuus on kuitenkin selvästi yrityksiä pienempi. Vuonna 2007 järjestöjen ylläpitämiä lasten ja nuorten laitoksia oli 55. (Yksityiset sosiaalipalvelut 2007.) Samaan aikaan yksiköistä käytetyt nimikkeet ovat lisääntyneet. On oppilaskoteja, pienryhmäkoteja, perheryhmäkoteja, lastenkoteja, perhetukiyksikköjä, yhteisökoteja ja ammatillisia perhekoteja. Nimen perusteella onkin vaikea päätellä laitoksen toiminnan luonnetta tai toimintaideologiaa ja sitä, millaisesta työstä lastensuojeluyksikössä on kyse. Tilanne on lastensuojeluyksiköiden suhteen Suomessa samankaltainen kuin Ruotsissa. Siellä moninaisuutta on lisännyt se, että useat aikaisemmin sijaisperheenä toimineet ovat muuttuneet kodinomaisiksi lastensuojeluyksiköiksi. Marie Sallnäs (2000) käyttää käsitettä ”hybridi” kuvaamaan vaikeutta määritellä nykyisiä ruotsalaisia lastensuojeluyksiköitä. Samaa ilmaisua voisi hyvin käyttää kuvaamaan suomalaisten lastensuojeluyksiköiden moninaisuutta.

Laitosten ja sijaisperheiden rinnalle, niiden välimuotona, ovat lisääntyneet ammatilliset perhekodit. Ammatillisten perhekotien määrä on kasvanut tasaisesti. Vuonna 2001 perhekoteja oli 142 ja vuonna 2007 niitä oli 184. Ammatillisen perhekodin ideaan liittyy ajatus ammatillisen osaamisen ja pysyvien ihmissuhteiden turvaamisesta. Ammatillisen perhekodin käsitettä on toivottu selkiytettävän niin, että ammatilliseksi perhekodeksi määriteltäisiin yksikkö, jossa perheen vanhemmat asuvat ympärivuorokautisesti yhdessä sijoitettujen lasten kanssa (Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio 2006, 132–133). Tällä hetkellä nimen perusteella on vaikea päätellä ja erottaa, milloin kyseessä on laitos ja milloin perhekoti ja millaisesta lastensuojelutyöstä yksikössä on kyse: on-

ko yksikössä töissä työvuorojen mukaan työtään tekeviä vai sijoitettujen lasten kanssa yhdessä ympärivuorokautisesti perheenä eläviä ammattilaisia.

Mitä sitten tiedämme kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista – lapsista, joiden hyvinvoinnin turvaamiseksi lastensuojelulaitoksissa tehdään työtä? Yllättävää kyllä valtakunnallinen tilastointi kertoo ainoastaan lasten määrästä. Tarkempaa kuvaa lapsista ja heidän voinnistaan sijoituksen aikana ei valtakunnallisesti ole saatavilla. Selvityksiä on tehty lähinnä yksittäisten kaupunkien ja seutukuntien huostaanotoista. Tampereen seudulla tehdyn selvityksen (Hiitola 2008, 25–29) pohjalta huostaanottoon johtanut yleisin kirjattu yksittäinen syy vuonna 2006 oli ”riittämätön vanhemmuus” (19 %), seuraavaksi yleisin käytetty syy oli ”vanhempien alkoholin käyttö / sekakäyttö / lääkkeet” (11 %), muita usein käytettyjä syitä olivat ”perheristiriidat” (9 %), ”lapsen mielenterveysongelmat” (9 %), ”lapsen alkoholinkäyttö / sekakäyttö / lääkkeet” (8 %), ”lapsen itsetuhoisen käyttäytyminen” (7 %) ja ”perheväkivalta (aikuisten välinen)” (7 %). Syiden taustalta piirtyy kuva moninaisista vanhemmuuden ongelmista, jotka on tutkimuksessa tiivistetty kolmeen ryhmään: 1. päihteet ja vanhemmuus, 2. vaikeudet vanhemmuudessa, 3. ristiriidat perheessä. Vähiten oli selvityksen kohteena olevalla alueella huostaanotettu ala-asteikäisiä lapsia (7–12-vuotiaita), kun taas taajamissa huostaanotettiin eniten 13–17-vuotiaita nuoria (Hiitola 2008, 14).

Pääkaupunkiseudulla tehdyn selvityksen (Myllärniemi 2006, 38–41) mukaan syyt huostaanoton taustalla näyttävät yhtä moninaisilta. Huostaanotettujen lasten vanhemmilla oli suhteellisen usein päihdeongelmia, mielenterveysongelmia ja uupumusta, perheissä oli vuorovaikutuksen vaikeuksia ja sisäisiä ristiriitoja. Tavallisin alle 12-vuotiaiden lasten huostaanoton tarvetta aiheuttava tekijä oli vanhempien päihteidenkäyttö. 13–17-vuotiailla nuorilla tavallisin huostaanoton tarvetta aiheuttava tekijä oli lapsen rajaton ja sopeutumaton käytös. Siihen liittyi nuoren päihteiden käyttöä ja ristiriitoja kotona sekä kouluvaikeuksia. Myös nuoren psyykinen oireilu oli yksi yleisesti mainituista syistä. Yhä suurempi osa pääkaupunkiseudulla huostaanotetuista oli 13–17-vuotiaita nuoria ja yli 13-vuotiaiden ikäryhmässä enemmän kuin joka toisen nuoren vanhempi oli toivonut huostaanottoa. Tutkija kysyykin, missä määrin on kyse aikuisten puuttumisher-

kyydestä nuorten ulospäin suuntautuvaa sopeutumattomuutta kohtaan sekä missä määrin on kyse siitä, että avohuollon keinot puuttua ja sitouttaa erityisesti nuoria työskentelyyn, ovat riittämättömät. Kitinoja (2005) selvitti omassa väitöskirjassaan koulukotiin sijoitettujen nuorten polkua laitokseen. Yllättävää oli se, että tutkimuksen mukaan koulukotiin, jota pidetään viimesijaisena laitospuolena, tullaan sekä useiden aikaisempien sijoitusten jälkeen että myös ensimmäisenä sijoituksena.

Tutkimustieto lapsista huostaanoton jälkeen, lasten asuessa lastensuojelulaitoksissa, on valikoitunutta ja sirpaleista sekä painottunut kunkin yksittäisen tutkijan intressien mukaan (Eronen 2007). Laitoksissa asuvien lasten psykososiaalisia oireita on kartoitettu muutamissa lastenkodeissa lähinnä psykiatrisen orientaation pohjalta ja niissä on tuotu esiin huoli lasten psykiatrisen ja psykososiaalisen hoidon tarpeesta (Hukkanen 2002; Kalland 2001; Pasanen 2001). Kaisu Viittala (2001) on selvittänyt tutkimuksessaan huostaanotettujen fas-lasten kehitykseen liittyviä riski- ja suojaavia tekijöitä. Tutkimuskatsauksessa, joka sisältää kaikki 2000-luvulla Suomessa julkaistut lastensuojelututkimukset Tuija Eronen (2007, 29) toteaaakin, että sijaishuollossa tutkimuskiinnostus on kohdistunut lähinnä erityisdiagnoituihin lapsiin sekä erityishoitoa antavissa laitoksissa olevien lasten psykososiaalisiin tai erityiskasvatuksellisiin tarpeisiin ja muistuttaa, että nämä lapset ovat vain murto-osa kaikista sijaishuollossa elävistä lapsista. Yleistysten tekeminen näiden tutkimustulosten pohjalta koskien yleensä huostaanotettujen lasten tilannetta on problemaattista. Lastensuojelulaitoksissa eläneiden lasten ja nuorten omia kokemuksia on tutkittu vasta viime vuosina (Eronen 2004 ja 2008; Pösö 2004). Nuorten kokemuksiin laitoksista liittyy kertomuksia yksinäisyydestä, loukatuksi ja sivuutetuksi tulemisesta sekä häpeästä, mutta myös kokemuksia kuulluksi tulemisesta ja läheisistä ihmissuhteista. Stakesin Elämäkertaketjuhankkeessa (Barkman 2003, 94–99) lastenkodin lapset kertoivat työntekijöiden avustamina tarinoita itsestään. Lasten kuvaamissa perhesuhteissa heijastui epävarmuus ja ennustamattomuus. Vanhempiin saattoi luottaa vain kausittain. Lasten kertomuksissa työntekijöitä yllätti se, miten merkittävänä lapset kokivat lastenkodin ja sen työntekijät.

Lastensuojelulaitosten ja lastenkotien asema suomalaisessa lastensuojelussa on ristiriitainen. Tästä lastensuojelulaitosten ristiriitaisesta paikasta on kirjoitettu käyttäen ilmaisua ”kun on ja ei ole” (Eronen, Laakso & Pösö 2009). Ilmaisulla on viitattu siihen, että yhtäältä lastenkodeilla on pitkä historia lastensuojelun historiassa ja edelleen merkittävä osa lapsista sijoitetaan laitoksiin. Siitä huolimatta lastensuojelulaitokset ja lastensuojelulaitoksissa asuvat lapset ovat vain satunnaisen yhteiskuntapoliittisen tai tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteena samoin kuin lastensuojelulaitoksissa tehtävä työ.

2.3. Lastenkotityö ammatillisena työnä

Kysymys lastenkotityöstä on mielenkiintoinen sikäli, että sitä on määritelty ja jäsenetty varsin vähän. Tämän vuoksi kansainvälistä kiinnostusta on herättänyt James P. Anglin (2002) tutkimus. Hän tutki Kanadassa lastensuojelulaitoksissa tehtävää työtä ja teki osallistuvaa havainnointia ja haastatteluja yhdeksässä hyvin toimivassa nuorten ryhmäkodissa. Hänen tavoitteenaan oli luoda teoreettinen kehys laitostyölle. Hän korostaa tutkimuksessaan laitostyön jatkuvuutta ja yhdenmukaisuutta läpi laitostyön prosessien ja eri organisaatiotasojen. Hän tiivistää laitostyöhön liittyvät keskeiset tehtäväalueet kolmeen ulottuvuuteen: 1) erityisen, arkisen elinympäristön luominen (creating an extrafamilial living environment), 2) lasten ja nuorten kipuun (tuskaan) ja sen synnyttämään käyttäytymiseen vastaaminen (responding to pain and pain-based behavior) ja 3) lapsen kokemuksen itsestään normaalina kehittäminen (developing sense of normality).

Keskustelu laitostyöstä on Suomessa niukkaa ja keskittynyt lähinnä kolmen valtakunnallisen hankkeen ympärille: ensinnäkin sijaishuollon laatua kehittäneeseen laituriprojektiin (Laaksonen & Kemppainen 2005; Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit 2004), toiseksi valtakunnallisen lastensuojelun kehittämishankkeen yhteydessä toimineen sijais- ja jälkihuolto työryhmän (Känkänen & Laaksonen 2006) näkemyksiin sekä kolmantena uuden lastensuojelulain (LSL 2007) laitostyötä koskeviin säädöksiin. Muut laitostyön kehittämishank-

keet näyttävät suuntautuneen sisällöllisesti kunkin yksittäisen toimijan tai toimijatahon intressien mukaisesti, samoin laitostyöstä käytetyt käsitteet. Lastensuojelulaitoksissa tehtävästä työstä kirjoitetaan niin hoitona, kasvatuksena kuin myös terapeuttisena työnä. Laitostyötä ja sen kehittämistä on tarkasteltu Suomessa lähinnä menetelmien kehittämisen näkökulmasta: erityishoidollisten menetelmien kehittämisenä, vertaisryhmätoiminnan ja taidelähtöisen työskentelyn kehittämisenä, laitoksessa asuvien itsenäistymistaitojen kehittämisenä, omahoitajuuden kehittämisenä, dialogisen työskentelytavan kehittämisenä, terapeutin työskentelyn sekä pitkäjänteisen kasvatuksellinen työskentelyn kehittämisenä (Bardy & Känkänen 2005; Känkänen & Laaksonen 2006; Mönkkönen 1998 ja 2002; Timonen-Kallio 2000 ja 2007; Tervonen-Arnkil 2000; Tuovila 2001). Eronen (2007) toteaaakin, että lastensuojelun sijaishuollon käytännöt ovat olleet lähinnä käytännöllisen kehittämisen, eivät tutkimuksen kohteina. Uutena käsitteenä on lastensuojelun laitostyössä otettu käyttöön ”erityisen huolenpidon” käsite. Se viittaa käytäntöön, jossa lapsista ja nuorista pidetään ”erityisesti huolta” ja se sijoittuu lainsäädännöllisesti lastensuojelulain mahdollistamiin rajoittamiskäytäntöihin. Siinä yhdistyvät lapsen ja nuoren rajoittaminen ja huolenpito. Vaikka käsite erityinen huolenpito on uusi, on se käytäntönä jo vanha. Käsitteen historiaa, mitä käsitteellä tarkoitetaan sekä mitä toimintakäytäntöjä siihen liittyy koulu- kodeissa, selvitettiin vuoden 2008 lopulla julkaistussa raportissa (Kekoni, Kitiñoja & Pösö 2008).

Lastensuojelun laitostyön käsitteellinen moninaisuus ja kirjavuus eivät liity pelkästään suomalaiseen laitostyöstä käytävään keskusteluun. Sallnäs (2000, 195–197) toteaa omassa väitöskirjassaan, että laitostyöhön liittyvä terminologian sekavuus koskettaa lastensuojelulaitosten nimeämisen lisäksi lastensuojelutyön sisällön käsitteellistämistä. Lastenkotityölle onkin tunnusomaista teoreettisten viitekehysten ja lähestymistapojen moninaisuus (Andersson & Johansson 2008, 118; Millighan & Stevens 2006). Bengt Andersson (2007) ja Jan Johansson (2007) kirjoittavat laitostyön käsitteellisestä jäsentymättömyydestä ja ottavat tutkimustensa lähtökohdaksi englanninkielisen käsitteen ”treatment” (behandling) erotuksena käsitteelle ”care” (vård). He perustelevat ratkaisuaan sillä, että sijoitettujen lasten ongelmat ovat lisääntyneet ja lapset tarvitsevat tämän vuoksi

yhä enemmän tietoisempaa ja vankemmin hoidollista työskentelyä. He viittaavat myös Ruotsin sosiaaliviranomaisten määrittelyyn ja eroon käsitteiden ”vård” (huolenpito, tuki tai kasvatus) ja ”behandling” välillä. Handling käsitteellä tarkoitetaan ”erityisiä toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on tulla toimeen tai vähentää henkilön tunnistettua ongelmaa tai ongelmia, jotka kuuluvat sosiaaliviranomaisten toimialueelle” (Hem för vård eller boende 2003, 3).

Hoidollisen työskentelyn ja terapeuttisen lähestymistavan vahvistamista korostavien tutkijoiden (Anderssonin ja Johanssonin lisäksi Stevens & Furnivall 2008; Moses 2000a) rinnalla on tutkijoita, jotka painottavat laitostyön ymmärtämistä ja jäsentämistä ensisijassa arjen jakamisena lasten kanssa (Ward 2004; 2006; Sallnäs 2000; Smith 2003; 2005a; 2005b; Milligan 2003). Sallnäsin (2000, 204) tutkimuksessa ruotsalaiset lastensuojelun laitostyöntekijät kuvasivat omaa työtään arkiseksi yhdessä elämiseksi lasten kanssa. Kun tutkimuksessa kysyttiin, mitä pääasiallisia työmenetelmiä laitoksessa käytettiin, puolet yksiköistä ilmoitti tarjoavansa pääasiallisena työmenetelmänään tavallisen perheympäristön (”en naturlig familjemiljö som en arbetsmetod”). Skotlantilainen Ian Milligan (2003, 287) puolestaan painottaa, että suuri osa ammatillisesta työstä laitoksessa liittyy arkisiin, jokapäiväisiin tilanteisiin ja vain pieni osa lastenkotityöstä tapahtuu muodollisissa neuvotteluissa, haastatteluissa tai yksittäisen asiakkaan kanssa. Adrian Ward (2004) on käyttänyt ilmaisua ”kohti arjen teoriaa” (towards a theory of the everyday), jäsentäessään lastenkotityön arkisen yhdessä elämisen tavallisuutta ja erityisyyttä. Käynnissä olevaa keskustelua, jossa painotetaan laitostyön hoidollisuutta ja toisaalla työn erityisyyttä arkisena kanssakäymisenä, ei voi mielestäni ymmärtää dikotomisena, toisilleen vastakkaisina näkemyksinä. Kyse ei myöskään ole lastenkotityön tarkastelusta ja kehittämisestä yksittäisten menetelmien avulla. Ymmärrän keskustelun lähinnä eri suunnista lähestyvinä pyrkimyksinä jäsentää lastensuojelun laitostyön teoreettista perustaa.

Suomessa Pösö (1995, 85–86) kirjoittaa, että ammatillisuus sijaishuollossa on erityisluonteista siksi, että suuri osa työstä turvaa arkielämän jatkuvuutta ja on luonteeltaan lasten kanssa arkista elämistä, mutta vaatii samalla elämistä lapsen hankalan elämäntilanteen ja sosiaalisten vaikeuksien kanssa. Samaa arkisen ja erityisen samanaikaista läsnäoloa ilmentää laitostyöstä käytetty, nyt jo vanhahta-

valta vaikuttava käsitepari, ”korvaava ja korjaava työ” (Kyrönseppo & Rautiainen 1993), jolla on haluttu kuvata laitostyön luonnetta vanhempien kasvatustyötä korvaavana ja lapsen aikaisempia kokemuksia korjaavana työnä. Kaarina Mönkönen (2002 ja 1998) on tutkimuksissaan tarkastellut lastensuojelun laitostyötä kasvatuksellisenä toimintana ja tuonut esille sen, että myös kysymys kasvatuksellisesta vaikuttamisesta, vallasta ja vastuuttamisesta on läsnä lastenkotityössä. Lastenkotityön tutkimuksellista jäsentämistä laitosarjen näkökulmasta on tehty vasta vähän (Eronen & Laakso 2006). Nikkinen (1993) on sosiaalialan opettajakoulutukseen liittyvässä työn tutkimus- ja kehittämishankkeessaan analysoinut kehittävän työntutkimuksen mallin pohjalta sosiaalikasvattajien lastenkotityötä ja sen muutoksia eri aikoina. Hän löytää lastenkotityöstä neljä eri vaihetta, jotka hän nimeää seuraavasti: 1) sosiaalikasvattaja uhrautuvana äitihahmona punaorvoille (1918–1945), 2) sosiaalikasvattaja moniongelmaisten lasten joukkokasvattajana (vuodet 1945–1970), 3) sosiaalikasvattaja moniongelmaisen lapsen omahoitajana (vuodet 1970–1984) ja 4) sosiaalikasvattaja perhetyöntekijänä (vuodesta 1984).

Eurooppalaisissa lastensuojelun laitostyökeskusteluissa on ollut esillä myös kysymys, miten lastensuojelun laitostyö tulisi ensisijaisesti ymmärtää oppialasitoumuksiltaan (Milligan 1998; Cameron 2004; Petrie et al. 2006; Smith 2003; Smith 2005b). Lastensuojelun sijaishuollon on nähty liittyvän niin sosiaalityöhön, sosiaalipedagogiikkaan kuin lasten ja nuorten hoitoon ja kasvatukseen. Englannissa lastensuojelun laitostyö on perinteisesti ymmärretty käytäntönä ja teoriaperustaltaan osaksi sosiaalityötä. Osassa pohjoisen Manner-Euroopan ja Keski-Euroopan maita lastensuojelun laitostyö ymmärretään sosiaalipedagogiikaksi tai lasten ja nuorten kasvatuksen alaan kuuluvaksi. Skotlantilainen Mark Smith (2005a; 2005b; 2003) on kirjoituksissaan tarkastellut lastensuojelun laitostyön paikkaa ja asemaa sosiaalityössä. Hän pitää lastensuojelun laitostyön erona sosiaalityöhön verrattuna laitostyön yhteisöllistä luonnetta; lastensuojelulaitoksessa useat työntekijät tekevät työtään yhdessä lapsiryhmän kanssa eläen yhteistä arkea. Ero sosiaalityön yksilötyöskentelyä, asiakas-työntekijä suhdetta painottavaan työskentelyyn on hänen mielestään merkittävä ja siten tiedot ja taidot, joita laitostyössä tarvitaan sekä oman persoonan käyttö eroavat muusta sosiaalityöstä. Sosiaalityöhön liittyvän tiedon siirrettävyys laitostyöhön ja sen käyttökelpoisuus

laitostyössä onkin tämän vuoksi ongelmallista. Hän kuvaa, miten Britanniassa sosiaalityön koulutuksen muuttuessa yleistä sosiaalityön osaamista korostavaksi, koulutus ei ole laitostyöhön sijoittuneiden mielestä antanut heille ammatissa tarvittavia valmiuksia. Koulutuksen uudistamisella ei ole kyetty lisäämään lastensuojelun laitostyöntekijöiden ammatillista pätevyyttä (Smith 2003, 243–245). Laitostyön erityisyys suhteessa sosiaalityöhön ja laitostyön käsitteellistämisen tarve on herättänyt Britanniassa keskustelun sosiaalipedagogiikasta.

Lastensuojelun laitostyön ymmärtäminen sosiaalipedagogiikaksi ja sosiaalipedagogiikan tutkimusperinteeseen liittyväksi on tunnusomaista Saksalle. Sosiaalipedagogiikan voi ymmärtää sosiaalityötä ja kasvatusta yhdistäväksi teoria- ja käytäntöperinteeksi, jossa painottuu arjen teoretisointi ja lastensuojelun laitostyön ymmärtäminen arkeen kiinnittyväksi yhdessä elämiseksi. Laitostyön tarkastelulle ei ole vierasta työn sisältöjen ymmärtäminen samankaltaiseksi vanhemmuuden tehtävien kanssa. Lastensuojelun laitostyöntekijöillä on Saksassa sosiaalipedagogiikan tutkinto joko ammattikorkeakoulusta tai yliopistosta. Sosiaalipedagogiikan koulutukseen liittyy opintoja sosiologiasta, psykologiasta, kulttuuritieteistä, kriminologiaa ja sosiaalihistoriaa, ammatillisia taitoaineita kuten musiikkia, draamaa sekä harjoittelua. (Cameron 2004; Petrie et al. 2006.) Claire Cameronin (2004, 137–142) tutkimuksessa sosiaalipedagogit pitivät dialogia keskeisenä menetelmänä ratkoessaan ongelmatilanteita lasten ja nuorten kanssa. Teorian ja teoreettisen ajattelun merkitys nähtiin tärkeänä erityisesti refleктоitessa omaa toimintaa. Suomessa vastaavaa keskustelua laitostyön paikasta sosiaalityönä, kasvatuksen alaan kuuluvana työnä tai luonteeltaan sosiaalipedagogisena työnä ei ole käyty. Lastenkotityön on kuitenkin perinteisesti ajateltu sijoittuvan kasvatuksellisen työn ja sosiaalityön välimaastoon (Aho 1999, 16).

Suomessa lastensuojelun laitostyössä on vähän sosiaalityöntekijöitä (Pätevä ja riittävä henkilöstö laadun takeeksi 2007, 20), mutta kylläkin monia muita eri ammattialojen edustajia: diakoneja, terveydenhuollon koulutuksen saaneita, nuorisohjaajia, sosiaalikasvattajia, sosionomeja ja muun alan koulutuksen saaneita. Tämän on mahdollistanut se, että lastensuojelun laitostyöhön liittyvät kelpoisuusehdot on määritelty lainsäädännössämme väljästi. Uutta lastensuojelulakia

valmisteltaessa pyrittiin pätevyysvaatimuksia muuttamaan siten, että laissa määriteltäisiin tarkemmin sekä laitostyöntekijöiden koulutusala että koulutustasota. Lakia edeltäneessä valmistelutyössä esitettiin, että hoito- ja kasvatustehtävissä olisi erityisesti lasten valvellaoloaikaan aina vähintään yksi sosiaalihuollon ammattikorkeakoulututkinnon suorittanut kasvattaja (Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio 2006, 137). Tällä pyrittiin siihen, että lastensuojelulaitoksessa työskentelisi riittävä määrä sosiaalialan tutkinnon suorittaneita ja siihen, että koulutustaso olisi riittävän korkea. Lakiin pätevyys kirjattiin kuitenkin yhä väljästi: ”henkilöstön kelpoisuusvaatimuksissa on otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne” (LSL 2007, 60§). Työntekijöiltä vaadittava koulutusala ja koulutustaso jäivät näin tarkemmin määrittelemättä.

Lastensuojelulaitosten työntekijöistä, heidän koulutuksestaan tai sukupuolijakautumastaan ei ole Suomen osalta saatavissa koko maata koskevia lukuja. Etelä-Suomen lääninhallituksen yksityisille luvanvaraisille sosiaalihuollon toimintayksiköille tekemän kyselytutkimuksen perusteella yli puolella vastanneista toimintayksikön vastuuhenkilöistä (n=108) oli vastaushetkellä yksinomaan terveydenhuolto-alan koulutus. Sosiaalialan koulutus oli noin kolmanneksella. Vastuuhenkilöiden koulutustaso vastasi lupaehtoja, sillä vastanneista 90 prosentilla oli nykyisen tulkinnan mukaisesti korkeakoulututkinto (alempi/ ylempi tiedekorkeakoulututkinto, ammattikorkeakoulututkinto tai siihen rinnastettava entinen opistoasteen tutkinto). Naisia vastuuhenkilöistä oli selvä enemmistö eli 79 prosenttia vastanneista. (Pätevä vastuuhenkilö – selkeät tehtävät, vastuu- ja toimivaltasuhteet 2007.) Lukuja tarkasteltaessa tulee muistaa, että ne eivät kerro pelkästään lastensuojelun yksityisistä laitoksista vaan mukana luvuissa ovat kaikki sosiaalihuollon yksityiset luvanvaraiset yksiköt. Etelä-Suomen läänissä on koottu tietoja myös kuntien lastensuojelulaitosten työntekijöistä (Pätevä ja riittävä henkilöstö laadun takeeksi 2007). Selvityksen mukaan kunnallisissa lastensuojelulaitoksissa työskenteli Etelä-Suomen läänin alueella 979 työntekijää. Työntekijöiden määrää suhteessa lasten määrään pidettiin selvityksessä kohtuullisena, sillä yhtä laitoksessa asuvaa lasta kohti oli keskimääräisesti 1,18 työntekijää. Työntekijämäärässä oli kuitenkin isoja alueellisia eroja ja suhdeluku työntekijämäärän

ja lasten määrän välillä vaihteli 0,46:stä 1,65:een. Sijaishuollossa toimineiden työntekijöiden ammattinimikkeiden kirjo todettiin selvityksessä niin suureksi, ettei sitä voitu eritellä. Näiden pelkästään Etelä-Suomen lääniä koskeneiden hajanaisen tietojen perusteella voi päätellä sen, että sijaishuollossa toimii sosiaalialan koulutuksen saaneiden ohella terveydenhuoltoalan koulutuksen saaneita, työntekijöillä on kunnallisissa laitoksissa monia eri ammattinimikkeitä ja työntekijöiden määrä suhteessa lapsiin vaihtelee melkoisesti alueellisesti ja laitosten kesken. Ruotsissa tehdyssä selvityksessä (Andersson, Johansson & Hwang 2007, 9) työntekijämäärä suhteessa lasten määrään vaihteli vielä reilummin eli 0,33–3,33. Työntekijämäärän vaihtelun laitosten välillä nähtiin kuvastavan sekä laitosten keskinäisiä eroja että lasten kanssa työskentelyyn liittyviä eroja.

Laitostyöntekijöiden koulutustaso ja -koulutusala vaihtelevat eri Euroopan maissa. Petrien et al. (2006, 49) toteuttamassa selvityksessä mukana olleiden laitosten (n=49) työntekijöiden (n=131) koulutustaso vaihteli siten, että alhaisin koulutustaso oli Englannin laitostyöntekijöillä (n=50): työntekijöistä 36 prosentilla ei ollut minkäänlaista alalle soveltuvaa koulutusta ja kolmanneksella laitostyöntekijöistä oli toisen asteen koulutus. Vastaavasti Tanskassa (n=32) ja Saksassa (n=49) laitostyöntekijöistä vain yhdeltä prosentilta puuttui alalle soveltuva koulutus. Lähes kaikilla laitostyöntekijöillä Tanskassa (94 %) oli alalle soveltuvaksi korkea-asteen tutkinnoksi luokiteltu pätevyys. Saksassa laitostyöntekijöiden pätevyudet sijoittuivat melko tasan korkea-asteen ja keskiasteen tutkinnoksi luokitellun välille. Tutkimuksessa esille tullut Englannin laitostyöntekijöiden alhainen koulutustaso ei ollut yllätys, sillä se vastaa aikaisempia selvityksiä. Johansson (2007, 19) viittaa tutkimuksessaan Englannin laitostyöntekijöistä 1990-luvun lopulla tehtyyn tutkimukseen (Sinclair & Gibbs 1998), jonka mukaan 500 työntekijästä 80 prosentilla ei ollut lainkaan koulutusta alalle. Ruotsissa tehdyssä laajassa tutkimuksessa, jossa oli mukana maan 360 lastensuojelulaitoksesta 195, työntekijöiden koulutustaso osoittautui varsin korkeaksi. Kunnallisissa lastensuojelulaitoksissa kolmella neljäsosalla oli yliopistollinen koulutus⁴, joko sosiaalityössä tai vastaavassa muussa alalle soveltuvassa aineessa. Yksityisissä lasten-

⁴ Sitä, tarkoitetaanko tutkimuksessa yliopistollisella koulutuksella tässä yhteydessä tiedekorkeakoulun lisäksi ammattikorkeakoulutasoista koulutusta, ei tekstistä selviä.

suojelulaitoksissa vastaava koulutustaso oli 47 prosentilla työntekijöistä ja perheenomaisissa yksiköissä (= family style homes) 40 prosentilla työntekijöistä (Andersson, Johansson & Hwang 2007, 6, 9).

Lastensuojelun laitostyöhön liitetään sen jäsentymättömyyden ja moninaisuuden lisäksi heikko ammatillinen status ja imago. Margaret Lindsay (2002, 75–82) kirjoittaa, että suurin 2000-luvun lastensuojelun laitostyön haaste tulee kin olemaan laitostyöntekijöiden roolin uudelleen määrittely. Kuinka työntekijät ymmärtävät oman roolinsa? Kuinka he määrittelevät, mitä on se työ, jota he tekevät? Mitkä ovat työtä ohjaavat arvot? Kaikki nämä ovat merkityksellisiä asioita suhteessa siihen, miten muut ihmiset suhtautuvat laitostyöhön tulevaisuudessa. Laitostyön ammatillinen identiteetti on hänen mukaansa monien haasteiden edessä. Yleinen kiinnostus laitostyötä kohtaan on negatiivissävytteistä, ja koulutusta, jonka orientaationa olisi selvästi lastensuojelun laitostyö, on vain harvassa Euroopan maassa. Miksi laitostyöhön sitten hakeudutaan? Tally Moses (2000b) syvähaastatteli Yhdysvalloissa tekemässään tutkimuksessa lastensuojelun laitostyöntekijöitä (n=25) ja heidän henkilökohtaisia syitä alalle hakeutumiseen. Työntekijöiden yleisenä perusteena oli se, että he halusivat tehdä sosiaalisesti merkityksellistä työtä: työtä yhteiskunnan unohtaminen lasten kanssa, työtä tulevaisuuden sukupolven kanssa. Osa kertoi perustelunaan, että he pitivät työskentelystä yleensä ihmisten ja erityisesti lasten kanssa. Osalle alalle hakeutumisen kimmokkeena oli uskonnollinen vakaumus. Laitostyöhön hakeuduttiin myös käytännöllisistä syistä, väljät pätevyysvaatimukset mahdollistivat hakeutumisen työhön. Siitä huolimatta, että työntekijät pitivät lastensuojelun laitostyötä henkilökohtaisena täyttymyksenä, ajateltiin laitostyötä pääasiassa yhtenä elämänvaiheena tai ponnahduslautana ammatillisesti arvostetumpiin ja paremmin palkattuihin tehtäviin. (Moses 2000b, 118–121.)

Suomessa ei ole nykyisin selvästi lastensuojelun laitostyöhön suuntautunutta koulutusta vaikka alan ammatillistumiskehitys alkoikin jo varhain. Suomen Kirkon Sisälähetysseura perusti vuonna 1918 Sortavalan Kasvattajaopiston, jonka tehtävänä oli kouluttaa lastenkotien työntekijöitä. Oppilaitos siirtyi myöhemmin Pieksämäelle ja koulutti ammattilaisia, joiden tutkintonimike oli sosiaaliskasvatta-

ja. Koulutuspoliittiset ratkaisut 1980–1990-lukujen vaihteessa toivat sosiaalikasvattajakoulutuksen sosiaalialan oppilaitoksiin, joita perustettiin tuolloin useita eri puolille maata. Sosiaalikasvattajat sijoituivat sekä lasten päivähoidon että lastensuojelun laitostyön tehtäviin. Ammattikorkeakoulujen perustamisen myötä tämä valtakunnallisen opetussuunnitelman mukainen koulutus lakkautettiin. Ammattikorkeakoulut ovat voineet itse kehittää opetussuunnitelmansa vastaamaan kunkin alueen tarpeita samalla, kun koulutuspoliittisena ideologiana on ollut kouluttaa laaja-alaisia sosiaalialan ammattilaisia. Ammattikorkeakoulutasoinen sosionomi-tutkinto ei siis tällä hetkellä välttämättä takaa perehtyneisyyttä lasten kanssa työskentelyyn, lastensuojeluun tai lastensuojelun laitostyöhön. Selvitys lastensuojeluopintojen laajuudesta ja sisällöistä osoittaa opetus sisältöjen vaihtelevan ja lastensuojeluopintojen puuttuvan osasta sosionomitutkintoja (Selvitys lastensuojelun peruskoulutuksesta 2005–2006). Kiinnostavaa on, että mikään intressitaho ei ole edellyttänyt sosionomien koulutukseen sisällytettäväksi tiettyä minimimäärää lastensuojeluun tai lastensuojelun laitostyöhön liittyviä opintoja kuten on tapahtunut päivähoidon osalta. Sosionomin (AMK) tutkintoon edellytetään sisältyvän 60 opintopisteen laajuiset varhaiskasvatuksen ja sosiaalipedagogiikan opinnot, jotta se pätevöittää sosionomin (AMK) lastentarhanopettajan tehtäviin (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005; Valtioneuvoston asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 608/2005: 1 §).

Lastensuojelun laitostyö ja sen kehittäminen eivät ole irrallaan lastensuojelun yleisistä painotuksista. Suomessa lastensuojelun uudistuksista merkittävimpanä voidaan pitää uutta lastensuojelulakia, joka tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Uusi laki korostaa lapsilähtöisyyttä ja lapsen kuulemistä. Lain valmistelua edelsi valtakunnallinen Lastensuojelun Kehittämishjelma (2004–2007), jonka puitteissa on työstetty lastensuojelun alkuarviointia (Oranen 2006), sijais- ja jälkihuoltoa (Känkänen & Laaksonen 2006), huostaanottomenettelyä (Jokinen 2006) ja vauvaperhetyötä (Bardy & Öhman 2007). Suomalaiselle lastensuojelutyölle on pidetty tunnusomaisena toisiinsa kietoutuvaa tiedonkeruun, arvioinnin ja palvelusuunnitelmien muodostamaa prosessia (Forsberg 1998; Hurtig 2003), johon liittyvät tärkeänä osana erilaiset asiakirjat ja lastensuojelun dokumentointi (Kääriäi-

nen 2003). Dokumentoinnin kehittäminen, tiedonkeruu ja mahdollisimman huolellisen tilannearvioinnin tekeminen ovat myös Lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa keskeisiä lastensuojelutyön kehittämiskohteita. Lapsen kuuleminen ja lapsen mielipiteen huomioiminen ovat saaneet tässä prosessissa myös entistä näkyvämmän paikan. Perhekeskeisyyden rinnalla on viime vuosien lastensuojelukeskusteluissa painottunut lapsilähtöisen työskentelyn näkökulma. Se tulee esille kirjoituksina lasten paikasta tiedontuottajina, lapsista omien kokemustensa kertojina ja lastensuojelutyössä vakavasti otettavina toimijoina (Heino 2005; Hurtig 2003; Hurtig 2006; Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006; Eskonen 2005a), vaatimuksina selkiyttää lapsilähtöisyyteen liittyvää ymmärrystä (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006) sekä lapsen kuulemiseen liittyvien työmenetelmien kehittämisenä (Muukkonen & Tulensalo 2004; Möller 2004).

Kehittämistyön konteksti näyttää näissä kirjoituksissa liittyvän kuitenkin suurelta osin lapsen sijoittamistilanteeseen – lapsen tilanteen arviointiin, lapsen kuulemiseen ja sen dokumentointiin sijoitusprosessin eri vaiheissa. Varsinaisesti lapsen laitokseen sijoittamisen jälkeiseen kontekstiin, esimerkiksi laitoksessa tapahtuvaan lapsen kehitystarpeiden tai tilanteen arviointiin tai siihen, mitä lapsilähtöisyys tai lapsen tieto tarkoittaisi lastensuojelulaitoksessa, ei teksteissä viitata. Lapsen aseman problemaattisuus lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä sekä lasta huomioivien käytäntöjen kehittäminen on tunnustettu. Lapsilähtöisyyttä lastensuojelun laitostyön arjessa on sitä vastoin pohdittu vasta niukasti (Känkänen & Laaksonen 2006; Niemelä 2005). Onkin kiinnostavaa seurata, millaisia vaikutuksia näillä ajankohtaisilla lastensuojelun painotuksilla on lastensuojelun laitostyöhön ja miten lastensuojelun laitostyöntekijät Suomessa jäsentävät ja ymmärtävät tulevaisuudessa omaa työtään, millaiseen orientaatioon laitostyön kehittäminen ja ammatillisuus kiinnittyy.

2.4. Tutkimukseni paikannuksia

Paikannan tämän moninaisen ja käsitteellisesti jäsentymättömän tutkimusaiheeni ennen kaikkea työntutkimukseksi ja käsite, johon lähtökohtaisesti nojaudun, on

lastenkotityö. Työntutkimuksen kentässä tutkimuskiinnostukseni on etnometodologinen eli tarkastelun keskiössä on arkinen lastenkotityö. Aloittaessani tutkimusta olin havainnut, että lastensuojelun laitostyössä kiinnostus kohdistui lähinnä työn menetelmiin. Arkinen lastenkotityö oli ikään kuin taustalla itsestään selvytenä eikä sitä sen tarkemmin problematisoitu. Kiinnostuksen kohteena tässä tutkimuksessa on juuri tuo taustalle jäänyt, arkinen lastenkotityö, sen jäsentäminen ja käsitteellistäminen. Menetelmiin keskittyneiden hankkeiden lisäksi toisena lähestymistapana tarkastella työtä minulle olivat tutkimusta aloittaessani tuttuja vuosikymmenten 1980–1990 vaihteessa ja 1990-luvun alussa erityisesti päivähoiton parissa toteutetut hankkeet, joiden ensisijaisena tavoitteena oli muuttaa päivähoiton arkea, arjen käytäntöjä (Korhonen 1989; Rusanen 1990). Olin myös tutustunut Yrjö Engeströmin (1995) ajatuksiin kehittävästä työntutkimuksesta. Toiminnan käsite, johon kehittävä työntutkimus nojaa pyrkii rakentamaan siltaa yksilöllisen ja yhteiskunnallisen välille. Siinä yksilön toiminta ja teot ajatellaan tapahtuvan tietyn yhteiskunnallisen toimintajärjestelmän ehtojen alaisuudessa ja yksilöiden ymmärretään samalla omalla toiminnallaan muovaavan ja muuttavan toimintajärjestelmää. Kehittävä työntutkimus on muutosstrategia, joka yhdistää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen. Siinä työntekijät analysoivat ja kehittävät työtään. Oman työn yhteiskunnallisten ja historiallisten kehitysvaiheiden analysointi, toimintajärjestelmän kokonaisuuden hahmottaminen sekä nykyisiin työkäytäntöihin liittyvien ristiriitojen tunnistaminen ovat kehittävässä työntutkimuksessa keskeisiä tarkastelun kohteita. (Engeström 1995.)

Kiinnostukseni lastenkotityöhön on alusta lähtien ollut selvästi kehittävä työntutkimuksen lähestymistapaa rajautuneempaa ja suuntautunut muualle kuin työn käytäntöjen muutospyrkimyksiin. En tarkastele lastenkotityön historiallisia kehitysvaiheita, organisatorisia ehtoja tai etsi ja analysoi nykyisten toimintakäytäntöjen ristiriitoja ja kehittämistarpeita. Kiinnostukseni suuntautuu ennen kaikkea työntekijöiden konkreettiseen tekemiseen lastenkodin arjessa sekä arjen rutiinien ja toiminnan jäsentämiseen, työn teoretisointiin. Lähestymistapavalintaani on ohjannut se, että valintani mahdollistaisi työn moniulotteisuuden tarkastelun. Samankaltainen lähestymistapa on ohjannut Anna-Maija Puroilaa (2002), kun hän tutki ja pyrki varhaiskasvatustyön teoretisointiin ja erittelyyn suuntaamalla tutkimuskiinnostuksensa, ei niinkään menetelmiin tai yksittäisiin sisältöihin,

vaan konkreettiseen päiväkodissa tehtävään varhaiskasvatustyöhön. Yllättävää kyllä myös varhaiskasvatuksen alueella, jossa tutkimustoiminta on viime vuosina selvästi lisääntynyt, varsinainen työn tutkimus on ollut varsin vähäistä (Puroila 2002, 14). Myös Puroila (2002) paikantaa tutkimuksensa työntutkimukseksi ja tukeutuu teoreettisesti Goffmanin kehysanalyysiin.

Ammattien tutkimusta hallitsi pitkään lähestymistapa, jonka keskeinen käsite oli professio (Henriksson & Wrede 2004b, 10). Sosiaalityön parissa ammatillistumiskeskustelu ja keskustelu sosiaalityöstä professiona tai semiprofessiona voimistui 1980-luvun alussa sosiaalityön kelpoisuusehtojen voimaantulon myötä (Rajavaara 1986, 45). Professio-käsite on korostanut vakiintunutta ammattia, joka voidaan erottaa muista ammateista tiettyjen tuntomerkkien pohjalta. Lääkäriin, papin ja juristin ammatteja on yleensä pidetty vahvoina professioina. Niihin liitetään professionalle tyypillisiä tuntomerkkejä, kuten vaativa ja pitkäkestoinen koulutus, yhteiskunnallisesti vakiintunut asema, ammatteihin liittyvä arvostus, tiedeperusta ja teoreettinen orientaatio sekä prosessi, jonka kautta yksilö samastuu ammattirooliinsa. Sosiaalityön parissa ajatusta professionaaliastumisesta on pidetty ristiriitaisena; toisaalta sitä on pidetty merkinä ammatin kehittymisestä ja toisaalta liiallisen professionaalisuuden korostamisen on ajateltu olevan ristiriidassa useille sosiaalityön periaatteille suhteessa asiakkaisiin ja asiantuntijavallan käyttämiseen sekä olevan ongelmallinen suhteessa sosiaalityön omaan tiedeperustaan (Rajavaara 1986). Ammattien tutkimisessa on professiotutkimuksen perinteen jälkeen suuntauduttu toisin. Feministinen kritiikki kohdisti huomion professiokäsitteen sukupuolisokeuteen ja suuntaasi tutkimusta enemmän sukupuoleen (Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994; Eräsaari, Julkunen & Silius 1995). Toinen tärkeä käänne on ollut huomion kiinnittäminen valtion ammatillistumisen keskeisenä instituutiona (Henriksson & Wrede 2004b, 11–12). On otettu käyttöön käsite hyvinvointityön ammatit (Henriksson & Wrede 2004a).

Lastenkotityön voi ammattina paikantaa yhdeksi varhaisimmista hyvinvointityön ammateista ja samalla naisvaltaiseksi ammatiksi. Lea Henriksson ja Sirpa Wrede (2004b, 9, 13–14) kirjoittavat, että hyvinvointityön näkökulma korostaa

ammattien tutkimista suhteessa hyvinvointivaltiopolitiikkaan ja sen muutoksiin ja nostaa ammattikunnat esiin intressiryhminä, jotka pyrkivät valvomaan etujaan oman ammattinsa muotoutumisessa. Samalla hyvinvointityön sisälle näyttää muodostuvan ”kahden kerroksen” väkeä (Wrede & Henriksson 2004; Tedre 2004). Työntekijöihin liittyvä tutkimuskiinnostus on viime vuosina suuntautunut myös työntekijöiden elämäkertojen ja tarinoiden tutkimiseen esimerkiksi opettajuutta ja opettajien ammatillista kasvua tutkittaessa (Heikkinen & Syrjälä 2002; Syrjälä, Estola, Mäkelä & Kangas 1996). Sosiaalityön tutkimuksen uranuurtajan Helmi Mäen (Satka 2006) vuonna 1966 valmistuneen lisensiaattitutkimuksen julkaisemisen nyt 40 vuotta myöhemmin toivotaan myös herättävän kysymyksiä työstä – ovatko sosiaalityöntekijöiden työ ja käsitykset työstä muuttuneet. Työtä on tutkittu varsin monella eri lähestymistavalla: keskittymällä työn menetelmiin, pyrkimällä muutoksiin, tutkimalla ammatteja professioina, hyvinvointityön ammatteina, sukupuolisensitiivisinä kysymyksinä sekä työntekijöiden omina kokemuksina. Ammattikuntana lastenkotityöntekijät eivät pitkästä historiastaan huolimatta näy näissä tutkimuksissa tai keskusteluissa.

Työntutkimuksen näkökulmasta sosiaalityön yhteydessä käyttöön otettu käsite sosiaalityön käytäntötutkimus on kiinnostava. Kiinnostava se on mielestäni siksi, että se ei pelkästään pyri kehittämään työtä ja käytäntöjä tutkimuksen avulla vaan ymmärtää käytännön merkityksen myös tutkimusta ja tiedontuottamista kehittävänä. Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Marianne Nylund (2005, 11–12) pohtivat, mistä silloin puhutaan, kun aiheena on sosiaalityön käytäntötutkimus ja tiivistävät näkemyksensä viiteen tunnuspiirteeseen. Ensinnäkin puhutaan tutkimuksesta, jonka ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytäntöihin ja on kyse soveltavasta tutkimuksesta. Toinen olennainen ominaisuus on käytäntötutkimuksen pyrkimys rakentaa refleктоiva suhde vallalla oleviin sosiaalitieteellisiin käsitteisiin ja teorioihin, uudelleen käsitteellistämisen ulottuvuus. Kolmas ominaisuus piilee käytännön toimijoiden ja tutkijoiden intuition sekä hiljaisen tiedon siivittämässä menetelmällisessä ja metodisessa innovatiivisuudessa. Neljäntenä piirteenä on pyrkimys jaettuun tai yhteiseen tiedontuottamiseen. Käytäntötutkimuksessa ymmärretään kaikki siihen osallistuvat ihmiset tiedon kantajiksi. Viides käytäntötutkimuksen ominaisuus liittyy käytäntöperäi-

sen ja toimijoihin sidotun tiedon henkilökohtaiseen koskettavuuteen. Tutkimuksen tehtävänä on tuoda näkyviin etenkin marginaaliin joutuneiden ja omia etujaan heikosti puolustamaan pystyvien kansalaisten tietoa ja kokemusta. Epäoikeudenmukaisuuksien ja vaikeuksien ajatellaan koskettavan tutkijaa ja taitavan tutkija-kirjoittajan toivotaan välittävän myös lukijalleen oivalluksia herättäneen tunnekokemuksensa. Olisiko tutkimuksessani kyse sosiaalityön käytäntötutkimuksesta? Vastaukseni on kyllä ja ei. Tutkimukseni ongelmanasettelu ja aihe eivät liity niinkään lastenkotityön käytäntöihin vaan laajemmin arkisen lastenkotityön eri ulottuvuuksien erittelyyn. Sen sijaan näkemykseni tiedontuottamisen tavasta ja aiheen henkilökohtaisesta koskettavuudesta sekä tavoitteeni kirjoittaa niin, että pyrin välittämään myös lukijalle aiheen koskettavuuden, ovat juuri käytäntötutkimukselle ominaisia piirteitä.

Mistä sitten löytäisin teoreettiset ja käsitteelliset välineet, joita jokainen tutkija tarvitsee työnsä tueksi? Löysin Nick Frostin, Sue Millsin ja Mike Steinin (1999) jaottelun kolmesta perinteisestä teoreettisesta lähestymistavasta ymmärtää lastensuojelun laitostyötä. Ensimmäisenä he esittelevät symbolista interaktionismia, erityisesti goffmanilaista ajattelua edustavia lähestymistapoja, joissa keskeisenä on ajatus laitostyöstä ihmisten välisinä kohtaamisina ja noissa kohtaamisissa toinen toisilleen luomista näyttämöistä ja toimimisesta näyttämöillä. Toisena teoreettisen lähestymistapana he ottavat esille Foucault'laisesti suuntautuneet lähestymistavat, joissa laitoksia tarkasteltaessa keskeisiä ovat yksilöön kohdistuvat erilaiset hallinnointikäytännöt ja biovallan ilmenemismuodot (Foucault 1980). Goffmanin ja Foucault'n ajatukset ja käsitteet instituutioista ovat innostaneet useita suomalaisia työn- ja laitostutkijoita ja tarjonneet käsitteellisiä välineitä tutkimuksen toteuttamiseen (Korpinen 2008; Peräkylä 1990; Puroila 2002; Raitakari 2006; Weckroth 2006).

Kolmantena teoreettisena lähestymistapana Frost et al. (1999) esittelevät lastensuojelulaitoksia sosiaalisen kontrollin näkökulmasta kriittisesti tarkastelevat tutkimukset. Lähestymistavassa korostuu ajatus laitoksista yhteiskunnallista hierarkkista luokkajakoa uusintavina ja yhteiskunnan köyhiin ja kodittomiin kohdistavana kontrollina. Neljäntenä ja ajankohtaisimpana Frost et al. (1999) tuovat esille empowerment-käsitteen. He korostavat empowerment-ajattelun merkitystä

teoreettisena ja kokonaisvaltaisena lähestymistapana yritettäessä ymmärtää, mistä lastensuojelun laitostyössä on kyse. Tässä lähestymistavassa lastensuojelulaitosten ja lastensuojelun laitostyön tarkastelun painopiste on laitosasukkaiden eli lasten ja nuorten osallisuudessa.

Mikään näistä lähestymistavoista ei tuntunut mahdollistavan ideaani lastenkotityön kokonaisvaltaisesta tutkimisesta sekä työn käsitteellistä pohdintaa. Ymmärrän lastenkodin erityisesti lastensuojelulliseen orientaatioon kiinnittyvänä lasten laitoksena, jossa on kyse sekä julkisesta että varsin henkilökohtaisesta elämämaailmasta. Peruslähtökohtanani on ajatus, että lapset ja nuoret elävät kokonaista arkea lastenkodissa, kuka lyhyemmän kuka pidemmän aikaa. Omahoitajapäivien tai tuntien lisäksi mieleen painuvia voivat olla keskustelut keittiön pöydän ääressä tai se, että joku peittelee ja saattaa lapsen turvallisesti unen rajalle. Tästä näkökulmasta lastenkoti on henkilökohtainen lasten arkielämän ilojen, surujen ja riitelyjen varsin yksityinen ja intiimi paikka. Toisin kuin esimerkiksi lastenkoti, koulu, perheneuvola tai sosiaalitoimisto, jotka eivät ole kenenkään intiimejä tiloja. Niiden institutionaalinen tehtävä on selkeästi julkinen ja rajautuneempi. Tästä syystä kiinnittyminen lähtökohtaisesti institutionaalista valtaa tai institutionaalisten kohtaamisten näyttämöllisiä piirteitä korostaviin lähestymistapoihin tai empowerment-ajatteluun eivät innostaneet minua tutkijana.

Kansainväliset keskustelut lastenkotityöstä ja sen paikasta suhteessa sosiaalityöhön, kasvatustyöhön tai sen luonteesta sosiaalipedagogisena työnä kuvastavat tutkimusaiheeni kiinnittymistä moneen eri ammatti- ja tutkimusalaan. Samalla se, mitä olen tutkimassa, tuntuu häviävän olemassa olevien käsitteiden moninaisuuteen. Lohdutuksekseni myös muut lastenkotityötä tutkineet (Andersson 2007; Jansson 2007; Milligan & Stevens 2006; Sallnäs 2000) tai aihepiiriltään arkiseen hoitamiseen ja sosiaalityön välimaastoon liittyvät tutkijat (Forsberg 1998; Tedre 1999) ovat viitanneet samaan käsitteiden epämääräisyyteen. Ymmärrän lastenkotityön liittyvän ammatillisten keskustelujen rajapinnoille, siinä on yhtymäkohtia niin sosiaalityöhön, huolenpito- ja hoivatyöhön, sosiaalipedagogiikkaan kuin myös kasvatustyöhön. Tämän kokonaisvaltaisuuden olen halunnut säilyttää tutkimusta toteuttaessani. Monitieteinen taustani kasvatustiedettä, erityispedago-

giikkaa, yhteiskuntapolitiikkaa ja filosofiaa opiskelleena sekä sosiaalipedagogiikan perusopinnot suorittaneena on osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, että olen lähtenyt etsimään lastenkotiyön ymmärtämiseksi käsitteitä ja keskusteluja eri ammatti- ja tiedealojen parista. Löydän tutkimukseni lähestymistavasta yhtymäkohtia Anna Rastaan (2007) monitieteelliseen lähestymistapaan, jota hän käytti tutkiessaan rasismia lasten ja nuorten arjessa. Hän kirjoittaa, että monitieteisyys voi johtaa siihen, ettei edes tutkimuksen peruskäsitteelle, kuten rasismille, löydy yhtä ainoaa sopivaa määritelmää. Hän ei pidä sitä ongelmana vaan toteaa, että eri tieteenaloilta ja keskusteluista ammentaminen mahdollistaa tutkimusotteen, jossa tutkimuksen käsitteiden käyttökelpoisuuden testaaminen tuottaa samalla uutta tietoa tutkimuskohteesta (Rastas 2007, 36). Tästä on kyse myös omassa tutkimuksessani. Tutkimukseni lähtökohtana on käsite lastenkotityö, jolle ei löydy yhtä määritelmää. Eri tieteenalojen käsitteellistyksiä hyödyntämällä uskon saavani esiin jotain uutta tutkimuskohteestani. Lähellä tutkimukseni toteuttamista on Anglinin (2002) Kanadassa tekemä tutkimus lastenkotityön teoreettisesta jäsentämisestä. Lähestymistapaani voisi luonnehtia Anglinin (2002) tutkimuksen tavoin aineistolähtöiseksi tai täsmällisemmin ilmiölähtöiseksi.

Ymmärrän käsitteet keinoksi tehdä näkyväksi, ymmärrettäväksi lastenkotityön sisältöä. Keskeinen ajatukseni on lähteä liikkeelle lastenkodissa kohtaamistani, siellä kuulemastani – arkisesta lastenkotityöstä ja valita teoreettiset käsitteet tämän pohjalta. Tutkimusotteessani on yhtymäkohtia Dorothy E. Smithin (1987) ajatuksiin arkielämän tutkimisesta. En lähde liikkeelle käsitteistä vaan lastenkodissa kohtaamistani ilmiöistä. En kuitenkaan pelkästään kuvaile tai toista lastenkodissa kokemaani, kuulemaani tai näkemääni. Analysoidessani aineistoani tavoittelen aineiston liittämistä sellaisiin teoreettisiin käsitteisiin ja keskusteluihin, että ne auttavat lukijaa ymmärtämään lastenkotityön sisältöä. Tavoitteenani on säilyttää tutkimustekstissä lastenkotityön arkisen yhteiselämän moninaisuus ja rikkaus. Tunnistan Riitta Granfeltin (1998) tavassa toteuttaa omaa tutkimustaan naisten kodittomuudesta ja Eeva Jokisen (1996; 2005) arjen tutkimisen lähestymistavoissa samoja periaatteellisia lähtökohtia, jotka ovat myös minulle tutkijana tärkeitä. En kuitenkaan ajattele voivani aloittaa tutkimustani lastenkodissa tabularasana tai avoimin mielin. Aikaisemmat kokemukseni, näkemykseni sekä sitoumukseni ovat omalta osaltaan suuntaamassa havaintojani ja ymmärrystäni.

Tämän vuoksi olenkin tutkimusraporttiani kirjoittaessa pyrkinyt kirjoittamaan omat sitoumukseni näkyviin sekä selkiyttämään kunkin empiirisen luvun alussa, mitä aineistoltani kysyn ja miten analysointiani olen tehnyt.

3. Etnografina lastenkodissa

3.1. Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tehtävänä on kuvata, jäsentää ja käsitteellistää lastenkotityötä. Tutkimukseni tavoite on sekä empiirinen että teoreettinen. Empiirisenä tavoitteenani on tehdä näkyväksi niitä eri ulottuvuuksia, joita lastenkotityöhön sisältyy. Pyrin kuvauksessa mahdollisimman konkreettiseen ja jäsentyneeseen lastenkotityön eri ulottuvuuksien näkyväksi tekemiseen. Teoreettisempaan tavoitteenani on käsitteellistää lastenkotityötä. Mitä olisivat ne käsitteet, jotka parhaiten tiivistäisivät ja toisivat esille lastenkotityön keskeisiä sisältöjä ja ulottuvuuksia? Koko tutkimusprosessin ajan työtäni on ohjannut nämä molemmat tavoitteet sisältävä perustavanlaatuinen päätutkimuskysymys, mitä on lastenkotityö. Sen ohella toinen laaja tutkimuskysymykseni on, mitä ulottuvuuksia lastenkotityössä on.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä on lastenkotityö?
2. Mitä eri ulottuvuuksia lastenkotityöhön liittyy?

Kiinnostukseni kohde on moniulotteinen, käsitteellisesti jäsentymätön ja tutkimuksellisesti vähän huomiota osakseen saanut arkinen lastenkotityö. Tutkimuksessani nojaudun etnometodologiseen näkemykseen toiminnasta ja arjen kiinnostavuudesta. Rajaen tutkimuskatseeni ennen kaikkea työntekijöiden toimintaan konkreettisissa tilanteissa ja tapahtumissa lastenkodin arjessa. Mitä tehdään juuri nyt ja mitä se kertoo lastenkotityöstä, ovat kysymyksiä, joiden ohjaamana tarkastelen tapahtumia, tilanteita ja toimintaa lastenkodissa. Ymmärrän tapahtumat tilallisesti ja ajallisesti rajautuneiksi episodeiksi. Episodilla on alku ja loppu ja se voi kattaa jonkin yksittäisen ja satunnaisen tapauksen tai laajan ja osallistujien kannalta elintärkeän tapahtuman (Ylijoki 2001, 231–232; Suoninen

2001a, 158–169). Lastenkodissa episodi voi olla aamuinen kouluunlähtötilanne yhtä hyvin kuin lapsen koko lastenkodissa olojakso.

Samalla kun olen kiinnostunut lastenkotityöstä toimintana, olen myös kiinnostunut siitä, miten työntekijät kuvailevat ja sanallistavat omaa toimintaansa arkisissa tilanteissa. Työntekijöiden sanalliset selonteot ymmärrän tavaksi kertoa muille oman toimintansa perusteista ja käsitteellistä omaa toimintaansa. Olen kiinnostunut työntekijöiden selonteoissa siitä, mitä tilanteissa heidän nähdäkseen tapahtuu. En kuitenkaan ole kiinnostunut yksittäisistä työntekijöistä enkä heidän keskinäisten toimintatapojensa vertailuista. Tutkimuksessani en myöskään arvioi lastenkodin työntekijöiden toimintaa, enkä etsi syy-seuraus tyyppisiä selityksiä lastenkodin arkisille käytännöille. Olen kiinnostunut enemmän toiminnasta itseltään, lastenkotityön sisällön ja luonteen ymmärtämisestä.

Lastenkotityö ei ole mitä tahansa arkista toimintaa. Sen perustehtävä on lastensuojelullinen. Ymmärrän lastenkotityön toimintana, jota säätelevät niin sitä ohjaavat lainsäädännölliset ja hallinnolliset normit kuin myös lastenkotikohtaiset, institutionaaliset sekä yleiset lapsiin ja lastensuojeluun liittyvät ideologiset painotukset. Mirja Satka (2000, 49) erottaa toisistaan sosiaalihuollon ideologisen tason, diskurssien tason ja sosiaalihuollon arkisten käytäntöjen tason. Ajattelen, että samalla kun työntekijöiden selonteot kiinnittyvät yksittäisiin, konkreettisiin arkisiin tilanteisiin, selonteot eivät ole pelkästään henkilökohtaisia ja yksilöllisiä, vaan ne on tuotettu tietynä aikana, tietyn lastensuojeluideologian vallitessa, tietyn lastenkodin yhteisesti tuotetun ymmärryksen osana. Siitä huolimatta, että pääasiallinen tutkimuksellinen kiinnostukseni kohdistuu arkiseen toimintaan ja lastenkodin työntekijöiden selontekoihin omasta toiminnastaan, tutkimuksessani on läsnä myös lastensuojelun ideologinen taso.

Lastenkotityön tehtävänä on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lapsen sijoittaminen pois omasta kodista kertoo aina viranomaisten puuttumisesta perheen ja lapsen elämään. Lastensuojelulaki (LSL 2007) velvoittaa lastensuojeluviranomaisia ryhtymään toimenpiteisiin, jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi käyttäytymisellään

vaarantaa omaa terveyttään tai kehitystään. Yhtenä keinona turvata lapsen kehitystä lapsi voidaan sijoittaa pois omasta kodistaan joko kiireellisenä sijoituksena, avohuollon tukitoimena tai huostaanottamalla lapsi. Tutkimustehtäväni kiinnittyy siihen työhön, jota tehdään lastenkodissa sen jälkeen, kun lapsi on sijoitettu pois omasta kodistaan. Sitä mistä tässä lastenkotityössä oikeastaan on kyse, on tutkittu vain vähän. Lastenkotiin sijoitetun lapsen suhde omiin vanhempiin ei katkea sijoituksena aikana. Yleisesti yhteydenpitoa vanhempien ja sijoitetun lapsen välillä tuetaan ja siihen rohkaistaan. Joissain tilanteissa työntekijä voi lapsen edun nimissä kuitenkin rajoittaa lapsen yhteyttä omiin vanhempiinsa. Työntekijän rooli ja tehtävät lapsen hyvinvoinnista huolehtijana ovatkin monessa mielessä ristiriitaisia.

Etnografisille tutkimuksille on tunnusomaista tutkimuskysymyksen muotoutuminen ja tarkentuminen vähitellen tutkimusprosessin kuluessa (Hammersley & Atkinsonin 1996; Peräkylä 1990, 168). Näin on myös tässä tutkimuksessa. Kunakin empirisen luvun alussa esitän nämä kuhunkin ulottuvuuteen liittyvät tarkentavat kysymykset.

3.2. Etnografia tutkimuksen metodologisena sitoumuksena

Tutkimukseni kiinnittyy metodologisilta ja teoreettisilta lähtökohdiltaan etnografiseen ja erityisesti sen etnometodologiseen suuntaukseen. Etnografiseen lähestymistapaan liittyy tutkimuskohteen havainnointi sen luonnollisessa toimintaympäristössä ja osallistuminen tutkittavien arkeen. Kokemukseni perusteella en uskonut, että voisin pelkästään haastatteleamalla lastenkodin työntekijöitä lähteä selvittämään tutkimustehtävääni. Olinhan eri yhteyksissä törmännyt työntekijöiden kanssa keskustellessani toteamukseen, että lastenkotityöstä on niin vaikea kertoa ulkopuoliselle. Toisaalta olin myös kuullut kuvauksia, jotka lähinnä toistivat laitosten toimintaperiaatteita tai yleisluontoista kommentointia lastensuojelutyön haasteellisuudesta. Barbara Kelly (1992) kirjoittaa tutkimuksessaan lastensuojelun laitostyöhön liittyvästä retoriikan ja konkreettisen toiminnan välises-

tä ristiriidasta. Hänen kokemustensa mukaan lastensuojelun laitostyöstä puhutaan korostaen toimintaideologioita, jotka eivät välttämättä näy tai vastaa arjessa konkreettisesti toteutettavia käytäntöjä. Osallistuminen lastenkodin arkeen tuntui tämän vuoksi perustellulle metodologiselle ratkaisulle heti tutkimustehtävän muotoutumisen jälkeen.

Etnografisen tutkimuksen perustassa on jotain samankaltaista kuin henkilökohtaisessa motiivissani aloittaa tutkimuksen tekoa. Etnografisen tutkimuksen juurethan ovat antropologisessa tutkimuksessa ja sen piirissä tapahtuneessa tutkimusparadigman muutoksessa. Tutkijoita vaadittiin jättämään kammionsa ja matkustamaan vieraiden kulttuurien pariin – lähtemään kenttätöihin. Tämä vaatimus lähteä kentälle ja jättää opettajan työ, omaksi tutuksi ja turvalliseksi kammiksi muodostunut paikka, oli työntänyt minua matkalle jo jonkin aikaa. Kentälle lähtemisen yhteydessä voisi puhua myös opettamisen paradigman muutosvaateesta. Olin opettanut sosiaalialan tulevia ammattilaisia, joiden yksi mahdollinen työympäristö olisi lastensuojelulaitos. Olin yrittänyt ottaa opettamaani aihetta haltuun lukemalla. Nyt tuo tie näytti loppuun kuljetulta. Oli syvennyttävä tutkimaan aihetta – oli lähdettävä katsomaan, kokemaan, keskustelemaan: tutkimaan kentälle. Tutkimukseni aihe – lastenkotityö – oli minulle sopivan vieras ja samalla sopivan tuttu. Heli Vaarasan (2002, 19) tavoin ajattelen, että jokainen kenttätutkija tarvitsee kentällä ollessaan perustiedot tutkimastaan aihealueesta. Uskon, että tieto lisää tutkijan varmuutta ja rauhallisuutta joskus kaoottisissa ja yllättävissä kenttäoloissa. Tutkimuksen aihe ei saisi olla kuitenkaan liian tuttu, sillä etnometodologisesti tutkimusaihettaan lähestyvän tutkijan tulisi pystyä näkemään arjen moniulotteisuus sekä pystyä lähestymään arjen itsestäänselvyyksiä niin, että ne paljastuvat.

Kulttuuritieteiden piirissä kentän käsite juontaa juurensa viime vuosisadan alun metodologisesta uudistumisen vaateesta (Laaksonen, Knuutila & Piela 2003, 7). Sittemmin kentän käsite on muuttunut ja monipuolistunut; kenttätöihin lähteminen voi nykyään tarkoittaa yhä edelleen konkreettisesti vieraaseen kulttuuriin lähtemistä, mutta myös arkistoja, internettiä, tutkijalle hänen omassa yhteiskunnassaan vieraita instituutioita tai kulttuureja. Yhteiskuntatieteellisissä ja

sosiaalityön tutkimuksissa kenttä on merkinnyt useimmiten tutkijan omaan yhteiskuntaan liittyvää ryhmää, alakulttuuria tai instituutiota. Suomessa etnografisia tutkimuksia on toteutettu somalipoikien parissa (Hautaniemi 2004), cruisailevien nuorten maailmasta (Vaaranen 2004), tutkimalla rasismia lasten ja nuorten arjessa (Rastas 2007), tutkimalla lastensuojelun perhetyötä (Hurtig 2003; Forsberg 1998) ja lastensuojelun suullisia käsittelyjä hallinto-oikeudessa (Korpinen 2008). Etnografisen tutkimuksen kenttinä on ollut usein jokin laitos esimerkiksi naisten asuntola (Vanhala 2005), huumehoitolaitos (Weckroth 2006), koulukoti (Pösö 1993; Pösö 2004), muu lastensuojelulaitos (Mönkkönen 2002; Törrönen 1999) tai sairaala (Peräkylä 1990). Myös koulu ja koulutukseen liittyvät ilmiöt ovat olleet etnografisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ja kenttänä (Lappalainen, Hynninen, Kankkunen, Lahelma & Tolonen 2007; Tolonen 2001). Tutkimukseni jatkaa edellä esiteltyä tutkijan omassa yhteiskunnassa toteuttamien etnografisten tutkimusten perinnettä, joissa kenttänä on instituutio, kaksi eri lastenkotia. Tässä mielessä kentälle lähteminen ei ollut johonkin minulle täysin vieraaseen yhteiskuntaan ja vaivalloisten taipaleiden taakse lähtemistä. Itselle lähellä oleva voi kuitenkin osoittautua yllättävän vieraaksi. Tämän opin etnografisen tutkimusprosessini kuluessa.

Etnografisen tutkimuksen määritelmiä on useita samoin painotukset etnografisen tutkimuksen ominaispiirteistä vaihtelevat eri aikoina ja kansallisten tutkimustraditioiden mukaan. Martyn Hammersley ja Paul Atkinson (1996, 1–3) määrittelevät ja kuvailevat etnografiaa konkreettisena kenttätutkimusvaiheena, jonka aikana tutkija osallistuu ihmisten arkeen katsellen, mitä tapahtuu, kuunnellen mistä puhutaan ja kysellen kysymyksiä. He ymmärtävät etnografian lähinnä aineistonhankinnan metodiksi tai metodien yhdistelmäksi. Sarah Pink (2001, 18) pitää kyseistä etnografian määrittelyä liian kapeana, sillä hänen näkemyksensä mukaan etnografit eivät vain mene toiseen paikkaan, oleile siellä ja kerää aineistoa ja tietoa, jonka palatessaan kentältä esittävät muille. Hän ymmärtää etnografian metodologiaksi, prosessiksi, koko tutkimuksen läpäiseväksi käsitykseksi tiedontuottamisesta ja sen esittämisestä. Pink (2001, 20) korostaa etnografisen tietämisen intersubjektiivista luonnetta; on kyse tutkijan ja tutkittavien subjektiivisuudesta ja suhteesta, jossa neuvotellaan ja tuotetaan yhdessä käsitystä todelli-

suudesta. Tieto tuotetaan etnografisessa kohtaamisessa tutkijan ja tutkittavien kesken.

Postmodernin ajan etnografioille on tunnusomaista moninaisuus, vaihtelevat lähestymistavat, joka liittyvät niin etnografisen tutkimuksen aineistonhankinnan metodeihin, analyysitapoihin kuin myös tutkimustekstin esittämistapoihin (Atkinson, Coffey, & Delamont 2003, 1–5). Eroista huolimatta etnografisille tutkimuksille yhteisenä piirteenä pidetään osallistumista ja havainnointia keskellä ihmisten arkista sosiaalista elämää. Usein etnografeilla on käytössään monipuolista aineistoa, joka voi havaintojen lisäksi koostua esimerkiksi haastatteluista, visuaalisesta aineistosta, kertomuksista sekä erilaisista esitteistä, tilastoista ja toimintakertomuksista. Vaikka etnografisessa tutkimusotteessa minua kiinnostaakin mahdollisuus hankkia monipuolista aineistoa sekä mahdollisuus olla mukana paikan päällä lastenkodin arjessa, merkitsee etnografinen tutkimusote minulle ennen kaikkea tutkimuksen metodologista sitoumusta, näkemystä tiedon rakentumisesta vuorovaikutuksessa tutkijan ja tutkittavien kesken sekä tiedon subjektiivisen luonteen tunnustamista.

Tutkimukseni paikantuu etnografisen tutkimusotteen etnometodologiseen suuntaukseen. Etnometodologia viittaa arkitiedon tutkimiseen sekä niiden menettelytapojen ja ajatuskulkujen tutkimiseen, joilla yhteiskunnan jäsenet ymmärtävät arkisia käytäntöjään, toimivat arjen tilanteissa ja vaikuttavat niihin. Tutkimuksen keskiössä on arjen tapahtumien havainnointi ja pyrkimys ymmärtää arjen käytäntöjä. Ajatus tutkia lastenkotityön sisältöä etnometodologisesta näkökulmasta käsin ei ole pelkästään oma ideani, sillä myös Smith (2003, 240) kirjoittaa laitoksiin liittyvien tutkimustraditioiden uudistamistarpeesta. Hänen mukaansa Britanniassa on keskitytty pääasiassa tehtyjen interventioiden tulosten arviointiin. Laajemman kuvan saamiseksi lastenkotityöstä, lasten kasvusta ja sen tukemisesta sekä työntekijöiden ja lasten välisistä suhteista, hän ehdottaa narratiivisen lähestymistavan ohella etnometodologista lähestymistapaa. Etnometodologian kehittäjänä Harold Garfinkel (1967) etsi alusta lähtien sellaista teoreettista lähestymistapaa, joka auttaisi paneutumaan suoraan niihin käytäntöihin ja tilanteisiin, joissa toimijat analysoivat, suunnittelevat ja toteuttavat toimiaan (Herita-

ge 1996, 18, 23). Garfinkelin (1967/1984) keskeisiä käsitteitä ovat selonteko (account) ja selostettavuus (accountability). Hänen lähtökohtanaan on näkemys, että sosiaalinen toiminta on selostettavissa muille. Me pystymme selittämään toinen toisillemme ymmärrettävästi toimintamme tarkoituksen ja merkityksen sekä pohtimaan toimiemme seurauksia ja erittelemään, mihin toiminta mieles-
tämme liittyy.

Garfinkelille (1967/1984) selontekotavat ovat keino, jolla yhteiskunnan jäse-
net tekevät tutut, arkiset, jokapäiväiset askareet tuttuina, arkisina ja jokapäiväisi-
nä tunnistettaviksi. Hän piti tärkeänä toimijan arkijärkeen perustuvaa, ”tässä ja
nyt” -tilanteessa tapahtuvaa päättelyä, sitä miten esimerkiksi lastenkodin työntekijät selostavat arkista työtään, miten he selittävät itselleen ja toisilleen toiminta-
tansa ja käytäntöjensä järjellisyden ja perustelevat toimiaan. Garfinkel
(1967/1984) nimitti tätä konkreettisiin tilanteisiin liittyvää järkeilyä reflektiivi-
syydeksi. Reflektiivisyys liittyy läheisesti toiseen käsitteeseen, indeksikaalisuu-
teen. Käsitteellä ”indexical expressions” Garfinkel (1967/1984) haluaa painottaa
selontekojen, arkijärkeilyn kontekstisidonnaisuutta. Ihmisten teot ovat aina mo-
nimerkityksellisiä ja niiden merkitys on ymmärrettävissä ainoastaan osana tapah-
tumien paikkaa ja aikaa, osana tapahtumisyhteyttään. Toiminnan tarkastelu, toi-
minnasta tehdyt selonteot tapahtuvat aina tietyssä ajassa ja paikassa, tietystä to-
dellisuudesta käsin. Etnometodologinen tietäminen on siis aina paikantunutta ja
tilanteista. Etnometodologisessa tutkimusotteessa tarkastelun keskiössä ovat yk-
sittäiset tilanteet ja se, miten itse tilanteessa tuotetaan ymmärrystä arkisista käy-
tännöistä. (Have ten 2004, 19–22; Heritage 1996, 16–19, 113–116, 126, 135–
136; Silverman 1985, 106–109; Suoninen 2001b, 365–369.) Kyse ei siis ole pel-
kästään tutkijan etnografina lastenkodilla tekemistä havainnoista vaan niiden
rinnalla työntekijöiden selonteista. Etnometodologian on ajateltu soveltuvan
tutkimusotteen lisäksi myös sosiaalityöntekijöiden menetelmäksi silloin, kun he
pyrkivät tarkastelemaan ja sanallistamaan omaa työtään – tekemään näkyväksi
sitä, mitä juuri nyt tehdään ja mistä auttamisessa kyseisessä tilanteessa ajatellaan
olevan kyse (Montigny 2008, 96). Tätä lastenkotityön tarkastelua teen tutkimuk-
sessani yhdessä työntekijöiden kanssa olettaen, että myös työntekijät ovat val-

miita oman työnsä etnometodologiseen tarkasteluun, sanallistamaan tutkijan läsnä ollessa, mistä yksittäisissä tilanteissa heidän mielestään on kyse.

Etnometodologisen suuntauksen mukaisesti olen kiinnostunut lastenkodin työntekijöiden eli toimijoiden tulkintatavoista sekä käsitteistä, joilla he erittelevät omaa arkipäiväistä toimintaansa ja toteuttavat arkisia toimia lastensuojelun työntekijöinä. Ajattelen, että olemalla läsnä arkisissa lastenkodin tilanteissa olen voinut tehdä havaintoja tapahtumista, arjen käytännöistä ja työntekijöiden jokapäiväisestä, osin itsestänselvyydeksi muuttuneesta toiminnasta. Samalla minulla on ollut mahdollisuus keskustella työntekijöiden kanssa, kuulla heidän tässä ja nyt tapahtumille antamia merkityksiä ja perusteluja – selontekoja.

Olen ollut läsnä lastenkodin arjessa, mukana arkisten käytäntöjen ja tapahtumien keskellä. Ymmärrän lastenkodissa olemiseni ja havaintojen sekä keskustelujen kautta muokkautuneen aineistoni vahvasti erilaisissa vuorovaikutussuhteissa ja instituutiossa rakentuneeksi. Perinteisessä etnografiassa on tavoiteltu mahdollisimman totuudenmukaista kuvausta tutkittavasta ympäristöstä. Uudempi etnografinen suuntaus on puolestaan kiinnostunut siitä, miten toimijat tuottavat aktiivisesti sosiaalisen ympäristönsä todellisuuden. Usein tutkimuskohteena ovat olleet erilaiset instituutiot ja niiden arkiset käytännöt. Puhutaan paikalliskulttuurista, jolla tarkoitetaan tietyssä ympäristössä esimerkiksi lastenkodissa toimivien työntekijöiden käyttämiä erityisesti lastenkotiympäristössä yleisiä tulkinta- ja toimintatapoja. Paikalliskulttuuri on toimijoiden yhteisesti jakama ja se näkyy erilaisina arkisina itsestänselvyyksinä. Paikalliskulttuuri ei kuitenkaan ole determinististä vaan sitä käytetään joustavasti tulkintojen tekemisessä ja samalla sitä muokataan koko ajan. Nimitystä uusi etnografia käytetään myös tutkimuksista, joissa korostetaan tutkimusaineiston muodostumista tutkijan ja tutkimuskohteen välisessä vuorovaikutuksessa. Käsitteen alle liitetyissä tutkimuksissa painotetaan, että kaikilla tutkimuksen osapuolilla, niin tutkimuskohteena olevilla kuin myös tutkijalla on aktiivinen, tutkimusaineistoa muokkaava rooli. Tutkija ei siis ole pelkästään tutkimuskohteesta ulkopuolisena keräämässä, valmiina kentällä olevaa tietoa, vaan osaltaan luomassa sitä. (Gubrium & Holstein 1994; 1997; Juhila 2004, 175–176.) Ajattelen, että olen tutkijana rakentamassa lastenkotityös-

tä, sen ulottuvuuksista tulkintaa arkisissa kohtaamisissa työntekijöiden kanssa. Lastenkodissa oli usein hetkiä, joissa keskustelimme yhdessä tilanteissa tehdyistä erilaisista tulkinnoista tai tärkeinä pidetyistä havainnoista. Aina ei ollut kysymys pelkästään näköhavainnoista vaan enemmän tunnelmista.

Lastensuojelu on aiheena monia tunteita herättävä (Forsberg & Vagli 2007). Amanda Coffey (1999, 37) kirjoittaa, että myös kenttätutkimus on emotionaalista ja fyysistä läsnäoloa ja alttiiksi asettumista tutkijan oman identiteetin muuttumiselle. Mitä enemmän tutkija on toiminnassa mukana, sitä enemmän hän kietoutuu tunnetasolla tutkimaansa ilmiöön. Tutkijan tunteet voivat olla jopa tutkimuksen kohteena, kuten Taina Rantalalan (2007, 126–152) väitöskirjatutkimuksessa, josta hän käyttää nimeä kokemuksen etnografia. Hänen tutkimuksellinen kiinnostuksensa kohdistui luokassa esiintyviin tunteisiin sekä tutkijan omien tunteiden tutkimiseen. Satu Ranta-Tyrkkö (2005, 227) kirjoittaa puolestaan etnografisen tutkimuksen ruumiillisuudesta. Hänen mielestään ruumiista puhuminen tuo esille kenttätööhön liittyvän kokonaisvaltaisuuden ja tietämisen tavan. Tutkija aistii, viestii ja reagoi kentällä myös ruumiissaan ja ruumiillaan. Kentällä elämällä ja aistimalla tuotettu tieto on täten perustaltaan eri tavalla aistinvaraista ja sekavaa tietoa, kuin esimerkiksi puhtaammin käsitteellinen tieto, koeasetelman tuottama tieto tai viestimien kautta saatu informaatioon perustuva tieto (emt. 243).

Sen tunnistaminen, että etnografisessa tutkimuksessa on kyse kokonaisvaltaisesta tietämisestä – havaintojen lisäksi tunteista, tunnelmista, ruumiin tiedosta, aistillisesta tietämisestä – nostaa esille vaateen tarkastella tietämisen ja tutkimisen ehtoja. Tutkijuuden ja tunteiden suhteesta sekä etnografisen tutkimuksen reflektiivisuuden vaatimuksesta on kirjoitettu useassa eri yhteydessä (Coffey 1999; Lee-Treweek 2000; Pösö 2005; Wager 1999). Maaret Wager (1999, 325, 332) kysyy, miten tutkimustyö ja tunteet liittyvät toisiinsa. Eikö luottamuksemme tieteeseen perustu juuri siihen, että tutkija ei sotke omia tunteitaan järkiperaiseen toimintaansa ja ajatteluunsa? Hän kirjoittaa tunteiden tietoa välittävästä ja tutkimusta rikastuttavasta merkityksestä. Tunteet välittävät ihmiselle, myös tutkijalle, tietoa ympäristöstä siinä missä näkökyky tai kuulo. Tähän minun on helppo

yhtyä. Vaikka tunteet eivät olekaan varsinaisesti tutkimukseni kohteena, uskon tunteiden tarkastelun kautta saavani arvokasta tietoa tutkimusaiheestani. Tutkimusaineiston tuottamisen ja lastenkodilla olemiseni kannalta on mielestäni tärkeää, että olen etukäteen tietoinen aiheen ja tutkimustavan kokonaisvaltaisesta luonteesta ja tunneulottuvuudesta.

3.3. Lastenkodin ovella ja keittiössä – tutkijan matka lastenkotiin

Empiirisen työni alussa olin pyrkimässä sisälle kahteen eri lastenkotiin. Törrönen (1999) kuvaa tutkimuksessaan, miten työlästä on päästä tutkimaan lastenkodin arkea ja miten monia neuvotteluja ja portinvartijoita⁵ matkan varrella voi olla. Hänen kokemuksensa mielessäni suunnittelin aluksi kenttäjaksojen tekemistä lastenkodeissa, jotka olisivat minulle tuttuja sosionomiopiskelijoiden harjoittelun ohjauksen kautta. Osa näiden lastenkotien henkilökunnasta ja niiden johtajat tuntisivat minut henkilönä ja ajattelin sen helpottavan kentälle pääsyä ja tutkimuslupien saantia. Tuttuuteen liittyy tutkimuksen toteuttamisen kannalta myös ongelmallisia seikkoja; olisihan todennäköistä, että minulle tutuissa lastenkodeissa useat työntekijät olisivat entisiä oppilaitani. Selkiyttääkseni itselleni tutkijan rooliani tuttuus vaihtuikin melko nopeasti päinvastaiseksi ja keskeiseksi kriteeriksi tuli se, että lastenkodit olivat minulle entuudestaan vieraita. Varauduin sen sijaan siihen, että tutkimusluvan saaminen ja lastenkotiin tutkijaksi pääseminen vaatisi useita neuvotteluja kussakin lastenkodissa, ehkä neuvotteluja useiden eri lastenkotien kanssa ja veisi täten todennäköisesti paljon aikaa.

Aloitin tutkimusluvan kysymisen soittamalla ensin lastenkodin johtajalle. Ensimmäistä puhelua jännitin ja siirsin sitä useaan otteeseen. Olihan minulla tutkijana paljon pelissä; mitä aiheestani ajateltaisiin lastenkodilla, miten vaikeaa mi-

⁵ Käsitettä portinvartija on käytetty kuvaamaan niitä henkilöitä, joiden hyväksynnän tutkijan on saatava päästäkseen kentälle. Tutkijan näkökulmasta portinvartijoita voivat olla erilaiset instituutiot ja organisaatiot, joiden yhteydessä aineistoa kerätään: esimerkiksi eettiset toimikunnat, ylin johtoporras ja kentällä työskentelevät ammattilaiset (Kuula 2006, 144–147).

nulla tutkijana konkreettisesti olisi päästä lastenkotiin, pystyisinkö toteuttamaan tutkimustani suunnitelmani mukaan. Pääsisinkö edes lastenkodin ovelle eli kerrtoon kasvokkain tutkimusideastani henkilökunnalle? Molemmissa lastenko-deissa johtajat olivat valmiit keskustelemaan lastenkotiin tulemisestani alustavas-ti henkilökunnan kanssa. Aihettani pidettiin tärkeänä eikä osallistumistani las-tenkodin arkeen pidetty mahdottomana. Olin päässyt lastenkodin ovelle. Vakuu-tettuani puhelimesta edes jossain määrin johtajat sain myös kutsun tulla kerto-maan tutkimuksestani lastenkodin henkilökunnalle henkilökuntakokoukseen. Tapaamista varten olin laatinut kirjallisen esitteen, jossa kerroin tutkimusaihees-tani, ajatuksiani lastenkodilla olemisen tavastani sekä itsestäni henkilönä ja kah-den jo melkein aikuisen pojan äitinä. Samoja asioita pidin tärkeänä käsitellä myös tapaamisessamme. Neuvotteluissa toin avoimesti esille sen, että en voinut etukäteen yksin määritellä tai tietää, mitä tutkijuuteni lastenkodin arjessa tulisi olemaan. Näiden neuvottelujen jälkeen sain melko nopeasti lastenkodeilta luvan tutkimukseni toteuttamiseen. Tämän jälkeen aloitin lupien kysymisen lastenko-tien ylläpitäjiltä. Yhä edelleen koin olevani lastenkodin ovensuussa – nyt kuiten-kin jo avoimen oven edessä. Oli kuitenkin epävarmaa, sulkeutuisiko tuo ovi.

Onneksi ovi pysyi auki ja sain viralliset tutkimusluvut osallistua lastenkotien arkeen ja haastatella työntekijöitä. Olin päässyt sisälle lastenkotiin. Pidin tärkeä-nä, että olin saanut työntekijöiden hyväksynnän läsnäolooni ja tutkimusaiheelleni ja nyt minulla oli myös lastenkotien ylläpitäjien myöntämät tutkimusluvut. Las-tenkodissa sisällä olemiseeni liittyvä matka ei kuitenkaan ollut vielä päättynyt. Virallisen lupamenettelyn ja työntekijöiden luvan saamisen lisäksi lastenkodissa olemiseni koskettaa myös lasten vanhempia ja lastenkodissa asuvia lapsia. Poh-dimme lastenkotien johtajien kanssa sitä, miten toimin suhteessa lasten vanhem-piin. Miten kerron heille tutkimuksestani? Toteuttamani menettelytapa vaihteli lastenkodin mukaan. Toisessa lastenkodissa päädyin siihen, että lastenkodista lähetettiin vanhemmille laatimani esite tutkimuksestani ja itsestäni. Kirjeessä olivat myös yhteystietoni ja toive siitä, että vanhemmat ottaisivat yhteyttä mi-nuun halutessaan lisätietoja lastenkodilla olemisestani. Kysymykset ja yhteyden-otot suuntautuivat kuitenkin lastenkotiin, vanhemmille jo ennestään tutuille työn-tekijöille. Minulle välitettiin tieto, että yksi vanhemmista oli erityisen iloinen

tutkimuksestani. Sen sijaan yksi suhtautui tutkimukseeni hyvin epäluuloisesti ja kielsi minua keskustelemasta lapsensa kanssa. Tätä kieltä yritin myös noudattaa. Vältin kahdenkeskisiä tilanteita ja keskusteluja lapsen kanssa. Päivittäisissä kohtaamisissa tunsin oloni kuitenkin kiusalliseksi. Enhän voinut olla huomauttamatta lasta tai tekeytyä hänelle näkymättömäksi. Tasapainoilin vanhemman toiveen ja lasten tavanomaisen huomioimisen välillä. Lastenkodilla oloni puolivälissä työntekijä kertoi vanhemman kontrolloineen lapselta tekemisiäni. Ilmeisesti olin onnistunut tasapainoilussa. Yksi lähetetyistä kirjeistä palautui takaisin, sillä vanhemman osoite oli tuntematon. Toisessa lastenkodissa osa lapsista tuli lastenkotiin melkein samanaikaisesti kun aloitin tutkijana tai niin, että jo olin lastenkodissa. Täten osa vanhemmista sai tiedon lastenkodilla olemisestani kirjallisena esitteenä etukäteen, osa kuuli läsnäolostani ensimmäiseksi ehkä lapseltaan ja osa kuuli tutkimuksestani ensi tapaamisellamme lastenkodilla. Kaikki vanhemmat eivät voineet siis etukäteen varautua tutkijan läsnäoloon.

Vaikka tutkimusaiheeni keskittyy työntekijöihin ja heidän tekemäänsä lastensuojelutyöhön koskettaa se lastenkodissa asuvia lapsia. Olenhan tulossa heidän arkiseen elinympäristöönsä. Alaikäisinä lapset eivät ole juridisesti tutkimusluvan antajia. Lupa oli annettu jo heidän puolestaan. Minulle oli kuitenkin tärkeää, että kysyn lupaa lapsilta ja keskustelen heidän kanssaan ennen tutkimuksen aloittamista. Neuvotellessani työntekijöiden kanssa lastenkotiin tulostani lapset olivat yksi keskusteluteema. Työntekijät pohtivat, olisiko läsnäolostani haittaa lapsille, lisäksi olemiseni lasten rauhattomuutta ja turvattomuutta. Toivoin kuitenkin kuulevani myös suoraan lapsilta, mitä he ajattelevat tutkimuksestani ja lastenkotiin tulostani. Toisen lastenkodin säännöllisiin käytäntöihin kuului lastenkokous. Käytin tätä mahdollisuutta ja osallistuin lastenkokoukseen. Yritin kertoa mahdollisimman konkreettisesti, mitä olen tutkimassa ja mitä se tarkoittaisi, että olen lastenkodissa ja että tutkimuksesta julkaistaisiin aikoinaan kirja. Yritin houkutella lapsia kyselemään, mutta kysymyksiä oli vain vähän. Lopuksi kysyin erikseen jokaisen lapsen mielipidettä siitä, että tulisin lastenkotiin tekemään tutkimustani. Tyypillisin vastaus oli: ihan sama tai sopii minulle. Kukaan lapsista ei selvästi osoittanut, että hän suhtautuu kielteisesti lastenkotiin tulemiseeni.

Toisessa lastenkodissa tällaista lastenkokouskäytäntöä ei ollut. Tilaisuutta sil-
le, että olisin etukäteen kysynyt luvan lapsilta lastenkotiin tulemiseeni, ei myös-
kään järjestynyt. Osa lapsista näet tuli lastenkotiin melkein samaan aikaan kuin
aloitin siellä tutkijana, osa sinä aikana, kun jo olin lastenkodilla. Keskustelin
tutkimuksestani jokaisen lapsen kanssa kahdestaan ensimmäisenä päivänäni las-
tenkodilla. Samassa yhteydessä kysyin, mitä lapsi ajattelee olemisestani sekä
painotin, että lastenkodilla ollessani lapsi voi kieltää tai rajoittaa läsnäoloani.
Muutama lapsista osoitti selvää positiivista kiinnostusta heti ensi tapaamisella ja
halusi kertoa itsestään minulle. Yksi tyttö ilmaisi sen sijaan suhtautuvansa nega-
tiivisesti läsnäolooni. Hänen kanssaan mietimme, miten minun tulisi tämä huo-
mioida. Selkeitä ehtoja tai konkreettisia toiveita työllä ei minulle ollut, mutta
lupasin, että otan tytön mielipiteen huomioon ja en esimerkiksi tule tytön huo-
neeseen. Koin nämä keskustelut hankaliksi, sillä olinhan jo fyysisesti paikalla,
joskus konkreettisesti jopa sisällä lapsen huoneessa.

Tutkimusluvan antamiseen liittyvänä perusedellytyksenä pidetään sitä, että
luvan antajalla on todellinen ja oikeutettu mahdollisuus kieltäytyä tutkimuksesta
ja että luvan antaja ymmärtää, mihin hän antaa luvan (Kuula 2006, 99–108). Ko-
en nämä molemmat ehdot lasten kohdalla problemaattisiksi erityisesti lastenko-
dissa (myös Kendrick, Steckley & Lerpiniere 2008, 85–87). Tutkiessaan nuorten
kokemuksia ja käsityksiä väkivallasta koulukodissa tutkijat eivät voineet tietää,
millaisen mahdollisen nuorten ryhmään liittyvän sosiaalisen painostuksen tai
henkilökunnan suostuttelun kautta nuoret tulivat vapaaehtoisesti mukaan tutki-
mukseen (Honkatukia, Nyqvist & Pösö 2006, 302). Olin epävarma sen suhteen,
olivatko lapset ymmärtäneet, että heillä oli mahdollisuus esittää kielteisiä mieli-
piteitä. Lastenkodin lapsiltahan ei yleensä kysytä, kuka otetaan sijaiseksi, vali-
taan työntekijäksi tai kenellä on lupa tulla lastenkotiin tutustumaan. Yhteisen
keskustelumme aikana minulle jäi epävarma olo siitä, mitä lapset tutkimuksella
ymmärsivät tai mitä tutkijan läsnäolo lastenkodissa oikeastaan heille tarkoittaisi.
Miten selittää lapsille, mistä tutkimuksessa oikeastaan on kyse? (Mudaly &
Goddard 2006, 54–55.) Mutta kuten eräs lastenkodin työntekijä lastenkokouk-
sessa totesi, kukaan ei oikein voi etukäteen tietää, eivät työntekijätkään, mitä se
sitten on, kun tutkija on lastenkodilla. Eihän meistä kukaan oikein osannut etukä-

teen tarkasti kertoa, mitä lastenkotityön tutkiminen kaiken kaikkiaan tarkoittaisi. Viimeaikoina onkin kyseenalaistettu lähtökohta oletusta lasten tutkimisen erityisyydestä ja korostettu eettisen symmetrian periaatetta, jonka mukaan samat periaatteet pätevät sekä lapsia että aikuisia tutkittaessa (Christensen & Prost 2002).

Vaikka siis olin jo sisällä lastenkodissa kysymys siitä, missä minulla oli lupa milloinkin olla läsnä, oli yhä edelleen koko kenttäjakson ajan ratkaistavana niin suhteessa lapsiin, vanhempiin kuin myös työntekijöihin. Lastenkodin arjessa ei voi kokemukseni mukaan etukäteen määritellä esimerkiksi tiettyjä tiloja tai tapahtumia sellaisiksi, joihin osallistumisen suhteen tulisi olla tutkijana hienovarainen. Ne on tunnusteltava ja tunnistettava tilannekohtaisesti. Se, että olen mukana keittiössä järjestämässä astioita astianpesukoneeseen yhdessä toisten työntekijöiden kanssa, voi kertoa kyseisessä hetkessä luottamuksesta ja lastenkotiin sisälle pääsemisestä. Voin olla mukana levollisin mielin. Toisena hetkenä tulemiseni keittiöön voi sen sijaan rikkoa luottamuksellisen kahdenkeskisen hetken lapsen ja työntekijän välillä. Silloin tutkijan perääntyminen ovelle tai toiseen huoneeseen on vähintäänkin kohteliasta käytöstä.

Lastenkoteihin pääseminen vei aikaa ja vaati useampia neuvotteluja, erilaisten esitteiden tekoa ja lupamenettelyjen selvittelyjä ja tarkentamisia. Tutkimusluvan saaminen lastenkodilla olemiseen lastenkodin työntekijöiltä ja lastenkotien taustayhteisöiltä osoittautui kuitenkin olettamaani helpommaksi. Olin etukäteen kuvitellut, että työntekijät olisivat varautuneempia, sillä olinhan tulossa havainnoimaan heidän työtään ja tekemisiään. Hämmäntävää oli huomata, että vaikka olin tulossa jakamaan yhteistä arkea lasten kanssa usean kuukauden ajan, se ei edellyttänyt lupaa lapsilta. Kukaan viranomainen lastenkodissa tai sen ylläpitäjyhteisössä ei edellyttänyt lapsilta luvan kysymistä lastenkodissa olemiseeni. Sen sijaan lastenkodin työntekijöiden tekemien päivittäisraporttien saaminen aineistoksi osoittautui lupamenettelyn suhteen säädellymmäksi. Sosiaali- ja terveysministeriöltä saamani ohjeen mukaisesti lupa tähän aineistoon olisi pitänyt ensisijaisesti saada sijoitettujen lasten vanhemmilta. Näin lupia en uskonut saavani sillä tiesin, että yhden lapsen huoltajan olinpaikka oli tuntematon, eikä häntä siis tavoitettaisi lupa-asiassa. Lastenkodin johtaja epäili, että yksi vanhemmista

ei myöntäisi lupaa. Näin kävikin, joten en kerännyt kyseistä aineistoa. Toisen lastenkodin kohdalla lupamenettely oli erilainen, sillä kaikki lapset olivat saman kunnan alueelta ja sijoitettuna kunnan omaan lastenkotiin. Saamani ylläpitäjäyhteisön myöntämä tutkimuslupa riitti ylläpitäjäyhteisön lakimiehen mukaan tämän aineiston käyttämiseen tutkimuksessa.

Tutkittaessa aiheita, jotka liittyvät sijaishuollon instituutioihin ja haavoittavissa oloissa eläneiden lasten elämään, on mielestäni perusteltua ja välttämätöntä, että tutkimuksen toteuttamista säätelevät tarkat lupamenettelyt ja että tutkija on perillä yleisistä tutkimusenteon eettisistä ohjeista (Hallamaa, Launis, Lötjönen & Sorvali 2006; Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen 2002; Karjalainen, Launis, Pelkonen & Pietarinen 2002; Kuula 2006). Nämä eivät kuitenkaan vielä takaa tutkimuksen eettisyyttä. Lastenkotiin tutkijana sisälle pääseminen on kokemukseni mukaan tutkimuslupakäytäntöjen ja tutkimuslupien saamisen lisäksi matka, joka edellyttää hienovaraisuutta ja tilannetajua koko matkallaoloajan. Vaikka lastenkodin keittiössä ei enää tarvitse kysellä tutkimuslupia, on yhä uudestaan ja uudestaan herkistytävä arkisen yhteiselämän esiin nostamille tutkimuseettisille kysymyksille.

3.4. Tutkimukseni lastenkodit ⁶

Millaisia sitten ovat nuo lastensuojelulaitokset, joiden ovista pääsin astumaan sisään ja joita tutkimuksessani nimitän lastenkodeiksi? Toisin kuin koulusta tai päiväkodista, joista meillä useimmilla on omakohtaisia kokemuksia joko siellä olleina lapsina tai lasten vanhempina, harvalla on omakohtaisia kokemuksia lastenkodeista. Kun kuulemme puhuttavan koulusta tai päiväkodista, voimme melko helposti muodostaa mielikuvan paikasta, josta puhutaan. Rakennuksesta, jossa

⁶ Tämän luvun tarkoituksena on kertoa lukijalle tutkimukseni lastenkodeista niin, että lukija voi mielessään paikantaa kyseiset laitokset lastensuojelulaitosten kirjavassa kentässä. Luku perustuu lastenkotien itsensä tuottamaan kirjalliseen materiaaliin, havaintoihini lastenkodeissa sekä siellä keräämiini tilastoihin ja tekemiini haastatteluihin. Luku on kirjoitettu sillä tarkkuudella, ettei sen perusteella pystyisi tunnistamaan tutkimukseni lastenkoteja.

on useita luokkahuoneita, ruokala ja sali. Rakennuksesta, jonka eteisen täyttävät matalalla olevat naulakot ja kuravaatteet ja jonka huonekaluina on pieniä pöytiä ja usein seinästä aukeavia komerokerrossänkyjä. Näemme silmiemme edessä luokassa pulpeteissaan istuvia oppilaita ja opettajan tai ringissä lattialle tyynyjen päälle aamupiiriin yhdessä lastentarhanopettajien kanssa kokoontuneen lapsiryhmän. Mikä olisi vastaava mielikuva lastenkodista paikkana ja kuvana sen perustoiminnasta? Sitä on uskoakseni vaikeampi muodostaa.

Aloitankin kuvaamalla ensin tutkimukseni lastenkoteja tiloina. Molemmat lastenkodit sijaitsevat Etelä-Suomessa keskellä muuta asutusta. Koulukodit on perinteisesti rakennettu kauas kaupunkikeskuksista ja matkan päähän pääteistä (Pösö 2004, 38). Koulukoteihin johtaa usein pitkä, vanhojen puiden reunustama kuja. Koulukoti on Kitinojan (2005) ilmaisua lainaten usein ”kujan päässä”. Tutkimukseni lastenkotien kohdalla oli toisin. Edellistä ajatuskulkua seuraten voisi sanoa, että ne sijaitsevat ”keskellä kylää”. Molemmat ovat ison tien tai kadun varressa, jossa on myös muita omakotitaloja tai kerrostaloja. Lastenkodit ovat keskellä, eivät matkan päässä. Toinen lastenkodeista on alun perin toiminut myös johtajan perheen asuntona. Talo sijaitsee isolla, monimuotoisella tontilla. Rakennuksena lastenkoti ei erotu muista saman kadun varrella olevista isohkoista omakotitaloista laitokseksi. Ulkopuolisen huomiota voi kuitenkin kiinnittää talon pihalle parkkeeratut useat henkilöautot.

En ole ensimmäistä kertaa lastenkodissa, joten minulle ei ollut yllätys se, ettei rakennusta voi erottaa laitokseksi suhteessa ympäristön muihin rakennuksiin. Talo näyttää vauraalta ja isolta omakotitalolta. Sitä ympäröi iso puutarhapiha ja tontin reunalla on paljon isoja puita: niin havupuita kuin myös koivuja. Lisäksi pihassa on leikkimökki ja vajarakennus. Talossa on pihan puolella terassi. Ainoa asia, johon taloon tullessa kiinnitän huomioni, on se, että pihassa on niin monta autoa, neljä. Varakkaissakin perheissä niitä on yleensä korkeintaan kolme. Talon sydän on kodikkaasti sisustettu, valoisa keittiö. Keittiön lisäksi yhteisenä oleskelutilana on ruokailu-olohuone, jossa on kahden sohvaryhmän lisäksi talon takka, piano ja televisio. Sen lisäksi keittiön toisella sivulla on ”arkioloahuone”. Siinä on isohko ruokapöytä tuoleineen sekä tietokonepöytä ja tietokone. Tästä huoneesta on kulku kodinhoituhuoneeseen. Lasten huoneet ovat pääsisäänkäynnistä katsoen vasemmalle jäävässä osassa. Huoneet eivät ole yhden pitkän käytävän päässä vaan neljän

ensimmäisen lastenhuoneen keskelle jää oleskelutila, jossa on sohva ja kirjahylly (hm 5). Kirjahyllyssä on Viisikkoja ja muita Enid Blytonin kirjoja sekä tyttökirjoja, neiti Etsivä-sarjaa esimerkiksi, helppolukuisia satukirjoja ja paksumpia koottuja satuteoksia, muutamia eläintietokirjoja ja paksu Raamattu (hm 81). Nurkan takana on vielä neljän lapsen huoneet. (hm 5)

Tilana lastenkoti on kodinomainen ja huoneiden sisustus vaihteleva. Laitosmaisuuksia on tiloista vaikea löytää. Keittiö vaikuttaa talon sydämeeltä. Keittiössä on hiukan maalaistunnelmaa. Se voisi olla kenen tahansa keskiluokkaisen isomman lapsiperheen keittiö. Keittiön koneetkin ovat perhekoneita, isoja malleja vain. Pienen ohjaajien huoneen ovi on lukossa. Se ei ole mikään tarkkailuhuone, sisälle aukeavine ikkunoineen vaan pienen makuuhuoneen kokoinen toimistohuone. Oven lukollisuus ei ole silmiinpistävä, sillä huoneeseen kulku ei ole näkyvällä paikalla huoneistossa. Toinen lukollinen tila on keittiön laatikko, jossa säilytetään keittiöveitsiä. (hm 5)

Talossa on lisäksi yläkerta, jonka aulassa on televisio ja lasten peuhupaikka. Yläkerrassa on huone, jossa lastenkodissa käyvät vanhemmat voivat yöpyä. Talon alakerrassa on saunaosasto, kylmiö ja varasto. Alakerrassa on myös tila, jossa pelattiin usein ja turnaushengessä pöytätennistä. Lisäksi talon päädyssä on omalla sisäänkäynnillä varustettu erillinen nuoren itsenäistymisasunto.

Toista lastenkotia ei ajattele omakotitaloksi vaan selvästi julkiseksi rakennukseksi. Sitä voisi luulla kouluksi, päiväkodiksi tai lastenkodiksi. Tähän viittaa useaan suuntaan rakennetut siivet ja kussakin siivessä olevat erilliset sisäänkäynnit. Talossa on 1970-luvulla rakennetuille taloille tyypillinen tasakatto. Täälläkin on iso, mutta tasainen ja tyhjän oloinen piha, jota hallitsee leikattu nurmikko sekä palloilualue. Ensivaikutelmaani tämän lastenkodin tiloista en kuvailisi sanalla kodinomainen.

Ajoin auton kadun varteen ja astelin lastenkodin pihaan. Piha on melko suuri, katujen ympäröimä. Ketään ei näy missään, yhtään autoa ei ole parkkipaikalla, talo näyttää hiljaiselle ja elottomalle. Rakennus on lättänätalo eri haarakkeineen. Ei mitenkään kaunis ja kartanomainen. Muistuttaa 70-luvun taloja tasakattoineen, mutta siinä on useampi uloke. Talon keskellä olevasta sisäänkäynnistä tultaessa aukeaa eteeni pitkä käytävä. (hm 168)

Kullakin osastolla on oma siipensä. Yhtä rakennuksen osaa voisi nimittää hallintosiiveksi, siellä on johtajien ja erityistyöntekijän huoneet sekä toimisto. Lastenkodin alakerrassa on talon yhteinen saunaosasto ja varastotilaa. Alakerrassa käytiin osastolta vain saunassa. Lastenkodin osastolla on lasten ja työntekijöiden käytössä tilaa huomattavasti toista lastenkotia vähemmän. Lisäksi lasten huoneet ovat melko surkeassa kunnossa samoin osaston keittosyvennys. Lasten huoneet kiinnittivät heti alussa huomioni nuhjuisuudellaan. Työntekijät kertoivat, että osastoilla oli luvattu tehdä remonttia, mutta se vain viipyi. Lasten huoneiden kerrottiin olevan talvella niin kylmiä, että sinne oli tuotu lisäpattereita. Lasten huoneet kullakin osastolla olivat samankaltaisia ja niihin kuului vain perushuonekalut: pöytä, tuoli ja sänky. Täällä tilaa oli vähän ja pulaa huoneista. Tilanne oli sama lastenkodin kaikilla kolmella osastolla: kullakin osastolla oli virallisesti paikka kuudelle lapselle mutta vain viisi huonetta. Tutkimusjaksoni lopussa osastolla oli seitsemän lasta. Tilanne lastenkodissa kertoo lastensuojelun laitospaikkojen ajoittaisesta riittämättömyydestä kyseisessä kunnassa. Lapsilla oli henkilökohtaisia tavaroita niukasti. Muutama oli tuonut mukana omia tavaroitaan ja laittanut kuvia huoneensa seinille. Ero oli silmiinpistävä verrattuna toiseen lastenkotiin, jossa jokaisen lapsen huone oli väritykseltään ja huonekaluiltaan erilainen ja sisustettu lapsen toiveiden mukaisesti yhdessä lapsen kanssa. Tilat olivat ensivaikutelmaltaan niin erilaisia, että se tuntui epäoikeudenmukaiselta lapsia kohtaan.

Tutkimukseni lastenkotien esinemaailma ja fyysinen ympäristö viestivät sekä kodista että laitoksesta. Lastenkodissa, jossa lasten elämisen ajateltiin olevan pidempiaikaista myös lastenkodin esinemaailmaa ja lastenkotia tilana voi kuvata sanalla kodinomainen. Olohuoneessa on loikoiluun kutsuva sohvanurkkaus televisioineen, ruokapöytä ja ulkona iso terassi. Ruokapöydän takana ikkunalla kasvaa lasten istuttamia tomaatteja. Ne on tuotu sisään kylmältä ilmalta suojaan. Yhdellä seinällä on vitriinikaappi, jossa säilytetään laseja ja lasiastioita sekä muita koriste-esineitä. Sisustuksesta näkee vuodenaikojen vaihtelun. Pöytäliinat, verhot ja matot kertovat sen värityksellään samoin erilaiset koristeet ja kukat. Lastenkodissa on myös kaksi kissaa. Ensimmäisinä päivinä huomioni kiinnittyi valokuviin. Näin siksi, että sosiaalihuollon palvelut ovat usein varsin anonyyme-

jä. Ihmiset, jotka siellä asuvat tai tekevät työtä, eivät useinkaan päädy kuvina huoneiden seinille. Tässä lastenkodissa on paljon valokuvia. Lastenkodin yhdellä seinällä on vanhoja valokuvia lastenkodin perustajista, kirjahyllyssä lastenkodista poislähteneiden lasten hääkuvia, rippikuvia, ylioppilaskuvia ja koulukuvilta vaikuttavia kuvia. Mietin, mikä merkitys näillä valokuvilla on. Marja-Liisa Honkasalo (2004, 74) toteaa, että kuvat ja esineet ovat muistamisen apuvälineitä. Niiden avulla perheissä liitytään sukuun ja aikaisempiin, jo poismenneisiin sukupolviin. Valokuvat tekevät poissaolevat konkreettisesti läsnä oleviksi. Lastenkodissa näitä valokuvien kautta lastenkodissa läsnä olevia henkilöitä olivat niin aikaisemmat työntekijät kuin lastenkodissa asuneet lapset. Lastenkodin yhteisten tilojen seinillä oli myös lastenkodissa juuri nyt asuvien ja siellä työtä tekevien valokuvia. Voisi kai sanoa, että näiden valokuvien avulla lapsi ja työntekijä liittyvät tai liitetään osaksi lastenkotiyhteisöä.

Lastenkodissa, jossa lasten ajateltiin asuvan vain muutaman kuukauden, kysymys valokuvista oli esillä toisenlaisessa merkityksessä. Lastenkodissa kaikki yksityisyyden ja lapsen henkilöllisyyden paljastavat seikat oli häivytetty osastoympäristöstä. Kenenkään lapsen kuvia, saatikka nimiä ei ollut yhteistiloissa nähtävillä. Tähän liittyi kiinnostava episodi lastenkodissa olojaksoni loppupuolella. Yksi lapsista oli siirtymässä toiseen sijaishuoltoonpaikkaan ja hänestä haluttiin ottaa valokuvia muistoksi. Kuvaamisen rajoituksista keskusteltiin. Kuvissa voisi esiintyä pelkästään kyseinen lapsi ja työntekijöitä. Muiden lasten näkymiseen valokuvissa tarvittiin laitoksen käytännön mukaisesti kaikkien niiden vanhempien suostumus, joiden lapsia kuvissa näkyisi. Samassa yhteydessä minulle kerrottiin, että lastenkodissa aikaisemmin otetut valokuvat olivat lukkojen takana. Valokuviiin liittyvät käytännöt oli tässä lastenkodissa uudistettu sen jälkeen, kun eräs vanhemmista oli yksityisyydensuojaan vedoten huomauttanut asiasta. Valokuvat tai pikemminkin niiden puute perusteltiin juridisilla seikoilla.

Lastenkodissa kodin tuntua tai laitospaisuutta ajatellaan luovan osaltaan yhteiset kaikkien käytössä olevat tilat ja lukolliset alueet. Lastenkotien erilaisuudesta kertoo hyvin esimerkki avaimista. Olin päättänyt, että en huoli lastenkodin avaimia. Ajattelin, että avaimet kuuluvat laitoksessa selvästi työntekijälle. Sen,

että minulla ei ole avaimia, toivoin olevan erityisesti lapsille viesti poikkeavasta roolistani lastenkodissa. Tämän lapset myös huomasivat. Toisessa lastenkodissa en kuitenkaan voinut toteuttaa kyseistä periaatetta. En olisi päivän kuluessa päässyt ilman avaimia edes vessaan. Avaimet olivat välttämättömät päivittäisen liikumiseni kannalta.

Menin osaston ovelle ja painoin ovikelloa. Oven tuli avaamaan minulle vieras osaston työntekijä. Hän esitteli itsensä ja opasti minut työntekijöiden vaatekaapeille. Ne ovat käytävän päässä lukollisen oven takana. Sain takkini naulakkoon ja kenkäni hyllyyn. Repun otin matkaani osaston toimistohuoneeseen. Täällä ei paljon liikuta ilman avaimia. Osaston ovet ovat lukossa vaikkakin usein auki sepposen selällään. Vessaankin tarvitsen avaimen. Tämä on silmiinpistävä ero toiseen lastenkotiin verrattuna. Silmiinpistävä ero on myös fyysinen ympäristö kaiken kaikkiaan. Tilat tässä lastenkodissa ovat laitosmaiseta. Lukkojen lisäksi on keskuskeittiö ja toimistosiipi, jossa tekevät työtään niin johtajat kuin myös erityistyöntekijät. Neuvottelutilat ovat osastolle näkymättömissä. En ole vielä päässyt tutustumaan noihin tiloihin. Tänään minulle esiteltiin uutena tila, jokaisella osastolla oleva pelihuone. Se on pikemminkin pelikoppi. Se on ilmeisesti ollut aiemmin joku varasto. Sinne mahtuu kaksi tuolia ja pieni pöytä, jolla on tietokone. Hyllyt ovat täynnä erilaisia lautapelejä. Tähänkin tilaan tarvitaan avaimet. Lapset eivät noin vain pääse itsenäisesti huoneeseen. (hm 171–172)

Täällä useat yhteiset tilat olivat lukkojen takana, keittiö, mattojen tamppaus-teline ulkona, työntekijöiden pukuhuone, osaston kanslia, lasten tietokonehuone, tila, jossa säilytettiin videoita, lastenkodin yhteinen sauna. Ulko-ovien lukollisuutta perusteltiin sillä, ettei lastenkotiin pääse keskeisen sijainnin vuoksi ulkopuolisia häiriköimään. Näin kerrottiin joskus tapahtuneen. Pidemmän aikaa lastenkodilla oltuani huomasin tottuvani lukollisiin tiloihin, en kiinnittänyt niihin huomiota ja kevään koittaessa ulko-ovet olivat usein auki. Päivittäisissä toimissa näkyväksi tuleva lukollisten tilojen määrä erosi huomattavasti tutkimukseni lastenkotien välillä. Silmiinpistävää oli myös ero lasten ja työntekijöiden päivittäiseen yhteiselämään käytettävissä olevan tilan määrässä. Kun tilaa on vähän ja lasten huoneet sijoitettu niin, että ne ovat yhteisen oleskelutilan ympärillä, laajenee yhden lapsen huonotuulisuus helposti kaikkiin osastolla oleviin. Toisten riitoja ja välienselvittelyjä ei pääse pakoon. Eräs työntekijöistä totesikin keväällä,

että hankalat riitatilanteet lasten kanssa ovat selvästi vähentyneet, kun voi olla enemmän ulkona.

Kokemus tiloista on aina suhteessa johonkin. Tämän sain huomata lastenkodilla ollessani. Samaan aikaan, kun itse ihmettelin lastenkodin ankeutta ja osastolla käytössä olevan tilan niukkuutta, kuulin erään lastenkotiin tulleen sukulaisten ihastelevan tilan kodinomaisuutta ja viihtyisyyttä. Hänen huomionsa kiinnittyi osaston olohuonemaiseen yleisilmeeseen, sohvaryhmään, televisioon, lipastoon, ruokailuryhmään, kirjahyllyyn ja osastolla hyvin menestyviin huonekasveihin. Verrattuna sairaalan tai virastojen käytävämäisiin ja steriileihin tiloihin tämänkin lastenkodin tiloja voi nimittää kodinomaisiksi. Näkemys lukollisista tiloista laitoksia ja koteja erottavana ominaispiirteenä ja käsitys kodista perheenjäsenten yhteisesti jakamana tilana perustuu sekin kuvitelmaamme kodista. Ero kotiin liitetyn kuvitelman ja lapsen kodin todellisuuden välillä tulee konkreettisesti esille Riitta Hyytisen (2007) tutkimuksessa, joka käsittelee huumeita käyttävien vanhempien kuntoutumisprosessia ja lasten kokemuksia. Myös kodissa voi olla lapsilta lukittuja tiloja. Hän kuvaa, miten koti ja kotiolot muokkautuivat vanhempien huumeidenkäytön ympärille. Kotia hallitsi vanhempien jatkuvasti lukittuna ollut makuuhuone, jossa säilytettiin sekä myytävät että omat huumeet ja niiden punnitsemiseen ja käyttämiseen tarvittavat välineet. Tässä kodissa vanhempien makuuhuone oli lapsilta suljettu paikka. (emt. 87.) Millaiseksi lastenkodin paikkana ja tilana miellämme, on sidoksissa aikaisempiin kokemuksiimme niin kodista kuin myös laitoksista.

En kuitenkaan valikoinut tutkimukseni lastenkoteja tilojen perusteella. Valikoitumiseen vaikutti lähinnä lastenkotien toiminta. Tutkimuskiinnostukseni kohdistuu arkisten käytäntöjen jäsentämiseen. En siis ollut kiinnostunut jostain tietystä työmenetelmästä, kuten menneisyysmatkailu tai taidepainotteiset työmenetelmät, enkä tiettyyn lasten tai nuorten problematiikkaan, kuten päihdeongelmat tai mielenterveysongelmat. keskittyvästä laitostyöstä. Tällä perusteella tutkimukseni kohteiksi valikoituneet lastenkodit eivät ole toiminnassaan erikoistuneita edellä kuvatussa merkityksessä. Lapset asuvat lastenkodissa ja käyvät koulussa sekä harrastuksissa lastenkodin ulkopuolella. Toinen kriteeri liittyi siihen, että lastenkodit ovat vakiinnuttaneet paikkansa lastensuojelun toimijoina. Ajattelin,

että pystyn parhaiten keskittymään tutkimustehtävääni toimintansa jo vakiinnuttaneissa lastenkodeissa. Lastenkotien valikoitumiseen vaikutti tämän rinnalla myös lastenkotien maine uudistuksia ja kehittämistyötä tekevinä laitoksina.

Onnekas sattuma tutkimustehtäväni kannalta oli se, että tutkimukseni lastenkoteja yhdisti hyvin samankaltaiset, työntekijöitä heidän työssään tukevat rakenteet. Molemmissa lastenkodeissa oli jo useita vuosia jatkunut koko henkilökunnalle suunnattu yhteinen säännöllinen koulutus. Koulutuksen sisältö painottui kummankin lastenkodin näkemykseen lastenkotityöstä ja sen kehittämisestä ja kytkeytyi kiinteästi lastenkotityön arkeen. Molemmissa lastenkodeissa oli myös säännöllinen lastenpsykiatriin konsultaatio ja henkilökunnalla näin mahdollisuus saada tukea ja neuvoja lasten kanssa työskentelyyn. Työnohjaus oli toisessa lastenkodissa järjestetty säännöllisenä ryhmätyönohjauksena ja toisessa lastenkodissa oli tarvittaessa mahdollisuus henkilökohtaiseen työnohjaukseen. Lastenkodeissa oli säännölliset henkilökunnan yhteiset kokoontumis- ja yhteistyökäytännöt. Lastenkodeissa työn tekemisestä keskusteltiin paljon työyhteisönä, niin laitoksen perustehtävästä kuin myös työntekijöitä yhdistävästä työskentelyorientaatiosta. Kuinka yleisiä kyseiset lastenkodin henkilökunnan työtä tukemaan luodut kouluttautumis-, konsultaatio- ja työnohjausmahdollisuudet tai laitosten sisäiset kokouskäytännöt ovat, on vaikea sanoa. Työntekijöiden oletus oli, että heidän lastenkodissaan asiat ovat näiltä osin poikkeuksellisen hyvin.

Tutkimukseni lastenkoteja voisi toiminnan osalta kuvata pitkään toimineiksi, työkäytäntöjä kehittäviksi, henkilökunnan koulutukseen panostaviksi, vaikeissa perhetilanteissa elävien lasten hyvinvoinnin tukemiseen keskittyviksi lastensuojelulaitoksiksi. Näiden lastenkoteja yhdistävien tekijöiden rinnalla tutkimukseni lastenkodit eroavat sijaishuollon palveluprosessissa. Lastenkodeista toinen on kahdeksanpaikkainen ja lapset tulevat tähän lastenkotiin useasta eri kunnasta. Lastenkodin toimintakäytäntöjä on kehitetty siitä näkökulmasta, että lasten elämä tulee todennäköisesti jatkumaan pidemmän aikaa kuin muutaman kuukauden kyseisessä lastenkodissa. Lapset on sijoitettu pääsääntöisesti huostaanotto päätöksellä. Kukaan lapsista ei ole tullut kotoaan. Monella lapsella on kyseessä useampi kuin toinen sijoitus. Tutkimusjaksoni aikana lastenkodissa olleelle yhdeksän

vuotiaalle lapselle sijoitus oli jo viides. Muutama lapsista on tullut sijaisperheestä. Tämä lastenkoti edustaa lastensuojelun laitoshistoriassa pitkäaikaiseen hoitoon keskittyvää lastenkotia. Toisessa tutkimukseni lastenkodissa on kolme erillistä kuusipaikkaista osastoa. Lapset tulevat saman kotikunnan alueelta. Yksikkö edustaa 1990-luvulla syntynyttä laitosmuotoa, jonka tarkoituksena on tukea perheitä tilanteessa, jossa lapsen kotoa sijoittamista pidetään tarpeellisena ja samalla oletetaan muutoksen perhetilanteessa tapahtuvan melko nopeasti. Palvelu kehitettiin alun perin lähinnä lastensuojelun avohuollon tukipalveluksi. Sijoitustarpeen ajateltiin olevan kolme kuukautta tai maksimissaan kuusi kuukautta. Tähän kenenkään ei ajatella jäävän pidemmäksi aikaa. Vuonna 2003 lapsista 53 prosenttia sijoitettiin avohuollon tukitoimena (LSL 1983, § 14), 31 prosenttia kiireellisenä huostaanottona (LSL 1983, § 18) ja 16 prosenttia huostaanottopäätöksellä (LSL 1983, § 16). Suurin osa lapsista tulee lastenkotiin kotoa. Useimpien (19 lapsen kohdalla 25 lapsesta) lapsen kohdalla oli maininta ”tulee äidin luota”. Työssä keskitytään muutostyön lisäksi sen arviointiin, voisiko lapsi palata takaisin kotiin tai, jos kotiin palaaminen ei ole mahdollista, sen selvittämiseen, mikä olisi lapselle sopivin sijaishuoltovaihtoehto. Kolmen osaston lisäksi rakennuksessa on perhetyön yksikkö, jonka perhetyöntekijät tekevät työtä pääasiassa lastensuojelun avoperheiden kanssa eivät siis lastenkodissa asuvien lasten perheiden kanssa. Tässä lastenkodissa olin pääasiassa sen yhdellä osastolla. Osaston valikoituminen tutkimukseni paikaksi tapahtui lastenkodin työntekijöiden toimesta mutta siitä, millä perusteilla osasto valittiin, minulla ei ole tietoa.

Ajattelen tutkimukseni lastenkoteihin liittyvän eron auttavan minua löytämään lastenkotityön ammatillisista käytännöistä, arjen toiminnoista oleellisia ja useampia laitoksia yhdistäviä ulottuvuuksia. En etsi tällä valinnalla tutkimukseeni vertailuasetelmaa. Tutkimusta tehdessäni se pakottaa minut yhä uudestaan ja uudestaan katsomaan ikään kuin kahdesta hiukan erilaista kuvaa näyttävästä peilistä lastenkotityötä. Ajattelen, että se samalla toimii etnografisesta aineistosta etäännyttävässä merkityksessä ja mahdollistaa kuvauksen rinnalla tutkimuskohteen abstraktimman jäsentämisen ja käsitteellistämisen. Lastenkotien toiminnasta tai toimintakäytännöistä voi saada selville vain vähän niiden ulkopuolelta. Vaik-

ka tutkimuskohteita valitessani olikin olemassa nuo edellä mainitut kriteerit, tiesin lastenkotien toiminnasta lähinnä lyhyiden esitekuvausten verran.

Lastenkotien toimintaa kuvaavissa laatukäsikirjoissa, työprosessikuvaksissa ja toimintakertomuksissa korostetaan lapsen yksilöllistä huomiointia, perheen kanssa työskentelyä ja työn suunnitelmallisuutta.

Lastenkodin keskeisenä tehtävänä on tutkia ja arvioida kunkin asiakasperheen hoidon ja tuen tarve yhteistyössä sosiaalityöntekijän ja kyseessä olevan perheen kanssa. Laitokseen sijoitetulle lapselle pyritään antamaan sellainen hoito ja kasvatusta, joka tukee hänen kasvuaan ja kehitystä. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi lapsen oman perheen mukaan saaminen yhteistyöhön on ensiarvoisen tärkeää. Pyrimme antamaan asiakkaillemme sellaista palvelua, jota toivoisimme itse saavamme, jos lastensuojelun asiakkaana olisimme. (lastenkodin laatukäsikirja)

Toiminnan tavoitteena on turvata mahdollisimman hyvät edellytykset lasten kasvuun ja kehitykselle ja ottaa yksilöllisesti huomioon jokaisen omat kehitysmahdollisuudet ja tarpeet. Tavoitteena on sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta hyvä lapsuus ja aikuisuus ja oman elämän hallinta. (lastenkodin laatukäsikirja)

Lapsen yksilöllinen huomiointi pyritään turvaamaan omahoitajatyöskentelyn avulla. Jokaisella lapsella oli lastenkodissa kaksi nimettyä vastuuhenkilöä, omahoitajaa. Omahoitajan tehtävänä on olla lapsen ja hänen perheensä asioiden asiantuntija. Hän kantaa päävastuun lapsen kotiutumisen lastenkotiin sekä toimii kasvattajana ja hoitajana tukien lapsen myönteistä kasvua ja kehitystä. Omahoitajan tehtävänä on myös ylläpitää yhteyttä lapsen vanhempiin, tukea vanhemmuutta sekä arvioida lapsen ja perheen kokonaistilannetta. Omahoitaja on yhteydessä lapsen sosiaalityöntekijään ja osallistuu lasta koskeviin neuvotteluihin. Hän on myös yhteyshenkilö muiden lapselle tärkeiden läheisten ja viranomaisten kesken. Omahoitaja myös vastaa kirjallisten dokumenttien, esimerkiksi sosiaalityöntekijöille lapsesta lähetettävien koosteiden ja arviointitiivistelmien teosta.

Molemmissa lastenkodeissa oli laadittu työyhteisön yhteistyönä vaiheistettu asiakastyön prosessikuvaus ja erilaisia työtä ohjaavia lomakkeita. Pidempiaikaiseen hoitoon keskittyvässä lastenkodissa oli käytössä lasten hoito- ja kasvatussuunnitelmapohja ja lyhytaikaiseen sijaishuoltoon keskittyvässä lastenkodissa

puolestaan lapsen arviointilomake. Molemmat sisälsivät kohtia lapsen fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista, koulunkäynnistä, perhetilanteesta sekä lapsen vahvuuksista ja lapsen liittyvistä huolenaiheista. Suunnitelmallisuutta korostaviin työkäytäntöihin kuuluivat erilaiset neuvottelut. Oletettuun kolmen kuukauden asiakastyöprosessiin liittyi kolme neuvottelua eli alkukartoitus, väliarviointi ja loppuneuvottelu. Pidempiaikaiseen hoitoon keskittyvässä lastenkodissa työskentelyyn kuului lastensuojelulain (LSL1983; LSL 2007) edellyttämät hoitoneuvottelut, joita pidettiin lapsikohtaisesti kaksi kertaa vuodessa. Näissä neuvotteluissa oli lasten, heidän vanhempiensa ja lastenkodin omahoitajien lisäksi läsnä lapsen sosiaalityöntekijä. Lastenkotien esitteissä ja laatukäsikirjoissa työtä ohjaavina periaatteina korostetaan lapsen näkökulmaa, asiakaslähtöisyyttä ja ammatillisuutta.

Tutkimukseni lastenkodeissa lapset ovat pääsääntöisesti peruskouluikäisiä ja molempaa sukupuolta. Tutkimusjaksoni aikana 17 lapsesta 13 oli ala-asteikäisiä ja poikia lapsista oli tyttöjä enemmän eli 11, sisaruspareja oli kolme. Lasten asiakirjat eivät olleet tutkimukseni aineistona, mutta toisessa lastenkodissa vuosilta 1999–2004 kootut tiedot kertovat, että yleisimmin lapsen sijoituksen syyksi oli kirjattu vanhempien päihteiden käyttö ja kasvatusvaikeudet. Syyn kirjaamistavan tarkkuus vaihteli osastoittain. Yhdellä osastolla oli eriteltynä toistakymmentä erilaista sijoittamissyytä, kun toisella osastolla syyksi oli kirjattu useimpien kouluvaikeudet. Tarkkuus vaihteli myös päihteiden käytön ja väkivallan yhteydessä. Mainintana saattoi olla äidin alkoholinkäyttö, alkoholiongelma tai vanhempien alkoholiongelma, perheväkivalta, äidin väkivaltaisuus, isäpuolen väkivaltaisuus, epäily väkivallasta tai ”pelotti mennä sairaalasta kotiin”. Syyt lasten lastenkotisijoitukseen näyttävät vastaavan Annina Myllärniemen (2006) ja Johanna Hiitolan (2008) tekemiä selvityksiä, joiden mukaan tavallisimmin mainittuja syitä huostaanotolle oli vanhempien päihteidenkäyttö sekä vanhempien kasvatusvaikeudet. Tutkimusjaksoni aikana kenenkään lapsen biologiset vanhemmat eivät asuneet yhdessä. Lastenkodissa kuulin useita kertomuksia työntekijöiden, mutta myös lasten ja joidenkin vanhempien kertomina perheiden ja lasten elämäntilanteista. Noiden kertomusten perusteella päihteet ja väkivalta olivat tuttuja useille lastenkodissa eläville lapsille. Mutta eivät suinkaan kaikille. Vanhempien

ja lasten tilanteet olivat yksilöllisiä, joskin useiden erilaisten ongelmallisiksi muodostuneiden asioiden värittämiä: asunnottomuutta, hankalia parisuhteita, sairastumisia, masennusta, yksinäisyyttä ja neuvottomuutta lapsen kanssa, huolta lapsesta sekä kokemusta muualta etsityn avun saamattomuudesta.

Tutkimukseni lastenkotien toimintaideologiaa toisistaan erottava tekijä on ajatus lasten sijoituksen pituudesta. Seuraava taulukko kertoo sijoitusten pituudesta lyhytaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa. Tiedot on poimittu lastenkodin omista tilastoista. Tilastointi katkeaa vuoden vaihteessa, mutta sijoitukset eivät. Tältä osin lukuihin tulee suhtautua kriittisesti.

Taulukko 1. Lasten sijoitusten pituudet vuoden 2003 ja 2004 lopussa lyhytaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa

sijoituksen kesto	vuoden 2004 lopussa	vuoden 2003 lopussa
alle kuukauden	8	6
1 kk–3 kk	12	9
yli 3 kk–6 kk	15	18
yli 6 kuukautta	17	15

Taulukosta on luettavissa, että kyseisessä lastenkodissa on vuosittain lapsia, jotka viettävät siellä lyhyen aikaa eli alle kuukauden. Ideologisenä tavoitteena oleva kolmen kuukauden sijoitus näyttää toteutuneen 15 lapsen kohdalla vuonna 2003 ja 20 lapsen kohdalla vuonna 2004. Kuitenkin melko moni (15 lasta vuonna 2003 ja 17 lasta vuonna 2004) lastenkodissa olleista lapsista oli vuoden lopussa asunut lastenkodissa yli kuusi kuukautta. Miten paljon pidempään, sitä tietoa ei lastenkodin tilastoista ollut saatavilla. Siitä onko tuo aika lyhyt vai pitkä, voidaan olla montaa mieltä. Lastenkodin työntekijöiden vaikutelma oli, että lapset ovat aikaisempaa pidemmän ajan lastenkodissa. Syinä sijoitusten pidentymisiin pidettiin sitä, että ongelmat perheissä ovat niin vaikeita, etteivät muutokset tapahdu oletuksen mukaisesti nopeasti, lyhyen väliintulon avulla ja sitä, että lapselle pysyvän sijoituspaikan löytäminen vie aikaisempaa enemmän aikaa. Lastenkodilla

saattoi myös tuntee paineen, jonka sanottiin tulevan lastenkodin ulkopoulisilta viranomaisilta; sijoitukset ovat liian pitkiä, tuloksiin tulisi päästä nopeammin.

Pitkäaikaiseen sijaishuoltoon keskittyvän lastenkodin tilastojen valossa näytti siltä, että lapset asuivat kyseisessä lastenkodissa toista lastenkotia pidempään.

Taulukko 2. Lasten sijoitusten pituudet vuoden 2000 ja 2002 lopussa pitkäaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa

sijoituksen kesto	vuoden 2000 lopussa	vuoden 2002 lopussa
alle vuoden	3	
1–3 vuotta	4	3
4–6 vuotta		3
7–8 vuotta		
yli 9 vuotta	1	

Lasten lastenkodissa viettämä aika vaihtelee kuitenkin eri vuosina. Vuoden 2002 lopussa kaikki kuusi lasta olivat olleet lastenkodissa yli vuoden, kolme lapsista vähintään neljä vuotta. Vuonna 2000 tilanne on ollut toinen. Lastenkodissa on ollut kolme lasta, jotka ovat olleet siellä alle vuoden ja yksi lapsista yli 9 vuotta. Tutkimukseni aikana vuoden 2004 syksyllä lastenkodissa asui yhdeksän lasta. Yksi heistä oli jo täysi-ikäinen ja asui lastenkotirakennuksessa olevassa itsenäistymisasunnossa. Hän muutti kenttäjaksoni aikana pois omaan asuntoon asuttuaan sitä ennen lastenkodissa useita vuosia. Lastenkotiin oli tullut kyseisen vuoden aikana kolme uutta lasta. He olivat asuneet lastenkodissa täten alle vuoden. Voikin kysyä, onko pitkäaikainen ja lyhytaikainen laitostyö enemmän työorientaatio kuin lasten laitoksessa oloaikaan perustuva määre.

Kummassakin tutkimukseni lastenkodissa oli työntekijöitä, joilla oli pitkä lastensuojelun laitostyökokemus takanaan, pisimmillään 20 vuotta ja jotka olivat olleet useita vuosia juuri kyseisessä lastenkodissa. Suurimmalla osalla työntekijöistä oli myös kokemusta useammasta eri lastensuojelulaitoksesta. Kummassakin lastenkodissa oli tämän lisäksi työuraansa vasta aloittelevia työntekijöitä.

Taulukko 3. Tutkimukseni lastenkotien osastotyöntekijöiden ammatillinen tutkintotausta

sosionomi (AMK) (7)
sosiaalikasvattaja (3)
psykiatrinen sairaanhoitaja (1)
nuoriso-ohjaaja (1)
ravitsemusterapeutti (1)
lähihoitaja (1)

Työntekijöiden ammatillinen tutkinto oli useimmiten joko sosiaalikasvattaja-tutkinto tai sosionomi (AMK) tutkinto. Tämän lisäksi usealla työntekijällä oli jokin pitkä erikoistava koulutus, kuten kriisityön koulutus, draamapedagogiset aineopinnot, seikkailukasvatus, elämyspedagogiset opinnot sekä muita lyhyempiä koulutuksia.

Lastenkotien työntekijämäärää suhteessa lapsiin on vaikea verrata toisiinsa, sillä työn tekeminen oli organisoitu lastenkodeissa eri tavalla. Toisessa lastenkodissa kullakin kolmella osastolla oli viisi vakituista työntekijää, jotka tekivät kahta eri päivävuoroa. Tämän lisäksi lastenkodissa oli kaksi johtamisvastuussa olevaa työntekijää, kaksi erityistyöntekijää, yöhoitajat, keittäjä, talonmies, kaksi siivoojaa sekä perheyksikön työntekijät ja tarvittaessa sijaisina työtä tekevät. Toisessa lastenkodissa oli yhdeksän vakituista työntekijää, joista yksi toimi johtajana, yksi vastaavana ohjaajana ja yhden vastuulla oli ruokalistan suunnittelu. Täällä ei ollut erikseen siivoojaa, yötyöntekijöitä eikä talonmiestä vaan kaikki nämä työt tehtiin yhdessä. Työntekijät johtajaa lukuun ottamatta tekivät kolmi-vuorotyötä. Vakituisten työntekijöiden lisäksi lastenkodissa oli kaksi jo pitkään talossa toiminutta tuntityöntekijää sekä tarvittaessa muita sijaisia. Tässä lastenkodissa lasten kanssa päivittäin toimivia aikuisia näytti olevan toista lastenkotia enemmän. Miehiä vakituisista tutkimukseni lastenkotien työntekijöistä oli viisi,

joista toisessa lastenkodissa oli neljä mietä ja toisessa yksi. Työntekijöiden ikäjakauma oli heterogeeninen; oli alle 30-vuotiaita, neljänkymmenen vuoden iässä olevia sekä viisissäkymmenissä olevia työntekijöitä.

3.5. Lastenkodissa lähellä herkkiä ja henkilökohtaisia elämäntilanteita

Lastenkodissa on tutkijana lähellä herkkiä ja henkilökohtaisia aiheita. Etnografisen tutkimuksen paikkana lastenkoti on sensitiivinen ja monia surullisia elämäntarinoita sisälleen kätkevä. Lastenkoti on erityinen lapsuuden kasvuympäristö sikäli, että se kertoo lapsen hyvinvoinnin vakavasta uhasta. Lastensuojeluviranomaiset ovat puuttuneet vanhempien perusoikeuteen, omista lapsista huolehtimiseen ja heidän kasvattamiseen. Tätä viranomaisten puuttumista konkretisoi lasten sijoittaminen lastenkotiin, lastenkoti paikkana. Lasten ja työntekijöiden lisäksi lastenkodissa on läsnä vanhempien elämäntilanne. Tarinat, kertomukset, kokemukset, joita lastenkodissa kuulee, eivät kaikki ole tarkoitettu yleisesti jaettaviksi. Ne ovat henkilökohtaisia, perheen sisäiseksi ajateltuja. Tutkijana eläydyin näihin moninaisiin kertomuksiin ja kokemuksiin. Arkinen touhuaminen lasten kanssa, pelaaminen, yhteiset ruokailuhetket ja innostavat keskustelut sekä lasten että työntekijöiden kanssa ovat olleet minulle merkittäviä ja monesti myös riemullisia hetkiä ja kohtaamisia reilun puolen vuoden ajan. Lastenkoti on ollut sekä rikastuttava että kuormittava tutkimisen paikka.

Anni Vanhalan (2005, 57–59) tavoin olen joutunut tutkimusta toteuttaessani kysymään monia vaikeita, usein vastauksia vaille jääviä kysymyksiä. Eniten miina on askarruttanut lastenkodissa olemiseni lasten kannalta. Onko lastenkodissa olemisestani haittaa lapsille? Millä oikeutuksella tulen lasten arkeen? Millainen on roolini suhteessa lapsiin? Eettisten kysymysten lisäksi tutkijana lastenkodin arkeen osallistuminen on vaatinut tutkijan paikan reflektointia metodologisessa, tiedon tuottamisen merkityksessä. Reflektiivisyys suhteessa kysymyksiin tutkijan roolista, tiedontuottamisesta ja yleensä tiedon luonteesta etnografisessa tutkimuksessa sekä eettiset kysymykset – kunnioittavasta ja hienovaraisesta käyttäy-

tymisestä kentällä – ovat kietoutuneet lastenkodissa toinen toisiinsa (Hurtig 2003; Pösö 2004; Tolonen 2001; Törrönen 1999 ja 2000; Vanhala 2005).

Etnografisessa tutkimuksessa tutkijan paikka voi vaihdella kahden ääripään välillä suhteessa osallistumiseen. Tutkija voi tavoitella pysymistä tilanteiden tarkkailijana niin, ettei hän osallistu millään tavalla tutkittavan yhteisönsä toimintaan. Toisaalta tutkijan tavoitteena voi olla osallistuminen tutkimansa yhteisön toimintaan yhtä aktiivisesti kuin sen jäsenetkin osallistuvat. Yleisimmin tutkijuus asettuu näiden kahden ääripään väliin. Tutkijan osallistuminen voi vaihdella myös tutkimuksen eri vaiheissa ja tilanteissa. Tutkija voi olla jonain hetkenä vahvasti osallistuva ja toisessa tilanteessa enemmän ulkopuolinen. Lastenkodissa tutkijana olemiseen liittyy lisäksi kysymys suhteista, läheisyyden saavuttamisesta ja erillisyyden pitämisestä. Tutkijan tavoitteena voi olla mahdollisimman läheisten suhteiden luominen tutkittaviin. Suhteiden läheisyys voi olla myös tutkijaa arveluttava asia. (Coffey 1999, 22–35; Hammersley & Atkinson 1996, 104–109; Peräkylä 1990, 167; Silverman 1985, 106–109.) Omaa tutkijan paikkaani, osallistumistani ja suhteita, pohdin lastenkodin arjessa koko siellä tutkijana oloni ajan.

Ensimmäisissä yhteydenotoissa lastenkotiin olin kuvaillut tulevaa olemistani tutkijana osallistuvaksi havainnoitsijaksi. Kirjallisessa esitteessä korostin rooliani tutkijana, jonka tavoitteena on löytää mahdollisimman luonteva tapa olla mukana lastenkodin arkisessa elämässä. Määrittelin itseni oleilijaksi, lastenkotityöstä kiinnostuneeksi vierailijaksi, jonka rooli vaihtelee tilanteiden mukaan hiljaisesta jäsenestä aktiiviseen keskustelun virittäjään. Kirjoitin, että olemiseni tapa muotoutuu pikkuhiljaa yhdessä työyhteisön kanssa. Ensimmäisissä tapaamisissa kerroin, että voisin hyvin kuvitella keittäväni lastenkodilla kahvia ja auttavani arkisissa kodinhoitotehtävissä. Tässä suhteessa voisin olla aktiivinen osallistuja. Suhteessa lapsiin kuvailin olemiseni tapaa passiivisemmaksi. En olisi läsnä lastenkodilla rajoittavana, riitatilanteisiin puuttavana aikuisena tai kasvattajana. En myöskään ajatellut hakeutuvani aktiivisesti suhteisiin lasten kanssa ja kerroin välttäväni lasten huoneisiin menemistä. Jos olisin ainoana aikuisena läsnä lasten ollessa selvässä vaaratilanteessa, oletin itsestään selvästi toimivani aktiivisesti

myös tutkijana. Ennen varsinaista kenttätutkimuksen aloittamista keskustelin tutkijan paikastani sekä lastenkodin työntekijöiden että lastenkodin lasten kanssa. Sellaiset aiheet kuin tutkija ja tunteet (Wager 1999, 325–342) sekä tutkijan oma persoonallisuus ja siihen liittyvät vaarat kenttätutkimuksessa (Lee-Treweek 2000, 114–131) askarruttivat, jopa pelottivat tutkimusta lastenkodilla aloittaessani.

Coffey (1999) korostaa, että etnografisen tutkimuksen tekeminen on aina paitsi tutkijan identiteettiin kiinnittyvää myös identiteettiä testaavaa. Neuvotellessani lastenkoteihin menemisestä identiteettini kiinnittyi lastenkodin työntekijöiden silmissä opettajuuteeni ja ikääni. Opettajuuteen liittyi epäily ulkoisesta habituksestani, vaatetuksesta ja kulttuurisesta tyylistäni. Miten lastenkotiin sopisi joku jakkupukuihminen tai miten kestäisin lastenkodin ronskia kielenkäyttöä, olivat kysymyksiä, joita minulle alussa puhelimesta esitettiin. Tiedusteluja tehtiin myös toimintavalmiudestani mahdollisen fyysisen vaaran edessä. Sitä, että olin jo elämää kokenut ja kasvattanut omat lapseni melkein aikuisiksi, pidettiin etuna. Ranta-Tyrkkö (2005) kirjoittaa, miten myös tutkija on kentällä muiden katseiden kohteena ja arvioitavana. Tästä olin lastenkotiin mennessäni kiusallisen tietoinen. Ilmiö on varmaan tuttu kenelle tahansa vieraaseen yhteisöön menevälle. Tutkija ei ole tässä suhteessa poikkeus. Varsinkin alussa se, miten muut ottavat vastaan, suhtautuvat juuri minuun ja persoonaani, oli kuormittavaa.

Aina suhteiden läheisyys tai suhteen säilyttäminen etäisenä ei ole tutkijan itsensä päätettävissä. Tutkijan paikkaa kenttätutkimuksessa määrittelevät myös ne henkilöt, jotka toimivat tutkittavassa yhteisössä. Geraldine Lee-Treweek (2000, 114–131) kuvaa artikkelissaan, miten hän tutkimusta aloittaessaan oli varautunut ja kuvitellut ongelmalliseksi sen, että hän tutkijana joutuisi liian läheisiin suhteisiin tutkimassaan vanhusten hoitokodissa. Kävi kuitenkin päinvastoin. Hän joutui työntekijöiden toimesta eristetyksi tutkimansa työyhteisön ulkopuolelle ja tutkijana myös halusi pitää selkeän eron itsensä ja tutkimansa yhteisön välillä. Coffey (1999, 53) toteaa, että osallistuvassa tutkimuksessa on aina kyse sosiaalisesta vuorovaikutuksesta tutkijan ja tutkittavien välillä ja tutkijan ruumiillisesta läsnäolosta. Vuorovaikutuksen rakentaminen ja rakentuminen on siten osa tutki-

musta. Minulle oli tutkijana tärkeää se, että minut päästettiin ja otettiin mukaan lastenkodin työntekijöiden ja lasten arkeen. Tutkijana myös aktiivisesti pyrin mukaan. Minun oli helpompi olla lastenkodilla, kun tein jotain konkreettista ja tunsin olevani jollain tavalla osallinen. En voinut jäädä sohvalle istumaan ja tekemään ulkopuolisena havaintoja tapahtumista. Niinpä lajittelin pyykkiä, kastelin kukkia, pyyhin pöytiä. Joskus aktiivisuuteeni liittyi se, että olin käynyt työntekijän kanssa intensiivistä ja molempia innostavaa keskustelua niin, että kumpikaan ei huomannut ajan kuluu. Tällöin työntekijältä olivat jääneet lastenkodin arkiset työt tekemättä. Halusin auttaa osallistumalla näihin töihin. Kohta jositten olinkin valmistamassa välipalaa tai kantamassa astioita keittiöön. Koin oikeudenmukaiseksi toimintani, joka perustui jonkinlaiseen tasa-arvoisen vaihdon periaatteeseen. Työntekijä oli auttanut minua tutkimusaiheessani ja minä puolestani autoin häntä konkreettisesti lastenkodin arjen pyörittämisessä. Olemiseeni lastenkodilla kuului tutkimisen lisäksi arkista sosiaalista kanssakäymistä – jutustelua kodin sisustamisesta, alennusmyynneistä sekä epämääräistä kuljeskelua. Kyse ei ollut pelkästään minusta tutkijana vaan henkilökohtaisista suhteista työntekijöiden kanssa. Osaltaan myös he määrittivät sitä, miten pääsin mukaan arkisiin tapahtumiin lastenkodilla. Lastenkodissa oli työntekijöitä, joiden työotteeseen viehätyn ja heitä, joiden työn tekemisen tapaan suhtauduin kriittisemmin. Muutaman työntekijän kanssa olin mukana niin hankalassa ja huolen täyttävässä tilanteessa, että yhteinen kokemus synnytti välillemme vahvan yhteyden tunteen.

Lastenkodissa minullekin tuli tutuksi muiden etnografista tutkimusta tehneiden huomio, että tutkija ei ole läsnä pelkästään havainnoijana vaan myös osallisena tutkimuskenttensä tavanomaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen ja sen jo olemassa oleviin kulttuurisiin sääntöihin ja tapoihin (Hurtig 2003, 56; Tolonen 2001, 49). Yksi näistä kulttuurista säännöistä liittyi siihen, että olin lastenkodissa aikuinen. Pia Haudrup Christensen (2004) esittää, että tutkijan paikkaa tarkastelevan tutkijan tulisi analysoida, miten aikuisuus kussakin kulttuurisessa kontekstissa käsitteellistyy, sillä tavallisesti aikuisuus näyttäytyy kyseenalaistamattomana. Jostain tällaisesta aikuisena olemisen itsestään selvästä kulttuurisesta määrittelystä oli ymmärtääkseni kyse myös lastenkodissa (hm 35). Olimme isommalla

porukalla keittiössä, kun eräs pojista laittoi sormensa leivänpaahtimeen ja paahtimen päälle (tpk 7). Toimin refleksinomaisesti ja vedin hetkeäkään ajattelematta johdon pois seinästä. Tässä tilanteessa en ehtinyt ajatella itseäni tutkijana, joka seuraa, miten työntekijät toimivat mielenkiintoisessa tilanteessa. Tunnistan tapahtumassa kulttuurisesti hyväksytyin ja omaksumani ajatuksen aikuisen tehtävästä suojella lasta. Myös lapsilla näyttää olevan itsestään selviksi muodostuneita käsityksiä siitä, miten he odottavat ja olettavat aikuisen toimivan lastenkodissa. Lastenkodissa jo se, että aikuinen ei puutu johonkin, tulee lasten taholta nopeasti huomioiduksi tekona, usein lupana tehdä jotakin. Sain kuulla lapsen suusta tekemisiäni kuvaavan lauseen, ”eihän toikaan sanonut mitään”. Kaksi kertaa olen ollut tilanteessa, jossa lapset ovat selvästi testanneet pyrkimystäni olla puuttumatta tapahtumiin. Toinen tilanteista oli seuraava (tpk 8, hm 102). Yhdeksän vuotta vanha Matti tuli lähelleni ja kaatoi kourallisen pillereitä käteensä ja oli laittavinaan niitä suuhunsa. Toimin tilanteessa aktiivisesti ja pyysin purkkia Matilta. Poika antoi heti purkin, mutta piti yhtä tabletti kädessään. En tehnyt tai sanonut mitään. Sekunnin kuluttua hän laittoi senkin purkkiin ja sanoi minulle, ”ei näitä saa ottaa itsekseen”. Samassa hän lähti hyppien iloisena pois keittiöstä. Purkissa oli fluoritabletteja.

Ennen lastenkodille menoa olin ajatellut, että lasten huoneet olisivat intiimejä tiloja, joihin en tutkijana tutkimuseettisistä syistä menisi. Olin myös etukäteen päättänyt, että tutkijana minulla ei ole oikeutta puuttua lasten tekemisiin. Nämä normatiiviset etukäteisohjeet eivät kuitenkaan paljon auttaneet lastenkodin arjessa. Tilanteet lastenkodilla ovat nopeasti vaihtuvia ja intiimiyteen ja lasten yksityisyyden kunnioittamiseen liittyvät rajat, oli määriteltävä uudestaan paikan päällä. Useat lapset kutsuivat ja halusivat näyttää minulle jotakin omassa huoneessaan. Huoneet eivät olleetkaan kaikille lapsille niin yksityisiä tiloja kuin olin kuvitellut. Ratkaisut omasta aktiivisesta osallistumisesta arkiseen lastenkodin toimintaan tai läsnäolosta eri tiloissa, oli tehtävä ja niiden eettisyys oli arvioitava tilannekohtaisesti. Joskus onnistuin arvioinnissa, joskus epäonnistuin. Työntekijän kysyessä haluaisinko lähteä tyttöjen kanssa saunaan, aavistin pienen tytön pysähtyneestä katseesta tilanteen intiimiyden ja osasin kysyä asiaa tytöltä. Hän toivoi, etten tulisi mukaan, joten en saunonut. Toisessa tilanteessa menin rehvakaasti keittiöön ja lopetin samalla nuoren ja työntekijän luottamuksellisen kes-

kustelun. Kerran lastenkodin nuoren mielestä en ollut paikalla, kun se olisi ollut hänen mielestään erityisen tärkeää; olisin nähnyt, miten työntekijät oikeasti toimivat.

Tutkimuseettisesti vakavin ja poikkeuksellisin tilanne oli mielestäni se, jossa lastenkotiin tullut uusi poika selvästi härnäsi toista poikaa lasten katsellessa televisiota. Istuin mukana sohvalla. Tilanne tuntui muuttuvan yhä haastavammaksi ja yritin kääntää huomion televisio-ohjelmaan. En kuitenkaan onnistunut siinä. Vanhin tytöistä yritti seuraavaksi puuttua tapahtumien kulkuun toteamalla pojalle, että sinuna en kyllä jatkaisi yhtään enää, sillä et tiedä millaisia kohtauksia Reijo voi saada. Tämäkään väliintulo ei auttanut. Tulkitsin tunnelman uhkaavaksi, jopa pelottavaksi. Ketään työntekijöitä ei näkynyt ja korotin ääneni ja kielsin jatkamasta. Se, että huoneesta kuului minun kohonnut ääneni oli niin poikkeavaa, että se toi heti paikalle viereisessä huoneessa olleen työntekijän. Tutkijana minulla ei ollut lupaa puuttua tilanteeseen, kieltää poikaa tai vastuuta tapahtumien seurauksista. Koin ylittäneeni selkeästi oman roolini ja omat valtuuteni tutkijana. Saatoin myös ylireagoida tulkitessani tilanteen uhkaavaksi. Olin kuitenkin ollut jo jonkin aikaa lastenkodissa ja pelko siitä, mihin tilanne voisi johtaa, perustui aikaisempaan kokemukseeni. Pelkoa tai pelon aiheuttamaa ennakoivaa toimintaa ei voine pitää kovin tutkijamaisena. Yhä edelleen toimisin uskoakseni vastaavassa tilanteessa samoin. Tuo kokemukseni sai minut huomaamaan lastenkotityössä läsnä olevan ”mahdollisen uhan” ja sen merkityksen työntekijän toiminnan taustalla. Jälkikäteen tapahtumassa voi nähdä samoja piirteitä, josta Hurtig (2003, 58–59) kertoo perhetyön asiakastilanteeseen liittyen. Tilanne, jossa hän ylitti tutkijan valtuutensa, osoittautui tutkimustehtävän kannalta lopulta merkittäväksi.

Se, että olin ylimääräinen aikuinen eikä minulla ollut vastuuta arjen rutiineista, tarkoitti lapsille, että minulla oli aikaa. Olin joutilas, jota saattoi kysyä mukaan peleihin, luistelemaan tai toimittamaan jonkin pikkuasian. Toiset lapsista olivat aktiivisempia hakeutumaan seuraani toiset välttelevämpiä. Toisaalta koin sen hyväksymisenä ja luottamuksen osoituksena, toisaalta se sai minut pohtimaan oikeuttani tunkeutua ja lähteä pois lasten elämästä. Millä oikeutuksella

jaan heidän kokemuksiaan, kuuntelen heidän ilojaan ja surujaan, teen havaintoja aikuisten toimista suhteessa lapsiin, osallistun lastenkodin arkeen? Lapsen pyytäessä minua seurakseen aamupalapöytään tai pelaamaan oli ratkaisun tekeminen helppoa. Voin viettää lapsen kanssa hänen pyytämänsä hetken. Tilanne, jossa lapsi kertoi vanhemmistaan asioita, jotka tulkitsin perheen yksityisiksi, oli minulle vaikeampi. Koin, että en voi olla kuuntelematta lapsen kertomusta, sillä kertominen tuntui olevan hänelle tärkeää. En kuitenkaan ollut työntekijä vaan tutkija. En siis varsinaisesti lähtenyt työstämään asiaa lapsen kanssa. Yritin tasapainolla sen välillä, että välitän lapselle kokemuksen, että arvostan häntä, mutta samalla vältän turhaa utelemista. Samankaltainen tilanne tapahtui myös erään vanhemman kanssa. Neuvottelun jälkeen äiti purki minulle omaa epävarmuuttaan ja huoltaan lapsestaan. Koin, että olin äidille ennen kaikkea toinen vanhempi jakamassa yhdessä vanhemmuuteen liittyviä huolia, en niinkään tutkija tai työntekijä. Yritin tekemisilläni ja tekemättä jättämisilläni viestittää niin lapsille kuin vanhemmille erityisyyttäni työntekijöihin verrattuna. Joskus minulla oli tunne, että varsinkin nuorimmat lapset mielsivät minut työntekijäksi, joskus taas tiesin varmasti, että he ymmärsivät erityisen roolini. Muutaman lapsen kohdalla tunsin välillemme kehittyneen läheisen suhteen tuon kolmen kuukauden aikana. Yritin säädellä suhdettani lapsiin ja pyrin silloin tällöin muistuttamaan siitä, miksi lastenkodilla olin. Tästä huolimatta lähdön hetkellä oivalsin, että tilanne ei ollut kaikille lapsille sellainen kuin olin oletanut. Liikutuin siitä, miten herkästä aiheesta oli kyse. Selitin kahdeksanvuotiaalle tytölle, että lähtisin kohta pois. Tyttö kuunteli hiljaisena ja totesi sitten, ettei kai Martti (hänen omahoitajansa) vain lähtisi minnekään. Samankaltainen tilanne toistui toisessa lastenkodissa. Yksi pojista totesi kiukkuisena, ettei kukaan ollut kertonut hänelle, että lähtisin pois.

Neuvotteluihin, joissa vanhemmat olivat mukana, kysyin aina erikseen luvan paikallaolooni sekä työntekijöiltä että vanhemmilta ja lapsilta. Vanhempien ollessa lastenkodin osastolla tilanne oli toisenlainen, sillä neuvottelut ovat luonteeltaan osastolla olemista strukturoidumpia ja etukäteen sovittuja. Vanhemman tullessa osastolle pyrin esittelemään itseni ja muistuttamaan näin siitä, että olin tutkijana paikalla. Joskus esittäytyminen tuntui teennäiseltä ja koin, että sillä oli

suurempi merkitys minulle kuin vanhemmalle. Toisinaan kohtaamiset vanhempien kanssa olivat niin lyhyitä, etten saanut edes mahdollisuutta esittäytyä. Kysymys paikalla olemisestani oli suhteessa vanhempiin erilainen, sillä he eivät asuneet lastenkodissa. Kuten eivät työntekijäkään, joille lastenkoti on työpaikka. Suhteessa työntekijöihin luotin siihen, että he tarvittaessa säätelevät lapsia suoremmin paikalla olemistani. Näin tapahtuikin. Työntekijä saattoi ilmaista, ettei oman epävarmuutensa vuoksi toivonut, että tulisin mukaan. Joskus työntekijä saattoi vastaavasti toivoa ja pyytää minut paikalle. Tunnustelua ja neuvotteluja olemiseni lastenkodilla edellytti myös työntekijöiden kanssa. Kunnioittava kohtaaminen (Törrönen 1999, 30–32) ja huomaavainen käytös (Hurtig 2003, 56–59) ovat tutkijalta näissäkin suhteissa edellytettäviä toimintatapoja. Kunnioittavaan kohtaamiseen lastenkotitutkimuksessa liittyy mielestäni se, etteivät lastenkodissa olevat henkilöt joudu tilanteeseen, jossa he menettävät kasvonsa tutkijan, vieraan ihmisen edessä. Silti en voinut välttyä kiusallisilta tilanteilta, joissa tunsin oloni vaivautuneeksi. Koin, että olin väärässä paikassa väärään aikaan. Olin todistamassa jotakin sellaista, joka ei oikeastaan minulle kuuluisi eikä liity millään tavalla tutkimukseeni. Yritin tekeytyä huomaamattomaksi ja olla kuin en näkisi tai kuulisi mitään. Joskus tilanne oli puolestaan sellainen, että en voinut olla kysymättä, miten asiassa lopulta kävi, vaikkei se olisikaan liittynyt varsinaisesti tutkimukseeni. En vain itse pystynyt kantamaan epätietoisuuden viittaa minulle jo vähän tutuksi tulleiden ihmisten kohtaloista.

Lastenkodissa olemiseen liittyi monia eettisiä kysymyksiä, jotka oli ratkaistava tilannekohtaisesti. Yksittäiset arkiset tilanteet ja niissä tekemäni ratkaisut omasta olemisen tai tekemisen tavastani askarruttivat mieltäni niin kenttäjaksoni aikana kuin myös sen jälkeen. Mistä oikeastaan oli kyse? Millaisen eettisen ilmiön kanssa olin kenttätutkimusta tehdessäni kamppailut? Erityisesti naistutkijoiden teksteistä (Edwards & Mauthner 2002, 14–31; Guillemain & Gillam 2004, 261–280) löysin eettistä tarkastelua, jonka tunnistin liittyvän lastenkodissa tutkijana kohtaamiini kysymyksiin. Pohdinnan painopiste on näissä löytämistäni keskusteluissa tutkijan ja tutkittavien välisessä kanssakäymisessä tutkimuksenteon aikana ja siihen liittyvissä eettisissä kysymyksissä. Lastenkodissa eettiset kysymykset painottuvat ikäetiikkaan (Nikander & Zehner 2006, 519–521) ja lasten

tutkimiseen (Christensen 2004; Christensen & Prost 2002; Farrell 2005; Gallagher 2008), haavoittavissa olosuhteissa elävien lasten ja nuorten tutkimiseen (Honkatukia et al. 2003; Kendrick et al. 2008; Pösö 2005, 123) ja sensitiivisiin tutkimusaiheisiin (Laitinen 2004; Laitinen & Uusitalo 2007; Mudaly & Goddard 2006, 45–64).

Rosalind Edwards ja Melanie Mauthner (2002, 14–31) erottavat toisistaan lakiin, normeihin perustuva etiikan ja hoivaan sitoutuvan etiikan. He soveltavat jaottelua tutkimuseettisten kysymysten tarkasteluun. Hoivaetiikassa painopiste on tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien henkilökohtaisessa ja moraalisisessa suhteessa. Tuolle suhteelle on ominaista suhteen ylläpidon välttämättömyys ja molemminpuolinen vastuu. Hoivaeettisessä tarkastelussa korostuvat eettisten kysymysten tilannesidonnaisuus ja prosessiluonteisuus sekä tutkijan kyky eettiseen tilannesidonnaiseen oman toimintansa reflektiiviseen tarkasteluun. Tutkijan eettisenä taitona pidetään tutkijan empaattisuutta, kykyä asettua tutkittaviensa tilanteeseen.

Marilyn Guillemmin ja Lyn Gillam (2004) erottavat vastaavasti tutkimusetiikassa kaksi ulottuvuutta 1) tutkimuksenteon eettisen menettelytapaohjeet (procedural ethics) ja 2) tutkijan tutkimuksenteon aikana kohtaamat eettiset kysymykset (ethics in practice). He kirjoittavat jälkimmäisen yhteydessä mikroetiikasta. Tutkijalta vaaditaan tutkimuseettisten yleisten menettelytapojen kunnioittamista ja tutkimuksen toteuttamista niitä noudattaen. Tämän lisäksi tutkija kohtaa tutkimuksenteon arjessa eettisesti tärkeitä hetkiä, jotka tulevat yleensä tutkijan eteen yllättäen. Esimerkkinä he kuvaavat tilanteen, jossa haastateltava kertoikin tutkijalle aivan muusta kuin tutkimusteemasta; hän purki ahdistustaan tutkijalle ja kertoi perhepiirissä paljastuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Nämä yllättäen tutkijan eteen tulevat hetket ovat ilmeisen tuttuja useille tutkijoille. Näistä hetkistä Guillemmin ja Gillam (2004) kirjoittavat eettisesti tärkeinä hetkinä. Hetkinä, joissa usein melko automaattisesti toimii inhimillisesti, ei niinkään tutkijana. Noihin hetkiin ei liity välttämättä suuria eettisiä dilemmoja, mutta niihin liittyy epäeettisesti ja väärin toimimisen mahdollisuus. Mahdollisuus välineellistää tutkimukseen osallistuvat henkilöt ja aiheuttaa heille harmia. Eettiset kysymykset, joita kohtasin päivittäin lastenkodissa, olivat edellä kuvatun kaltaisia enna-

koimattomia hetkiä – enemmän hoivaetiikan kuin normatiivisen etiikan kaltaisia. Meneminen lähelle lapsia ja työntekijöitä, empaattinen kohtaaminen ja suhteissa olo olivat minulle tärkeitä tutkimusta tehdessäni, mutta samalla ne tekivät minut tietoisiksi monista eettisistä kysymyksistä, jotka oli ratkaistava usein intuitiivisesti ja vailla mahdollisuutta harkita asiaa sen kauemmin.

Lastenkodissa tutkijana oleminen myös tuntuu, niin ruumiissa fyysisinä tuntemuksina, aistimuksina kuin myös emotionaalisesti myötätuntona, suruna, kiukkuna. Vaikka olin jo tutkimustani suunnitellessa varautunut aiheeni sensitiivisyyteen ja mahdollisiin tunteisiin, olin välillä niin väsynyt kaikesta kokemastani, että epäilin jaksaisinko olla paikalla suunnittelemani ajan. Joinain päivinä menin lastenkotiin lähes pelonsekaisin tuntein ajatellen, etten kestäisi enää vahvoja tunnekokemuksia. Enhän voinut lastenkodilla lasten ja työntekijöiden edessä tai vanhempien läsnä ollessa itkeä tai kiukutella. Sen sijaan nauraminen, lasten mukana iloitseminen ja peleissä riehaantuminen oli kyllä mahdollista. Hetkittäin elin jonkinlaisessa tunnemyrskyssä. Yhteen tuntiin saattoi sisältyä leppeää yhdessäoloa, pidäteltyä kiukkua ja myötätuntoa lapsen kokemasta pettymyksestä. Jollain tavalla omat nopeasti vaihtuvat tunteet oli hallittava tai siirrettävä sivuun. Tästä tutkijaa kentällä kohtaavasta emotionaalisesta vaarasta olin kyllä lukenut, mutta sen keskellä eläminen oli jotain muuta kuin aiheesta lukeminen. Tutkijan omilla emotionaalisilla rajoilla liikkuminen ei ole vierasta sosiaalityön tutkijoille. Merja Laitinen (2004, 62–63) kirjoittaa kokemastaan ahdistuksesta ja kamppailusta sen kanssa, kuinka kauan tutkijana pystyy olemaan päivästä toiseen pahan ympäröimänä. Hänen tutkimusaiheensa liittyi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneisiin henkilöihin ja heidän syvähaastatteluun. Tutkijan oma ahdistus, joka purkautui konkreettisesti oksennuksena, oli yksi syy lopettaa aineistonkeruu. Tunnistan omasta tutkijankokemuksestani lastenkodilla vastaavia hetkiä, jolloin liikuin oman jaksamiseni rajoillani ja jotka tuntuivat myös ruumiissani.

Tutkimukseni kenttäjakso on takana ja lastenkodissa tehdyt hyvät ja huonot ratkaisut kulkevat mukana. Noihin tilanteisiin en voi enää palata ja ratkaista niitä toisin. Aiheesta kirjoittaminen, tutkijana lastenkodissa oleminen, tutkijan paikan jäsentäminen ja kohtaamistani niin eettisistä kuin emotionaalisista kysymyksistä kirjoittaminen tuntuu tärkeälle. Käsitteitä ja jäsennyksiä näiden tutkijan

arkisissa tilanteissa kohtaamien ilmiöiden kuvaamiseen on vähän. Kirjoittaminen ja tilanteiden reflektointi on ollut minulle henkilökohtaisesti välttämätöntä ilmiön sanallistamiseksi ja tutkijan vastuun kirkastamiseksi. Tärkeää on ollut myös sen huomaaminen, etten ole kysymysteni ja tutkijakokemusteni kanssa yksin. Ratkaisuna ei voi myöskään olla lastensuojelulaitoksiin liittyvien aiheiden jättäminen tutkimusten ulkopuolelle (Kendrick et al. 2008; Honkatukia, Nyqvist & Pösö 2006, 314–315). Hoivaan, kasvatukseen ja huolenpitoon sekä sosiaalityöhön liittyy tutkimusaiheita ja tutkimuksen toteuttamisen tapoja, joissa tutkijan herkkyys tunnistaa tutkimuksen tekemiseen kentällä liittyvät eettiset kysymykset on ensiarvoisen tärkeää. Tutkimuksenteon eettisten ohjeiden noudattamisen ohella pitäisikin korostaa tutkijan eettistä herkistymistä tutkimuksen toteuttamisessa esille tuleville eettisille kysymyksille, tutkijan eettistä taitoa tutkimisen arkisissa käytännöissä. Guillemmin ja Gillamin (2004) tavoin pidän tärkeänä, että puhuttaessa tutkimuksen reflektiivisestä tarkastelusta tuohon tarkasteluun sisältyy tutkijan paikan ja tiedontuottamisen reflektiivisen tarkastelun lisäksi myös tutkimuksenteon käytännössä kohdattujen eettisten kysymysten reflektiivinen tarkastelu. Vaikka voisinkin todeta toteuttaneeni tutkimukseni hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen, en voi kuitenkaan pelkästään sen perusteella osoittaa toimineeni lastenkodin arkisissa tilanteissa eettisesti oikein. Voin ainoastaan todeta toimineeni tilanteissa eettisesti tietoisena, eettisille kysymyksille herkistyneenä tutkijana, tehden välillä hyviä ja toisinaan taas huonoja ratkaisuja.

3.6. Aineisto ja aineiston analysointi

3.6.1. *Etnografinen aineisto*

Osallistuin syksyn 2004 ja kevään 2005 kuluessa kahden lastenkodin arkeen toteuttaakseni etnografista tutkimustani. Aloitin ensimmäisen jakson lastenkodilla 15.9.2004 ja lopetin sen 1.12.2004. Toisessa lastenkodissa olin ajanjakson 28.2.–14.6.2005. Toivoin pääseväni sisälle lastenkodin arkeen ja siksi olin paikalla intensiivisesti. Olin alussa lastenkodilla neljänä päivänä viikossa. Tapahtumia ja erilaisia kokemuksia oli päivittäin paljon ja aloin epäillä näin intensiivisen läsnä-

olon tutkimuksellista merkitystä. En myöskään osannut etukäteen ennakoida, kuinka paljon aikaa asioiden muistiin kirjaaminen vie ja usein päivät venyivät tutkimuksen parissa kaksitoistatuntisiksi. Olin ahnehtinut liikaa. Pikkuhiljaa sopivaksi rytmiksi muodostui se, että olin lastenkodilla kolmena päivänä viikossa, kuusi tuntia päivittäin. Olin lastenkodilla lastenkotiarjen rytmin mukaisesti aikaisin aamulla, päivällä, usein illalla, muutaman viikonlopun ja yhden yön. Havaintoaineistoni on muodostunut pääasiassa lastenkodin osastoarjessa, mutta olin mukana myös erilaisissa neuvotteluissa, henkilökuntapalaverissa, psykiatrin konsultaatioissa ja kehittämispäivissä. Olin lastenkodilla tekemässä tutkimustani kaiken kaikkiaan 63 päivänä, ensimmäisen jakson aikana 32 päivää ja toisen jakson aikana 31 päivää.

Lastenkodilla ollessani kirjoitin päivän aikana erilaisia tapahtumia, kuulemiani keskusteluja ja vaikutelmia muistikirjaani, milloin ranskalaisin viivoin muutamalla sanalla, milloin tarkemmin ja monisanaisemmin. Jokaisen lastenkodilla viettämäni päivän jälkeen kirjoitin muistiinpanot tietokoneelle. Olin alussa huolissani siitä, mitä minun tulisi kirjoittaa ylös ja toisaalta siitä, että jotain oleellista unohtuisi, jos en kirjoittaisi muistiinpanojani mahdollisimman nopeasti ja säännöllisesti. Epävarmuuteni tutkijana ohjasi säännölliseen ja kurinalaiseen muistiinpanojen tekemiseen siitä huolimatta, että olin joidenkin päivien jälkeen todella väsynyt. Pääsääntönä pidin sitä, että kirjoitin muistiinpanot tietokoneelle aina ennen seuraavaa lastenkodilla viettämääni päivää. Kirjoittaessani käytin hyväkseni päivän kuluessa tekemiäni lyhyitä muistiinpanoja. Muistiin kirjaamisessa pääasialliseksi ohjeekseni tuli se, että kirjasin mahdollisimman tarkasti sitä, mitä olin nähnyt, mitä olin kuullut, missä olin ollut mukana (Hammersley & Atkinson 1996, 176) mutta myös sitä, mitä olin kokenut ja tuntenut (Pösö 2004, 25). Herkistyin lastenkodissa tapahtumien ja toiminnan ohella erilaisten tilojen herättämille tunnelmille. Erilaiset tuoksut, hajut ja äänet tulivat minulle tärkeiksi huomion kohteiksi. Mennessäni lastenkodille kuulostelin ääniä, osaston hiljaisuutta ja suunnistin äänten mukaan kohti tapahtumia ja ihmisiä. Joskus äänet kertoivat myös siitä, minne ei ehkä kannattanut mennä.

Anssi Peräkylä (1990,166) oli omassa etnografisessa tutkimuksessaan tehnyt kenttämuistiinpanoja, pitänyt erillistä tutkimuspäiväkirjaa sekä kirjoittanut noin kolmen viikon välein alustavia analyttisiä koosteita havainnoistaan. Minun oli helppo ymmärtää hänen työskentelytapansa, sillä ajattelin havainnoinnin, kokemisen ja analysoinnin kietoutuvan tiiviisti toinen toisiinsa (Hammersley & Atkinson 1996; Pink 2001). Idea erillisestä tutkimuspäiväkirjan ja havaintomuistiinpanojen pitämisestä toimi alussa, mutta vähitellen koin kahden erilaisen tiedoston kirjoittamisen hankalaksi. Erilaisella tekstityylillä oli tietokoneelle kirjoittaessa mahdollista erottaa konkreettiset tilanteiden kuvaukset ja keskustelut omista vaikutelmistani, kommentoinneistani, tunnelmistani, ajatuksistani ja tulkinnoistani. Tämä kirjoittamisen tapa alkoi tuntua luontevammalle ja erillisen tutkimuspäiväkirjan kirjoittaminen jäi siten niukaksi. Ymmärsin kenttämuistiinpanot tekstiksi, joka sisälsi sekä havainnot ja huomiot muiden toiminnasta että oman toimintani, reflektiiviset kysymykseni sekä kokemukseni (Emerson, Fretz & Shaw 2007, 354). Kirjaamisessa muistutin itseäni usein tutkimustehtävästäni. Yritin rajata kirjaamista niin, että kiinnostukseni kohdistui ensisijaisesti lastenkodin työntekijöiden toimintaan ja heidän kanssa käymiini keskusteluihin. Tämä muistuttaminen oli tarpeen, sillä lastenkodissa on paljon kiinnostavaa. Tutkimuksessani kävi kuten Hammersleyn ja Atkinson (1996, 180) kirjoittavat. Tutkimusprosessin edetessä myös havainnointikohteeni valikoituivat tutkimuskiinnostuksen mukaisesti. Kun analyttiset ideat kehittyivät ja muuttuivat, myös se, mikä oli merkittävää ja mikä piti sisällyttää muistiinpanoihin, muuttui ja täsmen-tyi.

Muistikirjaan lyhyiden muistiinpanojen kirjoittaminen päivän kuluessa oli vaivatonta sikäli, että myös lastenkodin työntekijät tekivät kirjallisia muistiinpanoja. Vetäytyminen tilanteiden tai keskustelujen jälkeen kirjoittamaan kansli-
aan oli arkista ja tavallista. Konsultaatiotilanteissa ja muutamissa neuvotteluissa työntekijöillä oli henkilökohtaiset muistikirjansa, joihin he tekivät muistiinpanojaan. Näissä tilanteissa myös minun oli mahdollista kirjoittaa muistiinpanoja heti samanaikaisesti. Muistikirjan ottaminen näkyvästi esille oli luonteva keino muistuttaa niin lapsia kuin työntekijöitäkin roolistani tutkijana. Kun toisinaan kirjoitin näkyvästi osastolla, johti se jutusteluun olemisestani, tekemisistäni tut-

kijana ja kirjoittamisestani niin työntekijöiden kuin myös lasten kanssa. Käytin muistikirjaani ja kirjoittamistani keinona eron tekemiseen työntekijän roolin ja tutkijan roolini välillä. Olin etukäteen ajatellut, että äänittäisin joitakin lastenkodin arkisia tilanteita. Siitä luovuin melko pian, sillä lastenkodin tilanteet tulevat ja menevät niin nopeasti, että tutkijana pitäisi olla koko ajan nauhoitusvalmiudessa. Nauhurin kuljettaminen mukana ei ole luontevaa lastenkodin arjessa. Nauhoitin syksyllä ainoastaan kaksi episodua, joista toinen oli etukäteen sopimani keskustelu vastaavan ohjaajan kanssa ja toinen oli työntekijöiden keskinäinen raportointi ja reflektointikeskustelu keittiön ruokapöydän ääressä.

Ilmaisu ”aineiston keruu” kuvaa mielestäni huonosti sitä prosessia, joka osallistuvassa tutkimuksessa tapahtuu. Aineisto ei antaudu itsestään tutkijan otettavaksi ja muistiin kirjattavaksi (Coffey & Atkinson 1996, 108). Törrönen (2000, 153) on kirjoittanut tiedon keräämisen sijasta tiedon tuottamisesta, joka tapahtuu yhdessä tutkijan ja tutkittavien kanssa. Tällaiseksi ymmärrän omankin aineistoni. Muistiinpanoissani on paljon sellaista, jonka tapahtumiseen olen ollut vaikuttamassa. Siellä on keskusteluja, joita esittämäni kysymykset ovat synnyttäneet, tilanteita, joissa olen ollut itse toimijana ja tilanteiden tulkitsijana. Lastenkodin arjessa, samoin kuin muistiin kirjaamisessa on kyse erilaisista tulkinnoista ja asioiden ymmärtämisestä. Koko lastenkodilla oloajan olen yrittänyt ymmärtää ja jäsentää lastenkodissa tehtävää lastensuojelutyötä. Näitä erittelyjä, analyysin alkuja, olen kirjannut muistiin ja omalta osaltaan ne ovat suunnanneet kiinnostustani. Asian ymmärtäminen jollakin tavalla, joksikin, on osaltaan ohjannut seuraavia havaintojani ja virittämiäni keskusteluja lastenkodilla. Havainnoistani, kokemastani ja tulkinnoistani olen keskustellut työntekijöiden kanssa. Keskustellut työntekijöiden kanssa ovat vahvistaneet tai kumonnet aikaisempaa ymmärrystäni tai tuoneet ilmiöön uusia tulkintoja ja ohjanneet näin tulevia havaintojani.

Muistiinpanot voidaan ymmärtää kirjoitettuun muotoon saatettuna representaationa tutkijan havainnoista ja täten ne ovat aina kirjoittajansa näköisiä ja valikoituneita (Emerson et al. 2007, 353–362; Ely, Vinz, Downing & Anzul 2001, 17). Joistain asioista olen kirjoittanut monipuolisesti kuvaillen, joistain tilanteista olen maininnut vain lyhyesti. Kirjoitetun tekstin määrästä ei siten voi päätellä

asian tärkeyttä. Osa muistiinpanoista toimii lähinnä muistijälkinä. Niitä lukiessa voin lukea sellaista, joka ei ole kirjautunut sanoiksi tai kuvailuiksi. Jokin tekstissä palauttaa kuitenkin vahvasti mieleeni muistiin kirjautumattoman tilanteen. Joitain asioita en myöskään ole kyennyt kirjoittamaan muistiin. Osa tapahtumista ja kokemuksista oli sellaisia, että niiden kuvaaminen ja ilmaiseminen sanoin oli mahdotonta. Ne ovat olleet kokemuksina tosia, mutta käsitteitä niiden ilmaisemiseen minulla ei ole ollut. Voisi ehkä puhua hiljaisesta tiedosta (Yliruka 2000, 30–36), joka on totta tilanteiden ja suhteiden sisältä käsin, elettyinä kokemuksena, mutta joita on melkein mahdotonta verbalisoida. Osa kokemuksista oli emotionaalisesti niin vaikeita, että niiden eläminen uudestaan kirjaamalla ne ylös oli ylivoimaista. Istuin vain turtana ja toimettona koneen ääressä ja tuijottelin ulos usein pimeään iltayöhön. Jostain kuulemani lause ”surun paikka on hiljaisuus”, puhutteli minua tämän kirjoittamisen vaikeuteen liittyvän ilmiön kuvaajana. Muistiin kirjoittamisen hankaluus liittyy myös siihen, että kirjoittaminen, sanat, tekevät epämääräisenä näyttäytyvästä hämmennyksestä, surusta, vallasta ja kiukusta todellisia. Lastenkodin arjessa oli tilanteita, joissa olin vaivautuneen tietoinen muistiin kirjaamiseen liittyvästä moraalista ulottuvuudesta. Näin siitä huolimatta, että kyse oli havaintomuistiinpanoista eikä vielä tutkimusraportin tekstistä. Kirjoittamalla tuotin lasten ja työntekijöiden elämästä aineistoa ja samalla välineellistin heidän elämäänsä. Eräs työntekijöistä kysyikin oikeutetusti, eikö ole aika brutaalia, että tällainen tapahtuma on sinulle aineistoa. Tästä toisten elämän käyttämisestä tutkijan omiin tarkoituksiin ja siihen liittyvistä syyllisyyden ja häpeän tunteista kirjoittaa myös Ruthellen Josselson (2004, 303). Margot Ely et al. (2001, 16–18) korostavat, että kentällä kirjoittaminen on sekä ulkoisesti havaitun että sisäisesti koetun muistiinkirjoittamista. Tunteisiin liittyvät, älylliset ja esteettiset kentällä kohtaamamme vaikutelmat ohjaavat meitä siinä, miten kirjoitamme muistiin kaikesta kokemastamme.

Yllätyin muistiinpanoja lukiessani sitä, että en ollut kirjoittanut tietokoneelle lastenkodilta lähtemistä. Toisesta lastenkodista olen kirjannut lähtötunnelmia lyhyesti muistikirjaani käsin, toisesta lastenkodista taas olen kirjoittanut kyllä käsin runsaasti lähtötunnelmiani kuvaillen ja lastenkotia analysoiden, mutta tietokoneelle asti en ole niitä saanut kirjattua. Lastenkodista lähteminen ei ollut

minulle helppoa. Lastenkodin arjessa oleminen oli vahva yhteisöllinen kokemus. Kiinnyin siihen inhimillisen elämän kirjoon, jossa sain hetken olla mukana. Siitä kaikesta luopuminen tuntui surulliselle ja haikealle. Arkiset tapahtumat lastenkodilla ruokkivat tutkimuksellista uteliaisuuttani ja tuottivat ideoita moneen teoreettisesti mielenkiintoiseen suuntaan. Arki lastenkodissa oli toisinaan emotionaalisesti kuormittavaa siksi, että eläydyin vahvasti niin lasten, vanhempien kuin myös työntekijöiden suruihin ja iloihin. Olin myös väsynyt tutkimusrutiineihin ja ennen kaikkea kirjoittamiseen, sillä tutkijana kyselin koko ajan perusteita tekemisilleni tai tekemättä jättämisilleni. Elämäni oli keskittynyt usean kuukauden ajan melkein pelkästään tutkimustyöni ympärille ja nyt se kaikki ilo ja vaiva olisi ohitse.

Etnografinen havainnointiaineisto on aina rajallista. Kaikkea ei huomaa tai pidä tärkeänä, kaikkea näkemäänsä tai kuulemaansa ei myöskään pysty kirjamaan havaintomuistiinpanoihin. Lastenkodin arjessa on nopeasti syntyviä tilanteita ja ennakoimattomia tapahtumia, joten paljon toiminnasta jäi tämänkin vuoksi aineistoni ulottumattomiin. Itsekseen ja melko huomaamattomasti kukin työntekijä hoiti päivän aikana erilaiset työhön kuuluvat kirjalliset tehtävät. Samaan aikaan muualla lastenkodissa tapahtui ja arkinen elämä jatkoi kulkuaan. Olin mukana keskellä tätä elämää. Virallisiin lasten asiakirjoihin tai niiden tekemiseen liittyvä työ jäi tämän vuoksi havaintoaineistoni ulkopuolelle. Tilanteessa, jossa lapsi kutsui jotain tiettyä työntekijää luokseen omaan huoneeseensa keskustellakseen tämän kanssa tai saadakseen apua läksyjen teossa, en tutkijana lähtenyt mukaan tarkkailijaksi. Lapsella oli mielestäni oikeus tähän yksityisyyteen. Lapset kävivät usein työntekijän kanssa keskusteluja hyvinkin henkilökohtaisista aiheista eri paikoissa ja tilanteissa lastenkodin arjessa. Opin kunnioittamaan näitä kahdenkeskisiä hetkiä. Tästä työstä lasten kanssa sain aineistoa keskustelemalla työntekijöiden kanssa, en välttämättä havainnoimalla tilanteita. Sosiaalityöntekijöiden ja koulun kanssa yhteistyötä hoidettiin pääsääntöisesti puhelimella, joten niistäkin kuulin toisen käden tietona työntekijöiltä.

Sen lisäksi, että havainnoin lastenkodin arkisia käytäntöjä ja kirjasin muistiinpanoja tapahtumista ja keskusteluista lastenkodissa, haastattelin työntekijöitä.

Haastattelemiini työntekijät olivat pääasiassa heitä, joiden arkista tekemistä olin nähnyt osastolla ja joiden kanssa olimme käyneet jo lukuisia keskusteluja lastenkotityön arjesta ennen haastatteluja. Toteutin haastattelut lastenkodilla oloni loppupuolella. Haastattelujen tarkoituksena oli pysähtyä arkisten episodien lisäksi keskustelemaan kunkin työntekijän kanssa rauhassa lastenkotityöstä. Haastattelujen avulla uskoin saavani näkyväksi toisenlaista tietoa työntekijöiden näkemyksistä, jäsennyksistä ja käsityksistä lastenkotityöstä ja sen painopisteistä. Haastattelijana minulla oli mahdollista ottaa esille aiheita, joista koin havaintoni rajoittuneiksi sekä mahdollisuus palata tekemiini havaintoihin, kokemuksiin ja lastenkodin arjessa tapahtuneisiin tilanteisiin. Myös työntekijöillä oli mahdollisuus haastattelutilanteessa ottaa esille teemoja, joita he pitivät lastenkotityössä tärkeinä ja jotka eivät olleet tulleet ehkä aikaisemmin esille. Haastattelut olivat useimmiten enemmän kahdenkeskisiä keskustelutuokioita. Etnografisen haastattelun yhtenä oleellisena, sen muista haastatteluista erottavana piirteenä pidetään tuttuutta ja keskinäistä jo olemassa olevaa molemminpuoliseen luottamukseen perustuvaa suhdetta (Heyl Sherman 2007, 369, 379; Tolonen & Palmu 2007, 91). Olin ollut usean kuukauden ajan intensiivisesti mukana lastenkodissa ja yhdessä vietettyä aikaa, yhteisiä kokemuksia oli jokaisen työntekijän kanssa. Suhteeni työntekijöihin oli luottamuksellinen ja välitön. Tunsimme jo toinen toisemme ja se toi haastatteluihin henkilökohtaisia sävyjä ja herkkiä aiheita. Joskus tuo tuttuus tuotti haastattelussa yllätyksiä. Työntekijän tulkinnat omasta toiminnastaan saattoivat poiketa tekemistäni havainnoista ja painotukset yleensä lastenkotityöstä erota siitä, mitä olimme aikaisemmin keskustelleet. Joskus myös haastattelu, jolta odotin erityisen paljon, olikin pettymys. Työntekijä, jonka kanssa olimme käyneet intensiivisiä ja kiinnostavia keskusteluja erilaisten arjen tapahtumien keskellä, olikin haastattelutilanteessa väsynyt valvotun yön takia tai kuumeinen alkavan flunssan vuoksi.

Tuttuuden lisäksi etnografiselle haastattelulle tyypillisesti haastattelukysymykset ja aiheet muotoutuivat kenttätyön ohessa (Tolonen & Palmu 2007, 92) ja haastattelutilanteet olivat itsessään joustavia (Heyl Sherman 2007, 374). James Holstein ja Jaber Gubrium (1995) käyttävät käsitettä aktiivinen haastattelu. He ymmärtävät haastattelutilanteen vuorovaikutustilanteeksi, jossa molemmat osa-

puolet yhdessä rakentavat merkityksiä ja tulkintoja arkielämästä. Haastattelut olivatkin luonteeltaan dialogisia keskusteluja, jotka painottuivat pitkälti sen mukaan, mistä kukin työntekijöistä halusi puhua ja mitä piti tärkeänä. Näkemystäni haastatteluista voisi kuvata Steinar Kvalen (1996) metaforalla ”traveler”, matkailainen (Heyl Sherman 2007, 370–371). Haastatteluissa kuuntelin haastateltavien tarinoita, vaeltelimme yhdessä erilaisten keskusteluaiheiden ympärillä ja olin tyytyväinen, kun haastattelun jälkeen olin oppinut uutta ja kuullut kertomuksia, joista en olisi osannut kysyä. Joskus keskustelu jatkui varsinaisen haastattelun jälkeen osastolla. Toisinaan oli kyse tarkentavista kommentteista, toisinaan haastattelun herättämästä uudesta aiheesta.

Vuorovaikutuksellisesta ja dialogisesta luonteestaan huolimatta haastattelut vaativat etukäteissuunnittelua (Holstein & Gubrium 1995). Valmistauduin haastatteluihin laatimalla listan keskusteluaiheista. Ne muuntuivat osittain tutkimukseeni edetessä ja vaihtelivat kussakin haastattelussa. Perusteemana oli kysymys, mitä on lastenkotityö, miten työntekijä sitä kuvailee ja määrittelee ja mikä lastenkotityössä on keskeistä. Jokaisessa haastattelussa keskustelimme omahoitajatyöstä lasten kanssa. Lastenkodissa tutkijana oleminen nosti esille myös kysymyksen vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Näiden teemojen lisäksi palautin ennen jokaista haastattelua mieleeni jonkin konkreettisen tilanteen, tapahtuman tai keskustelun, joka oli jäänyt epäselväksi, johon halusin vielä palata tai joka oli mielestäni tärkeä ja liittyi kyseiseen työntekijään. Kysymys, jonka esitin haastattelussa jokaiselle työntekijälle, oli se, toimiko hän lasten kanssa lastenkodissa eri tavalla kuin omien lastensa kanssa. Jos työntekijällä ei ollut omia lapsia, kysymyksen muotona oli, kuvittelisiko hän toimivansa omien lastensa kanssa samalla tavalla kuin lasten kanssa lastenkodissa. Jokaisen haastattelutilanteen loppupuolella kysyin, mikä olisi sellainen lastenkotityöhön liittyvä teema, jota emme vielä olleet käsitelleet ja josta olisi tärkeä puhua.

Toisessa lastenkodissa oli osastolla vain viisi vakituista työntekijää, joten haastattelin myös kahta muiden osastojen työntekijää vapaaehtoisuuteen ja sattumaan perustuen. Haastattelin myös kahta pitkään sijaisena lastenkodissa ollutta työntekijää. Toinen haastattelunauha vioittui, eikä sen litterointi onnistunut, joten

karsin toisenkin haastattelun pois varsinaisesta aineistostani. Olen kuunnellut nämä kolmen työntekijän haastattelut tehtyäni analyysin ja kirjoitettuani empiiriset luvut. Niiden merkitys on ollut lähinnä toimia tekemiäni analyysistä todentavina. Haastattelin myös lastenkodin johtajaa sekä erityistyöntekijöitä. Näitä haastatteluja en ole litteroinut vaan käyttänyt lähinnä lastenkodin toimintaa taustoittavana materiaalina.

Tarkoitukseni oli käyttää aineistonani lastenkodin työntekijöiden päivittäin lapsista kirjoittamia raportteja. Tutkimuslupiin liittyvien ongelmien vuoksi päädyin lopulta siihen, että keräsin työntekijöiden lapsista päivittäin tekemän raporttiaineiston vain toisesta lastenkodista. Valitsin kuukauden ajanjakson, jonka kuluessa kirjoitetut päivittäiset raportit muodostavat yhden aineistoni. Keräsin lastenkodeista toimintaan liittyvää kirjallista materiaalia, toimintakertomuksia, laatukäsikirjoja, tilastoja ja erilaisia työskentelyssä käytettäviä lomakkeita. Tämä aineisto on lähinnä taustoittamassa tutkimuskohteitani.

Tutkimukseni aineisto koostuu kokonaisuutena:

1. kahdessa lastenkodissa tekemistäni havaintomuistiinpanoista
(167+143= 310 puhtaaksi kirjoitettua sivua fonttikoolla 10, kaksi mallista tekstiä)
2. tutkimuspäiväkirjasta
3. työntekijöiden haastatteluista (21), joista litteroituja 14 vakituisen työntekijän haastattelut
4. yhden lastenkotiosaston päivittäisistä lapsikohtaisista raporteista
5. lastenkotien toimintaideologiaa ja työskentelyprosessia kuvaavista vuosikertomuksista, laatukäsikirjoista, tilastotiedoista ja erilaisista työskentelyssä käytettävistä lomakkeista.

Pääasiallisen aineistoni muodostavat tekemäni havaintomuistiinpanot sekä vakituisen osastotyöntekijöiden haastattelut.

3.6.2. Aineiston analysoinnin vaiheita ja tapoja

Yhtenä laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta oleellisena seikkana on pidetty sitä, että tutkija pystyy esittämään ja kertomaan lukijalle mahdollisimman tarkasti tekemänsä analyysi ja vakuuttamaan lukijan (Eskola & Suoranta 2003). Vaikka analyysin tekemistäni voi kuvata erilaisina vaiheina, oli se paljolti myös hapuilevaa, sykäyksittäin etenevää ja jo kertaalleen tehtyyn uudelleen palaavaa aineiston ja koetun jäsentämistä ja tiivistämistä (Laitinen et al. 2007).

Tutkimuksen teon aikana aineiston tuottaminen, analyysi, tulkintojen tekeminen ja kirjoittaminen kietoutuivat toinen toisiinsa. Coffey ja Atkinson (1996, 191, 205) muistuttavatkin siitä, että etnografisessa tutkimuksessa aineiston tuottaminen ei ole irrallaan analysoinnista. Tutkija tekee jo kentällä alustavaa aineistonsa analysointia. Lastenkodissa minulle oli välttämätöntä kirjata ylös asioita, joita voi pitää alustavana analysointina. Jäsennyksiä, yhtymiä kirjallisuuteen ja ideoita teoretisoinniksi syntyi lastenkodissa koetuista, havaituista, kerrotuista ja tulkitsemistani tapahtumista sellaisella vauhdilla, että pelkäsin menettäväni tuon luovan vaiheen tuotokset, jos en kirjaisi niitä edes lyhyesti ylös. Elämän rikkauksen, raadollisuuden ja yllätyksellisyyden keskellä yritin edes jollain tavalla saada otetta kaikesta kokemastani ja ymmärtää tutkimaani työtä. Tästä alkoi erilaisten havaintomuistiinpanoihin sisällytettyjen, vihkoihin merkittyjen, muistilapuille tallennettujen ja systemaattisemmin kirjoitettujen analyysipapereiden tekeminen.

Ensimmäisen kenttäjakson päättyessä lastenkodin työntekijät odottivat, että kertoisin heille, mitä olin ulkopuolisena havainnut. Koin tuon toiveen aluksi kiusallisena, sillä enhän ollut arvioimassa heidän työtään. Jotakin odotukseen oli vastattava ja niinpä ensimmäisen kenttäjaksoni lopussa tein jäsennyksen, jonka tiivistin kuvioksi. Ensimmäisen kenttäjakson aikana kodinomaisuus oli aihe, jota mietin usein. Työntekijät puhuivat usein kodinomaisuudesta. Sitä käytettiin yhtenä käsitteenä, jolla kuvattiin lastenkodissa tehtävää työtä, sen sisältöä ja tavoitetta. Kodinomaisuus oli myös sana, jota käytin muistiinpanoissani kuvaamaan

lastenkodin arkea, tiloja, rutiineja ja päivittäistä kanssakäymistä. Ensimmäisen kenttäjakson jälkeen kirjoitin ensimmäisen alustavan analyysipaperin kyseisestä aiheesta. Mistä kodinomaisuudessa voisi olla kyse, sitä oli lähdeävä tutkimaan kirjallisuutta ja tehtyjä havaintomuistiinpanoja hyväksikäyttäen. Koin, että kirjoittamalla ja jäsentämällä ensimmäisen kenttäjakson kokemuksia, tekemällä alustavaa analyysia, valmistin samalla tilaa toisen kenttäjakson aloittamiselle. Olin alustavasti työstänyt mieltäni askarruttaneet aiheet kirjoittamalla ja jäsentämällä ne kuvioksi. Ne eivät olleet enää niin vahvasti ajatuksiani suuntaavina, kun aloitin toisen kenttäjaksoni. Myös toisen kenttäjaksoni aikana kirjasin alustavia analysointi-ideoita, jäsennyksiä ja tiivistelmäryityksiä. Nyt tämä kaikki oli jo kuitenkin tuttua, enkä enää ollut niin huolissani siitä, että unohtaisin ideoitani. Tiesin, että niin välttämättä kävisi, mutta luotin jo siihen, että se olisi vain tarpeellista ideoiden karsiutumista.

Kenttäjaksojen jälkeen litteroin haastattelut. Ajatus, että joku muu tekisi sen puolestani, tuntui vieraalle, eikä se ollut käytännössä mahdollistakaan. Litteroin haastattelut sanatarkasti ja merkitsin muistiin selvät tauot, hiljaisuudet, liikutuksen ilmaukset ja mahdolliset keskeytykset. Taukojen pituutta en kuitenkaan mitannut, sillä enhän ollut tekemässä puhetta tarkasti analysoivaa tutkimusta. Haastattelujen litterointi vei paljon aikaa; ei pelkästään teknisen hitauden vuoksi vaan siksi, että ne palauttivat mieleen vahvoja muistoja. Elin uudestaan lastenkodilla kohtaamaani ja kokemaani. Analyysin kannalta oli oleellista, että tein litterointia pitkän ajanjakson kuluessa. Kuunnellessani työntekijöiden haastatteluja samalla kirjasin ja listasin tärkeiksi kokemiani kirjoitettavia aiheita, teemoja. Jo haastattelutilanteissa olin kohdannut hetkiä, joihin liittyi itkua, hiljaisuutta, sanoiksi vain vaikeasti ja lyhyesti taipuvaa kerrontaa. Näin ei käynyt pelkästään yhden tai kahden työntekijän kohdalla. Haastatteluja kuunnellessani ja litteroidessani näitä liikutuksen ja vaivautuneen hiljaisuuden hetkiä oli useita. Minun oli pakko säädellä haastattelujen kirjaamista, tehdä sitä hitaasti, muutama tunti päivässä, sillä lastenkodissa kokemani oli tuoreessa muistissa ja eläydyin haastattelujen kautta tapahtumiin uudelleen. Tutkijan oman tunnetyön tärkeys ja ajallisen etäisyyden merkitys tuli minulle litterointia tehdessäni tutuksi (Laitinen & Uusitalo 2007; Eronen 2008). Kyse ei siis ollut pelkästään mekaanisesta litteroinnista vaan sa-

manaikaisesti kenttäkokemusten suhteuttamisesta haastatteluihin, jo kertaalleen kuultujen haastattelujen kokonaisuuden hahmottamisesta ja tärkeäksi kokemani analysointiteeman tunnustelusta ja tunnistamisesta. Kaikkea tätä kenttätutkimukseen ja sen jälkeiseen aineiston muokkaamiseen kietoutuvaa aineiston jäsentämistä voi kutsua ensimmäiseksi analyysikierrrokseksi tai alustavaksi analyysiksi.

Varsinainen analysointi alkoi, kun olin saanut kerättyä koko aineistoni, litte-roinut haastattelut ja anonymisoinut aineistoni. Aineiston anonymisointia tein lähinnä nimien, paikkojen ja muiden tunnistettavien tietojen osalta. Luin aineis-toa läpi useaan kertaan ja etsin sellaisia lastenkotityötä jäsentäviä kokonaisuuksia, joihin keskittymällä voisin tarkentaa analyysiani. Lukemisessani käytin kah-ta erilaista tekniikkaa: tarkkaa koodaavaa lukemista ja yleisluonteista teemoitta-vaa lukemista. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että koodasin havaintomuistiin-panoaineistosta sattumanvaraisesti valittuja sivuja kysyen, mitä aineisto-otteessa tehdään, miten voisi nimetä sitä toimintaa, mistä aineisto kertoo. Toinen lukutapa kattoi koko havainto- ja haastatteluaineiston. Luin tekstiä etsien keskeisiä lasten-kotityön ulottuvuuksia. Niiden tuli olla riittävän laajoja, jotta ne kertoisivat kummankin hiukan eritavalla toiminnassaan painottuvan lastenkodin työstä ja toisaalta niiden tulisi olla työtä eritteleviä ja jäsentäviä (Tolonen 2001, 72). Ky-syyn aineistoltani uudestaan ja uudestaan: mitä on lastenkotityö, mitä siihen liit-tyy, mitkä ovat sen keskeiset ulottuvuudet. Näiden aineistoa ristiin ja lomittain tarkastelevien lukukertojen jälkeen keskeisiksi ulottuvuuksiksi jäsenyivät tutki-mukseni empiiriset pääluvut: arkinen huolenpito, lasten kanssa, vanhempien kanssa sekä hankalat aiheet. Sitä kuinka paljon lastenkodissa saamani vaikutel-mat työn jäsenyyksestä ovat ohjanneet aineiston lukemistani, on vaikea tietää. Sillä kuten Pösö (2005, 120) kirjoittaa tutkija ei pelkästään mene paikan päälle ja palaa sieltä, vaan paikka menee tutkijaan. Lukiessa aineistoa luen sitä tutkijana, jonka muistoissa, kokemuksissa, ruumissa ja näkemyksissä elää lastenkodissa paikan päällä oleminen, se miten lastenkoti paikkana on mennyt minuun.

Tämän jäsenyyksen jälkeen tarkastelin jokaista ulottuvuutta erikseen. Koko-sin aineistosta kuhunkin ulottuvuuteen liittyvät erilliset tiedostot ja jatkoin niiden sisältöjen analysointia. Samalla kysymykseni aineistolta myös täsmentyivät: mitä

on arkinen huolenpito, mitä siihen kuuluu, mikä on keskeistä lasten kanssa työskentelyssä, mitä on vanhempien kanssa tehtävä työ, mitä hankalat aiheet ja tilanteet ovat. Olen lukenut aineistoani useaan eri kertaan ja voin sanoa tuntevani sen (Hammersley & Atkinson 1996, 210). En lähtökohtaisesti valinnut tiettyjä käsitteitä tai teoreettista kehystä aineiston jäsentämisen avuksi. Lastenkodissa kohdattavat ilmiöt ovat rikkaita ja moniulotteisia ja se edellytti mielestäni mahdollisimman avointa aineiston koodausta. Koodasin muutamalla sanalla episodien tai haastattelukokonaisuuksien sivuun, mistä siinä oli kyse. Aineiston tiivistämisessä käytin myös erilaisten listojen tekoa, aineistossa toistuvista tai tihentyvistä aiheista. Analyysiani voi tässä mielessä pitää aineistolähtöisenä. Olen noudattanut etnometodologian ideaa arkitiedon kiinnostavuudesta ja ensisijaisuudesta analyysin lähtökohtana. Analyysin teossa on piirteitä fenomenologisesta etnografias-ta (Maso 2007, 136–144) ⁸. Olen ensisijaisesti pyrkinyt ymmärtämään tilanteita, tapahtumia ja työntekijöiden perusteluja, en niinkään arvioimaan niitä.

Tutkimusta aloittaessani minulla oli lastenkotityöstä jonkinlainen esiymmärryksen kaltainen käsitys, joka perustui sekä käytännön vierailuihin eri lastenkodeissa, satunnaisiin keskusteluihin lastenkodin työntekijöiden kanssa sekä kirjallisuuden kautta aihepiirin tuntemiseen. Tätä vuosien varrella kertynyttä kokemusta on vaikea määritellä tietyn viitekehyksen tai teoreettisen suuntauksen mukaiseksi. Olen pyrkinyt ymmärtämään, mistä lastenkotityössä on kyse. En ole pelkästään tavoitellut työn kuvailua vaan olen etsinyt jäsennyksiä ja tehnyt tulkintaa aineistostani. Jäsennykseni ja tulkintani, tutkimusraportin teksti on syntynyt pyrkimyksestä yhdistää empiirinen aineisto ja kokemukset lastenkodilla monitieteiseen keskusteluun laitostyöstä, lasten kanssa tehtävästä työstä ja lastensuojelusta. Tutkimustani aloittaessa olin tietoinen tutkimusaiheen sijoittumisesta kasvatuksen ja sosiaalityön välimaastoon. Lastenkodissa ollessani en voinut ohittaa aiheen läheisyyttä hoivaan ja hoivatutkimukseen. Olenkin etsinyt lastenkodissa kohtaamilleni ilmiöille jäsennyksiä ja käsitteellistyksiä lähinnä sosiaalityön, hoivatutkimuksen ja kasvatustieteen tutkimuskirjallisuudesta.

⁸ *Fenomenologian ja etnometodologian suhteesta kirjoittaa myös Heritage 1996, 48–82*

Laadullisen aineiston analysointiin kiinteästi liittyvässä lukemisessa oli erilaisia vaiheita. Ensimmäisen analyysikierron aikana ja kenttäjakson päätyttyä luin kaikkea mahdollista lastensuojelun laitostyöhön liittyen. Yritin päästä sen jäljille, millaista kansainvälistä keskustelua lastenkotityön ympärillä on sekä seurata sijaishuollon suomalaisen keskustelun painotuksia. Tämän lisäksi luin yleensä lastensuojeluun, lastensuojelutyöhön, lapsiin, arkeen ja hoivaan liittyvää kirjallisuutta. Toinen lukemisyksi liittyi varsinaiseen analyysivaiheeseen kunkin empiirisen aineistoluvun mukaan. Lukemiseni ja kirjallisuus, jonka pohjalta empiiria tarkastelin, rajautui pääasiassa kunkin empiirisen lastenkotityötä jäsentävän ulottuvuuden pohjalta.

Norman K. Denzin ja Yvonne S. Lincoln (2005, 4–6) kuvaavat laadullista tutkimusta toteuttavaa tutkijaa käsitteellä ”bricoleur”. Käsitteen voisi suomentaa askartelijaksi, palapelin tekijäksi. Analyysiä tehdessäni tuo kuvaus tutkijasta tuli usein mieleeni. Paloja – episodeja, keskusteluja, haastattelupätkiä ja kokemuksia – oli paljon, joskus tuskastuttavan paljon. Paloja siirtämällä, lisäämällä ja poistamalla kokonaisuus näyttäytyi erilaisena. Palapeleille tunnusomaista mallia siitä, millaiseen lopputulokseen paloja rakentamalla tulisi päätyä, ei ollut näköpiirissä. Koin analyysin teon vahvasti käsityöläisyydeksi; kukin tutkija kutoisi samoista aineksista omannäköisensä kokonaisuuden. Kiinnostukseni, kokemukseni, sekä tutkimuskirjallisuuden valikoituminen ovat tehneet analyysistä juuri minun näköiseni. Subjektiivisuutta ei voi laadullisessa tutkimuksessa kieltää. Mutta kuten palapelissä tai käsityössä myös laadullisessa tutkimuksessa ja sen analysoinnissa on olemassa ainekset, palat, aineisto ja kirjallisuus, josta analyysia rakennetaan.⁹ Millaisten ratkaisujen, valintojen ja tulkintojen kautta tutkimukseni teksti on sitten muodostunut sellaiseksi, jossa muodossa se nyt on?

Lastenkoti on maailma, jossa dramaattiset tapahtumat, poikkeamat tavanomaisesti voivat helposti ohjata tutkijan mielenkiinnon tavallisesta erityiseen. Analyysia tehdessäni olen pyrkinyt tutkimustehtäväni mukaisesti keskittymään

⁹ *Taina Rantala (2007, 140–141) käyttää kirjoituksessaan metaforaa palapeleistä kuvatessaan etnografisen aineistonsa analyysiiä ja kutsuu analyysiksi sitä, millä perusteilla hän valitsi palat tutkimukseensa moninaisesta etnografisesta aineistosta.*

arkisiin, toistuviin, jokapäiväisiin ilmiöihin. Olen pyrkinyt analyysissäni tasapainoilemaan tämän tavanomaisen ja erityisyyden keskellä niin, että erityinen saisi omankokoisensa palan niin analyysissä kuin myös tutkimustekstissä ja kuvaus lastenkotityöstä muodostuisi totuudenmukaiseksi. Pösö (2005, 34) lainaa Loflandin (1971, 4,7) käsitettä ”the reality of the place”, paikan todellisuus ja korostaa tutkijan velvollisuutta kuvata tutkimaansa paikkaa ja sitä, mitä ihmiset paikassa tekevät riittävän konkreettisesti sekä velvollisuutta kertoa se, minkä tutkija omassa hyvässä uskossaan uskoo tapahtuneeksi. Analyysissäni nuo kaksi ajatusta ovat olleet minulle tärkeitä. Olen etsinyt kirjoittamisen tapaa, joka olisi riittävän konkreettinen ja samalla kertoisi totuudenmukaisesti tapahtumista lastenkodissa sellaisina kuin ne ymmärrän. Analyysini todenmukaisuutta olen pyrkinyt tunnus-telemaan olemalla lojaali tutkimuksenteon aikana kohtaamiani henkilöitä ja ilmiöitä kohtaan. Sen, että kirjoitan lähellä niitä ihmisiä, joihin olen tutkimusta tehdessäni kentällä tutustunut, uskon ennen kaikkea suojelevan minua tutkijana tekemästä liian hätköityjä tai pitkälle meneviä tulkintoja (Josselson 2004, 304). Myös Pink (2001,18) korostaa tutkijan lojaalisuutta. Analyysiä tehdessäni olen pyrkinyt olemaan mahdollisimman lojaali lastenkodissa kohtaamilleni ilmiöille, erilaisissa vuorovaikutussuhteissa tuotetulle tiedolle ja tapahtumien erilaisille tulkinnoille. Pinkin (2001) tavoin ajattelen, että analyysi kietoutuu omiin kokemuksiini, enkä väitä tuottavani objektiivista kuvaa tai tietoa lastenkotityöstä. Vaikka tutkimuksen ja dokumenttielokuvan tekemisessä ei näyttäisi olevan paljonkaan yhteistä, olin hämmästynyt siitä, miten samankaltaisten valintojen ja kysymysten äärellä tunnistin Timo Korhosen (2006) olleen hänen tehdessä dokumenttielokuvaa kiinteistönvälittäjästä. Hän kirjoittaa tekijän rehellisyydestä dokumentin kohteina olevia päähenkilöitä ja heidän elämäänsä kohtaan sekä rohkeudesta dokumentaristina nähdä ja rohkeudesta näyttää se, mitä on nähnyt.

Kaikki tuo edellä kirjoittamani on osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, millaisiksi tutkimukseni empiiriset luvut ja jäsenykseni lastenkotityön ulottuvuuksista ovat muodostuneet. Yhteisenä perusteena näiden ulottuvuuksien jäsenytymiselle oli niiden ympärille kietoutuvien huomioiden runsaus, tilanteiden, toimien ja keskustelujen toistuminen. Ne olivat myös aiheita, joiden tarkempi jäsentäminen, sen ymmärtäminen, mistä noissa toistuvissa toimissa oikein oli kyse,

oli välttämätöntä lastenkotityön kokonaisuuden hahmottamiseksi. Analyysia ohjanneet periaatteet, lojaalisuus ja pyrkimys kuvata sekä jäsentää lastenkodissa kohtaamaani työtä mahdollisimman totuudenmukaisesti, siten kuin olen sen ymmärtänyt, sekä rohkeus esittää näkemäni mahdollisimman rehellisesti ja konkreettisesti ovat myötävaikuttaneet ulottuvuuksien jäsentymiseen ja niiden nimeämiseen siten, kuin ne nyt olen tehnyt. Lastenkotityö näyttäytyi tutkimukseni lastenkodeissa varsin tavanomaiselle arjen pyörittämiselle ja lapsista huolehtimiselle. Olen käsitteellistänyt tämän lastenkotityön ulottuvuuden nimeämällä sen ”arkiseksi huolenpidoksi”. Toisen työhön liittyvän ulottuvuuden olen nimennyt ”lasten kanssa”. Lapset ovat läsnä lastenkodissa ja arkisia kohtaamisia työntekijöiden ja lasten välillä on runsaasti. Tätä lasten kanssa työskentelyyn liittyvää moninaisuutta jäsennän toisessa tutkimukseni empiirisessä luvussa. Molemmissa tutkimukseni lastenkodeissa lasten vanhempia vieraili lastenkodissa ja lasten vanhempiin liittyen on havaintomuistiinpanoissa mainintoja lähes päivittäin. Kolmannessa tutkimukseni empiirisessä luvussa tarkastelen ja käsitteellistän tätä lastenkotityön ulottuvuutta. Olen nimennyt sen ”vanhempien kanssa”. Neljäs empiirinen luku tekee näkyväksi lastenkotityön erityisyyden. Lastenkotityöhön liittyi tilanteita ja tapahtumia, jotka työntekijät tulkitsivat yllätyksellisiksi ja erityisiksi sekä aiheita, joista puhuminen ei ollut heille helppoa. Tämän lastenkotityön ulottuvuuden olen nimennyt ”hankaliksi aiheiksi”. Näihin neljään lastenkotityön ulottuvuuteen tiivistyy henkilökohtainen ymmärrykseni lastenkotityöstä.

Henkilökohtaisuutta voidaan pitää etnografisen tutkimuksen haasteena. Ajattellaan, että lähellä ja kokemuksissa eläminen sokeuttavat tutkijan. Lähellä olemista ei kuitenkaan lastenkodissa oleva tutkija voi käsittääkseni välttää. Subjektivisuuden, henkilökohtaisuuden kirjoittamista tutkimuksessa näkyviin, voidaan pitää yhtenä ratkaisuna. Lukijalle tarjoutuu näin mahdollisuus seurata ja kontekstoida tutkijan tekemiä tulkintoja. Etnografisessa kirjoittamisessa tutkijat tasapainoilevat sen suhteen, kenen näkökulmasta kirjoittaa ja miten kukin kirjoittaa oman itsensä tutkijana tutkimustekstiin. En ole halunnut tehdä itsestäni kirjoituksen päähenkilöä, mutta en myöskään pyri häivyttämään itseäni tutkimuksen taakse. Joissain luvuissa olen tutkijana ja henkilönä vahvemmin läsnä, joissain toisissa luvuissa enemmän taustalla. Osittain kyse on tietoisesta valinnasta, jonka perusteluna on tekstin sisältö. Luvussa hankalat aiheet olen läsnä henkilönä, kirjoit-

tan paitsi tapahtumista ja kertomuksista myös tunteistani ja kokemuksistani. Luvun aihe vaatii mielestäni tutkijan tekstissä läsnä olevaa kirjoittamisen tapaa. Kyse on myös ajasta. Luvut, jotka olen kirjoittanut niin, että aikaa lastenkodissa eletyistä kokemuksista on ollut jo vuosia, ovat kirjoittamistyyliiltään vähemmän henkilökohtaisia.

3.7. Hämmäntynyt tutkija

Suvi Ronkainen (1999) korostaa tutkijan vastuuta tietää omasta tietämisestään. Tietämisen tietämiseen liittyy tutkijasubjektin paikantamisen lisäksi kysymys tietämisen mahdollisuudesta ja tietämisen rajoista. Lastenkodissa kaikki ei ole aina sitä, miltä se ensin näyttää. Se, mitä oikeastaan voi sanoa tietävänsä lastenkotityöstä hämmäntää tutkijana. Tietämisen hämmennys on lastenkodissa varsin arkista ja konkreettista. Episodi lastenkodin aamussa pysäytti minut. Lapsi heräili ja nousi ylös sängystään toppahousut jalassa. Tutkimukseni toisessa lastenkodissa en ollut törmännyt vastaavaan. Mitä oikeastaan näin? Ja mitä näkemäni perusteella voin sanoa tietäväni?

Jossain vaiheessa iltaa kyselin työntekijältä, hänen ollessaan toimistossa, lasten yövaatteista. Kerroin, että olin nähnyt jonkun lapsista menevän sänkyyn toppahousut jalassa. Mistä siinä oikein on työntekijän mielestä kyse? Niin se voi kertoa, voisi ajatella, että se liittyy... Niin jostakinhan se kertoo. Vaikea sanoa mitään varmaa. Tällaista oli hänen kertomuksensa. Totesin, että minulla oli tullut ensin mieleen, ettei lapsella ole yövaatteita. Joskus myöhemmin olin ajatellut, että se voi kertoa myös siitä, että lapsi on tottunut lähtemään kiireessä kodista, jopa yöllä ja on siksi tottunut olemaan valmiina. Kerroin myös, että olin viikolla huomannut, että jotkut lapset olivat yövaatteissaan, joten ei se mikään lastenkodin tapakaan ole. Työntekijä ei vahvistanut mitään tulkintaani vaan totesi, että kyllähän se jostain kertoo. Hän kertoi, että oli joskus aamulla Kallea herättäessään huomannut, että poika oli nukkunut päivähoitua jalassaan. Ja jatkoi, että osastolla on kyllä sellainen tapa, että yritetään opettaa lapsille, että yövaatteet ovat erikseen. Jos ei ole yöpukua, niin nukkuu sitten alusvaatteissa. Jokainen työntekijä kyllä varmaan huomauttaa tästä lapsille. Näin työntekijä asiasta kertoi. Yritetään ohjata lapsia tavalliseen tapaan yövaatteiden pukemiseen.

Työntekijä totesi vielä, että ei se välttämättä näille lapsille mikään tavallinen tapa ole. Vaatteet päällä nukkuminen kun voi olla heille tavallisempaa. (hm 250)

Mitä siis voin sanoa tietäväni? Mistä tuossa toppahousuihin liittyvässä episodissa oikein oli kyse ja mitä se kertoo lastenkotityöstä tietämisen mahdollisuudesta? Ainakin voin tietää, niin kuin työntekijäkin, että lapsi tai lapset saattavat nukkua lastenkodissa toppahousut jalassa. Sen voi havaita, nähdä. Mutta mitä lapsen nukkuminen toppahousut jalassa kertoo lastenkotityöstä? Työntekijä ei ollut valmis sanomaan mitään varmaa selitystä, perustelua toppahousuissa nukkumiselle. Keskustelussa työntekijän kanssa yritän ehdottaa erilaisia selityksiä, annan erilaisia selontekoja tapahtumalle. Työntekijälle riittävä selonteko on toteamus, että jostakinhan se kertoo, mutta mitään varmaa ei voi sanoa. Tietämisen näkökulmasta episodi on mielestäni kiinnostava ja se paljastaa paljon lastenkodissa ja lastenkotityöstä tietämisen mahdollisuudesta, mutta myös sen rajoista. Saatoin keskustella työntekijän kanssa havainnostani sekä testata omaa ymmärrystäni. Tietäminen ei ole pelkästään näkemistä vaan näkemisen tulkintaa. Mitä näkemäni kertoo lastenkotityöstä? Kertooko toppahousujen näkeminen siitä, että kukaan työntekijöistä ei ole huolehtinut, että lapsi vaihtaa päivävaatteet yövaatteisiin, että hänellä on ylipäättään yövaatteet? Tämän tulkinnan työntekijä torjuu osittain; kyllä lapsille yritetään opettaa, että yövaatteet ovat erikseen. Mutta yövaatteita ei lapsilla aina ole. Entä voisiko toppahousujen näkeminen liittyä työntekijän ammatillisuuteen: sensitiivisyyteen ja ymmärrykseen lapsen elämäntilannetta kohtaan? Lapsi on tottunut nukkumaan toppahousut jalassa oman turvallisuutensa takia. Toppahousuja ei vaatimalla vaadita pois jalasta. Vai kertovatko toppahousut lastenkotityön puitteista? Koska huoneessa on niin kylmä, on mukavampi nukkua toppahousut jalassa.

Näitä arkisia hämmennyksiä siitä, mitä oikeastaan voin tietää, oli lastenkodissa ollessani useita. Työntekijä erittelee ja sanallistaa niukasti eriteltäväksi tarjoamaani tapahtumaa. Samalla se kuvaa työstä tietämisen ehtoja; ilman työntekijöiden selontekoja ja kertomuksia jäin ihmettelemään havaintojani, tuotin itse mielessäni erittelyjä, yritin ymmärtää näkemääni ja tein myös perusteettomia tulkintoja. Tietämisen epävarmuus on episodissa vahvasti läsnä – myös työnteki-

jän tiedon epävarmuus. Työntekijä on varovainen sanomaan mitään tapahtumasta, jossa hän ei itse ole ollut mukana. Työntekijä tietää, että tulkintoja siitä, mistä saattaa olla kyse, on monia. Työntekijän selontekojen niukkuus tiivistää episodin merkityksen. Lastenkodissa ja lastenkotityöstä tietäminen on tietämistä erilaisista mahdollisista tulkinnoista, selonteoista, ei niinkään minkään varman totuuden tietämistä. Etnografisessa tietämisessä tutkijan ja tutkittavien suhde kietoutuu yhteen – solmuksi, umpikujaksi, oivallukseksi – kohtaamisiksi ja keskusteluiksi, jotka mahdollistavat, Katariina Hakalan ja Pirkko Hynnisen (2007, 211) käyttämää termiä lainaten, paremmin tietämisen. Toppahousujen näkemiselle ei löydy yhtä selitystä, mutta nähdyn pohtiminen, siitä keskustelu, tuo esille moni-ilmeisen lastenkotityöhön liittyvän ilmiön. Ilmiön, jonka jäsentämiseen ja käsitteellistämiseen se tutkijaa kutsuu. Tietäminen ei ole jotain, joka on tutkijan ulkopuolella lastenkodissa nähtävinä havaintoina tai kuultavina selontekoina, valmiina tiedoksi otettavana, vaan se on prosessi, jossa tutkijana olen mukana. Tällaiselle tietämiselle hämmästely, ihmettely ja jo tiedoksi luullun reflektiivinen tarkastelu ovat välttämättömiä, tietämisen prosessia ylläpitäviä elementtejä.

Lastenkodissa tutkijana paikalla oleminen – samalla, kun se tekee konkreettiseksi tietämisen prosessiluonteen, se mahdollistaa tietämisen jotenkin toisin. Erityisesti huono-osaisuuden yhteydessä on puhuttu ns. virallisesta tiedosta ja toisesta tiedosta (Hänninen, Karjalainen & Lahti 2005). Virallista tietoa on kuvattu yleiskatsaukselliseksi pikemmin kuin yksityiskohtaiseksi, konstruoiduksi pikemmin kuin kokemukselliseksi, ilmeiseksi pikemmin kuin ihmetteleväksi. Tällainen tieto pyrkii esittämään eräänlaisen julkisen totuuden kulloinkin kuvaamastaan asiasta. Tällaista virallista tietoa haastavaa ja täydentävää tietoa on kutsuttu toiseksi tiedoksi. Tällainen tieto on yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa. Sen yhteydessä voidaan puhua myös hiljaisesta tiedosta, vastatiedosta ja heikosta tiedosta. (Hänninen et al. 2005, 4.) Ymmärrän lastenkodissa ja lastenkotityöstä tietämisen edellä kuvatun kaltaiseksi toiseksi tiedoksi. Se nojaa pitkälti lastenkodin työntekijöiden kokemukselliseen tietämiseen, jota voi joskus olla vaikea, lähes mahdotonta ilmaista ja eritellä sanoin. Tietäminen nojaa myös omiin kokemuksiini lastenkodissa. Sellaiseen tietoon, josta Pösö (2005) kirjoittaa, että se menee tutkijaan:

paikka jää tutkijaan – jälkeenä, kokemuksena, seuralaisena – se on tutkijassa vielä pitkän aikaa lastenkodilta lähdön jälkeenkin. Tällaisen koetun jäsentäminen tai erittely voi osoittautua mahdottomaksi, mutta se on ohjaamassa tutkijana tekemiäni tulkintoja ja jäsennyksiä lastenkotityöstä. Se on myös tietämistä, joka asettaa kyseenalaiseksi itsestään selvinä pidettyjä ja vakiintuneita käsityksiä. Tutkimukseni tekoa on ohjannut huoli vaikeissa olosuhteissa elävistä lapsista sekä heidän vanhemmistaan mutta myös lastenkodin työntekijöistä. Olen uudestaan ja uudestaan miettinyt, miten lastenkotityötä voi jäsentää niin, että olen uskollinen tälle varsin marginaaliseksi jääneelle tutkimuskohteelleni. Koetun jäsentäminen, käsitteellistäminen ja tutkimusraportin kirjoittaminen on edellyttänyt hiljentymistä ja palaamista useaan kertaan aineiston ja lastenkodissa koetun äärelle.

4. Arkinen huolenpito

Lastenkotityö näyttäytyi tutkimukseni lastenkodeissa varsin tavanomaiselle, joskin haasteelliselle arjen pyörittämiselle ja yhdessä elämiselle lasten ja nuorten kanssa – arkisiksi askareiksi ja aikuisen huolenpidoksi lapsista. Muistiinpanoistani on useita mainintoja ja huomioita näistä arkisista rutiineista: kaupassakäynteistä, pöydän kattamisista, ruokailuista yhdessä lasten kanssa, riitojen sovittelusta, kiistelyistä, läksyissä auttamisesta, lasten vaatteista huolehtimisesta, siivouksista, saunomisista ja hampaiden pesuista. Kun lapsia ja nuoria on lastenkodeissa kuusi tai kahdeksan, kuuluu päivittäiseen yhteiselämään paljon ääntä, sotkua, sekamelskaa ja erilaisia hoidettavia asioita.

Usein lastenkodilla ollessani mietin, mistä oikein on kyse, mitä oikeastaan juuri nyt tehdään. Eräs tällainen minulle tutkijana humoristinenkin hetki oli se, kun seisoin kauppakeskuksessa nuorisovaateosastolla ja pitelin sovituskopin ulkopuolella käsissäni erään lastenkodin tytön jo kokeilemia vaatteita (hm 274–276). Yhtäkkiä kuvittelin mielessäni mitä vastaisin, jos tapaisin jonkun tutuistani ja hän esittäisi peruskohteliaan kysymyksen, mitä sinä täällä teet. Miten kummalliselta olisikaan kuulostanut vastaukseni: teen väitöskirjatutkimusta lastenkotityön sisällöstä. Kädet täynnä nuorten vaatteita kikattavien tyttöjen kanssa, sekö olisi sitä laitostyötä. Minulla oli hauskaa ja niin näytti olevan tytöillä ja työntekijälläkin. Olimme kuin mikä tahansa eri-ikäisten naisten muodostama porukka tuiki tavallisella ostoskierroksella ja samalla kuitenkin niin merkityksellisten asioiden äärellä. Ostosten lomassa lapsi kertoi ja ilmaisi lyhyesti mutta koskettavasti, miten ainutlaatuista hänelle oli se, että hän sai ihka uusia vaatteita. Samalla hän viittasi tulevaan viikonloppuun vanhemman luona: lapsi ei niin välittäisi isän uuden kumppanin läsnäolosta. Mitä tällainen arkinen lastenkotityö on, mitä siinä tehdään ja miten sitä voisi sanallistaa, sitä pohdimme työntekijän

kanssa myöhemmin. Vastaavia episodeja on aineistossani runsaasti, samoin keskusteluja eri työntekijöiden kanssa siitä, mistä niissä on kyse.

Tässä tutkimukseni luvussa kuvaan ja käsitteellistän lastenkotityötä jokapäiväisinä toistuvien, osittain itsestään selvyyksiksi muodostuneiden arjen rutiinien näkökulmasta. Olen tiivistänyt tämän lastenkotityön ulottuvuuden käsitteeksi ”arkinen huolenpito”. Suomessa huolenpitotyötä sosiaalialan ammatillisena työnä on tutkittu lähinnä hoivatutkimuksen parissa, vanhustyöhön liittyvänä kysymyksenä (Seppänen, Karisto & Kröger 2007; Tedre 1999, 2004, 2007), ei niinkään osana lastensuojelutyötä ja sen käytäntöjä. Huolenpidossa on kyse varsin arkisesta ja tutusta ilmiöstä. Jokaisella on uskoakseni kokemus huolehtimisesta tai huolenpidosta, jota on saanut osakseen, pienistä palveluista, jotka ovat voineet olla välttämätöntä apua tukan pesemisessä, ruuan valmistuksessa ja kodin siivouksessa tai pieniä hellitteleviä huomionosoituksia, esimerkiksi kipeytyneiden niskojen hieromista. Moni meistä on myös vastannut näiden arkisten toimien tekemisestä, huolehtinut kodin suursiivouksista, varmistanut, että viikonlopun ruokatarpeet on hankittu ja tarkistanut, että lasten urheiluvaatteet ovat päätyneet repusta pesukoneeseen. Kaikki nämä ovat varsin arkisia, toistuvia toimia, joihin emme välttämättä edes kiinnitä huomiota. Lapsi on syntyessään täysin riippuvainen tästä toisilta saamastaan huolenpidosta. Riippuvaisuus toisista ei kuitenkaan rajoitu vain varhaisvuosiimme. Jokaisen elämässä on hetkiä, jolloin emme jaksa tai pysty huolehtimaan itse arjen rutiineista. Noina hetkinä tulemme samalla tietoiseksi siitä, miten tärkeitä ja välttämättömiä arjen rutiinit ovat.

Työntekijät kuvasivat tätä huolenpitoon liittyvää lastenkotityön ulottuvuutta usein näkymättömäksi työksi, ”ihan niinku omassaki kodissa”, tehtäväksi arkiseksi työksi, ”tavalliseksi kotityöksi”. Arki ja huolenpito ymmärretään usein naisten areenana, naisten näkymättömän työn paikkana ja työnä (Anttonen & Sipilä 2000; Jokinen 2005). Naisten työnä arkea kuvataan hoitamisena, järjestämisenä, koordinoitina ja kommunikointina, josta tunnutaan ajattelevan, että sitä naiset osaavat luonnostaan, joten siitä ei tarvitse maksaa. Tämä tuli esille myös lastenkodin työntekijöiden haastatteluissa ja sitä pidettiin yhtenä selityksenä lastenkotityön vähäiselle arvostamiselle. Lastenkotityön ajatellaan arkisena työnä

olevan samaa kuin kotona tehtävän työn, joten kuka tahansa kyllä selviytyy siitä. Tässä mielessä lastenkotityötä arkisena huolenpityönä voisi hyvinkin kuvata naisten areenana. Kuva olisi kuitenkin aineistoni perusteella vääristynyt, sillä lastenkodissa kotitöiden tekeminen ei näytä eriytyvän sukupuolen mukaan. Työntekijöistä sekä miehet että naiset huolehtivat ruokailuista, lastenkodin siisteystestä sekä lasten vaatehuollosta. Toki työntekijöistä enemmistö oli naisia. Arkisten askareiden tekeminen ja niiden painotukseen liittyvät erot liittyivät enemmän lastenkotien toimintaperiaatteisiin ja yksittäisiin työntekijöihin kuin sukupuoleen.

Käyttämällä käsitettä arkinen huolenpito pyrin tekemään näkyväksi lastenkotityöhön liittyvää konkreettista arkista toimintaa, arjen pyörittämistä. Tässä tutkimukseni luvussa kysyn, mitä on arkinen huolenpito lastenkotityössä. Mitä tähän arjesta huolehtimista painottavaan lastenkotityön ulottuvuuteen sisältyy, mistä siinä on kyse? Jokinen (2005, 7-11) kirjoittaa arki käsitteen määrittelyn vaikeudesta, arjen itsestään selvydestä ja pakenevuudesta ja toteaa, että arkisuus on inhimillisen toiminnan ja olemassaolon muoto, joka on mahdollisuutena läsnä missä tahansa. Sitä ei kannata etsiä pelkästään kodeista. Arkeen liittyy useita paradokseja. Kun arki sujuu ikään kuin huomaamatta, se on kevyttä ja saattaa tuntua pinnalliseltakin. Mutta arjesta tulee painavaa ja tärkeää silloin, kun se alkaa niin sanotusti tökkiä. Arjen tutkimisen paradoksit syntyvätkin juuri tästä arjen olemuksesta, keveyden ja painon, pinnallisen ja syvällisen, välttämättömän ja vallankäytön jännitteistä. Nämä jännitteet voi löytää myös lastenkotityötä tutkiessaan. Lastenkodin arkinen työ ei tunnu kiinnostavalle. Siitä mitä lastenkodin arjessa tapahtuu, näyttää tulevan kiinnostavaa vasta sitten, kun siihen liittyy väärinkäytöksiä tai lasten nöyryyttämistä. Lastenkotityön kehittämisen kohteetkin suuntautuvat enemmän erityismenetelmien ja erityistilanteiden käsittelyyn kuin arjen käytäntöjen erittelyyn. Näillä perusteilla arjen rutiinien hoitamisen voisi tulkita pinnalliseksi ja näkymättömäksi osaksi lastenkotityötä.

Lastenkodissa kuulee usein puhuttavan ”lapsen arjen turvaamisesta” (haastattelut 14, 26, 59, 93, 114, 134–135, 234). Turvallisuus on jotain, joka lastenkodissa asuvien lasten elämästä on kotona puuttunut, ollut uhattuna tai ehdollista.

Työntekijöiden kokemuksen mukaan lapsi on lastenkotiin tullessaan usein kokenut huolenpidon laiminlyönnin, vanhemman jaksamattomuuden tai fyysisen väkivallan uhan ja läsnäolon aiheuttamaa turvattomuutta. Tämän vuoksi lastenkodissa lapsen kanssa työskentelyn keskeinen tehtävä tulisi olla lapselle turvallisen kasvuympäristön takaaminen. Samalla siihen liittyy ajatus arjesta, jonka pyörittämisen vastuu kuuluu aikuiselle, ei lapselle. Aikuisten tehtävänä on huolehtia lapsen ruuasta ja puhtaudesta ja mahdollistaa, että lapsi voi käydä koulua ja nukkua rauhassa. Taustalla on oletus siitä, että lastenkodissa asuvat lapset eivät ole välttämättä omassa kodissaan saaneet osakseen tällaista aikuisen huolenpitoa. Arki lapsen aikaisemmassa kodissa ei ole sujunut, siitä on tullut ammattilaisille huolen aihe ja lapsen arjen turvaamisesta tärkeä peruste lapsen sijoitukselle pois kotoa ja tavoite lastenkotityölle. Arjen tärkeys sekä sen painavuus ovat tulleet lasten arkeen kohdistuvan huolen vuoksi näkyviksi.

4.1. Huolehtiminen

Yksi arjen ja huolenpidon tunnusmerkeistä on sen rytmisyys ja ajallisuus eli toistot (Jokinen 2005; Tedre 1999; Honkasalo 2004). Arkinen toistuva rytmi jäsentää niin lasten kuin työntekijöidenkin päivää lastenkodissa. Päivärytmin mukaisesti lapset nukkuvat ja syövät lastenkodissa sekä käyvät koulussa ja harrastuksissaan (Törrönen 1999). Päivittäin ja viikoittain toistuvien tehtävien lisäksi lastenkodin arkeen liittyy pidemmissä sykleissä toistuvien kouluvuoden mukaan jaksottuvien tapahtumien ja kalenterivuoden mukaan toistuvien sekä lapsuuden eri vaiheisiin liittyvien juhlien viettämistä. Lasten kanssa oltiin hiihtolomalla, järjestettiin ohjelmaa kesälomalle, juhlittiin uutta vuotta, vietettiin pääsiäistä ja joulua sekä järjestettiin lasten syntymäpäiviä ja rippijuhlia. Nämä eripituiset rytmit säätelevät paljolti lastenkodin työntekijän arkea. Päivärytmin mukaisesti työntekijä herättelee aamulla lapset, huolehtii heidän aamupalastaan ja kouluun lähdöstään. Iltapäivällä työntekijä on paikalla, kun lapset tulevat koulusta ja tarvittaessa hän auttaa lasten läksyissä. Yhteinen päivällinen lasten ja työntekijöiden kesken kuuluu myös lastenkodin arkeen. Ruokailun lomassa jutustellaan yleensä päivän tapahtumista ja illan suunnitelmista. Ilta kuluu yhteisessä oleilussa lastenkodilla

tai lasten harrastuksiin vienneissä. Huolehtiminen lasten lastenkodille tuloajoista iltaisin on myös osa jokapäiväistä työntekijän huolenpitoa lapsesta samoin nukkumaanmenoon liittyvät iltapesut ja niissä auttaminen sekä erilaiset nukahtamisrituaalit.

Työntekijä kehotti lapsia ottamaan hyvän ja rennon asennon lattialla pehmeän maton päällä. Huoneessa oli hämärää. Joonas istui sohvalla, muut lapset loikoilivat lattialla. Istuin lattialle nurkkaan. Kreeta peitteli itseään säkkituolilla ja Noora otti poskeaan vasten pikkuhuivin, jonka oli tuonut mukanaan. Työntekijä kysyi kuka haluaisi lukea. Visa ilmoittautui ja aloitti lukemisen. Visa osaa lukea, mutta lukeminen on vielä vähän kankeaa ja hidasta. Visan lukiessa muut lepäilivät ja olivat hiiren hiljaa. Työntekijä istui lattialla lasten lähellä ja silitteli vuorotellen jokaista lasta. Lapset oikein asettuivat pajattaviksi ja hiuksista hyväiltäviksi. Visan luettua Joonas jatkoi sadun lukemista. Työntekijä kuiskasi Visalle: Luit tosi hyvin. Joonakselle: Sinäpä jaksoit lukea paljon. Kun satu oli loppu, työntekijä sammutti huoneesta valon. Visa nousi lattialta hapuillen käsillään ja työntekijä kyseli sytyttäen pikkulampun, mikä sille nyt tuli, käveleekö se unissaan. Samassa yksi jos toinen lapsista nousi ylös leikkien unissakävelijää ja lähtivät kävelemään alas huoneisiinsa. Silloin ymmärsin, että oli kyseessä heidän yhteinen, jo tuttu, iltarituaalinsa. Työntekijä kävi vielä peittelemässä lapset. (hm 99–100)

Edellä kuvaamassani episodissa tulee näkyväksi erilaisiin toistoihin liittyvä tavanmukaisuus (Jokinen 2005). Rutiineja ja arjen toimia ei vain toisteta vaan niihin liittyy toimintatapaa määritteleviä ominaisuuksia, joita voi kutsua toistuvina tapojen ohella myös rituaaleiksi. Toistuvat tietyllä tavalla tehdyt arkiset asiat olivat sekä lastenkotikohtaisia että työntekijäkohtaisia. Lapsille iltasadun lukeminen oli rutiini, joka toistui kummassakin lastenkodissa. Työntekijöillä oli tapana lukea pienemmille lapsille iltasatu ennen nukkumaanmenoa. Sen sijaan se, että lukemaan juuri oppineet lapset lukivat iltasatua vuorollaan, oli toisessa lastenkodissa yhteisesti työntekijöiden kesken sovittu tapa, johon myös lapset olivat tottuneet. Lasten kulkeminen unissakävelijää matkien oli puolestaan kyseisen työntekijän ja lasten keskinäinen toistuva iltarituaali – lasten ja työntekijän välinen oma juttu. Arjen rakentaminen, se millaisina arkiset tavat ja toistuvat rituaalit näyttäytyvät, on jotain, josta sovitaan tai on joskus sovittu tai joiden muuttamisesta voidaan sopia. Arki ei itsestään ole jotain, vaan se on rakennettu tai sitä rakennetaan tietynlaiseksi.

Arkiset huolenpitotehtävät oli organisoitu eri tavalla tutkimukseni lastenkodissa. Toisessa lastenkodissa arkeen ja sen sujumiseen oli kiinnitetty paljon huomiota. Työyhteisö oli yhdessä laatinut eri työvuoroihin liittyvät kuvaukset hoidettavista arjen rutiineista. Tässä lastenkodissa ei ollut erikseen keittäjää tai siivoojaa. Kaikki kotityöt kuuluivat myös ohjaajille. Lastenkodissa oli ohjaaja, joka teki viikoittain ruokalistan sekä huolehti ruuan laitosta silloin, kun oli päivävuorossa. Hän teki kuitenkin myös ilta- ja yövuoroja, joten ruuanlaittoon liittyviä tehtäviä oli kaikilla työntekijöillä, niin naisilla kuin miehilläkin. Näiden ratkaisujen taustalla kerrottiin olevan pyrkimys luoda kodinomainen ilmapiiri lastenkotiin.

Haastattelija: Miten sä kuvaisit lastenkotityötä jollekii, joka ei tiedä siitä ...

Työntekijä: Mä oon kuvannu, että meillä se on hirveen kodinomasta työtä, siis sillee et tähän kuuluu niinku se, mitä sä teet kotonaki. Että sillee se pyykinpesu ja ruuanlaitto ja siivoukset ja kaikki tämmöset. Mikä must on tosi hyvä, et tääl ei oo niinku... ku kaikki on sillee, et mitä eiks teil oo jotain joka keittiös on vaan ja tekee ruuat ja pitääks teiän tehä niinku ne ite.

Haastattelija: Hmm.

Työntekijä: Sit mä oon, et must se on kauheen hyvä, et me tehään ne ite. Et se on sitä kodinomasuutta, et lapsetkin näkee, et se ruoka ei vaan tule jostain vaan niinku et se tehään. Ja sit siihen voi saada lapsii mukaan, että ... että se on taas sellasta yhteistä tekemistä, tietyt jutut... No noi tommoset perusjutut, ja sitte totta kai se kokonaisvaltainen lasten niinku asioitten hoitaminen.

.....

Haastattelija: Joo. Ooks sä koskaan miettinny, et mitä kaikkii ne hoidettavat asiat on?

Työntekijä: No, ne voi olla siis jotain tosi... sillä tavalla pieniä juttuja, että tilaatko parturin ja hoidatko sen. Tai sitte ne voi olla jotain niinku, että soitatko kotiin ja hoidat tämmösen asian, että sovit tämmösen, et on alustavasti puhuttu tästä.

(haastattelu 170)

Toisessa lastenkodissa oli erikseen keittäjä, joka valmisti yhteiskeittiössä kaikille kolmelle osastolle ruuat arkipäivinä. Tätä perusteltiin sillä, että näin työntekijöille vapautui aikaa enemmän lasten asioiden selvittämiseen ja yhteydenpitoon vanhempien kanssa. Ohjaajien tehtäväksi jäi lähinnä ruuan kattaminen pöytään, astioiden laittaminen astianpesukoneeseen sekä aamupalan ja iltapalan valmistaminen. Osastolla oli keittiönurkkaus, jonka jääkaapissa säilytettiin aa-

mupala-, välipala- ja iltapala-aineiksi. Viikonloppuisin ruuan valmistus oli työntekijöiden vastuulla. Arkisista huolenpitotehtävistä ei ollut kirjallisia eri vuoroihin liittyviä tehtäväkuvauksia. Niiden hoitamisesta sovittiin vuorossa olevien työntekijöiden kesken. Työntekijöillä näytti olevan erilainen käsitys näiden arkisten huolenpitotehtävien merkityksestä osana omaa työtään. Näistä arjen organisointiin liittyvistä eroista huolimatta huolenpitotehtävät näkyivät päivittäisinä työntekijöiden toimina kummassakin lastenkodissa. Edellä esittämäni työntekijän kuvaus arjen askareista kertoo lastenkotityöstä, joka koostuu monista arjen rutineista ja lapsesta huolehtimiseen liittyvistä arkisista asioista: ruokailuun liittyvistä toimista, tilojen siisteydestä huolehtimisesta, lasten parturiaikojen sopimisista, matkalippujen tilaamisista ja vanhempien kanssa sovittujen asioiden varmistamisesta. asioista, joista huolehdittiin molemmissa lastenkodeissa.

Päivä alkaa lastenkodissakin lasten herättämisellä ja yksilöllisillä, koulun alkamisajankohdan säätelemillä aamutoimilla.

Tullessani taloon talon viesti minulle oli: ainakin joku lapsista on jo hereillä. Jätin ulkovaatteeni naulakkoon ja huomioni kiinnittyi siihen, että eteisen lattialla oli paljon kenkien mukana kulkeutunutta hiekkaa. Talossa oli hämärä ja levollinen tunnelma. Menin keittiöön. Keittiön ruokapöydän ääressä istuivat uniset, jo päivävaatteensa päälleen pukeneet lapset. Pöydän päässä istui myös ohjaaja Mari. Pöydässä oli aamupalana puuroa, leipää, lihaleikkelettä, juustoa, mehua ja maitoa sekä kaakaojuomajauhetta. Tunnelma oli jotenkin kodikas. Lapset olivat uneliaita, hiukset pörröisiä, mutta jutustelivat levollisesti ja kiireettömästi ohjaajan kanssa. Menin pöytäni ja huomasin, että ohjaajan oleminen ei ollut pelkkää olemista. Samalla kun hän istui ja jutteli, hän myös valvoi, että erityisesti Noora söi puuronsa. Isommat pojat nukkuivat vielä. Työntekijä kertoi herättävänsä pienet kouluun lähtijät ensin, jotta he ehtivät syödä rauhassa puuronsa ja tarkistaa, että koulutavarat ovat mukana. Meeri herätettiin myös ensimmäisten joukossa, sillä hänellä menee aamulla aikaa hiuksien laittamiseen.(hm 25)

Aamutoimet sovitettiin joustavasti. Teini-ikäiselle Meerille varattiin aikaa laittautumiseen, kun taas isompien poikien kouluunlähtö tiedettiin joka tapauksessa kiireiseksi. Joskus lasten herättäminen ja kouluun lähteminen oli vaivatonta, joskus se vaatii työntekijältä erityistä tilannetajua. Reijo Wilenius (1987) kirjoittaa kasvattajalta vaadittavasta tilannetiedosta, herkkyydestä tunnustella ja

tulkita yksittäisiä tilanteita ja kohtaamisia sekä sovittaa oma toimintansa sen mukaisesti. Susanna Hoikkala (2005, 39) käyttää käsitettä toimiva tilannetaju kuvaamaan lastenkodin työntekijän kykyä ennakoida tilanteita, läsnäoloa, muiden toimijoiden aitoa kohtaamista, kuuntelua, kuulemista, erilaisten tiedonmuotojen tarkoituksenmukaista käyttöä, ilmiöiden havaitsemista ja niiden tulkintaa. Tilannetajua ja yksittäisten tilanteiden tunnustelua tarvitaan arkistenkin tapahtumien keskellä.

Lasten vaatteista ja niiden puhtaudesta huolehtiminen on osa lastenkodin työntekijöiden työtä. Vaatteista huolehtiminen voi tarkoittaa konkreettisenä tekemisenä uusien vaatteiden ostamista lapselle, lasten vaatteiden pesemistä, kuivattamista ja viikkaamista. Vaatteista huolehtimisessa näkyy myös lasten tilanteiden erityisyys. Huolehtiminen vaatteista voi olla lapsen vaatettamista lämpimästi lastenkodin vaatteilla silloin, kun lapsi on tullut kiireellisesti ilman ulkovaatteita lastenkotiin. Lapselle on löydettävä lämpimiä vaatteita, joko lastenkodin varastoista, hankittava kaupasta tai neuvoteltava, miten niitä saataisiin kodista lastenkotiin. Pienet episodit lasten ja työntekijöiden välillä kertovat arkiseen huolenpitoon ja puhtauteen liittyvistä erilaisista totutuista tavoista.

Illan mittaan lasten tullessa sisälle katsomaan Kärpät–Jokeri jääkiekko-ottelua yksi keskustelu käytiin työntekijä Eevan ja Villen välillä. Villen housut olivat repeytyneet melkein haarioihin asti. Eeva kyseli pojan vaatteista, mitähän hän tarvitsisi. Poika totesi että pitkän hupparin. Eeva kyseli onko hänellä ehjiä housuja ja olisiko tarvetta ostaa uusia sukkia ja alushousuja. Eeva totesi, että niitä on hyvä olla niin, että voi joka päivä vaihtaa uudet. Pojan silmät oikeasti levisivät siinä sohvalla istuttaessa. ”Mitä sä oikein puhut”, poika tokaisi. ”Joka päivä?” Eetu-työntekijä osallistui keskusteluun ja sanoi, että hänkin vaihtaa joka päivä puhtaat sukat ja housut. Poika ei voinut uskoa kuulemaansa. Pojan mielestä hänellä oli kyllä sukkia ja alushousuja. Eeva kysyi vielä, onko ehjiä sukkia. Poika totesi, että melkein. (hm 225)

Rikkinäiset housut eivät olleet pojalle syy hankkia uusia, mutta sitä vastoin kokonaan vaatevarastosta puuttuva huppari oli se, jonka poika tunnisti tarvitsevänsä. Puhtauteen liittyvät erilaiset tottumukset tulevat näkyviksi pojan hämmästellessä alusvaatteiden vaihtamista päivittäin. Hän oli tottunut toisenlaiseen käytäntöön, joten alushousujakin tarvittiin vähemmän. Jotkut lapset olivat aktiivisia

saadakseen itselleen uusia vaatteita, toiset lapsista tyytyivät niihin vaatteisiin, joita heillä oli, vaikka vaatetuksessa olisi ollut selviä puutteita. Työntekijät sovittelevat omaa toimintaansa tämän mukaan. Lapsen vaatteista ja niiden puhtaudesta huolehtiminen edellytti työntekijältä herkkyyttä ja hienotunteisuutta sekä erilaisten tottumusten tunnustelua. Lapsi saattoi piilotella likaisia vaatteitaan ja vasta likaisuudesta kielivä paha haju herätti työntekijän pohtimaan lapsen tilannetta.

Työntekijä oli mukana Matin kouluunlähtötilanteessa. Hän etsi pojan kanssa huoneesta pojalla viikonloppuleirillä mukana ollutta makuupussia. Tässä yhteydessä työntekijä huomasi vaatekaapista tulleen pissan hajun. Hän kyseli asiasta pojalta, joka totesi syyn olevan kissoissa, jotka pääsevät äitipuolen luona kaappeihin ja pissaavat sinne. Jälkeenpäin aamuvuoron työntekijät pohtivat, oliko poika piilotellut likaisia alusvaatteitaan. Keskusteltiin siitä, että niitä oli löytynyt vaatekaapista aiemminkin. Poika ei suostunut puhumaan tilanteesta enempää. Työntekijät olivat havainneet myös tuhrimista. Työntekijät jutustelivat, kumpi heistä menisi tutkimaan kaapin. Tehtävä ei ollut kummallekaan mieluisa vahvan hajun takia. (hm 252)

Huolenpito on arkisena jotenkin itsestään selvää mutta samalla intiimiä ja henkilökohtaista. Se on lähelle menemistä. Kaapin tutkiminen silloin, kun lapset ovat koulussa voi tuntua yksityisyyteen puuttumiselle, mutta sitä voi perustella myös hienotunteisuudella. Lapsen mahdollista kastelua ei ole syytä julistaa tai tuoda esiin kaikkien lasten kuullen. Asiasta halutaan varmistua ja ottaa selvää muutenkin kuin lapsen kertomuksena pissaavista kissoista. Tehtävä ei ollut houkutteleva, sillä puhtauteen liittyvänä arkisena toimenä se on Silva Tedren (2004) ilmaisua käyttäen likaista työtä. Työntekijä kertoi pesseensä itsensä tuhrineen pojan ja nyt oli etsittävä kaapista haisevat vaatteet pesuun. Kyseiset toimet ovat esimerkki monista itsestään selvyyksiksi muuttuneista puhtauteen ja peseytymiseen liittyvistä arjen tehtävistä, joihin likaisen työn luonteen lisäksi liittyy toimien intiimiys ja sensitiivisyys. Myös saunomiseen liittyi toimien intiimiys ja sensitiivisyys. Saunomiskäytännöt ja tavat vaihtelivat sekä lastenkotien välillä että lasten kesken. Toisessa lastenkodissa työntekijä saunoi pienempien lasten kanssa ja saunailtaan liittyi saunomisen lisäksi muitakin rituaaleja kuten saunailtan limonadit ja iltapalat. Toisessa lastenkodissa lapset saunoivat keskenään työntekijän saattaessa heidät saunaan. Osa lapsista ei halunnut saunoa ja he kävivät itseksensä suihkussa tai kylvyssä.

Kun toisessa lastenkodissa kiinnitin huomiota siihen, että lapsilla oli käytösään paljon erilaisia urheiluvarusteita, niin toisessa lastenkodissa lasten varusteita oli selvästi vähemmän. Lastenkodit ja työntekijät *huolehtivat lasten varustamisesta*. Ilmaisu kuvaa kaikkea sitä, joka liittyy lastenkodin työntekijöiden toimintaa suhteessa lapsen vaatettamiseen ja erilaisten lapsen koulussa tai harrastuksissa tarvittavien välineiden hankkimiseen. Lapsen varustamisesta neuvoteltiin yhdessä lapsen vanhempien kanssa. Lapsen lyhyeksi ajatellun sijoituksen aikana lasten vanhempien vastuuta haluttiin korostaa sillä, että vanhempien oletettiin ensisijaisesti vaatettavan ja varustavan lapsensa. Työntekijät ikään kuin välttivät ”liian hyvää” varustamista lastenkodin toimesta. Lastenkotiin tullessa osalla lapsista oli vain niukasti vaatteita, saattoipa jokin perusvaate kuten ehjät ulkohousut puuttua kokonaan. Samoin lapsen ulkoisesta olemuksesta välittyi huolenpidon laiminlyönti; lapset olivat resuisia, likaisia ja hoitamattomia. Vaikka olin lukenut Irmeli Järventien (1999) tutkimuksesta, että osalla lapsista perushuolenpidossa on yhä selviä puutteita, asian kohtaaminen näin konkreettisesti yllätti minut. Järventie (1999, 37) totesi tutkiessaan lasten hyvinvointia Helsingin ala-asteen kouluissa, että 29 prosentilla kohderyhmän lapsista (eli 104 lapsella) perushoiva oli huono tai erittäin huono. Lasten ravinnon saannissa oli epäsäännöllisyyttä, puhtaudessaan puutteita, he nukkuivat liian vähän ja olivat usein iltaisin ja myös öisin kotona ilman aikuista (Järventie 1999, 123).

Kun huolenpidon puute näkyy sekä niukkana vaatetuksena että likaisuutena, on perushuolenpidon puutteella paitsi konkreettinen merkitys – esimerkiksi se, että paleltaa olla ulkona – myös sosiaalinen merkitys. Pahalla hajulla voidaan tietoisesti toki kiusoitella muita, mutta sillä on vakavampia seurauksia silloin, kun haju on syy lapsen seuran karttamiselle. Puutteet lapsen huolenpidossa tulevat osaksi lapsen olemusta. Sottaisuudesta tulee tekijä, jonka perusteella lapsi tulee huomatuksi ja määritellyksi tietynlaiseksi toisten silmissä. Pahan hajun huomaa ja sitä pyrkii karttamaan. Tämän koin lastenkodissa henkilökohtaisesti. Koulunsa aloittaneen tytön huoneessa aamulla vastaan tullut pissan haju oli yksiselitteisesti luotaan poistyyöntävä. Sohvalla likaisten sukkiensa peittämät jalat sylini laittaneen pojan tuoksu tarttui vaatteisiini ja oli niissä epämiellyttävänä muistona pitkään. Näiden kokemusten jälkeen huomasin vältteleväni joutumista vas-

taaviin tilanteisiin. Likaisuudessa on kyse paitsi yksittäisistä lapsista myös eron-
teosta eri yhteiskuntaluokkien välillä. Romaanissaan Susanna Alakoski (2007)
kuvaa likaa, epäjärjestyä sekä hoitamattomaa ulkoista olemusta tunnuspiirteinä,
joilla keskiluokkaan itsensä liittävät tekevät eroa suhteessa alempaan luokkaan.

Lastenkodissa asuvat lapset eivät koulun jälkeen pelkästään oleile lastenko-
dilla. Useat heistä harrastavat tai käyvät erilaisissa kerhoissa ja kavereillaan.
Lapsen tai nuoren harrastaminen vaatii työntekijän tukea joko lapsen viemisenä
tai hakemisena harrastuksesta. Harrastuksiin viemiseen tai sen organisointiin,
kuten niin moneen muuhunkin lastenkodissa toistuvaan päivittäiseen rutiiniin,
liittyy se, millaiseksi rutiinit ja toistuvat huolenpitotehtävät ymmärretään. Ru-
tiineja voidaan pitää välttämättöminä pakkoina, jotka suoritetaan nopeasti. Kai-
kessa luonnollisuudessaan rutiinit ovat sosiaalisen kanssakäymisen perusta ja ne
helpottavat arkipäivän sujumista. Rutiinien kokemuksellinen merkitys lapselle
saattaa tällöin unohtua. Toistuvina tapoina rutiinit osoittavat muille, että on nor-
maali, tavallinen. Ei siis välttämättä ole kyse vain siitä, että tulee kuljetuksi tai
saatetuksi harrastukseen vaan siitä, että tulee muiden silmissä nähdäksi lapsena
ja nuorena, jota haetaan ja kuljetetaan. Tedre (1999) kirjoittaa, että rutiinien si-
jasta pitäisi puhua rituaaleista. Tällöin tulisi paremmin ymmärretyksi rutiinien
kokemuksellinen ja identiteettiä tuottava merkitys. Lastenkodilla kuulin useam-
man kerran työntekijöiden kertovan siitä, miten lapset pitivät kahdenkeskistä
automatkaa työntekijän kanssa omien tarinoiden ja kokemusten kertomisen paik-
kana. Työntekijä tulkitsee lapsen soittopyynnön hakea hänet autolla toiveeksi, ei
niinkään olla kuskina, vaan olla kuuntelijana. Seuraavat esimerkit kertovat selke-
ästi sen, miten merkittävästä tilanteesta lapsen identiteetin kannalta voi olla kyse,
niin yksinkertaisissa rutiineissa kuin vaatteiden ostaminen tai harrastuksissa mu-
kana oleminen. Molemmissa esimerkeissä keskeistä on lapsen näkyväksi tulemi-
nen. Olla paikalla ja katsoa lasta, kun hän ratsastaa. Olla läsnä ja katsoa lasta,
kun hän on pukeutunut päälleen uudet vaatteensa ja esittelee elämänsä ensimmäistä
rahapussia.

Ruokapöydässä Kreeta kysyi: Kuka aikuisista tulee katsomaan ku-
me ratsastetaan. Hannu : Minä tulen. Kreeta: Voi jee! Hannu tulee,
Hannu tulee. Iloisena Nooran päin kääntyen. Tytöille oli selvästi
mieluisaa, että juuri Hannu lähti heidän kanssaan. (hm 46)

Visa ja työntekijä tulivat kaupungilta ja kohta muut lapset ja minä olimme kokoontuneet askarteluhuoneeseen ihailemaan työntekijän kanssa pojan ostoksia. Poika esitteli ylpeänä ensimmäistä rahapussiaan. Se oli tarrarahapussi. Rahapussissa oli kiinni paksu hopeanvärinen ketju, jonka saattoi kiinnittää vyöhön. Poika oli todella ylpeä ja iloinen rahapussistaan ja kertoili, mitä mihinkin lokeroon laittaisi. Työntekijä leikkeli hintalappuja pois tavaroista ja poika sovitteli kahta pipoaan ja hanskojaan. Ostettuna olivat myös toppahousut, yöpuku, alushousuja, sukkia, vedenpitävät kengät ja neulepaita. Poika totesi, että he olivat tosi nopeita ostoksissa. (hm 95)

...

Visa oli jossain vaiheessa iltaa hermostuneen oloinen. Hän oli pukeutunut päälleen uuden yöpaitansa, hikinauhan, joka hohti pimeässä ja uudet hanskat. Hän halusi näyttää ostoksiaan toiselle omahoitajalleen ja alkoi olla jo malttamaton. Poika tuli keittiöön ja kyseli, kaunko sillä oikein kestää, siellä rapsalla. (hm 98)

Edellä kuvaamani episodit kertovat nähdynksi tulemisen välttämättömyydestä. Tove Jansson (1987) kuvaa tarinassaan näkymättömästä lapsesta koskettavasti, miten lapsi muuttuu näkymättömäksi säikähtäessään jäätävän kylmää ja musertavaa kohtelua. Toipuminen näkyväksi tapahtuu arkisen huolenpidon avulla. Näkymätön lapsi sai sänkynsä viereen hemmotteluruokaa ja hänet otettiin mukaan arjen askareisiin. Hänen läsnäolonsa, vaikkakin näkymätön, otettiin huomioon niin, että hän tunsi näkymättömänäkin olevansa olemassa muille. Tarina viestittää inhimillisen kanssakäymisen merkityksestä: olemassaolo on suhteissa oloa. Veli-Matti Värri (1997, 128) käyttää käsitettä ”merkityksellinen toinen”, jonka olemassaolo on välttämätöntä niin lapsen elinehtojen turvaajana kuin myös lapsen maailmaan orientoitumisen kannalta. Hän kirjoittaa tottumuksista ja tavoista sekä niiden ontologisesta merkityksestä. Tavat ja tottumukset eivät pelkästään jäsennä arkea vaan muodostavat perustan sille, mitä olemme. Niistä tulee osa meitä itseämme. Illan episodissa on kyse myös ajan kokemisen suhteellisuudesta (Värri 1997, 53). Pojan hermostuneisuus liittyy koettuun aikaan. Kokemus pitkästä ajasta, siitä kauanko niillä oikein siellä rapsalla kestää, suhteutuu työntekijälle esitettävän asian tärkeyteen. Poika on jo kauan odottanut, että voisi esitellä omahoitajalleen itseään ja uusia vaatteitaan. Episodi tiivistää huolenpidon konkreettisuuden: huolenpitoon liittyy toiselle läsnä oleminen. Arkinen huolenpito on samalla olemista paikalla toista varten konkreettisesti tässä ja nyt.

4.2. Kotitapaisuus

Lasten kanssa yhteistä arkista tekemistä työntekijät pitivät tärkeänä työntekijän ja lapsen välisen suhteen luomisen kannalta, että lapsi kokisi paikan omaksi kodikseen ja siksi, että lapsi oppisi kotielämään liittyviä arkisia taitoja ja tapoja. Tedre (1999, 150) on kirjoittanut samankaltaisesta ilmiöstä ja käyttänyt siitä käsitettä laitoksen kodinomaistaminen. Hän toteaa, että kotiin liitetään yleisissä mielikuvissa jotain sellaista, jota laitoksissa ei ole ja jota laitoksiin pyritään luomaan kodinomaisuudella. Kodinomaistamisen tarkoituksena on laitoksen viihtyvyyden lisääminen ja laitoksen työntekijöiden ja asukkaiden hierarkioiden purkaminen. Kodinomaistamisessa on täten kyse sen tunnistamisesta, että toimintaympäristönä on jokin muu kuin koti, mutta johon halutaan luoda kodin tunnelmaa. Anni Vilkko (1998, 28) kirjoittaa kodin tunnusta. Se muodostuu kodiksi kokemisesta, kotoisuudesta ja johonkin kuulumisesta. Sen vastakohtana on tunne vieraudesta, kodin kaipuu ja kodittomuus. Kodin tuntu ei siis liity pelkästään paikkaan ja tilojen kodinomaisuuteen vaan myös arkiseen yhdessä olemiseen ja toimintaan, siihen, että ollaan kuin kotona.

Arkisella yhdessä tekemisellä voidaan siis ajatella synnyttävän kodin ja yhteenkuulumisen tuntua. Seuraavan esimerkin voi ymmärtää kuvaukseksi paitsi yhteisestä tekemisestä, kotitöiden opettamisesta myös kuvaukseksi hierarkioiden purkamisesta, yhteenkuuluvuuden tunteen rakentamisesta, kodin tunnun luomisesta.

Menin lastenkodille puoli kymmenen maissa. Tutustuin yövuorossa olleeseen minulle uuteen tuntityöntekijään parkkipaikalla. Ulkona kuulin, että Toni on sairaana ja päivän lastenkodilla. Jutustelimme flunssasta, minun olemisestani. Ensimmäiseksi menin keittiöön, jossa olivat Marjukka ja hänen omahoitajansa Tellervo. Marjukka oli juuri saanut valmiiksi suklaakakun ja Tellervo oli valmistamassa lounasta. Tunnelma oli kotoinen ja lämmin. Istahdin pöydän ääreen ja Tellervo kertoi tekevänsä valmisteluja Marjukan hoitoneuvottelua varten. Tellervo kyseli, olenko tulossa mukaan hoitoneuvotteluun. Vastasin, että en vielä tiedä, mitä Marjukan äiti asiasta ajattelee. Kyselin myös tytöltä itseltään, mitä mieltä hän on siitä, että olisin paikalla. Hänelle kyllä sopii, että olen mukana. Työntekijä ihmetteli kokonaisia aprikooseja, joita ohjeen mukaan piti laittaa

kanojen joukkoon. Ruoka näytti hyvältä meidän muiden mielestä. Tiskipöydällä oli kattilassa jotain yskänlääkkeelle tuoksuvaan yrtiljuomaa. Sillä oli ilmeisesti lääkitty flunssaista Tonia tai yövuorossa ollutta työntekijää. Marjukka alkoi laittaa salaattia. Etsin salaattias-tiaa. Toni, joka oli sairaana lastenkodilla, ilmeisesti nukkui vielä huoneessaan. Muut lapset olivat jo koulussa. Marjukka oli lähdössä viikonlopuksi jatkorippikouluun ja mietti, mitä pakata mukaan. Samalla hän kertoili rippileirin tunnelmista ja ihmisistä, joita tapai-si. Samalla hän pohti, kuinka kauan matka kestäisi. Hän oli menos-sa toisesta kaupungista tulevien mukana, mutta ei vielä tiennyt tar-kemmin milloin ja mistä. Ohimennen työntekijä kehui Marjukan tekemisiä. Marjukka oli herännyt jo aikaisin aamulla siivoamaan. Hänellä oli taksvärkkipäivä. Jo illalla hän oli siivonnut sekä tehnyt sopimiaan taksvärkkitöitä lastenkodilla. Työteliäs tahti oli jatkunut heti varhaisesta aamuhämmästä lähtien. Hän oli tehnyt jo vaikka mitä kotitaloustöitä, jotta saisi luvatut hommat tehtyä ennen hoito-neuvottelua. (hm 6-7)

Kodissa keittiö on tärkeä arkisten askareiden ja kohtaamisen paikka. Myös lastenkodissa keittiöllä oli monta tehtävää. Toisaalta se oli ruuan valmistuksen ja kotitöiden tila. Toisaalta se oli myös sosiaalisen kanssakäymisen ja yhdessäolon ja yhdessä tekemisen tila. Paikka, jossa edellä kuvatun episodin tavoin voidaan häivyttää työntekijän ja nuoren suhteen hierarkkisuutta tai institutionaalista luonnetta. Yhteisen tekemisen äärellä rakennetaan yhteenkuuluvuutta ja pyritään korostamaan suhteen henkilökohtaista ulottuvuutta. Valmistellaan ja valmistau-dutaan yhdessä niin tulevaan neuvotteluun kuin tulevaan matkaankin. Näillä ar-kisten tekemisten ja tilojen käytön määrittelyillä voidaan myös selvästi erottaa toisistaan aikuisen ja lapsen paikka lastenkodissa ja ylläpitää aikuisen ja lapsen välistä valtahierarkiaa. Tällöin keittiöstä tulee erilaisten erojen tekemisen tila. Keittiö voi olla lukollinen tila, jonne lapsella on pääsy vain aikuisen seurassa. Ruuan ottaminen osaston jääkaapista voi olla kiellettyä ilman aikuisen valvontaa. Erilaiset aikaan sidotut säännöt eri tiloissa liikkumisesta ovat keinoja, joilla voi-daan korostaa aikuisen valtaa lapsen arjen raamittajana. Tällöin arjen rutiineilla ja niihin liittyvillä säännöillä ei niinkään pureta hierarkkisia suhteita vaan ylläpi-detään niitä.

Lastenkodissa, jossa lasten sijoituksia ajateltiin lyhytaikaisiksi, lasten osallis-tuminen arjen askareisiin oli vähäistä. Lapset eivät osallistuneet ruokapöydän kattamiseen tai astioiden pois korjaamiseen. Lasten säännöllisenä kodinhoidolli-

senä tehtävänä oli ainoastaan oman huoneen siivoaminen kerran viikossa. Yhteistä arkiaskareisiin liittyvää tekemistä lasten ja osaston työntekijöiden kanssa oli vain vähän. En voinut välttyä sen pohtimiselta, mikä merkitys arkisilla askareilla on yhteisöön liittymisen kannalta. Jos kiinnittymisen paikkaan ajatellaan syntyvän yhteisen arjen hoitamisen ja siihen osallistumisen kautta, niin vastavasti liittymistä ja kiinnittymistä paikkaan voidaan säädellä sillä, että lapsen tai nuoren ei haluta osallistuvan arjen rutiineihin.

Lastenkodilla on paikkana erilainen merkitys lapselle ja työntekijälle. Lapselle lastenkoti voi olla ainoa kodiksi kutsuttava paikka. Työntekijälle lastenkoti on työpaikka, jonne hän tulee töihin. Tämän eron oivaltaminen vaatii työntekijältä hienotunteisuutta arkisissa toimissa lapsen kanssa. Lastenkotityössä on jotain samankaltaista, josta Anne Kainlauri (1998, 193) käyttää käsitettä arkirationaalisuus. Tällä käsitteellä hän kuvaa toisen ihmisen kodissa tehtävää kotityötä. Toisen kotona tehtävän työn perusta on siinä, että kotityötä tekevän palkatun toisen toimintaa ohjaa ymmärrys asukkaan hyvinvoinnista hänen omassa arkiympäristössään. Tällainen hienotunteisuus liittyy myös työntekijän arkiseen toimintaan lastenkodissa. Se ei voi olla täysiaikaista kuntoutusta, ohjausta tai arviointia. Lastenkodissa työntekijän tulee osata ”olla vaan”, löhöillä lapsen kanssa sohvalla televisiota tuijotellen, jutustella niitä näitä ja unohtaa arviointi tai kuntouttava ote.

Valot olivat poissa. Sohvilla istuivat Meeri ja työntekijä Riikka. Toni istui sohvalla käsinohjalla melkein työntekijän kainalossa. Televisiosta tuli jokin miesten muuttumisleikki. Mies oli poistattamassa selkäkarvojaan vahalla, manikyöryrissä ja toisten opastamana vaateostoksilla. Tätä katsottiin ja kommentoitiin. Miestyöntekijä tuli myös olkkariin ja löhöhti makaamaan toiselle sohvalle. Tonin mielestä TV:n miehestä näki heti, että hän oli homo. Miestyöntekijä kyseli, mistä sen voi pojan mielestä nähdä. Keskustelua siitä, ettei oikea mies hoida kynsiään tai aja karvojaan. Miestyöntekijä huomautti, että ajaahan hänkin. Poika katsoi miestyöntekijään hämmästyneenä. Työntekijä näytti käsillään parranajoa. Naistryöntekijä totesi, että kyllä jotkut miehet ajavat kainalokarvojaankin. (hm 100)

Nimitän tätä lastenkodissa olemisen ja työn tekemisen luonnetta *kotitapaiseksi*. Kotitapaiseen ajatteluun liittyy näkemys normaalien, tavanomaisen arjen mer-

kityksestä lapselle sekä olemisesta yhdessä ”niin kuin kotona”. Siihen liittyy myös ajatus tapojen ja tottumusten välittämisestä lapselle.

Työntekijä: Et tota, niin mä teen omassaki kodissa. Mutta mä ojenan sohvatyynyt jo illalla. Mutta tota, niin, just niinko kaikki toi niinku joulun tunnelman, joulukoristeet, pääsiäiskoristeet, vaput. Nyt oli hirveen kiva, ku oli Halloweenia viettäneet. Harvassa kodissa nyt Halloweeniä varmaan vietetään, mutta ehkä tässä vuosien saatossa sekin on yleistymässä kodeissaki. Nyt kaikki sellanen, mun mielestä täytyy meidän, meidänhän täytyy se heille välittää.

Haastattelija: ... ja nyt oli isänpäiväkakkua, eiks ni ...

Työntekijä: juu, ja samaten äitienpäivänä on. Mutta sekin on mun aikana, mä oon sitä tuonu. Mutta sitäki joku sano, että onks se nyt hirveen hyvä jotain äitienpäivänä kakkua, äitienpäiväkakkua, ku se on monelle lapselle niin kipee aihe.

Haastattelija: joo. Mites isänpäivä. Olikse se sun mielestä kipee aihe?

Työntekijä: Se ei oo varmaan niin kipee aihe lapsille se isä ku äiti. Kylhän varmaan tota ... äiti on varmaan pääsääntöisesti kuitenkin se... lapselle tärkeempi ihminen.

Haastattelija: joo...

...

Työntekijä: Joo, lastenkodissa. Ja se kanssa varmaan, mikä on meilläkin vähän niinku keskustelematta työryhmänä kanssa, mikä olis kans ehkä ihan hyvä keskustella, mitä sieltä omasta lapsuuden kodista me halutaan nyt aikuisina välittää näille lapsille.

(haastattelu 157–158)

Millaisia tapoja ja tottumuksia lastenkodissa sitten lapsille halutaan välittää? Työntekijän toteamus, että he eivät työyhteisönä ole keskustelleet siitä, mitä kukin omasta kodistaan haluaa siirtää lasten elämään, lastenkotiin, kuvastaa ilmiön näkymättömyyttä. Aiheesta ei ole tarpeen keskustella, sillä tapojen olemassaoloon kuuluu niiden oletettu kulttuurinen itsestänselvyys. Lapset kasvavat ja tottuvat ikään kuin huomaamatta omassa kodissa kodin tapoihin. Näin tunnutaan ajattelevan myös lastenkodissa; lapset oppivat tapoja ja tottumuksia tavalliseksi ajattelun arjen kautta. Lastenkodissa asuvilla lapsilla on kuitenkin erilaisia, toisilleen ehkä ristiriitaisiakin arkeen liittyviä tapoja ja tottumuksia: vanhempien kodissa omaksutut tavat ja lastenkodin tavat. Osa lapsen omaksumista tavoista ja tottumuksista on sellaisia, joita lastenkodin työntekijät eivät välttämättä pidä lapselle hyvinä ja niiden tilalle lapsen toivotaan oppivan uusia. Siitä huolimatta, että lastenkodissa ei tietoisesti eritellä lapsille välitettäviä tapoja, työntekijä oli

tietoinen lastenkodin tehtävästä tapoja uusintavana. Työntekijän puhe lapselle ”kipeistä aiheista” muistuttaa siitä, että juhlat ja niiden viettäminen eivät ole pelkästään kulttuurisia tapoja. Niihin liittyy myös henkilökohtaisia merkityksiä ja muistoja, jotka eivät varsinkaan lastenkodissa eläville lapsille ole aina positiivisia.

4.3. Jännitteinen arki

Lastenkodin arjessa on rutiininomaisen toiston ja soljuvien tilanteiden rinnalla tapahtumia, joissa riidellään, kapinoidaan ja kiukutellaan. Arki ja lapsista huolehtiminen ei ole vain sujuvaa yhdessäoloa. Lastenkodin arkisissa tilanteissa ei ole kyse pelkästään työntekijöistä, jotka määrittelevät lapsen arkea. Se, että lastenkodissa on kyse haavoittuneesta arjesta, tulee näkyväksi yllätyksellisesti ja nopeasti muuttuvina tilanteina. Leppoisa yhteinen tekeminen saattoi muuttaa luonnettaan hetkessä, esimerkiksi puhelimensoiton myötä, ja työntekijän oli kyettävä vastaamaan toiminnallaan muutokseen.

Viiden jälkeen työntekijä aloitteli pullan leipomista sisarusten kanssa. Pullat oli tarkoitus leipoa huomiseen hoitoneuvotteluun. Jäin heidän kanssaan keittiöön. Anneli oli heti innolla aloittamassa leipomista, mutta Jannea työntekijä sai houkutella mukaan yhteiseen puuhaan. Poika otti kananmunan ja pelleili rikkovansa sen päähänsä. Työntekijä hassutteli hänen kanssaan ja teki käsillään sen tempun pojan päähän, jossa tuntuu kuin raaka kananmuna valuisi hiuksia pitkin. Poika oli riemuissaan. Hän oli keittiössä toisten seurana, mutta sanoi, ettei hän sinne mitään leivo. Anneli ja työntekijä tekivät taikinaa. Taikinan teon aikana työntekijä joutui lähtemään puhelimeen ja minä kaavin tytön käsistä aina välillä taikinaa pois, jotta hän saattoi jatkaa vaivaamista. Työntekijä tuli puhelimesta ja Janne lähti ulos muiden kanssa pelaamaan krokettia. Taikinan valmistuttua myös Anneli lähti ulos pelaamaan. Työntekijä kertoi minulle, että lasten äiti oli soittanut ja perunut tulonsa hoitoneuvotteluun. Lapset olivat valmistautuneet neuvotteluun tekemällä koulusta tultuaan kahden päivän läksyt sekä olivat itse suunnitelleet ja päättäneet tarjottavan ruuan. Se oli maksalaatikkoa, puolukkahilloa, ruisleipää ja voita. Nyt he olivat leipomassa neuvotteluun pullia. Kyselin, mitä nyt tapahtuu. Pidetäänkö neuvottelu? Työntekijä sanoi, että kyllä se pidetään, mutta siis ilman äitiä. Keskustelimme lapsista ja siitä, että työntekijän mielestä poika oli selvästi leipo-

mistilanteessa reagoinut huomiseen tilanteeseen. Hän kertoi, että äidillä on ongelmia alkoholin kanssa ja on aikaisemminkin tuottanut lapsille samankaltaisia pettymyksiä. Työntekijä sanoi, että hänen täytyy kertoa lapsille vielä nyt illalla siitä, ettei äiti tule.

Olimme keittiössä, kun työntekijä tuli hakemaan sisaruksia kanssaan ohjaajien huoneeseen. Arvelin, että nyt hän kertoisi lapsille siitä, ettei äiti tulekaan huomenna. Keittiössä oli jotain tavanomaista jutustelua ja leipien esille ottamista meneillään, kun poika palasi sinne. Hän ojenteli käsiään ja puristeli nyrkkejään. Näin heti hänestä, että kaikki ei ole ok. Hän löi ohi mennessään kätensä pöytään ja keittiökaappien oveen pari kertaa. Katseli sitten rystysiään. Työntekijän tullessa keittiöön hän hyppäsi syliin ja näytti kättään. Työntekijä totesi, että oletko lyönyt sen johonkin. Alhaallah on nyrkkeilyssä. Se olisi parempi. Poika vastasi, että se on mulle liian korkeella. Kohta poika lähti sylistä. Myöhemmin työntekijä kertoi, että he olivat hetkeä aikaisemmin soittaneet äidille. Äiti oli jutellut kummankin lapsen kanssa ja kertonut, ettei tule huomenna.

(hm 14–15)

Episodi, jossa työntekijä oli yhdessä lasten kanssa leipomassa ja samalla hassutteli kananmunatempulla, kääntyi äidin puhelinoiton myötä tilanteeksi, jossa työntekijän oli mietittävä, miten ja milloin hän kertoisi lapsille äidin tulon peruuntumisesta, mikä olisi paras toimintapa. Työn tekemisen suunta vaihtui hetkessä. Tehtävänä ei enää ollutkaan valmistautuminen äidin tapaamiseen ja neuvotteluun vaan muuttuneesta tilanteesta lapsille kertominen. Lapset olivat hoitaneet omalta osaltaan tapaamisen vuoksi koulutehtävänsä jo etukäteen ja suunnitelleet päivän ruokalistan. Oli oletettavissa, että lapset pettyisivät. Näin kävikin. Työntekijän tehtävänä oli illan kuluessa ottaa vastaa lasten kiukuttelua sekä lohdutella lapsia. Etukäteen illan työn painopisteeksi suunniteltu yhteinen valmistautuminen tulevaan neuvotteluun ja äidin tapaamiseen muuttuikin lasten harmistumisen ja pettymyksen käsittelyksi. Leppoisasta arkisesta kanssakäymisestä tulee hetkessä työntekijälle haasteellista: työntekijän oli osattava toimia luovasti muuttuneessa tilanteessa, tulkita tilannetta lasten kannalta sekä lohduttaa lasta ja olla sovittelijana.

Arkisissa lastenkodin tilanteissa, hampaiden pesuilla, ruokapöydässä, kouluunlähtötilanteissa ja illan oleilussa on tapahtumia, joissa ei ole kyse pelkästään lasten tekemisten seurailusta tai suostuttelusta vaan työntekijä puuttuu selvästi lasten tai nuorten tekemisiin. Puuttuminen ja kieltäminen ovat tilanteita, joissa

neuvotteluvaraa ei enää ole. Yleensä työntekijä on näissä tilanteissa päättänyt, että jokin sopivuuden ja luvallisen tekemisen raja on ylitetty, yhteisiä sääntöjä ei ole noudatettu. Tällaisissa tilanteissa työntekijän käyttäytymisessä ja tekemisessä kaikki viestii neuvotteluvaran loppumisesta. Hän korottaa ääntään, hermostuu, joku suoranaisesti huutaa, toinen ottaa pois kieltämänsä esineen. Eri työntekijöiden tulkinta rajojen ylittämisestä vaihtelee: toinen työntekijöistä on vielä valmis suostuttelemaan lasta, kun toisen mielestä neuvotteluvaraa ei enää ole.

Illan aikana tapahtui mielenkiintoinen episodi pienempien lasten mentyä jo huoneisiinsa. Olin työntekijä Riikan kanssa kahdestaan keittiössä ja juttelimme roolistani. Kuulimme kun toinen työntekijä kehotti poikaa lähtemään television äärestä omaan huoneeseensa tekemään läksyjään. Poika ei lähtenyt. Kuulimme, kun paikalla ollut työntekijä sanoi tulevansa auttamaan ja pyysi ja suostutteli poikaa. Poika korotti ääntään ja kieltäytyi itsepintaisesti lähtemästä. Riikka lähti keittiöstä ja puuttui tilanteeseen. Hän korotti ääntään, ja oli sanomisessaan yksituumainen ja ehdoton. En mennyt tilanteeseen, mutta kuulin sanallisen voimanmittelön. Alusta asti minulle oli kuulijana selvää, että nyt poika kyllä lähtee. Sanailu ja työntekijän äänenkäyttö muuttui vähitellen ja työntekijä muisteli sitä, kun poika tuli lastenkotiin ja oli pitkään lastenkodin nuorin ja vähän lellikki. Lähtivät sitten yhdessä huoneeseen. (hm 17)

Työntekijä saattaa käyttää myös fyysistä voimaansa, raahata lapsen kädestä pitäen omaan huoneeseensa tai pitää lasta kiinni¹⁰. Kiinnipitotilanteet herättävät työntekijöissä ristiriitaisia tunteita ja tapahtumista kerrotaan muille työntekijöille monessa eri yhteydessä useaan kertaan. Kuvauksia näistä tilanteista ja niiden jälkipuintia kuulin lastenkodilla. Tilanteiden yleisyydestä kertonee jotakin se, että toisessa tutkimukseni lastenkodissa kiinnipitoa ei yhteisen päätöksen mukaisesti käytetty. Toisessa lastenkodissa minulle kerrottiin tapahtuneista kiinnipidoista, mutta kertaakaan en ollut todistamassa tällaista tilannetta. Arkinen huolenpito, nukkumaanmenosta tai kouluun lähdöstä huolehtiminen, eivät aina suju. Tällöin arjesta tulee Jokisen (2005) termiä käyttäen painavaa. Se ei enää olekaan itsestäänselvyksiä ja rutiineja vaan vaativuutta, johon ei kyetä vastaamaan sovitellulla, kekseliäisyydellä tai johdattelulla.

¹⁰ Lastensuojelulaissa 2007/417 on määritelty lastensuojelulaitoksissa luvallisista ns. rajoituskäytännöistä, joista yksi on juuri em. lapsen kiinnipittäminen.

4.4. Arkisten tapahtumien ja toimien päällekkäisyys

Arkisille tilanteille lastenkodissa on tyypillistä se, että meneillään on monta asiaa päällekkäin. Työntekijä ei tee pelkästään yhtä asiaa vaan hänen on huomioitava useita samanaikaisia tapahtumia. Seuraavassa episodissa tulee esille se, että samalla, kun työntekijä yrittää keksiä keinoa, jolla saisi nuoren nousemaan ylös sängystään, hänen on huomioitava, mitä mielikuvia hänen tekemisensä herättävät uuden, ensimmäistä aamuaan lastenkodissa viettävän pojan mielessä. Tilannetta ei yhtään helpota se, että yksi osaston pojista on palannut koulumatkaltaan kiukkuisena takaisin osastolle. Aikuisen on huolehdittava monesta asiasta samaan aikaan ja hänen tekemisensä ovat usean silmäparin huomion kohteena.

Miestyöntekijä meni jo toiseen kertaan herättelemään Kallea. Toinen työntekijä kertoi minulle aiemmin lyhyesti, että Kallella on ollut vaikea alkuviikko. Nukkuisi ja olisi mielellään sängyssä. Työntekijä käytti myös ilmaisua, Kalle on selvästi masentunut. Samalla kun toinen työntekijä ja Anja lähtivät terveystarkastukseen, tuli ulkona värjötellyt ja kouluun lähtemisestä kiukutellut Sauli sisälle. Syynä pojan kiukutteluun oli se, että vaate, jonka hän ehdottomasti olisi halunnut päälleen, oli yhä märkänä kuivausrummussa. Miestyöntekijä totesi, että tule aamiaiselle ja lähdet sitten kouluun. Lämmitin kylmissään olevalle pojalle maidon kaakaota varten. Sauli söi aamupalaa ja kyselin, mihin bussiin hän aikoo ehtiä. Poika totesi kiukkuisena, että myöhästyy seuraavaltakin tunnilta. Työntekijä patisteli poikaa sanallisesti lähtemään yhdeksäksi kouluun. Uusi, osastolla olijoille vieras poika käveli samassa unisenoloisena päivävaatteissaan ja tukka pystyssä osastolle. Hän oli paikkapulan vuoksi nukkunut tilassa, joka on erillinen huone kahden osaston välissä. Poika oli sen näköinen, että on ihan hämmennyksissään. Hän tuli kuitenkin reippaasti aikuisten luo. Työntekijän kanssa esitimme itsemme. Kumpikaan meistä ei ollut nähnyt poikaa aikaisemmin eli eilen, kun hän iltpäivällä tuli osastolle äitinsä saattamana.

Työntekijä meni uudestaan Kallen huoneeseen ja minä tarjoilin uudelle tulokkaalle aamupalaa. Kuulin, että työntekijä jutusteli Kallelle kaikenlaista ja samalla houkutteli poikaa ylös sängystä. Hetken päästä molemmat naureskelivat ja työntekijä kantoi pojan olonurkkauksen tuoliin. Poika ei rimpuillut työntekijän käsivarsilla vaan loikoili onnellisen ja unisen oloisena, mutta ei tehnyt elettäkään kouluunlähdön suhteen. Toinen pojista, Sauli, joka viivytteli kouluunlähdön kanssa, istui yhä edelleen sohvalta videota katsellen. Työntekijä totesi, että kantaa tämänkin eteiseen, jotta kouluunlähtö onnistuu. Sauli antoi kantaa itsensä eteisen tuolille. (hm 277–279)

Toinen aamuvuoron työntekijöistä oli lähtenyt osaston lapsen kanssa terveystarkastukseen. Toisen työntekijän tehtäväksi jäi huolehtia kaksi kouluunlähdön kanssa kamppailevaa poikaa edes suhteellisen ajoissa kouluun: miettiä seuraavan linja-auton aikataulua, houkutella lasta syömään aamupalaa ja heräämään ylös sängystä, neuvotella märeksi jääneen lempivaatteen kanssa kiukuttelevan lapsen kanssa sekä huomioida uusi lastenkotiin tullut poika. Huolehtiminen monesta erilaisesta ja samanaikaisesta tapahtumasta piti sisällään miettimistä, usean lapsen huomioimista samaan aikaan, tehtävien organisointia, nopeasti muuttuneen tilanteen mukaista joustamista sekä useita tilanteen mukaan vaihtuvia sopimisia. Näin oli myös seuraavassa episodissa:

Anni alkoi kysellä mahdollisuutta hakea tänään värinappia takin värjäykseen. Tyttö kävi samoja asioita aikuisen kanssa, joita hän oli jo eilen käynyt toisen työntekijän kanssa. Osaako värjätä, onko koskaan värjännyt, mikä väri olisi järkevin, uudessa pesukoneessa ei uskalla värjätä, kestääköhän väri, tikkaukset ja napit jäävät valkoisiksi jne. Kuuntelin juttelua samalla kun korjasin ruokia pöydästä. Keittiön astianpesukone oli rikki, joten lupauduin tiskaamaan. Keittiönurkkauksessa touhuaminen on luontevaa läsnäoloa ja samalla se on niin keskeinen paikka osastolla, että melkein kaiken tapahtuman pystyy seuraamaan. Anni sopi Veera-työntekijän kanssa ostoksille lähtöä. Sauli tuli toiselta osastolta ja kyseli lupaa lähteä heidän kanssaan uimaan. Toisen osaston työntekijä oli luvannut viedä pojat uimaan ja hakea heidät. Pojat saivat luvan lähteä, mutta menivät sitä ennen myymään kevätpörriäisiä kolmen koplana. Simo-työntekijä lähti varmistamaan toiselta osastolta, että pojat voivat lähteä mukaan. Samalla hän kyseli voisiko Anni lähteä kyydissä ostamaan väriä. Tämä oli mahdollista. Samalla Anni oli jo kiroillut Veera-työntekijälle ja joutunut huoneeseensa kymmeneksi minuutiksi. Pojat olivat pakanneet uimavehkeensä ja jo autossa, kun Anni muistettiin pyytää mukaan. Tilanne oli muuttunut tällä välin myös sikäli, että työntekijä lupasi jäädä uimahalliin katsomaan, vaikka ei mennytkään uimaan. *Hetkessä oli tapahtunut monia muuttuvia neuvotteluja ja sopimisia illan kulusta ja siitä, kuka kenenkin kanssa minnekin menee. Sähellys ja vaihtuvien tilanteiden vauhti oli huimaavaa. Työntekijät olivat kuitenkin koko ajan tilanteen tasalla ja huomioivat muuttuneen tilanteen ja muuttivat omaa toimintaansa sen mukaan.* Iloinen poikaporukka juoksi pihan poikki autoon reput selässään. Tiskailin astioita ja työntekijät lähtivät katsomaan osaston Ville-pojan perjantaisia leiritarvikkeita kuntoon. Poika on lähdössä yön yli leirille ja makuupussi sun muut tarpeet piti hakea jo nyt valmiiksi. Makuupussi ja alusta löytyivät eteisestä. Työntekijä luki paperista tarvittavia varusteita, lämmintä vaatetta ajateltiin myös tarvittavan. (hm 247–248)

Samaan aikaan, kun lopeteltiin ruokailua, halusi yksi tytöistä aloittaa takkinsa värjäämistä. Sitä varten hän tarvitsi työntekijän apua; millainen väri ei turmelisi pesukonetta, miltä värjäyksen tulos oikeastaan näyttäisi, kuka lähtisi mukaan auttamaan oikeanlaisen värin ostamiseen. Samalla paikalle tulivat pojat kyselemään lupaa uimahalliin lähtöön. Asia piti varmistaa ja kohta jo suunnitelmaa uimahalliin menon suhteen muuttaa. Lähtijöitä oli nyt niin paljon, että työntekijä päätti jäädä itsekin hallille. Myös kauppaan lähtemisessä tapahtui useita muutoksia ja uudelleen sopimisia. Kumpikin episodi konkretisoi lastenkotityöhön liittyvää monien asioiden samanaikaista hoitamista. Työntekijät tuntuvat olevan heireillä usean asian suhteen koko ajan ja tekevän montaa asiaa samanaikaisesti. Työntekijä saattaa tehdä jotain konkreettisesti näkyvää kotityötä ja samalla seurailta lasten tekemisiä. Mielellisesti hän voi olla mukana lasten tekemisten kuulostelussa, vaikka näyttäisi tekevän konkreettisesti jotain ihan muuta. Arkisiin tilanteisiin liittyy hienovaraista lasten keskinäisen tekemisen seurailua. Lapset ovat aikuisen silmälläpidon alla.

Kun lopetimme rapsaa, tytöt touhusivat jotain keskenään ja kohta työntekijä Riikka sai siivottua ja lähti katsomaan, mitä ja missä tytöt olivat. Hän katsoi tyttöjen huoneista, mutta niissä ei ollut ketään. Tyttöjen vessan ovi oli lukossa. Riikka kyseli, kuka on vessassa. Tytöistä Noora vastasi, että minä täällä olen. Työntekijä kyseli, missähän Kreetta mahtaa olla. Tähän tyttö vastasi, että varmaan huoneessaan. Työntekijä varmisteli työltä vielä, että onhan tyttö varma, ettei Kreetta ole siellä. Tyttö mumisi jotain vastaukseksi. Tämän jälkeen työntekijä totesi, että muistathan, mitä on puhuttu siitä valehtelemisestä. Kohta molemmat tytöt tulivat vessasta. Työntekijä tuli luokseni ja sanoi, että tyttöjen touhuja on hyvä pitää silmällä. Hän itse oli lähdössä kauppaan ja toinen työntekijä lähtisi kohta hakemaan Tonia. Laittelin mattoja käytäville ja samalla saatoin seurata huomaamatta tyttöjen tekemisiä. Tytöt suunnittelivat lähtevänsä jonnekin ulos, mutta eivät suostuneet sanomaan minne. Laittelin siis yhä edelleen mattoja, rauhallisesti, jotta puuhaa eteisessä olisi riittänyt. Toinen työntekijä sanoi lähtevänsä nyt. Tytöt varustautuivat matkaan. Heillä oli mukanaan nukke, nukenrattaat, neljä reppua ja pahvilaatikollinen tavaraa. Nooralla oli sisävaatteet päällä ja Kreetalla vaatteet, joita voi käyttää sekä sisällä että ulkona ja pipo päässä. Eteisessä käytiin seuraava keskustelu tyttöjen ja työntekijän kesken.

Työntekijä: Kuulkaas tytöt, tekö olette matkalle lähdössä.

N ja K: Niin in.

Työntekijä: Mikäs se on, minkä läpi matkalaiset yleensä lähtevät?

N: Tulli.

Työntekijä: Niin ja matkatavaraselvitys. Minä olen nyt se virkailija, joka tarkistaa lähtijöiden tavarat ja liput. Enempää en keskustelusta kuullut. Tytöt alkoivat selvittää työntekijälle, minne olivat menossa ja näyttelivät matkatavaroitaan.
(hm 44)

Koko lastenkodilla ajan jaksoin ihmetellä tapahtumien ja huolehtimisten päällekkäisyyttä sekä juuri hetki sitten tietyllä tavalla hoidetuksi ajatellun asian uudelleen ajattelua ja organisointia. Mistä tällaisessa työssä oikeastaan on kyse? Työntekijä saattaa tehdä jotain konkreettisesti näkyvää kotityötä ja samalla seurailta lasten tekemisiä. Hän voi havainnoida lasten tekemisiä ja pohtia niiden kertomaa sekä samalla reflektoida omaa toimintatapaansa. Kyse on uskoakseni jokaiselle lapsiperheen arjen huolehtimistehtävistä vastaavalle vanhemmalle tuttua. Samaan aikaan puuhataan ja järjestellään, ennakoidaan ajatuksissa jo tuleva tapahtumia ja niiden organisointia ja seurataan lasten puuhailua. Samasta arjen erilaisten tehtävien organisoinnista on kyse lastenkotityössä usean asian samanaikaisena tekemisenä, ajatuksellisena työstämisenä ja havainnoivana hereillä olona. Työntekijät liikkuvat myös ajassa, ovat läsnä meneillään olevassa hetkessä ja samalla ennakoivat aikaisempien kokemustensa perusteella mahdollisesti jo tulevaa.

4.5. Yhteenveto

Olen edellä jäsentänyt lastenkotityötä käyttäen käsitettä ”arkinen huolenpito” ja purkanut tästä näkökulmasta itsestään selvinä pidettyjä arjen käytäntöjä ja niiden merkityksiä. Tarkastelu paljastaa lastenkotityöhön liittyvät arjen toistot ja rituaalit, arjen jännitteisyyden ja painavuuden sekä lastenkotityön kotitapaisuuden. Lastenkotityö on keskustelujen lisäksi konkreettista lapsista huolehtimista ja huoltamista, arjen pyörittämistä, lasten asioiden hoitamista ja lasten kanssa oleilua. Säännölliset ruokailut, selkeä päivärhythmi ja arjen tapahtumien ennakoitavuus ovat asioita, joita pidetään lastenkotityössä tärkeinä. Arjen toistojen ja rutiinien ajatellaan jäsentävät lapsen elämää ja tuovan siihen turvallisuutta. Lapsista huolehtiminen ja huolenpidon merkitys korostuu lastenkodissa paikan lastensuojelullisen luonteen vuoksi. Ingrid Höjer (2003, 224) käyttää käsitteitä huolenpitovaje

ja huolenpitoilyijäämä, kun hän kirjoittaa sijaisperheen ja lapsen biologisen perheen väliseksi ajatellusta erosta. Lastenkotityöntekijöiden korostama lasten arjen turvaamisen tehtävä tulee ymmärretyksi suhteessa työntekijöiden tulkintaan lasten kotonaan kokemasta huolenpitovajeesta. Lastenkotityön yhdeksi tehtäväksi ajatellaan lasten aikaisemman huolenpidon puutteiden korjaaminen.

Lapsesta huolehtiminen – ruuan antaminen, vaatettaminen, levon turvaaminen, puhtaudesta huolehtiminen, sairaana hoivaaminen – liitetään yleensä vanhempien tehtäväksi. Lastenkodissa näistä tehtävistä vastaavat lastenkodin työntekijät. Kyse on työstä, jossa on samoja piirteitä kuin työssä, jonka Puroila (2002, 82) nimesi hoivakehykseksi tutkiessaan päiväkodin varhaiskasvatustyötä. Sen puitteissa varhaiskasvatustyön merkitys määrittyi lasten hyvinvoinnin luomisena ja ylläpitämisenä sekä perustarpeiden tyydyttämisenä. Päiväkotiarjen kohtaamistilanteissa hoivalla oli kaksiulotteinen luonne. Toisaalta hoiva oli lasten fyysisestä perushoidosta huolehtimista, toisaalta myös sosiaaliset ja emotionaaliset tekijät, läheiset suhteet ja toisesta välittäminen, olivat hoivassa keskeisiä. Näin oli myös omassa aineistossani. Arkiseen huolenpitoon liittyi lastenkotityössä lasten fyysisistä perustarpeista huolehtimisen ohella idea välittävästä kanssakäymisestä lasten kanssa. Aineistoni perusteella ei olekaan merkityksetöntä, millaisena tehtävänä työntekijä ymmärtää arkisen lapsista huolehtimisen osana omaa työtään.

Tutkimukseni lastenkodeissa oli tunnusomaista pyrkimys mahdollisimman tavalliseen arkielämään lasten kanssa. Parhaiten tätä lastenkotityön luonnetta kuvaa mielestäni käsite *kotitapaisuuden idea*. Siihen liittyy ajatus mahdollisimman normaalista lapsen arjesta, laitoksen kodinomaistaminen, kulttuuriimme liittyvien tapojen ja tottumusten välittäminen lapselle sekä oleminen yhdessä lasten kanssa ”niin kuin kotona”. Samalla kun työntekijät huolehtivat lapsen arjen säännöllisestä rytmistä, laitoksesta kodinomaisena elinympäristönä ja viettivät aikaa lasten kanssa oleillen, he välittivät lapsille keskinäisen kanssakäymisen tapoja ja tottumuksia, kulttuurisia normeja. Usein noita tapoja pidettiin itsestäänselvyyksinä. Mutta mikä on tavallista ja kuka sen määrittelee? Jokinen (2005, 159) kirjoittaa, että arjen tavallisuus voi olla sekä elämää ylläpitävää että julmaa

ja ulossulkevaa. Kyseinen ilmiö on läsnä lastenkotityössäkin. Se, mikä on ollut lapselle toistuvaa ja tavallista, mihin lapsi on tottunut, voi olla hyvinkin erilaista kuin mihin hänen oletetaan lastenkodissa tavallisuuden nimissä tottuvan. Arjen tavallisuus, arjen itsestäänselvyydet ovat aiheita, joiden avulla voidaan välittämisen ohella ylläpitää eriarvoisuutta. Tavallisuuden nimissä voidaan osoittaa lapselle hänen erityisyytään ja poikkeavuuttaan tilanteessa, jossa lapsi on omaksunut tapoja ja tottumuksia, joiden ei ajatella kuuluvan ns. tavallisuuden piiriin lastenkodissa. Myös aikuisen huolenpidoksi ajattelemat toimet saattavat olla lapsen kokemuksina nöyryyttäviä ja julmia. Siksi työntekijöiden ymmärrys arkeen liittyvien tapojen ja tottumusten eroista, kulttuurisuudesta ja tilanteisiin kiinnityvästä tarkoituksenmukaisuudesta sekä lastenkodin rutiinien ja tapojen reflektointi ovat lastenkotityössä tärkeitä ammatillisuuden osa-alueita.

Lastenkotityön arki on rutiiniomaisuuden ja tavallisuuden keskellä jännitteistä ja painavaa. Arjessa on hetkiä, joissa tilanteet vaihtuvat nopeasti ja työntekijältä vaaditaan sopeutumista muutoksiin, kekseliäisyyttä ja neuvottelukykä. Monesti lastenkodissa oli samaan aikaan meneillään useampia työntekijän huomiota vaativia episodeja. Arkisista tapahtumista ja rutiineista tulee ammatillisesti haasteellisia. Ne eivät suju itsestään, on pysähdyttävä, osattava tulkita, toimittava useaan eri suuntaan tapahtumien keskellä. Yleispäteviä ohjeita, miten tilanteissa tulisia menetellä ei välttämättä ole. Miettimisaikaa on usein vähän ja omalla toiminnallaan voi paitsi sovittaa myös kärjittää tapahtumien kulkua.

Lastensuojelun sijaishuollon laatua on pyritty kehittämään kuvailemalla ja sanallistamalla sijaishuollon erilaisia prosesseja (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004). Mutta kuten Tedre (1999, 48) toteaa, arkisesta, jokapäiväisestä auttamisesta ei voi vääntää projektia tai tehdä prosessikuvausta. Sillä ei ole alkua tai loppua, vaan se toistuu hetkestä toiseen, kenties joka aamu ja ilta, joka viikko tai joka kuukausi. Lastenkotityö arkisena huolenpitona perustuu sykliseen aikäkäsitykseen, joka eroaa luonteeltaan prosessikuvausten pohjana olevasta lineaarisesta aikäkäsityksestä. Arki ei kuitenkaan itsestään ole jotain, vaan se pitää tehdä. Arjen rakentaminen on osa lastenkodin työntekijöiden työtä. Ei ole merkityksetöntä, millaisiksi arjen rutiinit neuvotellaan, millaisia toistoja arkeen lastenkodissa liittyy. Ruth Emond (2008, 190) kirjoittaa lasten osallisuudesta ja lapsen

oikeuksista lastensuojelulaitoksissa. Hän pitää tärkeänä kysymystä lasten vaikutusmahdollisuuksista lastenkodin arkeen: asioihin, jotka liittyvät lasten jokapäiväiseen elämään kuten ruokalistojen suunnitteluun, ostoksilla käynteihin, henkilökunnan valintaan ja lastenkodin kokouksiin. Lasten arkista huolenpitoa lastenkodeissa on pyritty turvaamaan myös siten, että Englannin ja Irlannin lastenkotien minimistandardeissa on konkreettisia määreitä lasten oikeuksista suhteessa niinkin arkisiin asioihin kuin esimerkiksi ruokailuun liittyen (Children's Homes: National Minimum Standards 2002, 15–16; National Standards for Children's Residential Centres 2001). Lasten osallisuutta laitoksissa on tarkasteltu lähinnä lasten osallistumisena neuvotteluihin, ei niinkään kysymyksenä, mitä on lasten osallisuus laitosarjessa. Näin siitä huolimatta, että lasten osallisuus on tunnistettu yhdeksi teemaksi lastensuojelun kehittämisen yhteydessä (Oranen 2008). Suomen lastenkodeissa arjen rutiinien määrittely on kunkin yksittäisen yksikön ja sen työntekijöiden vastuulla. Lastenkotityön arkisen huolenpidon ja lasten kannalta arjen rutiinien tarkastelu ja sen kysyminen, millaisia lastenkodin arjen rutiinit ovat, millaisia tapoja niiden kautta lapsille halutaan välittää sekä mitä mahdollisuuksia lapsilla on osallistua lastenkodin arjen rutiineihin, ovat aineistoni perusteella tärkeitä pohdittaessa lastenkotiin sijoitettujen lasten hyvinvointia.

5. Lasten kanssa

Työntekijöiden yhteinen tekeminen ja oleminen lasten kanssa muodostavat lastenkotiarjen itsestänselvyyden. Lapsi on faktisesti läsnä lastenkodissa ja työntekijä hänen kanssaan sekä arkisissa tilanteissa että erilaisissa virallisissa neuvotteluissa. Tapaamista lasten kanssa ei lastenkodissa tarvitse erikseen järjestää toisin kuin esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityössä. Lasten tuloreitit lastenkotiin, elämäntilanteet ja aikaisemmat kokemukset olivat yksilöllisiä, joskin monella tavalla rikkonaisia. Osa lapsista oli asunut lastenkodissa jo vuosia, muutama lapsista oli tullut lastenkotiin pari päivää aikaisemmin esimerkiksi suoraan akuutista perheväkivaltatilanteesta. Lastenkodissa oli lapsia, joiden vanhemmat vastustivat lapsen lastenkodissa asumista mutta myös vanhempia, jotka olivat olleet itse aktiivisia lapsen saamiseksi lastenkotiin. Joku lapsista oli itse hälyttänyt apua kotiinsa. Yhtä kertomusta tai kuvausta lastenkodissa asuvasta lapsesta ja hänen elämäntilanteestaan ei voikaan kirjoittaa. Kohtaloita, kokemuksia ja lastenkodissa elämiseen johtaneita syitä oli lähes yhtä monta kuin oli lapsiakin. Nämä moninaiset aikaisemmat elämäntilanteet näkyivät, herättivät kysymyksiä, hämmensivät, saivat aikaan erilaisia tunnelmia ja olivat osa lastenkotityötä.

Lastenkoti on erityinen lapsen ja nuoren elin- ja kasvuympäristö. Se on jotain muuta kuin lapsen vanhempiensa ja sisarustensa kanssa jakama koti. Lapsi jakaa arkisen elinympäristönsä, oleskelutilan, suihkuhuoneen, saunan, pihapiirin, keittiön ja ruokapöydän yhdessä lastenkodin työntekijöiden sekä lastenkodin muiden lasten ja nuorten kanssa. Sen lisäksi, että on kyse yhteisestä elinympäristöstä tiloina, on kyse yhdessä eletystä elämänvaiheesta ja sen aikana jaetuista kokemuksista. Osa lapsista elää toinen toisensa kanssa samassa lastenkodissa useita vuosia, toisten yhteiselämä kestää ehkä kolme kuukautta. Myös työntekijöiden ja lasten välinen kanssakäyminen vaihtelee ajallisesti. Osa työntekijöistä on ollut jo useamman vuoden lapsen omahoitajana, osa työntekijöistä on vasta tutustumassa

lapseen. Lastenkodissa ollaan yhdessä. Tämän vuoksi olen nimennyt luvun otsikoksi ”lasten kanssa” enkä käyttänyt otsikkoa lapsen kanssa.

Aineistoa lasten kanssa toimimisesta – episodeja tapahtumista työntekijöiden ja lasten välillä osastolla, muistiinpanoja lasten kanssa käydyistä ja lapsiin liittyvistä keskusteluista, havaintoja työntekijöiden toimintatavoista lasten kanssa – on runsaasti. Aineisto on moniäänistä ja monikerroksista. Vaikka aineistoa on runsaasti, se tuntuu ikään kuin pakenevan analysointia. Se liukuu jonnekin käsitteiden ja erittelyjen ulottumattomiin. Lasten kanssa työskentely, lasten ja työntekijöiden merkitykselliset kohtaamiset sekoittuvat lasten kanssa olemiseen, yhteisen arjen elämiseen niin, että siitä jäsentävän otteen saaminen on hankalaa. Arkinen huolenpito ja lasten kasvatusta, lasten kokemusten kuuleminen ja niiden jakaminen lomittuvat ja limittyvät kiinteästi lastenkotityössä toinen toisiinsa. Lastenkodissa työtä lasten kanssa ohjasivat laaditut prosessikuvaukset lapsen vastaanottamisesta lastenkotiin, työyhteisössä valittu yhteinen toimintaideologia, laaditut tehtäväkuvaukset sekä sosiaalityöntekijän kanssa sovitut lapsikohtaiset työskentelyn tavoitteet.

Suurin osa aineistoistani on syntynyt osastoarjessa ja päivittäisraporteilla sekä työyhteisökokouksissa ja työntekijöiden välisissä epävirallisissa keskusteluissa. Toinen tärkeä aineistoni muodostuu työntekijöiden haastatteluista. Tämän lisäksi olin läsnä viidessä lapsen neuvottelussa, jossa olivat mukana lapsi, vanhemmat, lastenkodin työntekijät ja sosiaalityöntekijä. Lasten asioista ja lapsista keskusteltiin myös kahdessa psykiatrin konsultaatiossa, joissa olin paikalla. Tilanteissa, jotka omahoitaja oli varta vasten järjestänyt kahdenkeskiseksi ajaksi lapsen kanssa, en ollut mukana, mutta keskustelin niistä työntekijöiden kanssa. Toisesta lastenkodista keräämääni aineistoa työntekijöiden kirjoittamista lapsikohtaisista päivittäisraporteista olen myös käyttänyt tässä tutkimukseni luvussa.

Tässä luvussa jäsenän ja analysoin lasten ja työntekijöiden välisiä jokapäiväisiä, monella tavalla rikkaita ja jännitteisiä kohtaamisia. Peruskysymykseni on, mitä on lasten kanssa tehtävä työ. Mitä siihen kuuluu ja miten sitä voisi käsitteellistää? Nämä ovat kysymyksiä, joihin etsin vastusta tässä tutkimukseni luvussa..

Analyysin muotoutumiseen on vaikuttanut pitäytymiseni etnometodologisesti kiinnostavassa: arkisissa, toistuvissa käytännöissä sekä työntekijöiden selonte-oissa. Tästä syystä analyttinen katseeni kohdistuu ensin lasten ja työntekijöiden kanssakäymiseen arjen tavallisessa kohtaamispaikassa eli ruokapöydässä. Seuraavaksi keskityn analyysissäni tarkastelemaan lapsen yksilöllistä huomioonotamista ja puhetta sääntöjen ja rajojen merkityksestä lapselle. Ne olivat työntekijöiden usein esille nostamia keskustelunaiheita. Työhön lasten kanssa liittyi lastenkodin arjessa toistuvasti erilaisia selvittelyjä vaativia tilanteita ja lasten kokemusten kuulostelua tapahtumien keskellä. Seuraavaksi tarkennankin analyysiäni työntekijöiden toimintaan näissä tilanteissa. Neljännessä alaluvussa pohdin kysymystä lasten kanssa työskentelyn menetelmistä. Kysymys menetelmistä oli lastenkotityössä problemaattinen, sillä menetelmiä korostuneemmin työntekijät painottivat suhteen rakentamista lapseen, luottamuksellisen suhteen merkitystä. Lasten kanssa toimimista suhdetyönä jäsenän viidennessä alaluvussa. Lasten kanssa konkreettisen tekemisen ohella työntekijät puhuivat lastenkodissa paljon lapsista. Siksi se on luvun ”lasten kanssa” viimeisenä analysoinnin kohteena.

5.1. Lastensuojelutyötä ruokapöydässä – ruokapöytä kohtaamispaikkana

Ruokapöydästä, ruokapöydässä istumisesta ja yhdessä lasten kanssa ruokailuista, tapahtumista ruokapöydässä ja työntekijöiden toiminnasta lasten kanssa ruokailutilanteissa tuli tutkimukseni eri vaiheissa merkittävä paikka. Olen ruokaillut tutkimusta tehdessäni useita kertoja yhdessä työntekijöiden ja lasten kanssa, ollut mukana todistamassa leppoisia ruokapöytäkeskusteluja ja työntekijöiden joustavaa toimintaa kuin myös tuntenut kireän tunnelman ja haastavan ilmapiirin. Tutkimusta aloittaessa olin sopinut, että menen lastenkotiin keskustelemaan lasten kanssa tutkimuksestani ja siitä, mitä mieltä he olisivat, jos tulisin lastenkotiin seuraavaksi noin kolmeksi kuukaudeksi. Saavuin paikalle sovittuna aikana ja ensimmäiseksi näin lapset ja aikuiset ruokapöydässä ruokailemassa. Myös minut kutsuttiin mukaan. Kieltäydyin kohteliaasti kutsusta ja jäin odottelemaan ruokailun päättymistä. Olo oli vaivautunut istuessani siinä sohvalla ruokapöydän vie-

ressä. Nyt kenttäjaksoni jo aikaa sitten päättäneenä ymmärrän, miten poikkeavaa käyttäytymiseni oli suhteessa lastenkodissa omaksuttuun käytäntöön. Yleensä kaikki olivat yhdessä ruokapöydässä, kukaan ei jäänyt samaan tilaan ruokapöydän ulkojäseneksi. Päivällisellä kokoonnutaan yhteisen pöydän ääreen. Lapset ja nuoret ovat tulleet koulusta tai kavereiltaan ja harva on vielä lähtenyt omiin meinoihinsa. Iltavuorossa olevat työntekijät ovat myös mukana. Ruokapöytä kokoaa ihmiset yhteen ja pysäyttää muun tekemisen viikon jokaisena päivänä. Ei siis ole ihme, että muistiinpanoissani ruokapöydässä tehtyjä havaintoja on paljon.

Mutta mitä tekemistä ruokapöydällä on lastensuojelutyön kanssa? Mitä tekemistä ruokapöytätapahdumien käsittelyllä on jäsenettäessä lasten kanssa työskentelyä lastenkodissa? Ajattelen, että ruokapöydän tapahtumia voi analysoida ja paljastaa näin osan lasten kanssa työskentelyn sisällöstä, työntekijöiden toimintakäytännöistä ja tärkeiksi koetuista tehtävistä lasten kanssa. Mistä oikeastaan on kyse, kun ruokaillaan yhdessä? Ruokapöydän äärellä ollaan yhdessä, jutustellaan päivän kuulumisia, osoitetaan kiinnostusta toinen toisia kohtaan ja kerrotaan tarinoita. Ruokapöydän tunnelmat vaihtelevat sen mukaan, millainen päivä itse kullakin on ollut. Ruokapöydässä tiivistyy lasten kanssa elämisen yhteisöllinen luonne.

Ruokapöydän äärellä tulevat nähdyiksi ja huomatuiksi lasten ruokailutavat ja ruokailutottumukset. Aikuiset söivät, mutta samalla tekivät huomioita niin yksittäisistä lapsista kuin yleisestä tunnelmasta lasten kesken. Joskus työntekijöiden huomion herätti lapsen tai nuoren niukka syöminen, joskus puolestaan ruuan runsas määrä. Muutamat lapsista söivät hyvällä ruokahalulla, mutta hätäisesti ja sottaista. Ruokaa tippui niin lattialle kuin myös vaatteille. Aina lapset eivät käyttäneet ruokailuvälineitä. Kun huomasin jo toisella kymmenellä olevan lapsen syövän riisiä tai perunaa sormin, mielessäni pyöri monia kysymyksiä: mitä lapsi oli tottunut syömään, millaisia hänen ruokailutilanteensa olivat aiemmin olleet, mistä hätäinen ja hiukan häpeilevä ruokailu kertoi. Näitä havaintoja ja kysymyksiä tekivät myös työntekijät. Hyytinen (2007) kuvaa lisensiaattitutkimuksessaan huumeperheen arkea lapsen näkökulmasta. Hän kirjoittaa lapselle mieluisasta kokemuksesta kuntoutusjaksolla; se liittyi juuri koko perheen yhtei-

siin ruokailuihin. Ruokailut kuntoutusjaksolla olivat erilaisia kuin lapsen kokemukset ruokailuista kotona. Kotona ei ruokaa aina ollut, lapset olivat aika ajoin itse hoitaneet ruokaostokset, äiti oli saattanut sammua pöydän ääreen ja keittiön oli vallannut lika ja sotku. Lastenkodin työntekijöiden tietoisuus lasten mahdollisista edellisen kuvauksen kaltaisista kokemuksista oli läsnä ruokailutilanteissa. Lasten ruokailutottumusten ajateltiin kertovan lasten aikaisempiin ruokailutilanteisiin liittyneestä epäsäännöllisyydestä ja arvaamattomuudesta.

Ruokailuun liittyvien havaintojenteon ohella työntekijät ohjasivat lapsia ja nuoria ruokailutapoihin: kiireettömään syömiseen, useamman ruokalajin maistamiseen, ruokailuvälineiden käyttämiseen ja kiittämiseen.

Menin ruokapöytään istuskelemaan muiden seuraksi. Ruokana oli täytettyjä lettuja ja juustosalaattia. Täytteessä oli joko kalkkunaa tai jauhelihaa. Ruokapöydässä oli vähän levoton tunnelma, lapsia tuli ja meni eri aikaan. Työntekijä kehotti lapsia jossain vaiheessa keskittymään puhumisen sijasta ruokailuun. Isommat pojat tulivat hiukan myöhässä auton pesusta. Riku kyseli pöytään tullessaan, kumpi lettutäytteistä on terveellisempi. Siitä syntyi keskustelua ruuan rasvapitoisuudesta ja muusta terveelliseen ruokaan liittyvästä Rikun ja työntekijöiden kesken. Toni ei nytkään syönyt ruokaansa. Työntekijät muistivat ja muistuttivat ruuan kiittämisestä. Ruokapöydässä pienet pojat söivät keskittyneesti omiin ajatuksiinsa vai-puneina, keskenään jotain vähän kommentoiden. Joonas oli hetimitäin ihan omissa maailmoissaan ja pyöritteli ruokaa lautasellaan. Kukaan työntekijöistä ei kysynyt häneltä syytä moiseen. Yksi tyttöistä sen sijaan kommentoi, oletko Joonas omissa ajatuksissasi vai nukutko. Tämänkään jälkeen kukaan työntekijöistä ei huomionut tilannetta. Isommat pojat keskustelivat työntekijöiden kanssa armeijasta. Toni totesi, että hän menee heti sellaisiin hommiin armeijassa, että saa komentaa muita. Tätä mahdollisuutta työntekijöiden toimesta epäiltiin ja kyseenalaistettiin. Alokasaikana ei myöskään ketään komenneltu vaan otettiin komennuksia vastaan, todettiin. Työntekijä kertoi, miten ryhdikkäästi jopa luennoilla oli pitänyt istua. Jutustelu jatkui armeijaan liittyvistä aiheista. (hm 117)

Lastenkodin ruokapöydässä istui eri-ikäisiä lapsia ja useampi aikuinen. Keskustelunaiheet ruokapöydässä vaihtelivat. Milloin lapsi tai nuori aloitti keskustelun kuten edellä olevassa lainauksessa kysellen ruuan terveellisyydestä, milloin moottoripyöräilystä, milloin tietystä bändistä ja musiikista. Lapsilla oli tilaa olla omissa oloissaan, keskustella keskenään tai kysellä toinen toistensa mielialoista.

Myös työntekijät saattoivat keskustella enemmän keskenään. Työntekijät eivät kuitenkaan puhuneet mitä tahansa ruokapöydässä. Ruokailutilanteen tunnelman vaaliminen ja tietoisuus omien sanomisten mahdollisista vaikutuksista, aikuisen esimerkistä, oli ulkopuolisen tunnistettavissa.

Ruokapöydän sosiaaliseen luonteeseen liittyi yhteiselämän sääntöjen vaaliminen. Yhteisen aterian äärellä oli näkyvissä raja sallitun ja ei-sallitun käyttäytymisen välillä. Asioita, joihin työntekijät puuttuivat, olivat toisten nimittely tai hännääminen, kiroilu ja huutaminen, ruokailuvälineillä leikkiminen. Toisessa lastenkodissa oli päiviä, jolloin lapset ruokailivat vuoroissa. Osa kuudesta lapsesta oli ruokapöydässä työntekijöiden kanssa toisten odottaessa omissa huoneissa vuoroaan. Vuororuokailua käytettiin ennakointina silloin, kun työntekijät kokivat tilanteen lasten kesken niin levottomaksi, että olettivat yhteisen ruokailun lisäävän keskinäistä kinastelua. Lapsen tai nuoren lähettäminen pois ruokapöydästä omaan huoneeseen oli myös keino, jota käytettiin. Lasten tekemisiin saatettiin puuttua selkeästi kieltämällä. Joku sen sijaan yritti saada lasta tai nuorta itse oivaltamaan sanallistamalla lapselle tämän käyttäytymistä toisten silmin, joku puuttui kuin ohimennen korjaamalla ruokailuvälineen paikalleen, joku työntekijä saattoi siirtyä istumaan riitelevien lasten väliin, joskus työntekijät kiinnittivät tilanteeseen mahdollisimman vähän huomiota, asian annettiin olla.

Pöydässä oli kuusi lasta ja neljä aikuista. Lapset aloittivat ruuan ottamisen ennen kuin kaikki olivat paikalla. Leipää, juomia ja juustoa sekä salaattia tarjoiltiin vuorotellen toinen toisille. Pöydässä keskusteltiin kalastamisesta ja siihen liittyvästä. Yksi pojista keikkui tuolilla. Hetken kuluttua hän otti ruokaveitsensä ja osoitteli sillä vieruskaveriaan, teki viiltoliikkeitä omaan käteensä sekä piti selvästi iskuasennossa veistä ja suuntasi sen toisella puolella istuvaa lasta kohti. Toinen työntekijöistä kielsi poikaa ja pyysi laittamaan veitsen pois. Ei tehoa. Toinen työntekijöistä näytti mallia oikeasta veitsenkäytöstä. Tilanne vain jatkui pojan keikkuessa tuolilla.
(hm 4–5)

Työntekijöiden toiminta tilanteissa näytti perustuvan siihen, että he tunsivat lapset ja osasivat tulkita, milloin olisi syytä puuttua ja milloin olla puuttumatta. Kyseisen lapsen tuolilla keikkuminen tai veitsellä osoittelu tuli tulkituksi leikkimiseksi eikä erityisen vaaralliseksi tilanteeksi. Se loppui aikanaan. Ikään kuin

yhteisestä päätöksestä työntekijöiden puuttumattomuutta noudattivat myös lapset. He eivät kiinnittäneet pojan tekemisiin huomiota vaan jatkoivat omaa jutusteluaan ja syömistään. Nuorimpien ja lastenkotiin vasta tulleiden lasten puutteelliset ruokailutottumukset olivat sitä vastoin vanhempien lasten huomioiden kohteena.

Ruokapöydässä oli mielenkiintoinen episodi. Matti oli ottanut lisää maksalaatikkoa, mutta ei näyttänyt jaksavan syödä lautastaan tyhjäksi. Vanhin pojista totesi: lautanen pitää syödä tyhjäksi. Tämän hän sanoi melko komentavalla äänellä. Sitten hän muutti tyyliään neuvottelevammaksi ja jatkoi: Jos et syö, Kaisa kasvaa sinua isommaksi. Se on ihan totta. Jos ei saa ravintoa, eikä syö, niin kasvukin hidastuu. Jäät tosi pieneksi ja heiveröiseksi. (hm 67)

Tämä lastenkodissa jo pitkään asuneen nuoren toiminta ruokapöydässä oli eräs niistä tilanteista, jossa isommat lapset ohjasivat pienempiään. Ajattelen, että he omaksumallaan toimintatavalla toistivat itse saamaansa opastusta. Aina ohjaaminen ei kuitenkaan ollut pelkästään isoveljenomaista ja hyväntahtoista vaan siihen liittyi nuoremman nöyryyttämistä ja oman valta-aseman rakentamista. Näin erityisesti silloin, jos paikalla ei ollut työntekijöitä (hm 45). Lasten keskinäiset suhteet ja kanssakäyminen muodostavatkin ison osan lastenkodin arjesta niin ruokapöydässä kuin sen ulkopuolella. Työntekijöiden toiminnasta lasten keskinäisen kanssakäymisen tarkkailu ja säätely muodostavat yhden työskentelyn ulottuvuuden.

Lapset ja nuoret olivat usein aktiivisia ruokapöydän keskusteluaiheiden määrittelijöitä. He puhuivat ruokapöydässä omasta aloitteestaan tapahtumista koulussa, kavereiden kesken sekä toiveistaan liittyen yhtä hyvin uusien vaatteiden ostamiseen kuin siihen, kenen luona mieluiten haluaisivat asua. Yksi puheenaiheita koski työntekijöitä. Milloin lapset ja nuoret halusivat muistella työntekijän tekemisiä yhteisillä retkillä, kertoa taloon uutena tulleille sankaritarinoita työntekijän saavutuksista tai kysellä työntekijän musiikkimausta, harrastuksista ja mielipiteistä. Joskus työntekijän tekemiset saattoivat olla vähättelyn tai jonkinlaisen kantelun kohteena. Miten työntekijä ei silloinkaan sanonut jollekin toiselle lastenkodin lapselle mitään, mutta nyt kielsi samasta asiasta toista lasta. Työntekijöiden persoonalliset ominaisuudet olivat esillä ruokapöytäkeskusteluissa. Lapset ja nuoret myös määrittelivät kenen työntekijän he halusivat mukaan harrastuk-

siinsa, vaateostoksille, elokuviin tai yleensä kenen kanssa toivoivat yhteistä aikaa ruokailun jälkeen. Lasten kokemusten ja mielipiteiden kuulemisen paikkana ruokapöytä oli merkittävä.

Aina lasten tai nuorten ruokapöydässä esille ottamat keskustelunaiheet eivät olleet sellaisia, joita työntekijät pitivät ruokapöytään sopivina. Eräs tällainen episodi oli tapahtunut lastenkodissa juuri vähän aikaisemmin (hm 307). Eräs tytöistä oli ruokapöydässä aloittanut keskustelun siitä, että hän ei voi käyttää hametta eikä sukkahousuja, sillä hänellä on jaloissa arpia. Toinen lapsista osallistui keskusteluun kertomalla, miten tuttu aikuinen oli heittänyt laturin suoraan oman lapsensa kasvoihin. Työntekijä ei kuitenkaan jatkanut tai kysellyt lapsilta aiheista sen enempää. Palasin tapahtumaan työntekijän haastattelussa.

Haastattelija: Mä mietin vaan sitä, että ku niillä on kuitenkin aika erilaisia tapahtumia taustalla. Kuinka paljo sun mielestä tossa osastolla niitä niinku ... keskustelutetaan lasten kanssa vai onks se niin, että ne halutaan pitää, että näitä ei nyt oteta tässä esille?

Työntekijä: Mä luulen, että...tai ehkä mun oma linja on just se, että enemmän mä, ehkä Anjakin alkaa olee jo just sellanen vanhempi. Täs nyt aina miettii

Haastattelija: Mnn, joo

Työntekijä: niitä viimesiä, jotka tässä on. Nyt ku on näitä pikku poikii ni, niillä ei ehkä must oo. Anja alkaa ehkä olee vähä nuori-soikästä, joka pystyy jo tuottamaan.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Eihän nää pikkuset niinku pysty tuottamaan. Mutta kylähän niilläkin se on ja ne just saattaa olla, et ne pulpahtaa jossain niinku tommosessa

Haastattelija: Joo

Työntekijä: yhtäkkiä jostain muusta niinku. Mun mielestä niitä on ihan hyvä jututtaa, tai siis jatkaa tota juttua. Sitte semmosissa, pitää, ku ne saattaa alkaa kertoo ihan, että ku äiti on yrittänny tappaa itseään tai mitä nyt, siis sillai, et ne menee,

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: et ne ei sovi semmosii pöytäkeskusteluihin, että niitä sitte, saattaa olla että, no aina ei välttämättä ehi tai ne unohtuu, joskus ku on kaksin ni voi jatkaa. Mut usein noi pienemmät lapset ni ei ne sitte enää kerrokaan.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Se on niinku niille, se täytyis siinä spontaanisti, ku ne alkaa kertoo. Mut sit niis rupee aina, mä saatan ruveta miettii. Et nyt sit kuitenkin, et vaikka se itte sitä tuottaski, ni ne ei ehkä oo semmosii, mitä on hyvä muiden taas kuulla.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Ku siin voi tulla, et ne puhuu ja sit vanhemmat kysyyki, et mitenkäs täällä on nyt puhuttu tälläsistä ruokapöydässä, et lapsi kertoo, että ...

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Mut tommostahan nimenomaan lasten kanssa, se semmonen tekeminen ja touhuuminen. Liian vähän mun mielestä tossa on semmosta, että vois kaksistaan lähtee jonnekin. Et vois ...
(haastattelu 25)

Samankaltaisia tilanteita, joissa lapsi aloittaa puheen arkisen yhteiselon keskellä niin, että se tulee tulkituksi arkaluonteiseksi, aiheeksi, jota ei ole hyvällä käsitellä kaikkien kuulleen, oli lastenkodissa ollessani useita. Mielenkiintoinen kysymys liittyy lasten kertomisen ajoitukseen ja paikkaan. Lasten kertomisella ja kokemusten jakamisella näyttää olevan sääntöjä, joista työntekijät haluavat pitää kiinni tai opettaa niitä lapsille. On asioita, joita ei ole syytä puhua kaikkien kuulleen. Työntekijä kuvaa sitä, miten lasten kokemukset voivat ”pulpahtaa” esille tilanteissa, joihin ne eivät sovi. Silloin lasten kertomusta ei ole työntekijän mielestä syytä jatkaa. Samainen työntekijä tuo kuitenkin esille, että varsinkin pienemmät lapset eivät välttämättä puhu, jos työntekijä yrittää sopivammassa paikassa ja paremmalla ajalla kysellä lapselta uudestaan asiasta. Ristiriitainen jännite muodostuu sen välille, että lasten kertomisen tavan ymmärretään liittyvän päivittäisiin tilanteisiin ja yhdessäoloon. Ajatus lasten kokemusten käsittelystä sellaisella tasolla, ”mitä arjesta nousee”, oli yleinen lastenkodin työntekijöiden kesken. Toisaalta lapsen valitsema puhumisen aika ja paikka koettiin esimerkkitilanteessa vääräksi. Yksittäisen lapsen asioita ei ole sopivaa käsitellä koko lapsiryhmän kanssa yhteisesti. Taustalla oli näkemys, että lapset kilpailevat helposti kauheimmasta kokemuksesta. Haastattelussa tulee esille myös vanhempien rooli jonkinlaisena portinvartijana (Hurtig 2006, 175) lapsen kertomisen ja kokemusten kuulemisen taustalla. Lapsen kertomisen paikkaa tunnustellaan sen mukaan, miten vanhempien ajatellaan niihin mahdollisesti suhtautuvan. Vanhemmat ovat ikään kuin läsnä lasten ja työntekijöiden kohtaamisissa näkymättömänä yleisönä.

Yhteiset ruokailut ovat tapahtumia, joissa konkretisoituu työntekijöiden pyrkimys lasten elämän normalisointiin. Nimimerkki Petra Karhu kirjoittaa (Bardy, Barkman & Janhunen 2000, 117) siitä, miten lapsi on lastenkotiin tullessaan totunut kohtuuttomuuteen. Ruokailutilanteet voikin ymmärtää tapahtumiksi, joissa

pyritään kohtuuttomuudesta ja kaoottiseksi ajatelluista tilanteista tavalliseksi ja normaaliksi ajateltuun kanssakäymiseen lasten kanssa. Lapsen ja nuoren kohtaamisen kannalta ruokapöytätahtumat eivät ole merkityksellisiä. Se, miten lapsi tulee lastenkodissa kohdatuksi, miten hänen kokemuksensa tulevat kuuluisiksi, liittyvät arkisiin yhdessä jaettuihin ruokapöytätahtumiin ja muihin samankaltaisiin varsin arkisiin tilanteisiin. Työntekijöiden käytännöt vaihtelivat tilannekohtaisesti, mutta myös eri työntekijöiden toiminnassa oli havaittavissa eroja. Osa työntekijöistä näytti painottavan erityisesti yhteisyyden rakentamista. Tällöin keskeistä oli keskustelemaan ilmapiirin luominen ja tilan jättäminen lasten kertomuksille ja kokemuksille. Oli myös työntekijöitä, joiden käytännöissä painottui ohjaava työote, lasten opastaminen ruokailutapoihin ja ruokailutottumuksiin sekä kasvatukselliset keskustelut lasten kanssa. Ruokailutilanteiden luonne oli edellä kuvatuista painotuksista poikkeava silloin, kun työntekijän käytännössä korostui ruokailutilanteen hallinta ja valvonta.

Ruokapöytätahtumat kertovat lasten ja nuorten toimijuudesta. Lapset eivät olleet ruokapöydässä pelkästään aikuisten toimien kohteena vaan aktiivisina osallistujina. Lapset ja nuoret olivat aktiivisia keskustelun virittäjiä, keskusteluaiheiden määrittäjiä, omien kokemustensa ja toiveidensa esittäjiä sekä aktiivisia työntekijöihin liittyvien mielipiteidensä kertojia. Ruokapöytäanalyysi tuo esille lastenkotielämän yhteisöllisen luonteen: lasten keskinäisen kanssakäymisen, työn tekemisen yhteisöllisen luonteen sekä lasten ja työntekijöiden väliset suhteet. Ruokapöytätahtumien analysointi tekee näkyväksi lasten kanssa työskentelyn toiminnallista ja ennen kaikkea käsitteellistä moninaisuutta. Kanssakäymistä lasten kanssa voisi yhtä perustellusti nimetä *huolenpidoksi, kasvatukseksi, kontrolloinniksi, lapsen arvioinniksi* kuin *lapsen kuulemiseksi*. Samalla työntekijöiden toimintaa ohjaavina ideologisina lähtökohtina voi tunnistaa niin yhteisöllisen kanssakäymisen korostamisen, aikuisen esimerkin lasta kasvattavan merkityksen ymmärtämisen sekä sensitiivisyyden lapsen loukatulle lapsuudelle. Ruokapöydässä on samanaikaisesti läsnä lasten kanssa lastenkodissa työskentelyn tavallisuus ja sen erityisyys.

5.2. Yksilöllistä huomioonottamista ja sääntöjä

Lasten yksilöllisestä huomioonotuksesta ja lapsilähtöisyydestä puhuttiin lastenkodissa paljon. Sitä pidettiin työtä ohjaavana ideaalina. Yksilöllisyyden huomioimiseen liittyi se, että kummassakin lastenkodissa oli kullekin lapselle nimetyt omahoitajat sekä toisessa lastenkodissa omahoitajille varattu mahdollisuus omahoitajantuntien tai -päivien pitämiseen kahdestaan lapsen kanssa. Lapsen yksilöllisyyden huomiointi näkyi lapsen kokemusten esille houkutteluna ja herkistymisenä lapsen näkökulmaan. Lastenkodissa eletään yhdessä, ei vain yhden lapsen, vaan usean lapsen kanssa. Helppoa ja saumatonta lapsen yksilöllinen huomiointi ei tällöin ole. Yksilöllisyydellä on yhteiselämässä aina rajansa. Lapsen yksilöllisen huomioonoinnin rinnalla painottui työntekijöiden puheissa ja toiminnassa rajojen asettamisen merkitys. Lapsen yksilöllisen huomioonoinnin ideaali sekä vaatimus sallitun ja kielletyn, sopivan ja sopimattoman välittämisestä lapsille muodostavat keskeisen jännitteen lasten kanssa toimimiselle.

Työntekijöiden ja lasten kohtaamiset lomittuvat kiinteästi arjen rutiinien ympärille. Miten löytää aikaa, tilaa ja ymmärrystä lapsen yksilöllisen kokemuksen kuulemiseen iltapesujen, kouluunlähtöjen ja terapiaan hoputtamisten keskellä. Aikaa, tilaa ja ymmärrystä pysähtyä yhden lapsen kysymysten äärelle ei aina ole. Seuraava tapahtumien sarja lastenkodin illassa kuvaa lapsen yksilöllisen kohtaamisen herkkää ja haurasta luonnetta. Paikalla oli kaksi työntekijää, jotka olivat aloittelemassa iltasatua ja iltapesuja pienempien lasten kanssa.

Työntekijä kyseli, kenen vuoro on valita luettava kirja. Pojat muistelivat yksissä tuumin, että oli Joonaksen vuoro. Kohta työntekijä ehdotti, josko pojat lukevat taas toinen toisilleen. Kumpikin pojista innostui asiasta. Samaan aikaan toinen työntekijä lähti tyttöjen kanssa iltapesulle. Matkalla Noora halusi omahoitajansa tulevan kanssaan omaan huoneeseensa. Toinen työntekijöistä houkutteli kilpailun varjolla poikia iltapesulle muistuttaen, että ensin pestään kädet, sitten hampaat ja sitten kasvot. Hetken päästä muut lapset istuivat sohvanurkkauksessa, kun Noora tuli sanomaan, että häntä ei tarvitse odottaa. Hän kulki kahdestaan omahoitajansa kanssa huoneeseensa. Joonas oli valinnut sadun kolmesta porsaasta ja isosta pahasta sudesta. Visa aloitti lukemisen. Se ei ollut hänelle helppoa, mutta hän luki oikein, vaikka joidenkin sanojen kohdalla lukemi-

nen oli hiukan kankeaa. Joonas hymähti kerran ja toisella kerralla naurahti selvästi lukemisen kankeudelle. Visa jatkoi lukemista, mutta kohta hän jo kiroili ja kiukutteli. Samassa työntekijä komensi hänet suorasukaisesti omaan huoneeseen. Joonas jatkoi lukemista. Häneltä lukeminen sujui kuin keneltä tahansa jo pidemmän aikaa lukeneelta. Hän on 9-vuotias, kuten Visakin. Huoneesta kuului pojan kiroilua ja sadattelua. Työntekijä meni huoneeseen ja komensi poikaa lopettamaan turhan kiukuttelun. Poika selitti jotakin, johon työntekijä vastasi yksioikoisesti, että ei pidä paikkansa ja totesi, että oli turha jatkaa kiroilua täällä huoneessa. Pojan ja työntekijän riitelevästä keskustelusta kantautui katkelmia minun korviini ja varmaan iltasadun äärellä olevien lasten korviin. Koko ajan toinen lapsista jatkoi lukemistaan ja toinen sadun kuuntelemista ihan kuin mitään ei olisi tapahtunut. (hm 37–38)

Episodin alku kertoo työntekijän pyrkimyksestä rohkaista lapsia lukemiseen. Samalla se kertoo työntekijän lapsitunteuksesta. Hän tietää, että Visalle lukeminen on vaikeaa ja sujuu kankeasti. Nyt olisi hyvä tilaisuus harjoitella lukemista, lukea iltasatua muille lapsille. Idea positiivisesta lukukokemuksesta kääntyy kuitenkin pääläelleen. Toiselta lapselta saatu palaute kankeasta, huonosta lukutaidosta on Visalle liikaa. Lapsi suuttuu. Työntekijä reagoi saman tien lapsen käyttäytymiseen ja komentaa lapsen omaan huoneeseen. Hän ei kestä lapsen kiroilua ja kiukuttelua. Myös työntekijä näyttää suuttuneen. Hän on onnistunut houkuttelemaan lapsen lukemaan, innostumaan muille lukemisen ideasta. Kiroilun myötä tämä on mennyttä. Lapsen yritys kertoa omaa näkemystään tilanteesta, mitä siinä hänen mielestään tapahtui, ei nyt pysäytä työntekijää. Mitä lapsen mielessä liikkui, mitä lapsen käsityksen mukaan tapahtui, sitä työntekijä ei jää pohtimaan. Hänelle tapahtuma on loppuun käsitelty. Hän ei myöskään palaa lapsen huoneeseen enää illan aikana. Lapsi jää tavoittelemaan unta yksin tämä epäonnistunut lukemisepisodi seuranaan.

Samaan aikaan toisaalla omahoitaja ja lapsi ovat kahdestaan huoneessa. Sen tapahtumista kuulin työntekijältä myöhemmin.

Tyttö oli todennut, että ei sitten mene huomenna kouluun. Työntekijän ihmetellessä, että kuinkas nyt noin, oli tyttö kertonut voivansa mennä kyllä myöhemmin, mutta ei ensimmäiselle tunnille. Työntekijän ihmetellessä tätäkin oli tyttö kertonut pelkäävänsä testiä, joka on ensimmäisellä tunnilla. Keskustelussa oli selvinnyt, että kyseessä oli matematiikan koe, jonka tehtäviä tyttö epäili itselleen liian

vaikeiksi, eikä oikein edes tiennyt, mitä tehtäviä kokeeseen tulisi. Yhdessä työntekijän kanssa he olivat selvittäneet, mitä kokeisiin olisi mahdollisesti tulossa. Työntekijä oli myös laatinut tehtäviä, joiden tekemistä he olivat yhdessä harjoitelleet. Lisäksi opettajalle oli reissuvihkoon kirjoitettu yhteistuumin siitä, että tyttö oli illalla jännittänyt tulossa olevaa koetta. Tämän jälkeen lapsi oli mennyt tyytyväisenä iltapesulle ja nukkumaan. Työntekijä kertoi olleensa yllätynyt siitä, että tyttö puhui niin suoraan omasta jännittämisestään. Keskustelimme työntekijän kanssa, mistä tuossa episodissa oikein oli kyse, mitä työntekijä siinä koki tekevänsä. Hän oli yrittänyt tukea ja kuunnella lapsen kertomusta, mutta samalla suunnata keskustelua niin, että jos kyseessä olisi valhe, se olisi paljastunut. Näin siksi, että tyttö työntekijän kokemuksen mukaan valehteli niin usein. Työntekijän mielestä oli kyse läksyissä auttamisesta, mutta pääasia oli oikeastaan lapsen kuuleminen ja sen kuunteleminen, mistä oikeastaan on kyse. Tilanteessa oli työntekijän mielestä kyse myös lapsen tukemisesta asiassa, joka sillä hetkellä oli lapselle jollain lailla vaikea. (hm 37–38).

Kiinnostavaa näissä samaan aikaan tapahtuvissa lapsen ja työntekijän kohtaamisissa on se, miten eri tavalla lapsen yksilöllisyys tulee huomioiduksi, miten eri tavalla työntekijät asettuvat ja suuntautuvat tapahtumiin. Lapsi, joka pyytää omahoitajaa luokseen, saa osakseen työntekijän positiivisen huomion. Työntekijä keskittyy lapsen kuuntelemiseen, hän herkistyy lapsen yksilölliseen kohtaamiseen ja kahdenkeskisen ajan jakamiseen lapsen kanssa. Tässäkin episodissa on mukana työntekijän aikaisempi kokemus ja epäily siitä, että lapsi valehtelee. Lapsen kertomukseen ei voi työntekijän mielestä itsestään selvästi luottaa ja sen todenperäisyyttä on testattava keskustelun aikana. Työntekijän pysähtyminen illan rutiinien keskellä ja lapsen kertomukselle tilan antaminen hälventää työntekijän epäilyn ja paljastaa lause lauseelta lapsen jännittämisen sisällön. Aamulla koulussa odotettavissa olevaan ”testiin” sisältyy useita lapselle epäselviksi jääneitä ja pelokkuutta aiheuttavia seikkoja. Kokeeseen tulevien asioiden selvittäminen yhdessä lapsen kanssa, kokeeseen harjoittelu ja opettajalle viestin kirjoittaminen ovat konkreettisia keinoja, joilla työntekijä tukee lasta. Lapsi saa rinnalleen kokemuksensa vakavasti ottavan kuuntelijan. Samaan aikaan toisaalla lapsi, joka ilmiselvästi loukkaantuu huomattessaan lukemisensa kankeuden ja toisen lapsen vähättelevän naurun, menettää työntekijän myötätunnon jo tapahtuman alkumetreillä. Lapsen kiukuttelu ja kiroilu ovat työntekijälle liikaa. Työntekijän huomio keskittyy pelkästään lapsen käyttäytymiseen. Lapsi poistetaan häiritse-

mästä muita. Tapahtuman alkuideaa lapsen yksilöllisestä tukemisesta, lukemisen harjoittelusta, kääntyy suuttumukseksi lasta kohtaan.

Yksittäiset tilanteet ovat ajallisesti lyhyitä hetkiä lastenkodin arjessa. Kyseisen illan jälkeen seuraava päivä oli täynnä uusia ja erilaisia lasten ja työntekijöiden kohtaamisia. Yksittäinen nukkumaanmenohetki, jossa lapsi jää vaille oman kokemuksensa huomiointia tai saa tukea mieltään askarruttavan asian käsittelyyn, ei välttämättä kerro lapsen yksilöllisyyden huomioinnista kokonaisuutena. Näiden yksittäisten hetkien analysointi paljastaa kuitenkin arkisen lastenkotityön sensitiivisyyden ja sen monet kasvot. Lapsen hermostuessa myös työntekijä hermostuu. Välttämättä tapahtuma ei ole kenellekään ammattikasvattajalle se, josta kertoisi oman työnsä onnistumisen hetkenä. Silti ilmiöt, kuten työntekijän kiukku, harmistuminen, suuttumus ja huoli ovat lastenkotityössä läsnä. Tilanteissa säätelyn kohteena ovat lasten tekemisten ohella työntekijän omat tunteet ja toiminta. Arjen keskellä on monia mahdollisuuksia huomioida lapsen yksilöllinen kokemusmaailma, mutta yhtä hyvin se voi jäädä kaiken muun arkisen tekemisen varjoon vaille huomiota. Lapsen yksilöllinen huomiointi ei tapahdu itsestään. Työntekijän on tunnistettava lapselle tärkeä tilanne ja herkistytävä sille. Useimmiten paikalla on muita lapsia ja työntekijän on tehtävä päätös, mikä juuri nyt on tärkeintä – useamman lapsen yhteinen iltalukuhetki vai yksittäisen lapsen huomiointi. Sensitiivisyys tilanteessa liittyy myös siihen, suuntautuuko työntekijän huomio yksinomaan lapsen ilmiöitä käyttymiseen vai myös lapsen kokemusmaailmaan.

Yksilöllisyyttä korostavan, lapsen mielipiteitä huomioon ottavan kasvatustuotteen rinnalla lastenkodissa puhuttiin rajojen merkityksestä lapsen kasvatuksessa.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Mut mitä se on siis käytännössä?

Haastattelija: No tulihan tossa jo niitä käytännönki asioita

Työntekijä: Mnn, et joku kattoo, et sul on joku keneen sä voit testata, et sul on rajat ja sä voit testata niit rajoja

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: ja et ne rajat pitää.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Vaik sä testaat niitä, niin ne löytyy

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Joku pistää sut nukkuu, vaikka sä sanot, et sä et oo väsynny, mut ku kello on sen verran ni sä meet nukkuu, oot väsynny tai et, sekin on tärkeet lapselle

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Ku myöskin se, että sä tuut kuulluksi, jos sul on joku mielipide niin sua kuunnellaan. Et sua ei kohdella ku jotain massaa, et täs kaikki kaheksan vuotiaat marssii nyt

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Et sut kuitenkin otetaan myös yksilöllisesti huomioon, mut kuitenkin niinku tietyis rajois. Et sä et kuitenkaa oo se, joka sanelee...

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Et sehän on noilla, näil lapsil justii, et ku ei koskaa o ollu sitä turvallista vanhemmuutta ja

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Eikä sitte, et ei oo voinnu testata niitä rajoja
(haastattelu 134–135)

Haastattelulainauksessa puhutaan rinnakkain rajojen merkityksestä lapselle sekä lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja lapsen mielipiteiden huomioimisesta. Lapsia ei tule kohdella massana. Tässä ajatus massana kohtelusta liitetään ikään. Samanikäisyys ei työntekijän mukaan voi olla pelkästään ohjenuora lasten kanssa toimittaessa. Työntekijän lausumat lasten kohtelusta massana tai ikäryhmän mukaisena joukkona, jotka marssivat samanaikaisesti, voi ymmärtää rinnastuvan laitostyötä kohtaan erityisesti 1970-luvulla esitettyyn kritiikkiin. Myös lastensuojelulaitoksia kritikoitiin yksilöllisyyden ja yksityisyyden puutteesta. Laitosarkeen liitettiin tiukat aikaan ja paikkaan sidotut kaikkia velvoittavat säännöt. Lasten yksilöllisen huomiooninnin ja itsemääräämisoikeuden nähtiin olevan vähäistä. Tämän kritiikin lastenkodin vanhemmat työntekijät muistavat yhä. Ikään liittyvä kommentti pitää sisällään näkemyksen lapsen yksilöllisestä kohtaamisesta; ikä ei sinänsä vielä kerro lapsen kyvykkyydestä ja vastuullisuudesta tai tuen tarpeesta.

Työntekijän puheessa on selvä kannanotto aikuisen ja lapsen suhteen luonteesta. Haastattelulainauksessa työntekijä toteaa, että lapsen tulee saada testata rajoja. Työntekijä on konkreettisesti sääntöjen määrittelijä, mutta samalla myös niihin liittyvän kritiikin kohde. Lapsen mielipiteelle tulee antaa tilaa, mutta lapsi ei kuitenkaan saa olla se, ”joka sanelee”. Työntekijän kuvauksessa on tunnistettavissa lapsen ja vanhemman kasvatussuhteelle ominainen epätasa-arvo suhteessa valtaan ja vastuuseen (Ojakangas 1997). Pentti Moilanen (1999, 51) kirjoittaa,

että instituutiot varustavat kasvattajan vallalla, jota hän ei voi välttää. Hänen mielestään kasvatukseen liittyy jo sen olemuksen mukaisesti kasvattajalla suhteessa kasvatettavaan oleva vallan epätasapaino. Hurtig (2003) kirjoittaa samasta ilmiöstä ja korostaa sukupolvisuhteiden eron, aikuisen ja lapsen erilaisten velvollisuuksien ja vastuiden säilyttämisen merkitystä erityisesti lastensuojelutyössä. Tätä sukupolvisuhteiden, ”toinen on lapsi ja toinen on aikuinen”, eron ymmärtämistä korostettiin myös lastenkotityössä.

Lapsen tarvitsemista rajoista puhuminen näyttää liittyvän ajankohtaiseen kasvatustieteelliseen tuttuun ”rajoja ja rakkautta” -teemaan. Samoin kuin yleisessä keskustelussa myös lastenkodin työntekijät kritikoivat vanhempia kyvyttömyydestä asettaa lapselle rajoja ja toimia johdonmukaisesti. Toinen yleinen kritiikki liittyy lasten ja vanhempien yhteisen ajan vähäisyyteen. Lasten on ajateltu viettävän liian paljon aikaa yksin ja jäävän näin vaille vanhempien riittävää huolenpitoa ja valvontaa. Liian varhaista vastuunottamista on myös pidetty lapsen kehitykselle haitallisena. (Järvinen & Kolbe 2002; Lammi-Taskula 2004; Laki perusopetuslain muuttamisesta 2003; Strandell & Forsberg 2005.) Nämä näkemykset toistuvat lastenkodin työntekijöiden puheissa niin analyysinä siitä, mitä vaille lapset ovat kodeissaan jääneet kuin myös määrittelyissä lastenkotityön keskeisistä sisällöistä. Työntekijöiden määrittelyt omasta ammatillisesti tehtävästä pitävät sisällään monia samankaltaisia käsitteellistyksiä, joita Marja Leena Böök ja Satu Perälä-Littunen (2006, 3–17) löysivät Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksista. He tutkivat, mitä ulottuvuuksia vanhemmuuden vastuu-käsitteeseen liitetään. Vanhemman vastuuksi määrittyi heidän tutkimuksessaan sekä lapsen kannustaminen ja kuuleminen että lapselle selkeiden rajojen asettaminen. Tältä osin lastenkotityön ammattilaisten puhe oman työn sisällöstä kiinnittyy keskusteluun hyvästä vanhemmuudesta ja toistaa kulttuurisesti tuotettua vanhemmuuspuhetta.

Lastenkodissa säännöt liittyivät lähinnä lasten käyttäytymiseen. Kiellettyä oli valehteleminen, toisen huoneeseen meneminen ilman lupaa, toisten sängyillä pomppiminen, kiroileminen ja lyöminen, huutaminen ja riehuminen, lastenkodista luvatta lähteminen. Lapsilla ja nuorilla oli pääsääntöisesti iän mukaan määri-

tellyt kotiintuloajat. Lisäksi muita sovittuja käytäntöjä liittyi saunapäiviin ja siivouspäiviin sekä siihen, että koulun päätyttyä piti tulla lastenkodille. Säännöillä oli sekä lapsia ohjaava että osastoarjen sujuvuutta turvaava merkitys. Säännöt eivät kuitenkaan olleet ehdottomia ja niistä neuvoteltiin tilanne- ja lapsikohtaisesti.

Ruokailun jälkeen tyttö alkoi vaatia, että hänen pitää päästä käymään kotona. Neuvotteluja käytiin siitä, onko se mahdollista, kun siivouksetkin ovat tekemättä. Tyttö kiroili ja äyski. Hän sai luvan käväistä kotona, kunhan siivoaa huoneen ja tulee klo 19 takaisin saunaan. Huoneen siivous ei oikein tahtonut onnistua: imuri sai kyytiä, rättiä ei voinut kiertää käsin, lastenkotiin tullut toinen tyttö sai osakseen huorittelua ja muuta nimittelyä. Työntekijällä oli työtä asioiden neuvottelussa ja sovittelussa. (hm 170)

Tilannetta seuratessani mietin, mistä siinä oli kyse. Työntekijä oli joutanut yhteisesti sovitusta kaikkia koskevasta käytännöstä. Hän oli antanut tytölle luvan lähteä siitä huolimatta, että oli kyse illasta, joka oli määritelty viikon ainoaksi osastolla vietettäväksi illaksi. Kyse ei ollut kenestä tahansa työstä vaan nuoresta, jonka niukka syöminen, vähäinen lastenkodilla olo, viiltely ja käyttäytyminen herättivät työntekijöissä huolta. Nuoren kanssa säännöstä neuvottelun voi tulkita ilmentävän työntekijän halua korostaa lapsen ja aikuisen suhteen tasa-arvoisempaa ymmärtämistä. Säännöt olivat joillekin työntekijöille enemmän absoluuttisia ja niitä tuli heidän mielestään noudattaa jokaisen lapsen kohdalla. Toisten työntekijöiden käsitys säännöistä oli enemmän relatiivinen, niitä tuli soveltaa ja niistä tuli voida neuvotella lapsi- ja tilannekohtaisesti. Sääntöjen neuvottelussa oli aina kyse myös yksilöllisestä tilanteesta. Edellä esitetty tilanne puhututti työntekijöitä. Antoiko työntekijä luvan tytön painostuksen seurauksena? Oliko perusteltua joustaa juuri kyseisen tytön kohdalla? Neuvotteleva näkökulma sai rinnalleen kysymyksen vastuusta. Käyttikö työntekijä vastuullisesti valtaansa ja edistikö tehty päätös nuoren hyvää elämää?

Lastensuojelulaitoksen työntekijöillä on paljon valtaa määritellössään arkisia kanssakäymisen sääntöjä ja asettaessaan rajoja lapsille ja nuorille. Heillä on myös vastuu noiden sääntöjen järkevyydestä. Mika Ojakangas (2001, 51–53) korostaa, ettei kasvatusta voi neutralisoida suhteessa valtaan, eikä sen sanominen merkitse kasvatuksen tuomitsemista. Sillä valta ei merkitse samaa kuin paha,

eivätkä valta ja hyvä poissulje toisiaan. Vallan poissaolo ei millään välttämättömyydellä myöskään johda hyvään tai välttämättä edes vapauteen – vaan se voi johtaa myös vallattomuuteen. Moilasen (1999, 49–54) mukaan onkin tärkeää kysyä, miten kasvattaja käyttää valtaansa. Käyttääkö hän valtaansa lapsen hyväksi vai käyttääkö hän valtaansa väärin, lapsen alistamistarkoituksessa? Kasvatus ei ole neutraali myöskään suhteessa arvoihin, sillä kasvatuksella tavoitellaan jotain hyväksi ja arvokkaaksi tulkittua. Värri (1997, 21) muistuttaa, että ideaali lapsen hyvästä elämästä, tärkeän ja arvokkaan määrittely, ei ole pelkästään tulevaisuuteen kurkottelevaa utopiaa vaan konkreettista lapsen hyvää kohtelua ja hänen parhaiden kykyjen ja ominaisuuksien edistämistä tässä ja nyt, konkreettisesti arjen tilanteissa. Siitä, mikä kulloinkin edistää lapsen hyvää, voi kuitenkin olla useita erilaisia näkemyksiä. Hilikka Niemelä (2005, 57) kirjoittaa, että ratkaisun tekemistä, mikä on lapselle hyväksi lastenkodissa, auttaa radikaalisti eläytyvä ajattelu, sen kysyminen, että jos tämä olisi minun lapseni.

Mitä tämä rajoista ja säännöistä puhuminen ilmentää? Mitä se kertoo lastenkotityöstä, sen ymmärtämisestä? Siitä voi löytää painotuksia, jotka liittyvät näkemykseen vanhemman ja aikuisen tehtävästä opettaa lapselle oikean ja väärän eroa, ohjata lasta sosiaalisen kanssakäymisen hyviin tapoihin tai käsityksiä lapsen ja aikuisen suhteen luonteesta. Siitä voi löytää myös muunlaisia painotuksia. Eräs pitkään lastenkotityötä tehnyt työntekijä tulkitsi sääntöihin liittyvää toistuvaa keskustelua työntekijöiden keinoksi yrittää selkiyttää ja helpottaa omaa työtään. Samalla hän piti keskustelua rajoista ja säännöistä liukumana pois lastenkotityölle ominaisesta ajatusmaailmasta.

Työntekijä: ... Puhe säännöistä on sitä, et työntekijät saisi jotain turvaa, et ne toivois, että tilanne rauhoittuis ja ...mä taas ajattelen, että tietyt säännöt pitää olla, mutta ku kyse on siitä, et miten saisi sellasen karisman ja semmosen, että tavottas lapset... psyykkisesti rajais niitä. Ne ei pystyis riehumaan, et niinku joku lanka välillä menee. Mutta ku sitä ei voi olla... nuoremmilla tai vaikka saunassa eläkeläisillä... Jotenki liikkunnu ajatusmaailmaltaan pois tässä työssä, ja ku se puuttuu ni, sitte yritetään niillä ulkoisilla säännöillä saada.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Mutta kyllähän lapset myös nauttii, kun on selkeet säännöt. Kyllä siinä on myös sitä

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: että ne pitää olla ja ne tarkkailee ne tosi tarkkaan.

Haastattelija: Mnn. Joo

Työntekijä: Mutta sehän on sitte niitten sääntöjen kanssa rimpoomista. Meillähän vaihtuu säännöt, melkein ku lapsetkin (haastattelu 57–58)

Työntekijän tulkinnan mukaan puheeseen säännöistä liittyy jokin puute. Myös Bardy (2002, 45) on pohtinut kasvatustieteen rajoista ja esittänyt samankaltaisen tulkinnan. Hän kysyy, kätkeekö puhe rajoista taakseen kohtaamisen tarpeen ja sen puutteen. Rajoja tärkeämpänä hän pitää lapsen ja aikuisen merkityksellistä kohtaamista. Samalla kun työntekijä haastattelulainauksessa toteaa ymmärtävänsä sääntöjen merkityksen, hän kuitenkin näkee työn lasten kanssa olevan jotain enemmän. Hän käyttää käsitettä karisma ja korostaa työntekijän ja lapsen välisen suhteen merkitystä. Samankaltaisesta lapsen ja aikuisen välisestä suhteesta Airi Hautamäki (2008, 125–126) kirjoittaa kasvatuksena, joka rakentuu aikuisen henkilökohtaisen auktoriteetin varaan. Aikuinen on omalla olemisen ja toimimisen tavallaan saavuttanut lapsen luottamuksen ja arvostuksen. Työssä lasten kanssa on kyse yhteyden ja molemminpuolisen arvostuksen aikaansaamisesta. Tämä näyttäisikin olevan rajoja ja sääntöjä tärkeämpi haaste lastensuojelun laitostyössä, sillä kertovathan Pösön (2004) tutkimuksessa haastattelemat nuoret kohtaamattomuudesta ja luottamuksen puutteesta suhteessa koulukodin työntekijöihin.

Lastenkodin arkea raamittavat monet aikataulut, koulun alkamiset, neuvottelut, vanhempien vierailut lastenkodilla, lasten harrastukset ja terapiat. Ne kilpailevat lasten tekemisten ja yksilöllisen huomioonoinnin kanssa. Tässä mielessä arki on tasapainoilua työn tekemisen ihanteiden ja arjen haasteellisuuden jännitteisessä kentässä. Eero Suoninen (2008, 142–159) on analysoinut arkisten tapausesimerkkien avulla kodeissa tapahtuvaa vanhempien ja lasten välistä vuorovaikutusta arjen haasteellisuuden ja erilaisten vanhemmuuteen liitettyjen ihanteiden ristipaineissa. Hän kuvaa, miten vanhemmat yrittävät saada nukkuvaa lasta heräämään päiväkotiin. Vanhemmat kuulostelevat lapsen tunnelmia, selittävät miksi heräämisellä on kiire, puhuvat lapselle korostetun rauhallisesti, lupaavat jotain mieluista tai uhkaavat ikävillä seurauksilla ja lopulta raahaavat tai nostavat lap-

sen ylös sängystä. Siitä huolimatta, että hänen tapausesimerkkinsä liittyvät vanhempien lastensa kanssa kotona toimimiseen voisi niitä lukea kuvauksina lastenkodin tapahtumista. Samat keinot olivat käytössä lastenkodin työntekijöilläkin varsin samankaltaisissa arkisissa tilanteissa lasten kanssa. Kuulosteltiin ja tunnusteltiin, miten lapsi itse sanallistaa omaa olotilaansa. Lapsen yksilöllisyys ja sen huomiointi kantoi kohtaamisen alkumetreillä. Lapselle epämieluisan tekemisen selittäminen, vakuuttelu sen välttämättömyydestä, oli yleensä seuraavana vuorossa. Silmiinpistävää oli työntekijöiden pyrkimys pysyä rauhallisena. Lahjonta ja uhkailu olivat myös tuttuja, samoin viimeisenä keinona fyysisyyden käyttöönotto.

5.3. Selvittelyjä ja lapsen kokemuksen kuulostelua

Erilaisten lapsiin liittyvien asioiden selvittely muodosti suuren osan lastenkodin työntekijöiden työstä. Seuraava episodi kuvaa erästä tällaista tapahtumasarjaa, joka jatkui lähes koko illan.

Eräälle lapselle oli ostettu uusi lipasto, jota kaksi työntekijää oli parhaillaan kokoamassa. Olin matkalla kopioimaan lastenkodin toimintakertomuksia. Samassa yksi lapsista tuli käytävälle, jossa lipastoa koottiin ja potkutteli potkulaudalla. Molemmat työntekijät kehottivat vuorotellen häntä viemään laudan pois ja totesivat, että poika tietää varsin hyvin, että sitä ei saa käyttää sisällä. Poika kurvaili siinä seurassamme ja vitsaili asiasta työntekijän kanssa. Lopulta toinen työntekijöistä otti laudan ja vei sen pois. Poika suuttui ja meni huoneeseensa ja heitteli äänestä päätellen tavaroitaan. Hän myös nimitteli työntekijää. Työntekijä kurkki huoneeseen ja totesi rauhallisesti, ettei selvästä asiasta kannata suuttua. Hän jätti pojan omiin oloihinsa. Hetken kuluttua kuulin toimistihuoneen päädystä kummallista kolinaa. Kurkkasin ja siellä poika rymisteli ja yritti saada ovea auki. Kohta poika tuli käytävälle ja samassa valot ja koneet sammuiivat. Poika oli kääntänyt pääkatkaisijasta sähköt pois. Lapsista Meeri huusi pojalle, sillä telkkari sammui. Työntekijät jatkoivat lipaston kokoamista. Ketään ei näkynyt. Lähdin kävelemään työntekijöiden luo ja siellä poikakin näytti olevan. Minulle todettiin, että poika käänsi varmaan pääkatkaisijaa. Poika jatkoi työntekijälle kiukuttelua ja nimittelyä pitkin iltaa.

Iltapalalla tilanne heidän välillään oli jo ihan toinen. Iltapalapöydässä he juttelivat autoista ja muistelivat yhteistä retkeään talon autolla: miten olivat ajaneet bussia kiinni, kun olivat myöhästyneet siitä. Keskustelussa tuotettiin yhteistä elämää, yhteisiä hauskoja kokemuksia, yhteisyyttä. Keskustelun yleisönä olivat talon pienet pojat, jotka keskittyneenä kuuntelivat näitä juttuja. Keskustelu oli kuitenkin selvästi työntekijän ja kyseisen pojan välistä muistelua. Työntekijä oli aktiivinen keskustelun virittäjä ja ylläpitäjä. Oli selvästi kyse sovinnon teosta ja hyvän ilmapiirin luomisesta ja aikaisempien illan tapahtumien sovittelusta. (hm 111–112)

Esimerkin kaltaisia tilanteita oli lastenkodin arjessa usein. Lapsen kiukuttelu kohdistui niin työntekijään, tavaroihin kuin myös muihin lastenkodin lapsiin, joko suoraan toisia lapsia nimittäen ja hännäten tai välillisesti, kuten tässä, häiriten toisen lapsen television katselua. Työntekijät olivat tapahtumassa valppaina. Kyseisessä esimerkissä työntekijä puuttuu tilanteeseen sekä kieltämällä lasta että ottamalla pois potkulaudan. Lapsen kiukuttelu työntekijää kohtaan jatkuu. Hän antaa lapsen kuitenkin olla omissa oloissaan. Työntekijät puhuivat samankaltaisten tilanteiden yhteydessä sekä *tilanteiden viemisestä loppuun* että *tilanteiden turhasta kärjistämisestä*. Esimerkkiepisodissa työntekijän toimintaa ohjasi tilanteen kärjistymisen välttäminen. Työntekijä määritteli selkeästi, mikä ei ole sallittua, mutta samanaikaisesti pyrki säilyttämään sovittelevan suhteen lapseen. Tilanteen rauettua työntekijä rakensi yhteisyyttä korostavaa tunnelmaa muistellen lapsen kanssa yhteisiä kokemuksia ja kommelluksia. Riitatilannetta purettiin jälkepäin, mutta ei selittelemällä tai keskustelemalla tapahtuneesta, vaan ennen kaikkea kiintymystä ja välittämistä osoittavaa tunnelmaa luoden. Oleellista oli yhdessä vietetty, eletty aika. Yhteisiä kokemuksia, joita muistella, joista kertoa muille, joiden pohjalta rakentaa positiivista yhteisyyttä, oli kertynyt vuosien varrella. Vastaavissa tilanteissa ajatukseni harhailivat siihen, miten helppoa työntekijän olisi ollut ratkoa tapahtumia yksituumaisesti aikuisen valtaa suorasukaisesti käyttäen. Mietin, miten lastenkotityön laatua voisi kyseisissä tilanteissa mitata sekä sitä, kuka oikeastaan pystyisi valvomaan, jos näissä tilanteissa työntekijä kohtelisi lasta epäasiallisesti. Lastensuojelun laitostyön yhteydessä puhutaan usein hankalista ja vaikeista lapsista. Työntekijän ammatillisesti maltillista ja joustavaa työskentelyä seurattessani pohdin, milloin oikeastaan on oikeutettua puhua lapseen liittyvästä vaikeudesta ja milloin sen sijaan pitäisikin puhua työn-

tekijän ammattitaidon puutteesta, puutteellisesta taidosta tulkita tilanteita tai riittämättömästä luovuudesta toimia tilannekohtaisesti.

Lastenkodilla paikalla oli melkein aina useita lapsia ja siten meneillään samanaikaisesti monia erilaisia tapahtumia. Lapset eivät olleet mukana pelkästään itseään koskelevissa episodeissa vaan myös todistamassa muiden lasten ja työntekijöiden kohtaamisia ja välien selvittelyjä. Televisiota katsellessa saattoi samalla seurata, kun työntekijä hieroi toisen nuoren niskaa ja he rupattelivat keskenään tai kuulla kauempaa kantautuvia riitelyn ääniä. Tapahtumien keskellä saattoi kokea erilaisia tunnelmia, joskus leppoisaa yhdessäoloa, joskus kireyttä ja jännittyneisyyttä. Jotkut lapsista näyttivät reagoivan omalla käyttäytymisellään tähän yleiseen ilmapiiriin.

Iltapalan jälkeen Heikillä ei ollut mitään tekemistä omien sanojensa mukaan. He kiusoittelivat ja kähisivät sisarellisesti Karoliinan kanssa sohvilla klo 20 jälkeen. Heikki meni piiloon ja hain häntä. Leikki oli hauskan oloista, mutta muuttui yllättäen. Toiset pojat tulivat juuri riehakkaina saunasta. Heikki ei suostunut lähtemään hammaspesulle. Samanaikaisesti työntekijä vaati saunasta tulleita poikia kuivaamaan kanssaan pukuhuoneen lattiaa. Se lainehti vedestä poikien jäljiltä. Toinen työntekijöistä oli kiukkuinen poikien tekemisistä ja tunnelma osastolla oli kireä. Työntekijä ja pojat lähtivät takaisin saunalle. Heikki jatkoi oleskelutilassa tempuiluaan. Kohta hän raivostui ihan tosissaan ja juoksenteli sinne tänne, potki ulko-ovea, peiliä ja repi kukkaa. Osastolle jäänyt työntekijä otti hänestä kiinni ja vei pojan huoneeseen. Siellä poika meni ensin sängyn alle ja työntekijä totesi, että voit olla siellä, jos se tuntuu turvaliselle. Työntekijä laittoi huoneen oven rauhallisesti kiinni. Kohta huoneesta kuului kolinaa. Poika oli kiivennyt kaapin päälle. Työntekijä sai pojan rauhoittumaan ja alas toteamalla, että ei vaadi tätä hampaidenpesulle ja jutustelemalla hänen kanssaan niitä näitä. Hetken kuluttua poika meni omia aikojaan hampaidenpesulle ja tilanne rauhoittui. (hm 200)

Tilanteen rauhoittuminen oli pitkälti kiinni työntekijän joustamisesta. Samalla työntekijä viemällä lapsen tämän omaan huoneeseen rajasi tulevia tapahtumia tilallisesti työntekijän hallinnassa olevalle alueelle. Työntekijä puuttui pojan tekemiseen paitsi sanallisesti myös fyysisesti, ottamalla hänet kiinni ja ohjaten kädestä kiinni pitäen huoneeseen. Hän kuitenkin selvästi vältti liiallista voiman

käyttöä tai sen käyttämisen osoittamista. Kädestä ohjaaminen oli jotain muu kuin kädestä retuuttaminen. Työntekijän puhe pojalle oli samanaikaisesti korostuneen rauhallista ja lempeää. Anglin (2002, 55, 109) kirjoittaa, että lastenkotityössä haasteellisinta on vastata lasten käyttäytymiseen niin, että työntekijä ei omilla reaktioillaan aiheuta lisää tuskaa ja ahdistusta lapsille, sillä työntekijän korostama kontrolloiva työote voi provosoida tilanteiden kärjistymistä. Samalla kun työntekijä edellä kuvaamassani episodissa selvästi kontrolloi lapsen tekemisiä, hän puheellaan viestitti muusta kuin kontrolloinnista. Työntekijä pyrki selvästi välttämään tilanteen kärjistymistä. Millaisesta ammattitaidosta tällaisissa tilanteissa on oikeastaan kyse? Entä kuinka paljon eri työntekijöiden toimintatavat voivat kyseisen kaltaisissa tilanteissa vaihdella? Eurooppalaisessa tutkimuksessa (Petrie et al. 2006) lastenkotien työntekijöille esitettiin kuviteltuja tapausesimerkkejä ja heitä pyydettiin kertomaan, miten he kyseisissä tilanteissa toimisivat. Työntekijöistä osa korosti pyrkivänsä ensi sijassa ottamaan selvää, mistä lapsen kokemuksena tilanteessa on kyse, pyrkivänsä eläytymään lapsen tilanteeseen sekä toimimaan tämän pohjalta. Tärkeintä heille oli lapsen emotionaalinen tukeminen. Toisille työntekijöille oli tunnusomaista se, että he pyrkivät toimimaan sovittujen ohjeiden mukaisesti, lastenkodin sääntöjen ja tehtyjen yhteisten sopimusten pohjalta. Osa työntekijöistä painotti muiden työntekijöiden kanssa keskustelun ja tilanteiden reflektoinnin merkitystä. Heille oli tärkeää toimia kulloisenkin yksilöllisen tilanteen mukaan. He vastasivatkin usein, että ”se riippuu” tilanteesta, kun heitä pyydettiin kuvaamaan omaa toimintaansa. (Petrie et al. 2006, 86–89). Oman aineistoni pohjalta työntekijöiden työorientaatiot näyttivät vaihtelevan ennen kaikkea tilanteiden mukaan. Silti eroja oli havaittavissa myös sääntöihin vetoavan ja lapsen tilanteeseen eläytyvää kohtaamista painottavien käytäntöjen välillä.

Monet lastenkodissa selvittelyä ja sovittelua vaatineet tilanteet liittyivät koulunkäyntiin (hm 191, hm 155). Työntekijät selvittelivät tapahtumia, ei pelkästään lasten, vaan lasten ja opettajien kesken. Aamuvuorot saattoivat olla kiireisiä ja haasteellisia niin kouluun lähtöön liittyvien vaikeuksien takia kuin myös kouluun juuri lähteneiden lasten opettajien soittaessa lastenkotiin koulussa tapahtuneen selkkauksen vuoksi. Milloin joku lapsista oli hermostunut liikuntatunnilla ja asi-

aa selvitettyä karannut koulusta, milloin opettaja oli lähettänyt lapsen pois koulusta tämän riehuminen ja kiroilun vuoksi. Joskus samana aamupäivänä oli kaksikin lasta yhtä aikaa jossain koulun ja lastenkodin välillä (hm 187). Työntekijän tehtävänä oli suostutella ja houkutella lasta lastenkodille, yrittää saada selville lapsen näkemystä tapahtuneesta sekä sovitella opettajan kanssa, millä ehdoin lapsi voisi palata luokkaan. Olin yllättynyt siitä, miten monen lapsen kohdalla koulunkäynti oli asia, jota järjestettiin lapsen tullessa lastenkotiin. Lapsi oli saattanut olla jo pidemmän aikaa kotikoulussa, luvattomasti poissa koulusta tai määräaikaaisesti erotettuna. Työntekijöiden ensimmäisiä tehtäviä olikin löytää lapselle koulupaikka, tarvittavat oppikirjat ja muut välineet koulunkäyntiin. Lastenkotisijoituksen on ajateltu olevan riski lapsen koulunkäynnille. Aineistoni perusteella asialla näyttäisi olevan toinenkin puoli. Sijoituksen myötä usean lapsen koulunkäynti saatiin ainakin koulupaikan osalta ratkaistua. Myös Andrew Kendrick (2005) muistuttaa, että laitossijoituksella voi olla sekä yhteiskunnasta lasta syrjäyttävä mutta myös siihen takaisin liittävä merkitys. Hänen huomioidensa mukaan monet lapset ovat jo ennen sijoitusta syrjäytyneet niin koulusta, harrastuksista ja usein myös ikätovereistaan. Laitokseen sijoittamisen myötä näiden lasten ja nuorten kohdalla on kyse ennemminkin erilaisten osallistumismahdollisuuksien lisääntymisestä kuin niiden kaventumisesta.

Kanssakäymiseen lasten kanssa liittyi erilaisten selvittelyjen ohella lasten kokemusten kuulostelua. Työntekijät ottivat eri yhteyksissä esille lapsen elämäntilanteen, selittivät lapselle lastenkodissa olemisen syitä, kuulostelivat lapsen omia käsityksiä ja rohkaisivat lasta sanomaan ääneen omia toiveitaan. Tapahtumista lapset ja nuoret kertoivat työntekijöille yllättävän avoimesti ja suoraan.

Haastatellessani lastenkodin työntekijää lastenkodin ovi kävi. Yksi nuorista tuli lastenkotiin. Työntekijä ihmetteli, miten jo nyt tulet. Onko koulussa tapahtunut jotain? Poika oli mielestäni surumielisen oloinen. Hän istui hiljaisena keittiön jakkaralla ja työntekijä jatkoi kysyen, menikö koulussa jokin mönkään. Pojan mielestä mönkään oli mennyt ihan kaikki. Sitten hän alkoi kertoa, miten ei ollut suostunut menemään ulos välitunnille, kun ulkona oli niin kylmä. Sitten hän ei ollut saanut englannin kirjoja luokasta, kun opettaja oli laittanut oven lukkoon. Siinä vaiheessa oli ottanut pojan kertoman mukaan jo niin paljon päähän. Hän olisi myöhästynyt englannin tunnilta ja päätti sen sijaan lähteä sitten lastenkotiin. Kun kysyttiin,

oliko lähtötilanteessa sattunut vielä jotain, vastasi poika heti, että no oli. Hän kertoi kaataneensa lähtiessään roskiksen, kun suututti niin. Työntekijä jutteli pojan kanssa ja totesi, että hänen pitäisi varmaan palata kuitenkin kouluun. Poika epäili, että joutuu jäämään tekemään läksyjä ja englannin tuntia koulun jälkeen. Eikä siis mene sinne nyt enää tänään. Poika istuskeli hiljaisena ja allapäin keittiössä.

Työntekijä totesi pojalle, että tästä on hyvä puhua omahoitajan kanssa. Hän tulee puolen tunnin sisällä. Selvitetään sitten, mitä pitäisi tehdä. Poika lähti keittiöstä omaan huoneeseensa. (hm 155)

Työntekijä kuunteli pojan kertomusta tapahtumien kulusta. Tunnelma oli lähinnä surullinen. Samalla hän ehdotti, että poika palaisi kouluun. Kun poika ei pitänyt tätä hyvänä ajatuksena, annettiin asian käsittelylle ja miettimiselle aikaa. Tilanteesta keskusteltiin yhdessä työntekijöiden ja pojan kanssa pitkin iltaa. Oli harvinainen päivä, sillä kaikki työntekijät olivat työyhteisökokouksen vuoksi paikalla. Työntekijöiden keskinäisessä keskustelussa tapahtuma koulussa herätti niin huolta kuin myös neuvottomuutta ja suuttumusta. Poika oli ollut jo pitkään lastenkodilla ja pojan kanssa kahdenkeskiseen olemiseen ja tekemiseen oli panostettu. Nyt ristiriitatilanteet pojan kohdalla näyttivät lisääntyvän niin koulussa, kavereiden kesken kuin myös lastenkodilla. Mitä kaikkea pojan mielessä tällä hetkellä liikkui? Mikä mahtoi olla syynä noin mitättömältä näyttävästä asiasta johtuneeseen hermostumiseen? Näitä kysymyksiä pohdittiin sekä työntekijöiden kesken, että niiden ympärillä käytiin keskusteluja pojan itsensä kanssa.

Lasten kysymykset, toteamukset ja kommentit arkisten tekemisten keskellä olivat suoria, konkreettisia ja puhuttelevia. Kuulin lapsen kommentin ja ilon siitä, että hän sai olla oman äidin kanssa lastenkodilla (hm 249) ja nuoren toiveen, että isä saisi asunnon, jonne myös hän voisi muuttaa (hm 202). Kuulin myös lapsen toteamuksen siitä, miten äiti oli unohtanut ostaa heille viikonlopuksi ruokaa (hm 219) sekä lapsen kiukun, kun äiti ei vastannut puhelimeen ja lapsi tokaisi, että se on taas ryyppäämässä (hm 234) ja monia, monia muita lasten ja nuorten kertomuksia. Lasten kokemukset ja kertomukset ovat osa lastenkodin työntekijöiden arkea. Jotkut lasten kertomukset pysäyttävät koko työyhteisön, osa kommenteista tuntuu menevän ohi kenenkään kiinnittämättä niihin sen kummemmin huomiota.

Lastenkodissa oli tilanteita, joissa lapsi kertoi omista kokemuksistaan vuo- laasti tietyille työntekijälle. Näin tapahtui jaksoni aikana useamman kerran. Työn- tekijä oli työyhteisössä tunnettu lasten luottohenkilönä, jolle kerrottiin paljon sellaista, mistä muille ei puhuttu. Mihin tämä perustui? Oliko työntekijän kuun- telemisen tavassa jotain erityistä? Kohtaaminen tapahtui usein keittiötöiden tai muiden arkiaskareiden lomassa. Työntekijä ikään kuin näytti keskittyvän johon- kin muuhun kuin lapseen. Hän harvoin kyseli tai kommentoi lapsen tai nuoren kertomusta. Samalla hän olemisen tavallaan välitti olevansa kiinnostunut nuoren tai lapsen kertomuksesta. Näissä kohtaamisissa oli kyse jostakin samasta ilmiös- tä, jota Inkeri Eskonen (2005a, 60–61; 2005b) kuvaa teksteissään ja nimeää sen kertomistilaksi. Kertomistila luo puitteet sille, miten lapset käsittelevät ja kerto- vat kokemuksistaan. Kertomistila muodostuu sekä fyysisistä kertomisen puitteis- ta että ammattilaisten kuulemisen käytännöistä. Ammattilaisilla on erilaisia käy- täntöjä rakentaa kertomistila, erilaisia tapoja, joilla he mahdollistavat lapselle kokemuksista kertomisen. Eskonen (2005b, 148–150) nimesi nämä kuulemisen käytännöt virittäväksi kuulemiseksi, kyseleväksi kuulemiseksi ja vaikenevaksi kuulemiseksi. Kuvaamani työntekijän toimintatapaa luonnehti vaikeneva kuule- minen. Hän oli itse passiivinen keskustelija, vältti ottamasta kantaa, mutta viesti samalla olemuksellaan kiinnostusta ja myötäelämistä. Kuulemisen puitteina keit- tiö, yhteinen arkinen tekeminen, kahdenkeskiset automatkat sekä televisionkatse- luhetket olivat lastenkodissa merkittäviä lapsen kertomisen tapahtumapaikkoja.

Lapset olivat pääsääntöisesti mukana myös neuvotteluissa, varta vasten lap- sen kuulemisen paikaksi varatuissa tapaamisissa joko osan ajan tai kokonaan neuvoteltaessa vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa. Kokemukseni lasten aktiivisuudesta neuvotteluissa olivat ristiriitaisia. Lapset kertoivat ja ilmaisivat kokemuksiaan huomiodeni mukaan selvästi enemmän lastenkodilla kuin neuvot- teluissa. Muutamassa neuvottelussa lapsi oli lähes näkymätön ja äänetön osapuo- li; hän lähinnä kuunteli aikuisten puhetta itsestään. Yhdessä neuvottelussa nuori oli aktiivinen keskusteluun osallistuja ja vaihtoehtojen esittäjä. Jollekin lapselle jo tuleminen neuvotteluun mukaan oli usean työntekijän houkuttelun tulosta. Sen lisäksi, että työntekijät selvittivät lapsille neuvottelun merkitystä, houkuttelivat lapsia mukaan, valmistelivat neuvotteluja yhdessä lasten kanssa, työntekijät roh-

kaisivat lapsia kertomaan lastenkodilla jo aikaisemmin kerrottua myös neuvottelussa. Lapsen kertomuksen kuuleminen johti eräässä neuvottelussa siihen, että vanhempi suuttui ja lähti pois kesken neuvottelun. Lapselle tilanne ei ollut helppo ja tapahtunutta käsiteltiin yhdessä lapsen kanssa useita kertoja neuvottelun jälkeen lastenkodilla. Lapsen mukana oleminen neuvottelussa sekä lapsen houkuttelu kertomaan kokemuksistaan neuvottelussa, kuvastaa selvästi lapsen kertomisen paikkojen erilaista institutionaalista merkitystä. Sillä, että lapsi kertoo tarinaansa lastenkodin pihalla tai virallisessa neuvottelussa on erilainen painoarvo. Tarinoiden merkitys on eri kuulijakunnalle kerrottuna erilainen. Kun neuvottelussa tehdään päätöksiä lapsen edusta, sosiaalityöntekijän kuullen kerrottu mielipide ymmärretään painavammaksi kuin lastenkodin työntekijälle pihalla kerrottu.

Johanna Korpinen (2008) kuvaa väitöskirjassaan, miten harvoin nuoret halusivat olla paikalla hallinto-oikeuden suullisissa käsittelyissä. Oikeuslaitoksen tiloja ja asetelmaa, jossa paikalla ovat tuomarit ja asiantuntijat sekä vanhemmat, voidaan pitää tilanteena, jossa lapsen ei ole ehkä mahdollista kertoa omaa näkemystään. Sama problematiikka liittyy huomioideni mukaan myös lastenkodin erilaisiin neuvotteluihin, joissa ovat läsnä sosiaalityöntekijä, lapsen vanhemmat, lapsen omahoitajat sekä mahdollisesti muita ammattilaisia. Kertomisen seuraukset eivät myöskään aina ole lapselle positiivisia vaan saattavat aiheuttaa harmia ja itsesyytöksiä. Nigel Parton ja Patric O'Byrne (2000) kirjoittavat narratiivisen työskentelyn tärkeydestä ja huomauttavat, että eri paikoissa ja eri ihmisten läsnäollessa on mahdollista kertoa erilaisia tarinoita. Millaisia kokemuksia lapsilla on neuvotteluista, mikä merkitys lasten mielipiteillä on neuvotteluissa tehtyihin päätöksiin ja millaisia valtakysymyksiä neuvotteluihin liittyy, on kuitenkin tutkittu lasten näkökulmasta vasta varsin vähän (Holland & O'Neill 2006).

5.4. Lasten kanssa työskentelyn menetelmät

Kysymys työn menetelmistä, siitä mitä välineitä työssä lasten kanssa käytetään, on kiinnostavan ristiriitainen. Keskustellessani lastenkodin arjessa työntekijöiden

kanssa sekä haastatteluissa kysymys menetelmistä vaikutti jotenkin toisarvoiselta. Työstä lasten kanssa puhuttaessa ei oikeastaan koskaan puhuttu työmenetelmistä. Silti usealla työntekijällä oli koulutusta erilaisten menetelmien ja menetelmällisten lähestymistapojen käyttöön. Toisessa lastenkodissa kaikki työntekijät olivat käyneet kiinnipitokoulutuksen, meneillään oli lapsilähtöisen dialogisen työskentelyn koulutus, toisessa lastenkodissa oli kaikille vakituisille työntekijöille suunnattuna lapsen ja työntekijän välisen suhteen merkitystä korostavaa kouluksellista ohjausta. Siitä huolimatta, että työntekijät olivat saaneet monenlaista menetelmäkoulutusta ja pitivät menetelmäosaamista tärkeänä, koettiin menetelmien systemaattinen käyttö ongelmalliseksi. Sitä pidettiin jotenkin lastenkotityön luonteelle vieraana. Menetelmien ja välineiden ajatellaan toimivan vain, jos ne sopivat työntekijän persoonaan. Siitä huolimatta, että lastenkodissa oli sovittu yhteisesti tietyistä välineistä esimerkiksi elämäni kirja, sukupuoli, aikajana tai toimintatavoista, joita jokaisen lapsen kanssa työskentelyssä käytetään, oli niiden soveltamisessa yksilöllisiä eroja.

Haastattelija: Joo... Mitä sun... Ooks sä käyttäny jotain välineitä? Teiks sä sen alkuhaastattelun, mikä teil on sijoituslapsista tai ... Onks jotain?... Käytätteks te sitä elämäni kirjaa? ...

Työntekijä: Elämäni kirjaa... joo... Sitä on yritetty täyttää. Nyt olis semmonen ajankohta, et sitä olis järkevä ruveta täyttämään.

Haastattelija: Niin sä ajattelet, et?...

Työntekijä: Niin. Koska silloin oli alus ku ruvettiin, ni must se oli liian aikases vaihees, että siit ei ollu meille kummallekaan niinku ... kokennu, mä oon kokennu, et se ei oo lapselle, ku se oli sellanen hällä väliä. Mutta nyt ku lapsella on itellä ruvennu nousemaan niitä, koska hän oli siel lastenkodissa. Ja tän niinku mamman kuoleman myötä, että... heränny se kiinnostus, että missä hän oli.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Ni nyt on vähä semmonen, et nyt mä otan sen kans ka-henkeskistä aikaa ja rupeen vähän käymään niitä asioita läpi

Haastattelija: Nii

Työntekijä: Koska se oli joskus keväällä, ku yritettiin vähä täyttää sitä, ni se oli semmonen. Niin paljo uutta tapahtunnu, myllers ni. Ei se ollu jotenki hyvä. Mä sen niinku jätin. Ja nyt olis semmonen, et sitä vois pikkuhiljaa. Koska en mä oo kokennu, et se on sen täyttämisen ilosta, toinen joutuu tekemään niinku koulutehtävää. Ei siin oo mitään järkeä.

(haastattelu 106)

Haastattelulainaus kertoo siitä, että jokainen työntekijä punnitsee kunkin lapsen kohdalla, milloin ja miten mahdollisesti jo yhdessä sovittujakin työmenetelmiä tai -välineitä käytetään. Työntekijät kokevat menetelmät turhiksi silloin, jos ne ovat lähinnä suorituksia niin itselle kuin myös lapselle. Menetelmien sopivuutta punnitaan sen mukaan, milloin lapsen tai nuoren koetaan olevan valmis tai hyötyvän niiden käytöstä. Kummassakaan lastenkodissa ei ollut osastolla sellaisia lasten kanssa työskentelyn malleja tai toimintatapoja, jotka olisi säännöllisesti tehty jokaisen lapsen kanssa samalla tavalla. Menetelmien käytön yhteydessä puhuttiin usein siitä, että niiden käyttäminen edellyttää lapsen omaa kiinnostusta. Lasta ei voi pakottaa tekemään jotain menetelmää, sillä silloin työskentelyn tarkoitus – se että lapsi oivaltaisi itse jotakin – ei toteudu ja menetelmä menettää merkityksensä.

Kaikesta tästä menetelmiin ja niiden systemaattiseen käyttöön liittyvästä problemaattisuudesta huolimatta osaston arjessa oli useita tilanteita, joissa työntekijä sovelsi jotakin välinettä tai menetelmällisestä koulutuksesta keksimäänsä toimintatapaa tai ideaa. Eräs tällainen tilanne liittyi lapseen, jonka seksuaalisesti virittynyt käyttäytyminen herätti työntekijöiden huolen (hm 12, hm 97–98, hm 105). Mietittiin miten asiaa voitaisiin käsitellä lapsen kanssa. Eräänä päivänä näin lapsen tekemän piirustuksen (hm 107–108). Omahoitaja kertoi, että hän oli keksinyt lasten piirtäessä, että he voisivat mennä kahdestaan piirtämään. Työntekijä oli piirtänyt lapsen kehon äärioviivat ja pyytänyt sen jälkeen lasta piirtämään eri värein ne alueet kehossaan johon hän toivoo, että aikuiset koskevat ja ne osat, joihin hänessä ei saa koskea. Piirtämisen ohella aihetta oli käsitelty keskustellen. Kun myöhemmin haastattelussa palasin aiheeseen, ei työntekijä ajatellut käyttäneensä sen kummemmin menetelmää. Se oli hänelle vain idea, joka oli tullut mieleen.

Haastattelija: Joo. Te teitte sitä piirrustustaki...

Työntekijä: Joo

Haastattelija: Oliko se semmonen, jota sä olit suunnitellu jo pidempään?...

Työntekijä: Ei ku se tuli silloin niinko, ku se tilanne oli... oli ollu päällänsä mitä oli siinä... ja sitte se mulle tuli mieleen (rykäisy), että vois lähteä käymään läpi sen kautta...

Haastattelija: Oliko se sun mielestä onnistunnu tapa?

Työntekijä: No... oli se mun mielestä sitte ku... ku, et olihan se alussa, et mitä me tehään ja mitä tää nyt on ja näin, mutta sit ku mä sanoin, että niinku et tehdään tällai konkreettisesti, et säki ite näät, et mitä tehään ja... niinku että ja saat ite tulla laittamaan tiettyjä juttuja tietyille kohille ja... ni ni... kyllä se sitte mun mielestä toimi.

Haastattelija: Luuleks sä et lapsi rupes siinä jo miettii...

Työntekijä: no se aluks oli semmonen tosi, semmonen niinku... semmonen oma ittensä, tommonen häilyvä tai sillee niinku että ei oikeen niinku keskittynny, mutta sitte ku mä vaan sanoin, et nyt me mietitään näitä oikeesti ja kunnolla, ni kyl se mun mielestä sitten niinku... Et aluks vaan ehkä roiskastiin vaan näin ja noin. Mut mä sanoin, et onks nää nyt oikeesti sitä, et tää on sitä, mitä sä haluat sanoa. Ni sit sielt rupes tulemaan myös muuta.

Haastattelija: Joo

(hiljaisuus)

(haastattelu165–166)

Toinen kiinnostava tilanne liittyi lapsen hermostumisen ja riehumisen käsitteilyyn. Työntekijä totesi lapselle, että nyt on varmaan syytä käsitellä asiaa rauhasa ja ehdotti samalla toiselle työntekijälle, että eiköhän lähdetä neuvotteluhuoneeseen. Lapsen kanssa osastolta neuvotteluhuoneeseen lähteminen oli lastenkodissa poikkeuksellista. Yleensä neuvotteluhuonetta käytettiin vain sovittuihin neuvotteluihin. Kahdenkeskiset keskustelut lapsen kanssa käytiin tavallisesti lapsen omassa huoneessa. Juttelimme episodista myöhemmin työntekijöiden kesken.

Työntekijä: No me ollaan käytetty sitä sillai, Mä en tiedä onko se nyt reflektiivisyyttä, mut me ollaan käytetty sitä sillai, täällä monta vuotta, ainaki Simon (työntekijä) kanssa, että tota. Esimerkiks viime viikolla, et jos on lapsen kanssa vaikee tilanne, ni otetaan se kuunteluoppilaaksi, eikä anneta niinku puhua. Se vaan kuuntelee.

Haastattelija: Oliko se se tilanne, ku te olitte neuvotteluhuoneessa?

Työntekijä: Joo. Ja sit vaan tällanen, et sä et nyt saa puhua.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Ja sit me vaan käydään läpi, ja mietitään ja ei tiedetä, mitä toinen meinaa sanoa ja...Se on sillaikii hauskaa, et siinä et niin, että tuli mieleen tääkin. Ni se on jännä, koska lapset on tottunu, et niitä torutaan tai monet on tottunu. Sit ne ei malta, ne ei pysy siinä paikallaan, et niitten täytyy korjata, et mikä meni pieleen ja mikä meni oikein ja

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Sitte se keskustelu sen jälkeen on usein helpompaa, niinku sitte

Haastattelija: Sen lapsen kanssa?

Työntekijä: Niin

Haastattelija: ku se on joutunut kuuntelemaan sitä?

Työntekijä: Niin. Siellä nuorisokodilla mä käytin sitä aika paljon ... ja henkilökunnan kanssa
(haastattelu 91–92)

Esimerkkiepisodit kertovat kummassakin lastenkodissa tyypillisestä menetelmien soveltamistavasta sekä työntekijöiden näkemyksistä suhteessa menetelmälliseen työskentelyyn lasten kanssa. Menetelmiä tai ideoita erilaisista menetelmällisistä lähestymistavoista käytetään yksilöllisen tilanteen mukaan. Niiden käyttöä ei varsinaisesti suunnitella etukäteen. Menetelmällistä osaamista siis tarvitaan ja koulutuksen kautta saatuja ideoita kyllä käytetään arkisissa kohtaamisissa, mutta niiden soveltamistapa on niin tilannekohtainen, etteivät työntekijät edes itse tunnu huomaavan käyttävänsä jotain menetelmää. Tilannekohtaisesti käytettyjä muita välineitä lasten kanssa työskentelyssä olivat työntekijän ja nuoren toisilleen kirjoittamat kirjeet, lapselle esitetyt ihmekysymykset, tulevaisuusmatkailu sekä leikin kautta tapahtunut asian käsittely. Eri tavalla toteutettua tilanteen, tapahtuman tai tunteen sanallistamista lapselle näin usein.

Menetelmällisyyden lisäämistä, erityisesti luovien menetelmien käyttöä, on pidetty eräänä keinona kehittää lastensuojelun laitostyötä (Bardy & Känkänen 2005; Känkänen & Laaksonen 2006; Savolainen 2008). Lastenkodin työntekijät näyttävät olevan tietoisia tästä painotuksesta. Tästä huolimatta etukäteen suunniteltujen menetelmien käyttäminen tai strukturoidut ohjelmat liitetään lastenkoti-työlle vieraina pidettyihin työkäytäntöihin. Lastenkodin mahdollisimman normaalia arjen yhdessä elämistä korostavaan ideologiaan ei strukturoitu menetelmällisyysajattelu tunnu helposti soveltuvan. Näin siitäkkin huolimatta, että useissa arjen tilanteissa lasten kanssa sovellettiin menetelmiä tai menetelmällisiä ideoita. Ehkä on niin, että menetelmällisyys liitetään suomalaisessa ammatillisissa käytäntöperinteissä niin vahvasti ennalta tilallisesti ja ajallisesti rajattuun ja suunniteltuun työskentelyyn sekä tiettyjen ammattilaisten työksi, osaksi esimerkiksi terapiatyötä, että menetelmällisyyden merkitystä tai sen joustavaa käyttöä arjen tilanteissa ei siksi osata yhdistää tai ajatella menetelmällisyytenä. Työntekijät painottivat sen ymmärtämistä, mitä yksittäisissä tilanteissa tapahtuu, mistä niissä on kyse ja miten niissä olisi parasta toimia. Työntekijän tehtävänä korostettiin

hereillä oloa sen suhteen, milloin jokin tilanne tarjoaa ”luonnollisen väylän” lähteä käsittelemään asioita lapsen kanssa. Työntekijät uskoivat vain vähän siihen, että varsinkaan lasten kohdalla sovittu tai varta vasten järjestetty keskusteluaika olisi toimiva (haastattelu 199). Kysymys menetelmistä kääntyykin kysymykseksi siitä, että osaa tulkita yksittäisiä tilanteita lapsen kannalta ja osaa toimia niissä.

5.5. Suhdetyötä

Menetelmiä enemmän lastenkodissa korostettiin suhteen luomista ja luottamuksellisen suhteen rakentamista lapseen. Lastenkodissa harvinaisia eivät olleet useamman vuoden kestäneet suhteet lasten ja työntekijöiden välillä. Kohtaamiset ja yhdessäolo ovat paitsi yksittäisiä hetkiä myös tapahtumia, jotka kantavat mukanaan aikaisempien kohtaamisten muistoja sekä tulevaisuuteen liittyviä toiveita. Silloinkin kun puhutaan lyhytaikaisista sijoituksista, on kyse yleensä useamman kuukauden kestävästä yhdessä jaetusta elämästä. Lasten ja työntekijöiden suhteita lastenkodissa ei voi määritellä pelkästään ammatillisiksi asiakassuhteiksi, sillä niin paljon henkilökohtaista ja yksittäiseen työntekijään ja lapseen liittyvää niissä oli havaittavissa. Samalla kun työntekijät opettelivat ja oppivat tuntemaan lapsia yhteisen arjen keskellä, oppivat myös lapset tunnistamaan kunkin työntekijän henkilökohtaisia toimintatapoja. Raja työntekijän yksityisen minän ja työminän välillä ei ollut tarkasti rajattu. Työntekijöistä jokainen tasapainoili hiukan eri tavalla sen suhteen, miten paljon kukin oli valmis kertomaan lapsille omasta elämästään.

Lapsen tuleminen tai eläminen lastenkodissa liittyy aina johonkin erityiseen tilanteeseen lapsen elämässä. Se, mitä hän on kokenut, millaista elämä on ollut ennen lastenkotiin tuloa, on työntekijöille vierasta. Työntekijöiden tehtävänä on rakentaa suhdetta lapseen, oppia ymmärtämään lasta ja olla suhteessa lapseen niin, että lapsi voisi kokea löytävänsä työntekijässä luotettavan ja aidosti välittävän ihmisen.

Työntekijä: ... Kaikkein tärkeimmäksi? ...

(pitkä hiljaisuus)

Kyllä se on, mistä niinku lähinkii, ni saannu, tohon, tota noin, jät-kää, sellasen luottamuksellisen suhteen.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Et, et... musta ainakii tuntuu siltä, et on saanu aika hyvin... Visan niinku luottamuksen. Tietenkii Visa on nuoresta iästä huolimatta, se kumminkii tiedostaa, että mä oon se, omahoitajaihminen on se, lähellä oleva ihminen.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Ihminen sitte, vaikka Visa on ottannu kaikki työntekijät hyvin vastaa ja ...

(haastattelu 107–108)

(samasta haastattelusta hetkeä myöhemmin)

Haastattelija: Millasena näet oman roolis? Mitä sä ajattelet, että sä oot Visalle?

Työntekijä: No varmasti mä oon... (naurahdus) Tylysti aateltuna mä oon yks työntekijä, mut toisaalta mä nään, on siinä syvempääki tullu Visan kanssa. Että ei voi vastata, että mä oon vaan työntekijä.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Että... kyllä mä nään, että... Visalla on, Visa on ottannu mut osaksi, niinku varmaan jokasen muunki työntekijän

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Et ketä on ottannu enempi. Mutta kyllä mä nään, että siinä on jotenkii, jotenkii kuitenkin Visanki mielessä mulla on joku paikka.

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Että ei se oo pelkästään, että vaikka se on, että työntekijä. Tai niin mä haluan kumminki uskoo.

Haastattelija: Joo

(haastattelu 112)

Lainauksessa puhutaan luottamuksellisesta suhteesta. Se oli kuvaus, joka toistui usein työntekijöiden puheissa. Lasten kanssa työskentelyn kannalta keskeisenä pidettiin luottamuksellista suhdetta. Näkemykseen työntekijän ja lapsen välisestä luottamuksellisesta suhteesta liittyi yleishumaani ajatus ihmissuhteiden ja erityisesti lapsen ja aikuisen välisen suhteen merkityksestä lapselle. Taustalla oli ajatus siitä, että lapsen luottamus aikuisiin on ennen lastenkotiin tuloa joutunut koetukselle: aikuinen on saattanut käyttää lapsen luottamusta väärin. Työntekijöiden tehtävänä on korjata ja palauttaa lapsen menettämä luottamus aikuisiin. Kuulin usein toteamuksen siitä, että lapset eivät osoita kiitollisuutta työntekijöille, vaan kohdistavat kaiken kokemansa, vihan, pettymyksen ja suuttumuksensa juuri työntekijöihin. Työntekijöiden tulkittiin joutuvan lasten testauksen kohteeksi; lapset testaavat voiko työntekijöihin aikuisina luottaa. Suhteen rakentami-

sen ja rakentumisen ajateltiin vaativan tämän vuoksi aikaa ja erityistä paneutumista.

Haastattelulainauksessa työntekijä kuvaa suhdettaan lapseen omahoitajana, lasta lähellä olevana ihmisenä. Samalla hän toteaa, että olisi tylyä määritellä itsensä vain työntekijäksi. Lainauksessa on tunnistettavissa suhteen ainutlaatuisuus – työntekijä tunnistaa, että hänellä on erityinen asema lapsen mielessä. Silti puheeseen sisältyy viittaus muihin työntekijöihin. Omaa suhdetta lapseen ja sen erityisyyttä verrattuna muiden työntekijöiden ja lapsen väliseen suhteeseen on vaikea vahvassa mielessä todistaa ja ehkä myös julkisesti tunnustaa. Mutta kuten työntekijä toteaa, hän haluaa uskoa omaan erityiseen merkitykseensä lapselle. Kuvauksessa tiivistyy työntekijän tunnistama suhteen erityisyys, josta Niemelä (2005, 57) kirjoittaa, että lapselle häntä hoitavat aikuiset eivät ole virkamiehiä, vaan oikeasti ihmisiä. Lapsi on riippuvainen näistä aikuisista ja rakentaa suhdetta heihin. Myös Taylorin (2004) tutkimuksessa lastensuojelulaitosessa asuvat nuoret kertovat työntekijöiden ja nuorten välisten suhteiden merkityksestä. Koskettavalla tavalla lapsen tulkinta lastenkodin työntekijöistä tietynlaisina ihmisinä tulee näkyväksi Erosen (2008, 25) artikkelissa. Siinä lastenkodissa asunut nuori aikuinen kuvaa työntekijää hellästi ja arvostavasti tiivistämällä kokemuksensa lauseeseen: ”Niin sen mä muistan, et se olikin niinku sellanen ihminen”. Ihminen, joka oli osannut lähestyä ja olla lähellä arkoja, sulkeutuneita ja hiljaisia lapsia. Toista työntekijää puolestaan muistellaan ”niin vammaisena”. Lastenkoti-työssä paljon rakentuu sen varaan, millaisiksi lasten ja työntekijöiden suhteet muodostuvat, millaisia valmiuksia työntekijöillä on lähestyä erilaisia ja erilaisista elämäntilanteista lastenkotiin tulleita lapsia.

Luottamuksellisen suhteen ohella lastenkodissa puhuttiin usein lasten tarvitsevuudesta. Lapsen tarvitsevuutta ja kiinnittymistä työntekijään konkretisoi seuraava tapahtumaketju (hm 280–285). Lapsi oli ollut reilun yhdeksän kuukautta lastenkodissa ja saanut tietää, että hänet siirrettäisiin toiseen lastenkotiin. Lapsi kävi yhdessä omahoitajansa kanssa tutustumassa useamman kerran tulevaan lastenkotiin ja sen työntekijöihin ja nuoriin. Muutos herätti lapsessa monia kysymyksiä ja kannanottoja. Heräämiset aamuisin ja sovituista ajoista kiinnipitämiset

tuottivat vaikeuksia. Tässä yhteydessä eräs työntekijöistä kommentoi, että lapselle on ilmiselvästi vaikeaa erota omahoitajastaan. Omahoitajan mielestä asia ei ollut pelkästään näin yksinkertainen. Hänen mielestään lapsi oli hämillään muu-
tosta kokonaisuutena, epävarma tulevaisuudesta ja siitä, miten hän tulevan osas-
ton nuorimpana löytää paikkansa uudessa talossa. Omahoitaja tulkitsi tilannetta
laajempaan lapsen konkreettisena tuen tarpeena. Vanhemmasta ei ollut tässä ti-
lanteessa lapselle tukea. Lapsi ilmaisi selvästi, että tutustui paikkaan mieluuum-
min omahoitajansa kuin vanhempansa kanssa sekä osoitti olevansa helpottunut,
kun vanhempi kieltäytyi tulemasta ensimmäiseen yhteisneuvotteluun. Tapahtu-
massa oli läsnä työntekijän ja lapsen kokemus vanhemmalta saatavissa olevan
tuen riittämättömyydestä tai sen puuttumisesta kokonaan. Lapsi luotti ja turvau-
tui omahoitajaansa ja omahoitaja oli valmis vastaamaan tähän. Lapsi sai olla tar-
vitseva. Lasta ei alettu pikkuhiljaa totuttamaan omahoitajasuhteen loppumiseen
eikä myöskään epärealistisesti oletettu, että vanhempi tukee lastaan. Lapsen tar-
vitsevuuden tunnistaminen ei kuitenkaan ole välttämättä itsestäänselvyys. Nie-
melä (2005, 61) kirjoittaa, että lastensuojelussa lapsen kiinnittymistarpeen ja
vanhemman sitoutumisen kysymystä on väistetty. Liian usein lapsen suhde las-
tensuojelussa omaan vanhempaan tai vanhempiin on turvaton ja epävarma ja
lapsi tarvitsee tukevampaa kiinnittymiskohdetta. Tällöin työntekijän on tunnistet-
tava ja suostuttava lapsen tarvitsemaksi ihmiseksi. Tarvitsevuuteen liittyy näke-
mys lapsen työntekijältä odottamasta sekä emotionaalisesta että konkreettisesta
tuesta.

Lasten ja työntekijöiden väliset suhteet eivät olleet lastenkodissa pelkästään
yksilöllisiä ja henkilökohtaisia. Kun siirryin lastenkodista toiseen, selvä ero, jo-
hon alussa kiinnitin huomiota, liittyi lasten ja työntekijöiden keskinäiseen olemi-
seen. Toisessa lastenkodissa lapset istuivat usein työntekijöiden sylissä, kiehnä-
sivät sohvalla työntekijän kainalossa, työntekijät silittelivät lapsia, hieroivat las-
ten niskoja ja jalkoja sekä kulkivat usein käsi kädessä lasten kanssa. Toisessa
lastenkodissa näin ensimmäisten päivien aikana tuskin ainuttakaan vastaavankal-
taista tilannetta lasten ja työntekijöiden kesken. Fyysinen läheisyys oli täällä pii-
lotetumpaa ja liittyi jonkin pelin tai kisailun yhteyteen, auttamiseen hiusten vär-
jämisessä tai tukan leikkaamiseen. Kyse oli selkeästi erilaisesta institutionaali-

sesta tehtävästä ja sen ymmärtämisestä ja toteuttamisesta: pitkäkestoisesta ja lyhytaikaisesta lastenkotityön orientaatiosta. Lasten kanssa työskentelyä määritteli toisaalta lapsen ja työntekijän suhteen läheisyys, työntekijän kyky päästä lähelle lasta, toisaalta ammattitaito säädellä suhteen läheisyyttä ja ymmärtää suhteen institutionaalinen luonne. Tilanteessa, jossa lapsen ajatellaan olevan lastenkodissa vain lyhyen aikaa ja palaavan takaisin vanhemman luo, korostuu suhteen väliaikaisuus, lyhytkestoisuus ja suhteen säätely (hm 72, hm 94 – 95). Vastavasti silloin, kun lastenkodin ajatellaan olevan lapsen kasvuympäristö useamman vuoden, korostuu työntekijän rohkeus päästää lapsi lähelleen. Kanssakäymisessä korostettiin luottamuksellisen suhteen rinnalla kiintymyssuhteen rakentamista lapseen. Työntekijän ja lapsen välistä kiintymyssuhdetta pidettiin tärkeänä lapsen yksilöllisen kasvun ja kehityksen kannalta. Lyhytkestoiseen työorientaatioon liittyy puolestaan lapsen lähelle menemisen ja etäisyyden säätelyn problematiikka, joka tiivistyy seuraavassa haastattelulainauksessa:

Työntekijä: Et ehkä niin päin on puhuttu, että ei ookaan tarkoitus, että lapset ei tänne mitenkään meihin kiinnittys. Mutta tossakin, se hirveesti vaihtelee lapsittain. Että ketkä niinku...on semmosia, jotka tulee syliin istumaan

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Mä luulen, että nääkin alkaa jo oleen ehkä...tota...täl hetkellä ei oo sen ikäsiä jotenkii poikii, jota sylissä. Viime kesänä ku meillä oli sellasii ihan pikkusii, sellasii ekaluokkalaisii mä aina niit pidin sylissä ja ne niinku istu. Nyt mä luulen, että näillä on taas se, että...Jos mä vertaan taas nuorisoikäisiä, ni ne saattaa tullakii enemmän niinku kainaloon, ja ne niinku tykkää ku niitä vähä halaillee ja semmoset. Mä luulen, että tää on nyt ehkä se ikävaihe, missä nää on hirveen...et nää on jo vähä isoja syliin

Haastattelija: Joo

Työntekijä: tai sit siin on semmonen. Ja sit jotenkii se, että vähä epäselvää ehkä se äidin

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: tai isän rooli. Et täs mä mietin just, että ku Annu (työntekijä) mietti, et se piti Saulia vähän kiinni, ku se oli taas jotain tempuilla, ni se oli Annulle sanonnu, että ei mua saa pitää sylissä ku äiti vaan.

(haastattelu 32)

Lainauksen alussa työntekijä toteaa, ettei lasten ole tarkoitus kiintyä kehenkään työntekijään. Lapsen kiintymisen työntekijöihin, joiden kanssa lapsi elää ehkä kolme kuukautta tai vuoden, pelätään tuottavan lapselle uuden hylkäämis-

kokemuksen. Hän viittaa lastenkodin institutionaaliseen tehtävään, tänne kukaan lapsista ei jää. Työntekijän tulee osata säädellä suhdetta lapseen ja olla mielellisesti orientoitunut sen mukaan, että lapsi on vain lyhyen ajan lastenkodissa. Tämä institutionaalinen tehtävän rajausta oli haastattelussa lähinnä toteutus. Työntekijän ajatukset kääntyvät nopeasti lapseen ja niihin moninaisiin lapsista johtuviin syihin, joiden vuoksi fyysinen kontakti on nyt vähäistä. Työntekijä luo puheellaan sellaista vaikutelmaa, että lapsen merkitys läheisyyden säätelijänä on ratkaisevaa. Lapsi joko antaa työntekijälle luvan mennä fyysisesti lähelle tai ei halua kontaktia. Työntekijä pohtii myös iän ja sukupuolen merkitystä ja päätelee, etteivät yhdeksän ja kymmenen vuoden ikäiset pojat välttämättä halua nais-työntekijöiden fyysistä kontaktia. Haastattelussa viitataan myös siihen, että nyt lastenkodissa on lapsia, jotka eivät siedä ylipäänsä työntekijän fyysistä kosketusta. Samalla työntekijä vetoaa lapsen toiveeseen, että vain äiti saa pitää häntä sylissä. Mielenkiintoisesti fyysisen läheisyyden, syliin ottamisen säätelyn perusteeksi muodostuukin äidin paikan vapaaksi jättäminen. Niemelä (2005, 65) kirjoittaa, että jos ammatillisuudessa korostuu voimakkaasti etäisyyden pitäminen ja kiintymyksen välttäminen, lapsi jää lastenkodissa vaille todellista välittämistä ja vanhemmuutta. Suhteen säätelijänä on tällöin työntekijä ja hänen ymmärryksensä institutionaalisen tehtäväkuvan mukaisesta työorientaatiosta, ei niinkään lapsi.

5.6. Tarinaa lapsesta rakentamassa

Lasten kanssa ei lastenkodilla pelkästään jaettu yhteistä arkea, tehty asioita yhdessä lasten kanssa, selvitelty lasten asioita vaan myös havainnoitiin ja puhuttiin paljon lapsista. Lapsista puhuttiin monessa eri yhteydessä ja merkityksessä. Lapsista puhuttiin päivittäin raporteilla, kahvipöydässä, vetäytymällä ulos lastenkodin terassille, erilaisissa kokoonpanoissa työntekijöiden kesken osastolla, työohjauksissa, työyhteisökokouksissa, psykiatrin konsultaatiossa, lastenkodin yhteisissä koulutustilaisuuksissa sekä lastensuojelun virallisissa neuvotteluissa. Lapset olivat työntekijöiden yhteisen keskustelun aiheina. Vaikka tutkimukseni metodologinen ote ei annakaan mahdollisuutta analysoida työntekijöiden puhetta

tarkasti, oli lapsista puhuminen arkisena toimintana niin yleistä ja iso osa työtä, ettei sen pohtimista, mistä tuossa kaikessa puheessa oli kyse, mikä sen merkitys oli lasten kanssa työskentelyssä, voi mielestäni ohittaa.

Lastenkodissa tehdään vuorotyötä ja osa lapsiin liittyvästä puheesta onkin työntekijän toiselle vuoroon tulevalle työntekijälle tapahtumista ja lapsista kertomista. Työntekijälle tieto lapsista ja tapahtumista oli usein toisen työntekijän kautta välittynyttä, joskus useammankin työntekijän kautta uuteen tilanteeseen kulkeutunutta. Omista havainnoista kertominen ja niiden yhteinen jakaminen on tyypillistä lastenkotityölle. Kun työntekijä on havainnut jotain omasta mielestään merkityksellistä ja tärkeää lapseen liittyvää, hän ikään kuin testaa, ovatko muut kiinnittäneet samaan asiaan huomiota. Tapahtumat ja havainnot eivät kuitenkaan sellaisinaan siirry työntekijältä toiselle. Seuraava haastattelulainaus tekee näkyväksi toiselta työntekijältä lapsesta välittyneen tiedon subjektiivista ja valikoitunutta luonnetta.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Ketä se nyt oli, mitä ei ite ollu todistamassa, eikä nähny, mitä siin oli tapahtunnu. Ja ottaa nopeesti sen tilanteen...et miettiä, et mitä siin oli tapahtunnu. Ja ymmärtää sen, et millanen se lapsi on, et mikä sen tilanteen vakavuus sitte ehkä oli. Ku sä nopeesti, että ai Riku, et. En tiedä.

Haastattelija: Et sitä joutuu muodostaa sitä kokonaiskuvaa jotenkii...

Työntekijä: Nii

Haastattelija: Joo. Onks sun mielestä helppo päästä kiinni toisten kertomusten kautta...asioihin, eri lapsista? Kuitenkin täällä lastenkodissa aika paljon tilanteita, joissa työntekijöistä harva on paikalla ja sitte ne tulee toisen käden tietona.

Työntekijä: En mä tiedä. Kyllä se, ne pääpointit sieltä tulee

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Pääset niinku jyvälle...mutta totta kai menee paljo sitte sellasia pienempiä juttuja, mitä ei aina kirjata ja mitkä pitäis ehkä tietää, muistaa, ni jää... mut aika hyvin se kyl toimii. Aika hyvin pääsee. Kyl mä pääsen toisen ...toisen kertomisesta, jossa hän kertoo ja on ite ollu tilanteessa. Tietää kumminki suurin piirtein toisten työntekijöiden työtavat ja pystyy jotenkii niinku asennoitumaan heihin ja tietää, kuinka ne on toiminnu siinä, että....

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Ku meilläkii, joku tietty tilanne, voi olla niin, me kaikki, voi olla kahdeksan, kymmenen erilaista näkemystä siitä... Mut ei niin paljo, etteikö ne kohtais, ettei ymmärrettäis.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Mutta että, kyllä sitä aika hyvin. Jotakin tilannetta ku ei o nähny, ni tulee että eihän, tos nyt sitte mitään. Sit täytyy aatella, et se tilanne, ku et oo ite ollu siinä, ja kuka on ollu tilanteessa niinku, ymmärtää myös se, että on...

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Sitä mä sillä näkemys-, kattomiserolla, että mehän koetaan eri tilanteet eri tavoilla, jokainen varmaan.

(haastattelu 115–116)

Työntekijä kertoo, miten hän suhteuttaa lapsesta kuulemansa omiin kokemuksiinsa lapsesta. Samalla hän punnitsee kuulemaansa sen perusteella, kuka tapahtumasta kertoo. Kun tuntee tilanteesta kertovan työntekijän tavan toimia ja painottaa asioita lasten kanssa, voi suhteuttaa kuulemansa sen mukaisesti. Sillä miten tapahtumista kerrotaan ja miten ne ymmärretään, on merkitystä. Useinhan työntekijä jatkaa jo tapahtuneen selvittelyä lapsen kanssa toiselta työntekijältä kuulemansa perusteella. Miten asia on kerrottu ja millaisena työntekijä on kuulemansa tulkinnut, määrittelee osaltaan työntekijän suuntautumista suhteessa lapseen silloin, kun työntekijä ei itse ole ollut paikalla näkemässä ja tekemässä omaa suoraa tulkintaansa tapahtumista.

Olin mukana useammassa tilanteessa, jossa työntekijät yhdessä keskustelivat yksitellen jokaisesta lapsesta. Tällaiseen työskentelyyn oli kummassakin lastenkodissa varattu aikaa ja sovittu päivät, jolloin kaikki vakituiset työntekijät olivat paikalla. Työntekijät eivät keskustelleet lapsista pelkästään keskenään. Kummassakin lastenkodissa lapsista keskusteltiin myös lastenpsykiatrin konsultaatiossa sekä muiden, ei välittömässä osastotyössä mukana olevien ammattilaisten kanssa. Yleensä lapsen omahoitaja aloitti työskentelyn esittämällä tiivistelmän lapsesta. Siitä huolimatta, että kummassakin lastenkodissa oli olemassa pohjapaperi, johon oli kirjattu tärkeäksi koetut aiheet lapsesta keskusteltaessa, painotti jokainen omahoitaja kuvauksessaan hiukan eri asioita. Joku työntekijä keskittyi alustuksessaan lapsen negatiiviseksi koettuun käyttäytymiseen sekä siihen, miten tulisi toimia, jotta tällainen käyttäytyminen saataisiin loppumaan. Toinen työntekijöistä saattoi painottaa lapsikuvauksessaan lapsen elämäntilanteessa tapahtuneita muutoksia sekä virittää yhteistä keskustelua siitä, miten lapsi mahdollisesti kokee kyseiset muutokset. (hm 18–24, hm 91–94) Näissä keskusteluissa konkre-

tisoitui lapsista puhumisen toinen merkitys. Puheen tehtävänä ei ollut pelkästään välittää tietoa lapsesta. Lapsen liittyvän puheen kautta muodostettiin yhteistä käsitystä lapsesta ja lapsen tilanteesta. Erään työntekijän ilmaisua lainaten - rakennettiin ”yhteistä tarinaa lapsesta” (hm 262).

Lapsesta kertomisen erilaiset tavat tiivistyivät näissä tapaamisissa. Olen nimenmynyt nämä erilaiset lapsista kertomisen tavat ”yksilöity lapsi” ja ”suhteissa tarkasteltu lapsi”. ”Yksilöity lapsi” kuvaa lapsesta kertomisen tapaa, jossa painottuvat lapsen yksilölliset ominaisuudet. Keskusteluissa lapsesta puhutaan tuomalla esiin lapsen yksittäisiä tekemisiä, niin saavutuksia kuin myös ongelmiksi koettuja sekä pohditaan lapsen mahdollisia diagnooseja, onko lapsella kenties ADHD, onko lapsi mahdollisesti narsistinen persoonallisuus, onko nuori masentunut. ”Suhteissa tarkasteltu lapsi” tiivistää lapsesta kertomisen tapaa, jossa keskiössä on lapsen tarkastelu erilaisten suhteiden kautta. Lapsesta kerrotaan suhteessa lapsen elämismaailmaan¹¹, siihen millaisissa olosuhteissa lapsi on elänyt ennen lastenkodille tuloa ja mikä merkitys lapsen aikaisemmalla elämismaailmalla mahdollisesti on lapsen nykyiseen olemisen tapaan. Millaisia läheissuhteisiin liittyviä kokemuksia, opittuja toimintatapoja tai itseensä liittyviä käsityksiä lapsi on omaksunut ja mikä merkitys niillä on lapselle? Lapsesta puhuttaessa myös lapsen elämänhistorian selvittämistä pidetään tärkeänä. Lasten ja työntekijöiden yhteinen elämä alkaa vasta lastenkodissa, ja lapsen historia, elämä ja tapahtumat ennen yhteistä aikaa on työntekijälle aukkoinen. Lapsen kanssa olemisen lisäksi, keskustelemalla ja yhteistyöllä eri ammattilaisten kanssa pyritään täyttämään näitä aukkoja, rakentamaan kokonaisempaa tarinaa lapsesta.

Lapsen liittyvä puhe paitsi välittää tietoa tapahtumista myös rakentaa käsitystä lapsesta. Eri yhteyksissä yhteisöllisesti tuotettu ymmärrys lapsesta muodostaa perustan lapsen kanssa arjen tilanteissa toimimiselle. Siksi ei olekaan merki-

¹¹ *Elämismaailma on alun perin Edmund Husserlin (1936) käsite, jonka avulla hän pyrki käsitteellistämään arkielämään kiinnittyvää filosofiaansa. Husserlin ajatukset ovat sittemmin inspiroineet monia teoreetikkoja mm. Alfred Schutzia, Maurice Merleau-Pontya ja Jurgen Habermasia. Sosiaalisen huolenpitotyön yhteydessä elämismaailmaa tausta- ja ymmärtämishorisonttina tarkastelee Anita Kilström (1998).*

tyksetöntä, miten lapsista eri yhteyksissä puhutaan ja millaisia painotuksia lapsista kertomiseen liittyy.

5.7. Yhteenveto

Olen edellä jäsentänyt lastenkotityötä kiinnittämällä analyttisen katseeni työntekijöiden toimintaa lasten kanssa. Olen lähtenyt liikkeelle tarkastelemalla lasten ja työntekijöiden arkiseen kohtaamispaikkaan eli ruokapöytään liittyviä tapahtumia. Tarkastelu tekee näkyväksi lasten kanssa toimimisen moninaisen luonteen. Huolenpidon ohella toimintaa voi yhtä perustellusti käsitteellistää kasvatukseksi, kontrolloinniksi, lapsen arvioinniksi, lapsen kuulemiseksi ja lapsen kokemusta tavoittelevaksi kanssakäymiseksi. Ruokapöytäanalyysi tuo esille myös lasten kanssa lastenkodissa työskentelyn yhteisöllisen luonteen. Paikalla on yleensä useampi lapsi ja työntekijä. Toimintaa lasten kanssa säätelevät tällöin monen eri ihmisen aikataulut ja arjen hoidettavat asiat. Lapsen yksilöllinen huomiointi lomittuu näiden arkisten tilanteiden ympärille. Aineistoni perusteella minun on helppo jakaa Wardin (2004, 215; 2006) korostama ajatus lastenkotityön erityisyydestä, kun hän kirjoittaa, että jokapäiväisen yhteiselämän merkitys on lastenkodissa siinä, että se tarjoaa useita arkisia kohtaamistilanteita lasten ja työntekijöiden kesken. Tilanteita, joissa lapset voivat saada kaipaamaansa aikuisen tukea, rohkaisua ja puuttumista, tilanteita, joiden kasvatuksellista, terapeutista ja inhimillistä merkitystä ei voi vähätellä. Lasten kokemusten kertomisen paikkoina ruokapöytä, yhteiset pelit tai hetket television ääressä ovat merkittäviä. Lapset eivät ole pelkästään työntekijöiden toimien kohteena vaan aktiivisina toimijoina. Arjen keskellä onkin monia mahdollisuuksia huomioida lapsen yksilöllinen kokemusmaailma, mutta yhtä hyvin se voi jäädä kaiken muun arkisen tekemisen varjoon vaille huomiota. Itsestään se ei tapahdu. Lasten kanssa työskentelyn ammatillisuus punnitaankin lastenkodissa juuri näissä arkisissa tilanteissa ja kohtaamisissa.

Tutkimukseni pohjalta lasten kanssa toiminta kiinnittyi menetelmiä selkeämmin työntekijöiden ja lasten välisiin suhteisiin. Työntekijät korostivat suhdetyön merkitystä. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen oli käsite, jota työntekijät käyttivät kuvatessaan, mikä on olleellisinta lasten kanssa toimittaessa. Suhteen rakentamisen merkitys perustuu työntekijöiden tulkintaan lasten tilanteen erityisyydestä ja työn lastensuojelullisesta kontekstista. Työntekijöiden näemyksen mukaan usean lapsen kohdalla aikaisemmat kokemukset olivat horjuttaneen lapsen luottamusta aikuisia kohtaan. Tämän vuoksi suhteen rakentamista pidettiin haasteellisena ja luottamuksen palauttamisen ajateltiin vaativan aikaa. Suhdetta rakennettiin yhteisen tekemisen, yhdessä olemisen ja lapselle yksityistä aikaa ja huomiota antaen. Toinen suhdetyön lastensuojelulliseen kontekstiin liittyvä perustelu oli työntekijöiden näkemys lasten tarvitsevuudesta. Työntekijä ei voinut olettaa, että lapsi saisi välttämättä kaipaamaansa tukea omilta vanhemmiltaan. Tällöin työntekijän on tunnistettava lapsen tuen tarve ja suostuttava lapsen tarvitsemaksi ihmiseksi. Suhteita lasten ja työntekijöiden välillä määritti yksilöllisyyden ohella lastenkodin institutionaalinen tehtävä, fyysinen läheisyys oli selvästi säädellympää lyhytaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa. Suhteita lasten ja työntekijöiden välillä määritti myös käsitys lasten ja aikuisten erilaisista tehtävistä, vastuista ja vallasta. Näkemys siitä, että aikuisen tehtävänä on viime kädessä huolehtia lapsen hyvinvoinnista ja ratkaista konkreettisissa tilanteissa, mikä on sallittua ja kiellettyä, mikä on lapselle hyväksi, oli lastenkodissa yhteisesti jaettu. Tämän vuoksi lastenkotityössä on tärkeää kysyä ja reflektoida, mistä lähtökohdista käsin ja millaisin kriteerein työntekijä määrittelee lapsen hyvää elämää ja millaiseksi työntekijä ymmärtää suhteensa lapseen.

Lastenkodissa lasten kanssa tehtävän työn keskeinen jännite muodostuu lapsen yksilöllisen huomioinnin ideaalin ja lastenkotityön yhteisöllisen luonteen välille. Päiväkotityötä tutkinut Puroila (2002, 88–102) käyttää varhaiskasvatus työn yhteydessä hallinnan käsitettä. Hän löysi varhaiskasvatustyöstä kaksi hallinnointikäytännön muotoa. Hiljaisessa kontrollissa, hallinnan passiivisemmassa muodossa, kasvattajalla oli joko valvova, kontrolloiva ja sivusta seuraileva rooli, tai sitten tilanteen hallinta ja kontrolli limittyi kasvattajan muun toiminnan lomaan. Toinen muoto oli hallinnan, vallan ja vaikuttamisen aktiivisempi muoto.

Päiväkodissa aktiivinen hallinnan elementti kytkeytyi päätöksentekoa edellyttäviin tilanteisiin ja tilanteisiin, joissa koko lapsiryhmä oli yhdessä koolla tai joissa tapahtui sääntöjen rikkomisia. Myös lastenkodissa toimintaan lasten kanssa liittyi edellä kuvattua kaltaisia sekä aktiivisempia että passiivisempia hallinnan keinoja. Hallinnan rinnalla säännöistä neuvottelemisen, tilanteissa joustaminen, sekä korostunut pyrkimys pysyä rauhallisena erityisesti ristiriitatilanteissa sävyttivät kanssakäymistä. Hallinnan käsitteen rinnalla lastenkotityöhön liittyvää yksilöllisen huomioinnin ja yhteisöllisyyden problematiikkaa voisi Värriä (1997, 29) lainaten ymmärtää myös siten, että kasvattaja toimii lapsen maailmasuhteen tulkkina. Työntekijä toimii lasten välisenä tulkkina lasten keskinäisessä kanssakäymisessä, lapsen tulkkina suhteessa lapsen ja koulun välillä, lapsen tulkkina suhteessa lapsen ja lastenkodin sääntöjen välillä, lapsen tulkkina suhteessa lapsen tunteiden ja käyttäytymisen välillä sekä tulkkina suhteessa lapsen nykyisyyden ja menneisyyden välillä. Toiminnan perusteluna ei tällöin ole yksiselitteisesti tilanteiden hallinta vaan lapsen näkökulman huomioonottava tilanteiden, tapahtumien ja kokemusten käsittely sekä selvittely.

Lastenkodin työntekijöiden käytännöissä oli löydettävissä eroja sääntöihin vetoavan ja lapsen tilanteeseen eläytyvää kohtaamista painottavien käytäntöjen välillä. Painotuserot ovat samankaltaisia, joita Moses (2000 a) löysi tutkiessaan työntekijöiden ja lasten välisiä suhteita. Hän haastatteli Etelä-Kaliforniassa sijaitsevan suurehkon (126 paikkaa, 10 yksikköä) lastensuojelulaitoksen 25 työntekijää jäsentääkseen tarkemmin, miten työntekijät toimivat lasten kanssa. Työntekijät jakautuivat kahteen pääkategoriaan. Ensimmäisen kategorian muodostivat työntekijät, joille oli tärkeää saada yhteys nuoreen ja tämän kokemusmaailmaan ja joille oli tärkeää yksilöllinen työskentely nuoren kanssa. Toisen kategorian muodostivat työntekijät, joiden työskentely oli muodollisempaa ja keskittyi lähinnä neuvonpitoihin, jotka koskivat nuorille yhteisiä velvollisuuksia ja etuja. Edellä esitetyssä tutkimuksessa työntekijät toivat esille varsin samoja yksilöllisen suhteen rakentamisen keinoja, joista myös oma tutkimusaineistoni kertoo. Työntekijöiden tavat olivat varsin konkreettisia: löytää yhteisiä juttuja lasten kanssa, tutustua lapseen yksilönä, kehittää oma tyyli toimia kunkin lapsen kanssa ja toimia joustavasti sekä suhteessa arjen käytäntöihin että ongelmatilanteissa lasten kanssa.

Työntekijät tekivät arjen keskellä myös havaintoja lapsista. Varhaiskasvatuksen yhteydessä puhutaan lapsihavainnoinnista. Tutkimukseni lastenkodeissa useammin tässä yhteydessä käytetty käsite oli lapsen arviointi. Siihen sisällytettiin niin lapsen kehityksellisten piirteiden ja erilaisten taitojen havainnointia kuin myös lapsen lastenkotia laajempaa elämänpiiriä koskevien huomioiden tekemistä. Työntekijöiden puheista voi löytää lapsen oireita ja diagnooseja korostavan lasta yksilöivän tarkastelutavan sekä lapsen elinolosuhteisiin, kasvuympäristöön ja sosiaalisiin suhteisiin painottuvan tarkastelutavan. Näiden havaintojen ja arviointien pohjalta rakennetaan käsitystä, yhteistä tarinaa lapsesta. Käsitystä ja ymmärrystä lapsesta rakennettiin yhdessä lastenkodin työntekijöiden, lapsen vanhempien sekä lapsen asian kanssa työskentelevien muiden ammattilaisten kanssa. Se, millaisesta viitekehyksestä käsin lapsen tai nuoren tilannetta havainnoidaan ja arvioidaan, ei ole merkityksetöntä. Pösö (2004, 123) kirjoittaa tutkimuksessaan, että koulukotinuoriin liittyviä tulkintoja hallitsivat psykiatriset ja psykologiset tulkinnat, kun sen sijaan sosiaaliseen asemaan tai luokkaan liittyvät tulkinnat olivat tuskin millään tavoin kuultavissa. Päivähoidon varhaiskasvatussuunnitelmia tutkineet Leena Alanen ja Kirsti Karila (2009, 77–87) päätyvät osin samankaltaiseen huomioon. He toteavat, että lasta lähestytään ennen kaikkea keskittyen lapsen taitoihin, tarpeisiin ja luonteeseen. Lasten arvioinnin ja tarkkailun perustana päivähoidon varhaiskasvatussuunnitelmalomakkeissa on psykologis-pedagoginen lapsitietous. Lapsi sosiaalisissa suhteissaan on heidänkin tutkimuksensa perusteella lähes näkymätön. Aineistoni pohjalta huoli lapseen liittyvän sosiaalisen ymmärryksen katoamisesta ei ole aiheeton. Pelkästään lapseen keskittyvä havainnointi ja lapsen ulkoisen käyttäytymisen tarkkailu ei riitä kertomaan eri ympäristöissä ja suhteissa tarkoituksenmukaiseksi muovautuneesta käyttäytymisestä, opituista keskinäisen kanssakäymisen säännöistä ja tavoista. Siksi lastenkodissa tarvitaan myös lapsen kasvuympäristön sekä sosiaalisten suhteiden ja rakenteiden merkityksen tunnistavaa lapsuuden ymmärrystä ja sensitiivisistä eläytymistä lapsen yksilölliseen tilanteeseen.

6. Vanhempien kanssa

Kenttätyöjaksoni kuluessa minulle oli yllätys se, miten paljon vanhemmat ovat läsnä joko fyysisesti tai työntekijöiden puheissa lastenkodin arjessa. Havaintomuistiinpanoissani on melkein päivittäin merkintöjä vanhempien kanssa käydystä yhteydenpidosta, neuvotteluista, vanhempien käynneistä lastenkodilla tai työntekijöiden keskinäisistä keskusteluista lasten vanhempiin liittyen.

Ruokailun jälkeen Markun isän entinen avopuoliso tuli käymään lastenkodilla. Hän pyysi, että työntekijä juttelisi hänen kanssaan hetken. Se järjestyi ja he olivat kahdestaan yövuorolaisten käyttämässä huoneessa noin puoli tuntia. (hm 223)

Oli levollinen tunnelma. Toinen työntekijä oli tyttöjen kanssa pöydän ääressä askartelemassa ja jutteli mummon kanssa samalla, kun he katselivat yhdessä mummon tuomia valokuvia. Sohvalla loikoili toinen työntekijä ja yksi osaston lapsista. (hm 230)

Työntekijä kertoi iltavuoroon tulleelle kollegalleen, että kun hän vähän ennen klo 10 katsoi ulos ikkunasta, oli Villen isä jo pelaamassa lastenkodin pihalla poikien kanssa. Työntekijä kertoi pyytäneensä isän mukaan lounaalle ja kyseli, mikä talon nykyinen käytäntö mahtaa olla. Toinen työntekijöistä totesi, että enää ei ole tapana antaa vanhempien ruokailla lastenkodilla. Hän kertoi kahdesta tapauksesta, joissa vanhemmat olivat käyneet lastenkodilla lähinnä syömässä eivätkä niinkään tapaamassa lastaan. Työntekijä selvitti, että isä ja poika olivat nyt uimassa. Isän mukaan olisi lähtenyt useampikin lastenkodin poika uimaan. Työntekijä ei kuitenkaan ollut päästänyt, sillä näin Villen ei koko ajan tarvitse jakaa isäänsä. Isäkin vaikutti tyytyväiseltä, kun pääsi poikansa kanssa kahdestaan matkaan, kertoi työntekijä. (hm 228)

Työntekijä soitti Kallen mummolle. Hän keskusteli siitä, voisiko mummo tulla neuvotteluun lastenkodille. Asiana olisi pojan kesän ohjelmasta sopiminen. Mummohan on luvannut ottaa pojan kesällä luokseen lomalle. Kuulin osan puhelusta lukiessani huoneessa lastenkodin papereita. Työntekijä keskusteli mummon kanssa siitä, ettei Kalle voi muuttaa isälleen ennen kuin isän päihdeongelma on

jollain lailla hallinnassa. Kallen äiti on todennut olevansa niin huonossa kunnossa, että ei voi nyt huolehtia lapsestaan. Poika on siis toistaiseksi lastenkodilla ja mummo se, jonka luokse Kalle voisi tulla kesällä. Mummo lupasi saapua neuvotteluun ja kyseli matkahojeita. Kuulin myös, että työntekijä mietti mummon kanssa, mitä pojalle voisi tuoda tuliaisiksi. (hm 285)

Miksi sitten työ vanhempien kanssa, jonka kohtasin lastenkodissa, oli minulle niin vierasta ja yllättävää? Miten oli mahdollista, että en ollut etukäteen pysähtynyt ajattelemaan tätä osaa lastenkotityöstä, sen sisältöä ja ominaispiirteitä? Ennen tutkimusjaksoani olin opetustyössäni ohjannut opiskelijoiden käytännön harjoitteluja lastenkodeissa ja lastensuojelun perhetukiyksiköissä, tutustunut joihinkin perhetyön työskentelymenetelmiin (pylpyrä, vanhemmuuden roolikartta) ja lukenut erilaisten perhetyön hankkeiden projektiraportteja. Lastensuojelun perhetyön, sen jo vakiintuneen aseman sekä perhetyöhön liitettyjen moninaisten odotusten (Hurtig 2003; Rautiainen 2001; Heino et al. 2000; Turtiainen 1999; Helminen & Iso-Heiniemi 1999; Forsberg 1998) kuvittelin olevan minulle jo jollain tavalla tuttuja. Kaikesta tästä huolimatta vanhempien läsnäolo ja se mistä tässä lastenkotityön osa-alueessa oikein oli kyse, hämmensi.

Mitä on lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävä työ, sitä tutkin tässä tutkimukseni luvussa. Tarkoitukseni on sekä kuvata että käsitteellistää kyseistä lastenkotityön osa-aluetta. Keskityn tarkastelemaan osastotyöntekijöiden tekemää työtä lastenkotiin sijoitettujen lasten vanhempien kanssa. Lastensuojelun perhetyötä tehdään useimmiten avohuollon tukitoimena, jotta lapsen sijoittaminen pois kotoa voitaisiin välttää (Forsberg 1998; Heino et al. 2000; Heino 2008; Hurtig 2003; Reijonen 2005). Tutkimuskatseeni kohdistuu tästä poikkeavaan tilanteeseen. Lapsi on sijoitettu lastenkotiin. Lapsi on voinut tulla lastenkotiin usean eri viranomaisen yhteisen huolen perusteella, vanhemman tai lapsen omasta pyynnöstä tai poliisin tuomana keskeltä kriisiytynyttä kotitilannetta. Osa lapsista on tullut lastenkotiin sijaisperheestä tai toisesta lastensuojelulaitoksesta. Lapsi voi olla lastenkodissa ajatuksella, että jakso lastenkodissa on lyhyt, noin kolmen kuukauden pituinen tai että asuminen lastenkodissa tulee todennäköisesti jatkumaan pidempään, usean vuoden ajan. Samalla kun lapsen asuinpaikka on vaihtunut kodista lastenkotiin, lapsen arkinen huolenpito ja kasvatus – herättä-

minen kouluun, viennit harrastuksiin, kotiintuloajoista sopiminen, erilaisista säännöistä kiinnipitäminen, ruokailuista ja nukkumaanmenoista huolehtiminen, lapsen ohjaaminen ja kannustaminen – on uskottu lastenkodin työntekijöille. Työ, jota tässä luvussa tarkastelen, on lastenkodin osastotyöntekijöiden tekemää työtä vanhempien kanssa. En käytä tästä työstä nimeä perhetyö vaan kirjoitan yksinkertaisesti vanhempien kanssa tehtävästä työstä¹². Mitä tämä lastenkodin osastotyöntekijöiden vanhempien kanssa tekemä työ lapsen sijoituksen aikana on? Mitä siihen kuuluu ja miten sitä tehdään? Millaisia tavoitteita työllä on? Nämä ovat kysymyksiä, joihin etsin vastausta tässä tutkimukseni luvussa.

¹² Perhetyö on nykyisin muodikasta ja siihen liitetään paljon odotuksia. Perhetyötä pidetään työmuotona, jolla voidaan auttaa niin päihdeongelmaisia aikuisia kuin kouluvaikeuksien kanssa kamppailevia nuoria. Sitä tehdään monissa eri projekteissa ja monen eri ammattiryhmän kuten sosiaalityöntekijöiden, terveydenhoitajien, lastentarhanopettajien, opettajien ja varsinaisesti perhetyöntekijöiksi nimettyjen työnä. Siitä, mitä perhetyöllä eri yhteyksissä tarkoitetaan, vallitsee käsitteellinen epäselvyys. Perhetyön hankkeissa kirjavat käsitykset ja työmuodot näyttävät olevan yhä käytännön todellisuutta. (Heino 2008; Hyytinen 2007; Mylärniemi 2007; Reijonen 2005; Uusimäki 2005; Vuori & Nätkin 2007.) Perhetyö käsitteeseen liittyvä moninaisuus ei ole vain suomalaista perhetyötä koskeva ilmiö. Myös ”family support” käsite on epäselvä (Dolan, Canavan & Pinkerton 2005). Heino (2008, 7) mukaan perhetyön käsite vaatii edelleen selkiyttämistä siitä huolimatta, että uudessa lastensuojelulaissa (LSL 2007) perhetyö paikannetaan perheen kotona annetuksi palveluksi ja perhekuntoutuksella viitataan ympärivuorokautisena koko perheelle tai osalle sitä annettuun tukeen. Vaikka perhetyötä perustellaan usein lapsen edulla, eri perhetyön hankkeiden ja toimijatahojen kytkös lastensuojeluun on vähintäänkin selkiytymätön (Hurtig 2003, Eronen 2007). Lastensuojelun viitekehityksessä perhetyö liitetään lähinnä avohuollon tukitoimenpiteinä tehtävään työhön. Perhetyötä perustellaan tällöin työnä, jonka tavoitteena on tukea vanhempia siten, että perhetyön keinoin voidaan ehkäistä lasten huostaanottoja (Heino 2008; Heino et al. 2000; Hurtig 2003). Lastenkoteihin perustettiin 1980 ja 1990-luvun vaihteessa erillisiä perheosastoja ja perhetyöntekijän toimia. Heidän työnsä on pääasiassa lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä perheen kotiin annettavaa tukea (Forsberg 1998). Tehdäkseni eroa tähän moninaiseen, käsitteellisesti selkiytymättömään ja perheen kodissa tehtävään perhetyöhön olen päättänyt kirjoittamaan perhetyön asemasta vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävälle työlle on tunnusomaista se, että lapsi on sijoitettuna lastenkotiin. Työtä vanhempien kanssa tehdään tilanteessa, jossa lapsen päivittäisestä huolenpidosta ja kasvatuksesta vastaavat työntekijät tai työntekijät ja vanhemmat yhdessä. Yhteyden säilymistä lapsen ja hänen vanhempiensa välillä lapsen sijoituksen aikana on pidetty tärkeänä (Chakrabarti & Hill 2000; Milligan & Stevens 2006) mutta erittelyjä ja analysejä siitä, mitä laitoksissa tehtävä työ vanhempien kanssa on, en ole löytänyt.

Kirjoitan vanhemmista mutta samalla aineistoesimerkeissä on mainintoja isän avopuolisosta, äidistä, isästä ja mummosta. Siellä voisi näkyä myös lainauksia sijaisvanhemmista. Muotoiluun ”vanhempien kanssa tehtävä työ” päätyminen ei ole ollut minulle itsestään selvää. Olisiko sittenkin parempi kirjoittaa lapselle läheisten kanssa tehtävästä työstä, verkostotyöstä tai perhetyöstä? Nämä vaihtoehdot eivät kuitenkaan tuntuneet perustelluille. Päädyin vanhempi-sanaan koska työ, jota tässä luvussa tarkastelen, määrittyi lastenkodeissa vahvasti vanhemmuus- ja perhetematikan ympärille. Toinen syy on se, että vanhempi-sanana käyttö tuo näkyväksi vanhemmuuden määrittelyn problemaattisuuden lastenkotityössä. Lastenkodissa ollessani kyselin usein, kenen kanssa oikeastaan tehdään työtä, kun puhutaan perhetyöstä, keneen yhteyttä pidetään, miten lastenkodin työntekijät määrittelevät perheen ja vanhemmuuden. Vanhempi-sanana käyttöä on kritisoitu sukupuolineutraaliksi (Featherstone 2004, 7–10; Forsberg 1998, 177–178; Kuronen 1993), samoin voisi kritisoida käyttämäni työntekijä-sanaa. Tutkimukseni lastenkodin työntekijöistä enemmistö oli naisia ja myös enemmistö lapsista oli sijoitettu lastenkotiin äidin luota. Työskentely vanhempien kanssa oli suurelta osin tästä kontekstista katsottuna naisten kesken tapahtuvaa. Isät eivät kuitenkaan ole näkymättömiä lastenkodissa. Myös isät vierailevat lastensa luona ja osallistuvat neuvotteluihin. Vaikka kirjoitan pääasiassa vanhemmista, olen halunnut säilyttää tekstissä edes osittain, silloin kun se on ollut anonymiteetin säilymisen kannalta mahdollista, maininnat avopuolisista, mummoista, äideistä ja isistä sekä tuoda esille lasten moninaiset perhemuodot.

Luvun aineisto muodostuu tilanteista, niin osastolla kuin myös erilaisissa neuvotteluissa, joissa olen ollut paikalla havainnoimassa vanhempien ja työntekijöiden kanssakäymistä ja näistä tilanteista tekemistäni havaintomuistiinpanoista. Aineistosta osa on tallentunut muistiinpanoihini työntekijöiden keskustellessa lapsen vanhemmista sekä omasta toiminnastaan heidän kanssaan. Vanhempien kanssa työskentelyn yksi tärkeimmistä välineistä on puhelin. Puheluita en ole kuullut autenttisina, mutta olen ollut paikalla, kun puhelimesta ollut työntekijä on välittänyt puhelun sisältöä omana kertomuksenaan muille lastenkodin työntekijöille. Näitäkin kertomuksia olen kirjannut havaintomuis-

tiinpanoihini. Haastatellessani kenttäjaksoni lopulla työntekijöitä vanhempien kanssa työskentely oli aihe, josta puhuttiin – joissain haastatteluissa enemmän joissain vähemmän. Nämä nauhoitetut haastattelut ovat osa luvun aineistoa. Lastenkotien omat laatukäsikirjat ja toimintakertomukset ovat olleet lähteinäni työn virallisten tavoitteiden ja prosessien kuvailussa. Vaikka vanhemmat ovat satunnaisissa tilanteissa lastenkodilla kohdistaneet kommenttinsa ja puheensa suoraan minulle, on aineistoni pääosin, omien havaintojeni lisäksi, työntekijöiden kertoman välittämää.

Analyysissäni olen edennyt siten, että luvussa 6.1. kuvaan tiivistetysti lastenkodin osastotyöntekijöiden vanhempien kanssa tekemää työtä yleensä, sen luonnetta ja ominaispiirteitä. Luvussa 6.2. tarkennan analyysiäni siten, että peruskysymykseni on, mitä sisällöllisiä ulottuvuuksia vanhempien kanssa tehtävässä työssä on. Kokonaisuudessa 6.3. analyttinen katse kohdistuu siihen, mitä työntekijät painottavat työssään vanhempien kanssa.

6.1. Lastenkodin työntekijöiden kohtaamisia vanhempien kanssa

Kummassakin tutkimukseni lastenkodissa korostettiin lapsen ja biologisten vanhempien välisen suhteen säilymisen tärkeyttä sijoituksen aikana. Samoin ajatus perheiden kanssa tehtävän työn tärkeydestä oli yhteisesti jaettu molemmissa lastenkodeissa. Lastenkodissa, jossa lasten sijoitusten ajateltiin olevan lyhytaikaisia, työstä lasten vanhempien kanssa käytettiin nimeä perhettyö. Se oli yksi lastenkodin virallisesti keskeisiksi nimeämistä työmuodoista ja osa osastotyöntekijöiden työtä. Vanhempien kanssa työskentely painottui tässä lastenkodissa perheen tilanteen arviointiin ja perheen tukemiseen siten, että lapsi voisi palata takaisin kotiin. Työskentelyssä tavoiteltiin luottamuksellista ja avointa kanssakäymistä. Toinen tutkimukseni lastenkodeista keskittyi pidempiaikaisiin sijoituksiin ja osa lapsista oli asunut lastenkodissa jo usean vuoden ajan. Vanhempien kanssa työskentelyn pääasiallisena tavoitteena tässä lastenkodissa oli lasten ja vanhempien välisen suhteen säilyminen

ja sen tukeminen sijoituksen aikana. Ajankohtaisena keskustelunaiheena oli vanhempien kanssa tehtävän työn kehittäminen, uusien työmenetelmien käyttöön ottaminen ja tilojen kunnostaminen niin, että vanhemmat voisivat olla lastenkodilla pidempiä jaksoja. Vaikka tutkimukseni lastenkotien tavoitteissa vanhempien kanssa tehtävälle työlle on painotuseroja, osastolla näyttäytyvässä arkisessa toiminnassa on paljon yhteistä työn luonteessa, työn sisällössä ja työskentelyorientaatioissa.

Ollessani ensimmäistä päivää lastenkodilla istuin työntekijöiden seurassa ja kuuntelin samalla kolmen työntekijän keskustelua keittiön pöydän ääressä.

Työntekijät kertoivat lasten ja vanhempien tapaamisista sekä äidin tuloa lastenkodille lauantaina. Mietittiin, onko äiti tulossa yksin vai onko hänellä seuraa ja milloin hän tulee. Samalla puhuttiin yleensä lasten tulevista lomista vanhempien tai sukulaisten luona. Keskustelun aiheena oli lisäksi puhelu, jonka työntekijä oli käynyt erään vanhemman kanssa. Hän oli selvitelty edellisenä iltana satunutta sekaannusta, jonka seurauksena äiti ei ollut saanut lastaan puhelimeen. Työntekijä selvensi minulle, että äidin kanssa on sovittu, että hän voi soittaa lapselle kello 19.30–21.00 välillä. Toki hän saa soittaa myös sitä ennen, mutta ei enää 21 jälkeen. Ratkaisua perusteltiin sillä, että äidin katsottiin omalla toiminnallaan määrittelevän ja rajoittavan liikaa lapsensa tekemisiä. Päätöksellä on haluttu lisätä lapsen omaa päätäntävaltaa. Ruokapöydässä keskusteltiin, miten usein ja paljon aikaa vaati äiti soittaa sekä lapselle että lastenkodin aikuisille. Työntekijä toi esiin omana näkemyksenään, ettei lapsi haluaisi aina puhua niin pitkään puhelimesta äitinsä kanssa, ei varsinkaan silloin, jos joutuu keskeyttämään meneillään olevan yhteisen pelin tai muun mieleisen tekemisen toisten lasten kanssa. Toinen työntekijä kertoi havainnostaan, että lapsi itki keskustellessaan puhelimesta äidin kanssa. Mistä syystä lapsi itki, sitä työntekijä ei osannut sanoa. Toinen työntekijä totesi minulle, että äiti voi puhua lapselle siten, että itkettää lastaan. Työntekijä kertoi samassa yhteydessä, että eräs vanhemmista oli ollut huolissaan siitä, että hänen lapsellaan on vain yhdet kengät. Sovittiin, että lapselle hankitaan pikaisesti toiset kengät. Saman keskustelun aikana työntekijät kävivät myös läpi lasten illan harrastuksia ja muita menoja ja sopivat työntekijöiden työnjaosta. (hm 1–2, hm 16)

Tuohon heti ensimmäisenä päivänä lastenkodilla kuulemaani keskusteluun liittyy monia vanhempien kanssa työskentelyä lastenkodissa kuvaavia piirteitä. Samoin

tuota keskustelua voi pitää alkuorientaationa lastenkodissa tehtävälle työlle vanhempien kanssa, vaikka en sitä silloin itse sellaiseksi käsittänyt. Ei ollut sattumaa, että kuulin heti lastenkotiin mennessäni työntekijöiden keskinäistä keskustelua vanhemmista, puhelimitse tapahtuvasta yhteydenpidosta vanhempien kanssa, vanhemman tulosta lastenkotiin, lasten lomien vietosta sekä yhteydenpidon säätelystä, huomioita lapsen ja vanhemman suhteesta, pohdintaa yhteydenpidon merkityksestä lapselle sekä yhteistyössä vanhemman kanssa tapahtuvasta lapsen arkisesta huoltamisesta. Vanhemmat ja vanhempien kanssa tehtävä työ ja edellisen episodin kuvaamat aiheet olivat läsnä koko tutkimusjakson ajan.

Vanhemmat neuvotteluissa

Neuvottelut liittyvät oleellisesti lastenkotityöhön. Ilman niitä ei tehdä virallisia päätöksiä tai muutoksia aikaisempiin päätöksiin ja sopimuksiin. Neuvottelut ovat vanhempien kanssa tehtävän työn toteuttamisen tapoja, jotka kirjataan lastenkodin laatukäsikirjoihin ja työn prosessikuvauksiin. Näin oli tutkimukseni lastenkodeissakin. Vanhempien kanssa tehtävästä työstä oli laatukäsikirjoissa kuvattu lähinnä työskentelyn yleisiä periaatteita ja tavoitteita, neuvottelukäytännöt ja työn etenemisvaiheet. Huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempiensa kanssa käytäviä neuvotteluja kutsuttiin hoitoneuvotteluiksi. Niissä oli yleensä mukana lapsen sijoittajakunnan sosiaalityöntekijä, lapsen omahoitajat ja lastenkodin johtaja, lapsen vanhempi tai muu läheinen aikuinen sekä lapsi itse. Neuvottelun tarkoituksena oli keskustella lapsen ja vanhempien tilanteesta, yhteistyöstä lastenkodin ja vanhempien välillä sekä antaa lapselle mahdollisuus kertoa elämästään lastenkodissa. Lastenkotiin sijoittamisen alkutilanteessa, jossa mietittiin lapsen ja perheen tuen tarvetta, neuvottelujen luonne oli erilainen. Tavoitteena oli pääasiassa selvittää ja kuulla kaikkia asianomaisia lapsen kotoa pois sijoittamiseen johtaneista syistä ja tapahtumista. Keskustelun aiheena olivat myös sijoituksen mahdollinen kesto ja tuolle ajalle asetetut konkreettiset tavoitteet. Neuvotteluja käytiin sijoituksen alussa, keskivaiheilla ja lopussa, yleensä edellisen kaltaisella kokoonpanolla. Sijoittajakunnan sosiaalityöntekijän läsnäolo teki näistä neuvotteluista luonteeltaan virallisemmän, sillä onhan sosiaalityöntekijällä päävastuu niin lapsen sijoittamisesta pois kotoa kuin mahdollisesta lapsen sijaishuoltopai-

kan vaihtamisestakin. Neuvotteluissa sovittiin usein myös lapsen ja vanhempien välisistä tapaamisista sijoituksen aikana ja lapsen viikonloppulomista sekä muita läheisistä, joihin lapsella on lupa olla yhteydessä.

Toisessa lastenkodissa oli työmuotona lisäksi neuvottelut, joita oli tarkoitus pitää vanhempien kanssa vähintään joka toinen viikko. Niissä olivat läsnä lastenkodin osaston omahoitajat, lapsen vanhempi tai vanhemmat, joskus lastenkodin sosiaalityöntekijä sekä tilanteen mukaan lapsi itse. Lastenkodissa pidettiin tärkeänä, että työntekijät motivoivat vanhempia näihin neuvotteluihin. Ne nähtiin keinoksi edesauttaa suhteen luomista vanhempiin sekä keinoksi jäsentää tavoitteellista työskentelyä vanhempien kanssa. Näiden tapaamisten sisältö ja osanottajat vaihtelivat tilannekohtaisesti. Keskustelujen yleisenä tavoitteena oli saada aikaan konkreettisia muutoksia lapsen ja vanhempien arjessa niin, että lapsi voisi palata kotiin.

Vanhemmat lastenkodilla

Ennalta sovittujen neuvottelujen lisäksi vanhempia näki lastenkodilla myös muissa merkeissä. Vanhemmat saattoivat tuoda lapselle jonkun hänen kampaamansa tavarankotoa, viedä harrastuksiin tai hakea lapsensa viikonloppulomalle. Vanhemmat lähinnä piipahtivat osastolla. Samalla niin työntekijöillä kuin vanhemmillakin oli mahdollisuus vaihtaa kuulumisia ja sopia jostain käytännön asiasta. Luonteeltaan toisenlaisia olivat vanhempien vierailut ja oleskelu osastolla silloin, kun vanhemmat viipyivät pidemmän aikaa lastenkodilla. Tällöin vanhempi saattoi olla mukana lasten ja työntekijöiden kanssa ruokailuissa ja pihapeleissä sen lisäksi, että hän vietti kahdenkeskistä aikaa oman lapsensa kanssa. Näiden osastolla vietettyjen tuntien, joskus päivien aikana, työntekijöillä ja vanhemmilla oli monia mahdollisuuksia erilaisiin arkisiin kohtaamisiin. Yhteisen tekemisen ja oleilun lomassa syntyi tilanteita, joissa työntekijä pystyi ikään kuin huomaamatta antamaan konkreettisia neuvoja vanhemmalle lapsen kasvattamisessa. Työntekijät puhuivat vanhemman kuullen, miltä lapsesta ehkä tuntuu tai miten lapsi voi kokea vanhemman käyttäytymisen. Jutustelun tavoitteena oli ilmiselvästi saada vanhempi tar-

kastelemaan omia tekojaan lapsen näkökulmasta. Vanhempien ja lasten keskinäinen kanssakäyminen oli samalla työntekijöiden huomion kohteena. Havaintoja tehtiin vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta ja huomata lapsen avuntarve. Työntekijät pistivät merkille vanhemman oma-aloitteisuuden selittää lapselle lastenkodissa oloon liittyviä suunnitelmia sekä herkkyyden vastata lapsen kysymyksiin (hm 227), mutta myös vanhemman hermostuneisuuden ja äkkipikaisuuden lapsen toimiessa vähänkin vanhemman odotuksista poikkeavalla tavalla (hm 221). Nämä tehdyt havainnot joko lisäsivät tai hälvensivät työntekijöiden huolta vanhemman voimavaroista selvitä arjessa lapsen kanssa.

Vanhempien fyysinen läsnäolo vaihteli tutkimukseni lastenkodeissa. Pitkäaikaisiin sijoituksiin keskittyvässä lastenkodissa vanhemmat olivat läsnä lähinnä ennalta sovituissa neuvotteluissa ja viikonloppuisin. Kenttäjaksoni aikana (reilu 3 kuukautta) lastenkodilla kävi kolme äitiä ja yksi isä. Yksi vanhemmista vieraili useana viikonloppuna ja yksi äideistä myös yöpyi lastenkodilla. Lyhytaikaisiin sijoituksiin keskittyneessä lastenkodissa vanhempia näki neuvotteluissa sekä osastolla edellistä useammin ja myös arki-iltoina. Vanhempia ei ollut osastolla tai neuvotteluissa kenttäjaksoni aikana (reilu 3 kk) päivittäin mutta kylläkin viikoittain. Tässä lastenkodissa tapasin ainakin toisen jokaisen lapsen vanhemmista. Lapsen sijoittaminen lastenkotiin oli tapahtunut melko äskettäin ja vanhempien edellytettiin pitävän säännöllisesti yhteyttä lapsiinsa. Lapset tulivat lastenkotiin saman kunnan alueelta, ja vanhemmilla oli lyhyt matka lastenkodille toisin kuin tutkimukseni toisessa lastenkodissa, jonne lapset tulivat koko Etelä-Suomen alueelta.

Sitä, kuinka tavanomaista kuvaamani vanhempien läsnäolo on yleensä lastenkodeissa, on vaikea päätellä. David Berridge ja Isabelle Brodie (1998, 101–103) kirjoittavat Englannin lastenkodeissa tekemässään tutkimuksessa, että kaikissa lastenkodeissa (12) työntekijät pitivät tärkeänä lasten ja vanhempien suhteen säilyttämistä ja sen tukemista sijoituksen aikana. Tästä huolimatta lasten huoltajien vierailut lastenkotiin olivat harvinaisia. Kenttätyöjaksonsa aikana (54 vuorokautta) he kohtasivat seitsemän lapsen vanhempaa. Ainoas-

taan yksi vanhempi kävi säännöllisesti osastolla ja vietti aikaa lapsensa kanssa samalla kun sai neuvoja työntekijältä, miten toimia lapsen kanssa. Kuten Berridge & Brodie (1998) huomauttavat, vanhempien ja lasten välit eivät ole lastenkodissa ongelmattomia, sillä ovathan useat lapset kohdanneet vanhempiensa väkivaltaa tai heitteillejättöä. Kaikki vanhemmat eivät ole halukkaitakaan yhteistyöhön lastenkodin työntekijöiden kanssa.

Vanhemmat puhelimessa

Puhelin oli muutamien vanhempien kanssa pääasiallinen yhteydenpitoväline. Näin erityisesti silloin, kun vanhemmat tulivat vain harvoin lastenkodille neuvotteluihin tai osastolle lastaan tapaamaan. Soittamista lapsen vanhemmille pienissä käytännön asioissa pidettiin tärkeänä yhteydenpidon kannalta. Työntekijä saattoi soittaa vanhemmalle esimerkiksi lapsen tulevasta terveystarkastuksesta tai koulupäivän kuulumisista. Vanhemmalle soitettiin kysyen vinkkejä lapsen kanssa toimimiseen esimerkiksi iltatoimien yhteydessä. Perusteluna puheluille työntekijät kertoivat, että näin vanhemmalle haluttiin konkreettisesti viestittää, että hänen oletetaan ja halutaan sijoituksesta huolimatta olevan mukana lapsensa arkisissa asioissa (haastattelu 2). Työntekijät soittivat vanhemmalle ennen lapsen viikonloppulomaa sopiakseen lomaan liittyvistä käytännöistä ja usein loman jälkeen kysyäkseen viikonlopun kuulumisia. Myös vanhemmat soittivat lastenkodin työntekijöille erilaisissa lapseensa liittyvissä asioissa.

Kohtaamisten luonne

Vanhempien kanssa yhteydenpitoon ja työskentelyyn lastenkodissa liittyy ristiriitaisella tavalla ajan hektisyys ja toisaalta ajan pituus. Tilanteet vanhempien kanssa tulevat työntekijän eteen usein yllättäen, ennakoimatta. Aika on tässä mielessä lyhyttä ja hektistä. Tutkijana sain tästä henkilökohtaisesti haasteellisen kokemuksen ollessani osastolla ja teipatessani keittiön pöydän ääressä lapsen kiukuspäissään repimää kouluvihkoa. Lapsen isä oli tullut osastolle lastaan tapaamaan ja ajattelin näin saavani luontevaa tekemistä ja samalla voi-

sin seurata työntekijöiden ja isän kanssakäymistä. Tämä alkuoletukseni osoitautui kuitenkin puutteelliseksi.

Isä jutteli lapsensa kanssa television ääressä. Työntekijä keitti parhaillaan kahvia ja kyseli, joisiko isäkin. Isä tuli kahville ja jutteli niitä näitä, jotain tutkimuksestaniakin. Hän kyseli, mitä teippaan ja pikku hiljaa isälle selvisi, että on kyse hänen lapsensa repimästä vihosta. Kohta tämän jälkeen keskustelu sai suunnan, johon en minä eivätkä työntekijäkään olleet osanneet valmistautua. Koin, että minua ja työntekijöitä haastettiin ottamaan kantaa niin lasten kasvatukseen ja kuriin yleensä kuin myös lastenkotilasten huonoon vaikutukseen isän omalle lapselle. Yritin pysyä ulkopuolisena keskustelusta, vaikka se välillä olikin vaikeaa. Keskustelussa oli monia sävyjä. Isä välitti huoltaan odotettavissa olevasta laitoskierteestä, johon hänen lapsensa on ajautumassa. Isä oli myös sitä mieltä, että lapsen asiat ovat menneet lastenkodissa vain huonompaan suuntaan. Lisäksi isä kertoi, ettei ollut ollenkaan tyytyväinen, että perheneuvolassa aina palattiin vain siihen, kun hän oli kerran lyönyt lastaan ja myöntänyt tekonsa. Työntekijä antoi isän kertoa kokemuksistaan ja ajatuksistaan ja oli lähinnä kuunteleva osapuoli sekä totesi ymmärtävänsä, mitä isä tarkoittaa. Jälkeenpäin työntekijä pohti ja puhui ääneen sekä minulle että tilanteessa kuulolla olleelle toiselle työntekijälle omia kommenttejaan ja sanomisiaan. Työntekijä pohti, miten vaikea tilanne oli sen vuoksi, että osastolla olleet lapset olivat mahdollisesti kuuloetäisyyden päässä. Eniten työntekijää kuitenkin askarrutti se, että voi kuulla jossain seuraavassa neuvottelussa isän vetoavan työntekijän sanomisiin sekä se, miten isä oli tulkinnut työntekijän samanmielisyyden. (hm 198–199)

Tämä episodi tapahtui lastenkodilla oloaikani puolivälissä. Olin jo tottunut siihen, että kohtaan lastenkodin osastoarjen keskellä työntekijöiden ja lasten lisäksi vanhempia, samoin siihen, että kohtaamisiin liittyi usein jokin ennakkolta arvaamaton juonne, niin kuin tässäkin tilanteessa. Työntekijä osasi odottaa vanhemman tuloa, mutta ei voinut varautua keskusteluun, jonka revityn vihon näkeminen herätti. Keskustelun puitteet olivat varsin arkiset siinä keittiön pöydän ääressä keskellä osaston lasten ja työntekijöiden illan toimia.

Tapahtumassa läsnä ollessani, työntekijöiden keskustelua jälkeenpäin kuunnellessani ja lukiessani tilannekuvausta havaintomuistiinpanoistani, olin vaikuttunut siitä, miten vanhemmalle henkilökohtaisesti herkän ja samalla las-

tenkotityöntekijän ristiriitaisen aseman paljastavasta hetkestä oli kyse. Työntekijä ymmärsi isän huolen ja suhtautui siihen empaattisesti. Hän antoi tilaa ja kuunteli kokemuksia, joita oman lapsen lastenkodissa oleminen herätti. Työntekijä asettui huolen jakajaksi; hän halusi ottaa paikan isän rinnalla. Rinnalle pääseminen ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä isä haastoi työntekijää perustelemaan viranomaisten toimia ja ottamaan henkilökohtaisesti kantaa enemmän tai vähemmän suoraan esitettyihin kiperiin kysymyksiin. Onko lapsen sijoittaminen auttanut lasta vai päinvastoin pahentanut sitä? Mitä on odotettavissa lapsen tulevaisuudessa? Entä mitä työntekijä ajattelee perheneuvolan työn painopisteestä kyseisen lapsen kohdalla? Onko väkivalta asia, josta käsin lapsen tilannetta ensisijaisesti tulisi työstää? Isä otti esille aiheita, joista suomalaisessa lastensuojelussa ei ole totuttu julkisesti keskustelemaan. Emme kysy, mitä lastensuojelu tai sijaishuolto kohteilleen tekee (Pösö 2007, 80). Isä välittää epäluuloaan ammattilaisten toimia kohtaan. Hän nostaa sen kanssakäymisen aiheeksi, mutta työntekijä ei siihen tartu. En voinut välttyä tulkinnalta, että työntekijä henkilökohtaisesti allekirjoitti osan isän epäilyistä. Tästä huolimatta työntekijän varovaisuus kommentoida vanhemmalle toisen auttajatahon työtä tai yleensä laitossijoituksia oli vahvasti läsnä tapahtumasarjassa. Samoin työntekijän haluttomuus asettua puolustamaan viranomaiskäytäntöjä tuli selvästi esille. Kaiken kaikkiaan tilanteessa tiivistyy lastenkodin työntekijän ja vanhemman kohtaamisen jännite. Kanssakäymistä sävyttää toisaalta vahva ideologia vanhempien tukemisesta ja rinnalle asettuvasta tasa-arvoisesta yhteistyöstä sekä toisaalta kanssakäymisen institutionaalinen luonne. Työntekijä ei edusta vain itseään vaan myös lastenkodin työntekijöitä ja yleensä lastensuojelun ammattilaisia.

Kohtaamisia lastenkodin työntekijän ja vanhempien välillä on yleensä useita, jolloin myös aikaisempien kohtaamisten tunnelmat ja tapahtumat ovat rasitteena tai voimavarana kummallekin osapuolelle. Kyseessä ei edelläkään ollut ensimmäinen eikä viimeinen työntekijän ja vanhemman välinen kohtaaminen. Työntekijä ja isä olivat tavanneet useamman kerran niin osastolla kuin erilaisissa neuvotteluissa ja tapaisivat myös jatkossa. Työntekijä koki olonsa

jo etukäteen epävarmaksi ja purki tapahtumaa useaan otteeseen jälkikäteen illan aikana.

Työntekijän tulkinnat vanhempien tilanteesta ja elämässä tapahtuvista muutoksista voivat lastenkotityössä perustua pitkään yhteiseen historiaan. Myös vanhemmat tuntevat osan työntekijöistä kuukausien, joskus vuosien takaa ja ovat muodostaneet kuvan yksittäisen työntekijän persoonasta, luonteesta ja hänelle tyypillisestä toimintatavasta. Tämä tuli selkeästi esille neuvottelussa, jossa yhteistyö lastenkodin työntekijöiden ja mummon kanssa oli kestänyt usean vuoden.

Puheen kääntyessä lapsen äkkipikaiseksi lastenkodilla koettuun käyttäytymiseen mummo totesi, että on se vähän niinkin, että jos aina huomautellaan, eikä luoteta lapseen, niin kyllä sekin voi olla syynä hermostumiseen. Hän toivoi, että aikuisetkin voisivat vähän kiinnittää huomiota siihen, miten käyttäytyvät. Tästä esimerkkinä mummo otti esille sen, että tuntee nimeltä mainitun lastenkodin työntekijän luonteen ja sen, että työntekijällä on tapana uhkailla sillä, että lasta ei enää pidetä lastenkodissa. Mummo oli myös sitä mieltä, että kyseinen työntekijä suhtautuu lapseen epäluuloisesti. Kuten esimerkiksi judoharrastukseen, joka on kuitenkin mennyt ihan hyvin. Tämän työntekijä myönsi ja kertoi epäilleensä, että lapsi alkaa kokeilla lastenkodilla judossa oppimiaan taitoja. Mummo oli anteeksipyytelevä ja selitti haluavansa pitää lapsenlapsensa puolta. Jossain vaiheessa mummo myös totesi, että äidinhän sitä lapsensa puolta tulisi pitää. Keskustelussa mainittiin myös nimeltä omahoitaja, jonka kanssa lapsella menee isovanhemman mielestä oikein hyvin. Yhteistyö lastenkodin kanssa sujuu yleisesti ottaen hyvin ja mummo saa tietää lapsenlapsensa asioista ja on perillä niistä. Myös lapsi itse soittaa mummolle.

Työntekijät kommentoivat neuvottelua jälkeensä toteamalla, että aina samat vanhat asiat otetaan keskusteluun, kun puhutaan lapsen käyttäytymisestä. Mummon arvostelema työntekijä oli sitä mieltä, että mummo ei usko lapsen luonnetta, sen kiivautta. Kysyessäni hän kuitenkin totesi, että mummo huolehtii lapsenlapsestaan hyvin ja varmaan välittää hänestä. (hm 102–105)

Mummo siirtää keskustelun painopistettä lapsesta lastenkodin työntekijöihin ja työntekijöiden erilaisiin toimintatapoihin. Mummo esittää tulkinnan, ettei työntekijä huomaa oman käyttäytymisensä provosoivaa merkitystä lapsenlapsensa hermostumisiin. Mummon kommentit perustuvat siihen, että hän tuntee

lastenkodin työntekijät ja on kuullut lapsenlapsensa kertomuksia eri työntekijöistä. Hän tuo esille vaihtoehtoisen tulkintatavan lapsen käyttäytymiseen. Mikä on mummon esittämän tulkinnan painoarvo? Neuvottelussa työntekijä myöntää lapsen harrastukseen liittyneen ennakkoluulonsa ja mummo sen, että kokee tehtäväkseen puolustaa lapsenlastaan. Erilaisia tulkintoja ei siis haluta selvästi torjua tai niiden olemassaoloa kieltää. Pidemmälle ei neuvottelussa lapsen käyttäytymiseen liittyvistä tulkintaeroista kuitenkaan keskustella. Neuvottelun jälkeen lastenkodin työntekijät puhuvat tapahtuneesta lähinnä mummon vaikeutena hyväksyä lapsenlapsensa luonnetta. Keskustelun voi ymmärtää työntekijöiden keskinäiseksi purkaukseksi, mutta sen voi nähdä myös pyrkimyksiksi palauttaa voimaan ammattilaisten ymmärrys lapsen käyttäytymisestä. Siitä huolimatta, että yhteistyö koettiin molemmin puolin toimivaksi, välittyy episodista suhteen henkilökohtainen herkkyyks. Ei ole helppoa kuulla negatiivista kertomusta oman lapsenlapsensa käyttäytymisestä. Ei myöskään ottaa vastaan työntekijänä kriittistä palautetta omasta persoonastaan ja tekemisistään.

Neuvottelussa on läsnä institutionaalinen valta. Kokemuksia kerrotaan sosiaalityöntekijälle. Ymmärrän tapahtuman ennen kaikkea kysymyksenä kenellä on asiantuntijuutta määritellä nuoren olemisen tapaa sekä kysymyksenä kenen ääni nuoresta tulee neuvottelussa kuulluksi. Lastenkodin työntekijöiden esille ottamat ongelmat nuoren käyttäytymisessä saavat aikaan puolustusreaktion. Neuvottelu etenee tästä asetelmasta käsin. Vaikka sekä mummon että työntekijöiden kertomukset tulevat esille, ne ikään kuin jäävät esityksiksi, eivätkä johda sen pidemmälle, tule varsinaisen työskentelyn kohteeksi. Näyttää käyvän juuri niin, mitä Parton ja O'Byrne (2000) kritikoivat: työntekijöille tyypillinen ongelmapuhe herättää keskustelun syistä. Syiden etsintä ei johda työskentelyn etenemiseen. Tulkitsen tapahtunutta siten, että moniäänisyyttä ei haluttu rohkeammin tuoda esille ja kuulluksi tulemisen kokemus jäi varmaan molempien osapuolien kohdalla toteutumatta. Varsinaista muutosta ei mielestäni saatu alulle tai aikaiseksi ja voisin hyvin kuvitella, että samaa keskustelua jatketaan vielä seuraavissakin neuvotteluissa. Esille tuodut kertomukset olisivat voineet olla vahvemmin työskentelyn kohteena. Samalla tiedon ja tietämi-

sen, pojan tilanteen ymmärtäminen eri konteksteissa erilaiseksi, mummon luona avuliaaksi ja lastenkodissa arvaamattomaksi sekä molempien kuvausten tärkeyden korostaminen, olisi ehkä rikastuttanut kaikkien osapuolten näkemystä nuoresta. Kamppailu siitä, millainen poika luonteeltaan oikeasti on, olisi ollut turha.

Neuvottelussa oli mukana mummo, ei lapsen äiti. Miksi kyseisen lapsen kohdalla yhteistyötä oli jo usean vuoden ajan tehty isovanhempien eikä lapsen äidin kanssa, jäi minulle epäselväksi. Tilanne oli poikkeuksellinen, sillä yleisesti ottaen yhteyttä pidettiin ja haettiin ensisijassa lapsen biologisiin vanhempiin. Tietoisuus vanhempien juridisista oikeuksista määritteli työtä vanhempien kanssa. Keskusteluja käytiin esimerkiksi siitä, ketä neuvotteluihin kutsutaan tai kenen käyntejä lastenkodilla rohkaistaan, milloin neuvotteluun kutsutaan uusi avopuoliso vai kutsuttaanko ja mitä mahdollisia seurauksia siitä olisi. Kysymys ei kuitenkaan ole pelkästään juridiikasta vaan myös lasten moninaisista perhemuodoista, huolenpitosuhteista ja siitä, mitä perheellä ja vanhemmuudella ymmärretään. Moninaiset perhetilanteet näkyivät konkreettisesti myös työntekijöiden työssä.

Osaston työntekijän päivään kuului tänään kaksi ja puoli tuntia neuvotteluja melkein yhteen putkeen. Ensimmäisessä neuvottelussa oli mukana osastolla ollut tyttö ja hänen äitinsä. Toinen neuvottelu koski saman tytön asiaa, mutta neuvottelussa olivat nyt lastenkodin työntekijöiden lisäksi tytön isä ja hänen uusi avopuolisonsa. Tyttö on ollut osastolla neljä kuukautta ja palaa nyt kotiin äidin luo. Neuvottelun aiheena oli tytön jatkosta sopiminen. (hm 174)

Sukupuoli ei ole merkityksetön, vaikei siitä vanhempien kanssa tehtävän työn yhteydessä paljon puhuttukaan. Keskustelua vanhempien kanssa tehtävästä työstä väritti ideologia tasavertaisesta työskentelystä vanhempien kanssa. Ideologisenä ajatuksena on, että perheen jäsenet itse tietävät asiansa parhaiten eivät ammattilaiset. Isän ja äidin paikka ei kuitenkaan välttämättä ole tasavertainen. Yleensä neuvotteluihin on liitetty huoli lasten äänen kuulumisesta. Brid Featherstone (2004, 134–137) kyseenalaistaa kuitenkin myös neuvotteluihin liittyvän aikuisten tasavertaisuusajattelun. Hänen mukaansa äitien

rooli portinvartijana lasten ja isien suhteessa on eronkin jälkeen keskeinen ja se määrittää ja monimutkaistaa suhteiden dynamiikkaa. Mieserityinen kysymys on puolestaan miesten vallankäyttö. Neuvotteluissa on usein välttämätöntä työntekijöiden läsnäolon miettiminen isien käyttämän painostuksen, joskus jopa naisten ja lasten turvallisuuden vuoksi. (Featherstone 2004, 149). Isien on myös todettu pitävän niukasti yhteyttä lapsiinsa eron jälkeen (Larsson-Sjöberg 2003, 88–93).

Täysin vaille huomiota sukupuoli ei jäänyt työntekijöiltäkään. Konkreettisesti se tuli esiin valmisteltaessa erään isän vierailua lastenkotiin. Työntekijät pohtivat, pitäisikö työvuorossa olla silloin useampi miestyöntekijä (hm 152). Kätkeyty viesti liittyi tietoon isän menneisyydestä ja epäilyyn isän mahdollisesta väkivaltaisuudesta. Toinen konkreettinen aihe koski tulkintani mukaan nais erityisyyttä työssä. Työntekijöistä naiset puhuivat vanhempien kanssa vaadittavasta hienotunteisuudesta, miten vanhemman tekemisiä voi kommentoida tai ottaa puheeksi. Näin varsinkin siksi, että työntekijöillä itsellään ei ole lapsia ja he ovat iältään nuoria. Konkreettiset esimerkit, joista naistryöntekijät kertoivat, liittyivät äiteihin (hm 199, nauhoitettu keskustelu hm 79–80). Featherstone (2004, 168) kirjoittaa, että auttajien ja autettavien naisten kesken erityisesti äitiyteen liittyvien kysymysten on todettu herättävän vaikeita tunteita – ei niinkään yhteisymmärrystä – erityisesti silloin, kun naisen palkkatyönä on toisen naisen tukeminen. Tähän liittyi ymmärtääkseni naistryöntekijöiden maininnat siitä, miten vaikea oli vanhemmuuteen liittyvien puutteiksi koettujen asioiden esille ottaminen erityisesti äitien kanssa.

Vanhemmista muutamat olivat läsnä lähinnä työntekijöiden puheessa. Vanhempien kanssa tehtävän työn intensiivisyys vaihteli. Osa vanhemmista oli aktiivisesti yhteydessä lapsiinsa ja lastenkodin työntekijöihin, osa vanhemmista oli melko näkymättömiä lastenkodin osastoarjessa (hm 42). Tätä selitti työntekijöiden mukaan sekä lapsen että vanhempien tilanne. Lastenkodin osastotyöntekijöiden tekemä työ vanhempien kanssa ei ole ensi sijassa vanhempia kuntouttavaa (nauhoitettu keskustelu hm 64). Jos vanhemman oma vointi oli päihteidenkäytön tai uupumuksen vuoksi heikko tai sekava, ei vanhempaa toistuvista yrityksistä huolimatta saatu kovinkaan usein lastenkotiin

neuvotteluihin (haastattelu 5, haastattelu 37, hm 280). Tällöin vanhemmat olivat läsnä pääasiassa työntekijöiden puheissa. Harvoin mikään työntekijän ja vanhemman kohtaaminenkaan jäi pelkästään kahdenkeskiseksi. Yleensä jokaisesta yhteydenpidosta vanhemman kanssa, sen sisällöstä ja kulusta, kerrottiin muille työntekijöille. Kertominen saattoi olla informatiivista, sen toteamista, mitä työntekijä on havainnut tai mitä vanhemman kanssa on sovittu, mutta myös työntekijän kokemusten ja tunteiden purkamista sekä kommentteja käydyistä keskusteluista tai neuvotteluista. Monet kohtaamisista ja työntekijöiden vanhempiin liittyvistä huomioista päätyivät myös kirjoitettuihin erilaisiin dokumentteihin.

Vanhempien kanssa tehtävään työhön lastenkodissa liittyy niin yhteistyötä, kumppanuutta ja tukea kuin myös vanhemman tilanteen ja kunnon arviointia sekä yhteydenpidon sääntelyä. Molemmissa lastenkodeissa oli kenttäjaksoni kuluessa jaksoja, että lasten vanhemmat, tai toinen heistä, oli joko pidemmän tai lyhyemmän aikaa kadoksissa eikä kukaan lastenkodin tai sosiaalitoimiston viranomaisen tiennyt vanhemman olinpaikkaa. Vanhempien kanssa tehtävällä työllä on useita ulottuvuuksia. Olen tiivistänyt ne aineistoni pohjalta kolmeen ja nimennyt ulottuvuudet käytännölliseksi kasvatuskumppanuudeksi, vanhemmuuden kontrolloinniksi ja vanhemmaksi houkutteluksi.

6.2. Käytännöllistä kasvatuskumppanuutta, vanhemmuuden kontrollointia ja vanhemmaksi houkuttelua

Lapsen sijoittamiseen pois omasta kodista päädytään tilanteessa, jossa muut tukitoimet eivät riitä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen tai vanhemmuuden tukemiseen. Siksi olin yllätynyt, miten aktiivisesti osa lastenkodin vanhemmista osallistui lapsestaan huolehtimiseen. Seuraava tiivistetty kuvaus on hoitoneuvottelusta, joka käytiin lastenkodilla.

Omahoitaja kertoi, että hänen mielestään Meerillä on mennyt tosi hyvin. On ulkoiltu, sovitut aikataulut ovat pitäneet ja Meeri on panostanut nyt läksyihin. Toinen työntekijöistä totesi, että on hyvä, ettette vanhempina ole ostaneet Meerille omaa televisiota huoneeseen, sillä Meeri saa kyllä yhteisessäkin tilassa rauhassa katsoa tv:tä. Siihen hän lössähtää koulusta tultuaan ja on siinä varmaan vaikka koko illan, jos ei patisteta pois, totesi työntekijä. Ulkoilu yhdessä työntekijän kanssa on ollut hyvä juttu sekä äidin että työntekijöiden mielestä. Omahoitajat kertoivat, että käyvät vuorotellen Meerin kanssa myös viikoittain jossakin – nyt elokuvissa, seuraavalla viikolla uimassa. Keskusteltiin Meerin harrastuksista, joita ei ole. Äiti toivoi, jotain tanssia, joka olisi hyväksi tytön motoriikalle. Meeri itse ei kaivannut harrastuksia. Sulkapalloa hän voisi kyllä lähteä omahoitajien kanssa pelaamaan. Äidiltä kyseltiin mielipidettä tytön kotiintuloajoista, jotka koskevat lähinnä kotiviikonloppuja ja lomaviikkoja kotona. Äidin toivottiin päättävän asiasta. Meeri aloitti keskustelun siitä, miten pienet lastenkodin lapset osaavat ärsyttää. Ne ottavat musta mallia ja joudun joskus käyttämään kovaa ääntä, kun eivät muuten usko, tyttö totesi. Äiti ihmetteli tätä, sillä hänen mielestään pienemmät lapset yleensä oikein odottavat, että Meeri tulee. Lastenkodin työntekijät tukivat Meeriä ja selittivät äidille, että näillä pienillä voi olla joskus aika kova ja äänekäs meno päällä. Äiti muisteli, miten Meeri itse pienempänä kiusasi isoa siskoaan. Asia huvitti Meeriä. Neuvottelun lopuksi sovittiin Meerin viikonloppulomista. Ne määräytyivät äidin työvuorojen mukaan. Äiti kyseli, voisikohan tyttö mennä jonain viikonloppuna sisarensa luo. Se oli niin lastenkodin työntekijöiden kuin myös sosiaalityöntekijän mielestä hyvä ajatus.

Tytön lähdettyä neuvottelusta äiti kertoi tyytyväisyytensä siitä, että työntekijät olivat puhuneet Meerille vaatteista, siitä millaisia viestejä vaatteet välittävät. Äiti oli mielissään, kun Meeri oli oppinut huomaamaan, että jotkut vaatteet voivat näyttää sopimattomilta.

Neuvottelun jälkeen sekä lastenkodin työntekijät että sosiaalityöntekijä totesivat, että neuvottelu oli tavanomaista leppoisaampi. Äidin kanssa on heidän mielestään niin helppo päästä sopimukseen. Äiti on tarkka ja hyvin kiinnostunut tytön asioista. Äidin koettiin olevan samalla aaltopituudella, näkevän asiat usein samalla tavalla kuin työntekijät. (hm 2-6)

Episodi kertoo lastenkodin työntekijöiden ja vanhemman kesken yhteisymmärryksessä tapahtuvasta huolenpidosta. Käsitykset lapselle tarpeellisesta ja toivottavasta ohjauksesta ja tuesta ovat yhteisesti jaettuina. Asioista ja vastuista voidaan sopia. Kohtaamisessa välittyy kuva vanhemmasta ja työntekijöistä yhteistä asiaa hoitavina kumppaneina. Lapsen huolenpidon jakautuminen lastenkodin ja vanhemman vastuulle muistuttaa kuvauksia, joita kriittisen

perhetutkimuksen parissa (Forsberg & Nätkin 2003) ja verkostoperhekäsitteen (Bäck-Wicklund & Johansson 2003) avulla on esitetty. Lapsen arkisen huoltamisen on nähty laajenevan perherakenteiden muuttumisen myötä yhdessä kodissa tapahtuvasta huolenpidosta ja kasvatuksesta useammassa kodissa tapahtuvaksi. Lapsen huolenpidosta ja kasvatuksesta vastaamaan on lapsen biologisten vanhempien rinnalle tullut isän ja äidin uudet avo- tai aviopuolisot. Tätä kuvaa verkostoperheen käsite; lapsi elää vuorotellen eri kodeissa useampien aikuisten huolenpidon ja kasvatuksen keskellä. Samankaltaisesta ilmiöstä voisi ajatella olevan kyse myös episodin kuvaamassa tilanteessa lastenkotiin sijoitetun lapsen kohdalla. Lapsen arkisesta ”käytännön vanhemmuudesta” huolehtivat vuorotellen lastenkodin työntekijät ja lapsen vanhemmat. Kumppanuuden alkusyyinä ei kuitenkaan ole ollut perherakenteen muutos vaan vakava huoli lapsen hyvinvoinnista.

Vanhempien kanssa tehtävälle työlle lastenkodissa on ominaista, että lastenkodin työntekijät ovat usein paikalla todistamassa ja ratkomassa arkisia ongelmatilanteita lapsen ja vanhemman välillä. Eräs äiti kertoi tästä, lastenkodin työntekijöiden ja vanhempien välisen kanssakäymisen luonteesta neuvottelussa, jossa olivat läsnä kunnan sosiaalityöntekijä, lastenkodin työntekijät, äidillä jo aikaisemmin tukena ollut järjestön perhetyöntekijä ja lapsi itse (hm 210–211). Äiti koki lastenkodilta saamansa avun hyödylliseksi siksi, että on voinut soittaa osastolle hädissään. Äidin mielestä lastenkodin työntekijät tietävät oikeasti, millaista heillä on ja miten hän itse hermostuksissaan toimii. Äiti viestitti neuvottelussa tarvitsevansa ja saaneensa lastenkodin työntekijöiltä tukea ennen kaikkea lapsen kanssa arkisista asioista sopimiseen ja ristiriitatilanteisiin. Eräs tällainen konkreettinen riitatilanne (hm 184, hm 186) liittyi siihen, että äiti oli huomannut lapsensa varastaneen 20 euroa. Samanaikaisesti lapsi itse koki äidin kiristävän häntä, kun äiti ei antanut lupaa osallistua koulun retkelle. Lastenkodin työntekijät olivat mukana selvittämässä tapahtunutta sekä puhelimitse äidin kanssa että osastolla. Vastaavan kaltaisia arkisilta vaikuttavia, mutta voimakkaisiin riitoihin johtaneita tilanteita lastenkodin työntekijät sovittelivat myös perheen kotona lapsen viikonloppulomien aikana. Mielestäni voi oikeutetusti puhua ”käytännöllisestä kasvatuskumppanuudesta”

lapsen huolenpidossa ja kasvatuksessa. Kumppanuudesta, jossa työntekijät ratkoivat äidin ja lapsen välisiä ylivoimaiseksi osoittautuneita arkisia tilanteita niin, että työntekijä toimi sekä mallina erilaisesta tavasta ratkoa asioita että tasapainottavana turvana. Äiti korosti, että lastenkodin työntekijät tietävät oikeasti millaista heillä on. Ajattelen vanhemman kommenttien kertovan työntekijän kanssa yhteisesti jaetusta tiedosta. Tiedosta, joka oli merkityksellistä vanhemman kannalta siksi, että se kiinnittyi yhteisiin arkisiin kokemuksiin ja jonka jakaminen työntekijän kanssa oli juuri sen vuoksi helppoa, oikeaa tietoa. Kirsi Juhila (2006, 106) kirjoittaa, tällaisen toisen tiedon merkityksestä. Hänen tarkoittamansa toinen tieto syntyy marginaalisuuden paikoissa ja perustuu ihmisten arkeen ja kokemuksiin, joiden jakaminen on helpointa toisten samankaltaisista paikoista asioita tarkastelevien kanssa.

Kumppanuustyöskentelyn edellytyksenä työntekijät pitivät luottamusta vanhemman ja työntekijän välillä. Luottamuksellisen suhteen saamisesta vanhempiin puhuttiin paljon. Sitä, että vanhemmat uskaltavat kertoa avoimesti hankaluuksista ja epäonnistumisista, pidetään yhtenä merkinä luottamuksen saavuttamisesta. Konkreettisenä esimerkkinä tästä oli seuraava tapahtuma (hm 157). Lapsen kotitilanne oli pitkästä aikaa lastenkodissa arvioitu sellaiseksi, että lapsi saattoi mennä viikonlopuksi kotiin. Viikonloppuloman jälkeen lastenkodissa kuitenkin ihmeteltiin lapsen hermostuneisuutta ja kiukkuisuutta. Mistä oikein oli kyse ja oliko lomalla tapahtunut jotakin? Asia selvisi äidin soittaessa lastenkotiin ja kertoessa, että lapsi oli ollut viikonloppuna sovitusta poiketen myös isänsä luona. Isä oli päihtyneenä haastanut riitaa ja myös lapsi oli joutunut humalaisen vanhempansa haukkumisen kohteeksi. Äiti oli kertonut pelänneensä lastenkotiin soittamista ja epäilleensä, ettei varmaan nyt saa nähdä lastaan. Hän oli kuitenkin nähnyt parempana sen, ettei lapsen tarvitse salailia asioita. Työntekijät pitivät äidin puhelua edistysaskeleena, osoituksena vanhemman kyvystä ajatella asiaa lapsen kannalta sekä luottamuksena lastenkodin työntekijöitä kohtaan.

Käytännöllisen kasvatuskumppanuuden liittäminen tilanteeseen, jossa lapsi on sijoitettu lastensuojelullisena toimena lastenkotiin, voi tuntua ristiriitaiselle. Hämmennystä huomio herätti myös minussa tutkijana. Mistä oikein on

kyse? Hämmästykseni liittyi huomioon, että osa lastenkotiin sijoitettujen lasten vanhemmista on vahvasti varmistamassa lapsensa jokapäiväistä huolenpitoa. Heillä on voimavaroja ja halua olla mukana sijoituksesta huolimatta lastensa elämässä. Joskus sivullisena hämmästelin lastenkotiin sijoittamisen syytä. Eikö lapsen ja vanhemman tilanteeseen olisi löytynyt ratkaisua kevyemmillä toimilla? Tilanteet herättivät myös kysymyksen toteutettujen lastensuojelun avopalveluiden muodoista ja työtavoista. Näille vanhemmille lapsen sijoittaminen lastenkotiin näyttäisi merkitsevän ennen muuta yhtä monista hyvinvointipalveluista. He osaavat ja haluavat vanhempina hyödyntää lastenkotia tällaisena palveluna.

Kasvatuskumppanuus-käsite on liitetty lähinnä varhaiskasvatukseen ja päivähoiton työntekijöiden ja vanhempien väliseen suhteeseen. Kasvatuskumppanuutta luonnehditaan varhaiskasvattajan ja vanhemman tietoiseksi sitoutumiseksi toiminaan yhdessä lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Kasvatuskumppanuuteen liittyviä työskentelyn periaatteita ovat kuuleminen, kunnioitus, luottamus ja dialogi. Siihen liittyy ymmärrys kumppanuuteen pyrkivästä ammatillisesta vuorovaikutuksesta, ymmärrys jaetusta kasvatustehtävästä, vanhemman ja lapsen suhteen kannattelu sekä vanhempien osallisuus. (Kaskela & Kekkonen 2006). Sosiaalityössä kumppanuussuhdetta on pidetty lähinnä ideaalisena pyrkimyksenä, vaihtoehtona kontrollisuhteelle. Sen on todettu vaikuttavan helposti sosiaalityön ihannekuvalta, jota on mahdotonta saavuttaa (Juhila 2006, 103, 148). Ian Milligan ja Irene Stevens (2006, 104–107) puolestaan toteavat, että lastenkodissa työntekijöiden asenne ja tehtävien jako vanhempien kanssa tulisi olla sellainen, että vanhemmat voisivat olla, ei pelkästään lastenkodissa vierailijoita vaan kumppaneita.

Lastenkodissakaan työ vanhempien kanssa ei ole pelkästään yhteistyössä tapahtuvaa käytännöllistä kumppanuutta vaan siihen sisältyy myös vanhemman kunnon ja elämäntilanteen arviointia ja vanhemmuuden kontrollointia. Konkreettisesti kontrollointi näkyy erilaisina tarkistuskäytäntöinä, vanhemman ja lapsen tapaamisten sääntelynä sekä kanssakäymisen rajoittamisena. Perusteena kontrolloinnille ja yhteydenpitoa rajoittaville toimille on työntekijöiden huoli lapsen turvallisuudesta ja lapsen saamasta riittävästä huolenpi-

dosta. Siitä huolimatta, että vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja sen säilymistä halutaan tukea, liittyy lastenkotityöhön myös näkemys siitä, että vanhemman suhde lapseen voi olla lapselle haitallista jopa vaarallista.

Kummassakin lastenkodissa yhteydenpidon sääntelyyn ja erilaisiin tarkistuskäytäntöihin turvauduttiin aina tapauskohtaisesti. Selvää määrittelyä tai kriteeriä näille käytännöille on vaikea kuvailla. Tunnusomaista vanhempiin kohdistuville kontrolloiville käytännöille oli työntekijöiden tilannekohtainen harkinta. Kontrollointi saattoi liittyä niin lasten ja vanhempien yhteydenpitoon puhelimitse, lasten viikonloppulomiin vanhemman luona kuin myös vanhemman vierailuihin lastenkodilla. Joskus kuulin kerrottavan säädellyistä asioista, joiden ymmärtämiseen omaan kokemusmaailmaan kiinnittyvä mielikuvitukseni ei riittänyt, ennen asian konkreettista kohtaamista. Näin oli esimerkiksi, kun kuuntelin hämmästyneenä kertomusta siitä, miten työntekijät säännöstelevät lapsen vanhemmaltaan saamia karkki- ja perunalastutuliaisia. Niitä vanhemman kerrottiin tuovan lapselleen ihan ”älyttömiä” määriä. Mielessäni ihmettelin, oliko tällainen lapsen tultuisten säännöstely perusteltua. Kun sitten konkreettisesti näin napostelutuliaiset, joita oli kertynyt pyykkikorillinen, ymmärsin paremmin, mistä työntekijät puhuivat (hm 2).

Havaintojeni mukaan kontrolloivat käytännöt liittyivät useimmiten lapsen ja vanhemman yhdessäoloon viikonloppuisin ja loma-aikoina. Erityisesti mieleeni ovat jääneet työntekijöiden pohdinnat tilanteissa, joissa edellisen päivän tai viikon tapahtumat olivat herättäneet huolen lapsen tulevasta viikonlopusta vanhemman luona. Tapaamisia ei kuitenkaan peruttu helposti. Loman perumista epäröitiin vedoten vanhemman juridisiin oikeuksiin ja siihen, että neuvotteluissa oli yhdessä sovittu lomista. Yksi kuulemani kommentti oli, ettei lomien perumista voi käyttää rangaistuksena. Puhuttiin myös siitä, että lapsi on elänyt vastaavissa epämääräisissä olosuhteissa jo pitkän ajan, joten yksi yö vanhemman kanssa ei välttämättä horjuta lapsen hyvinvointia. Jos työntekijöillä oli epämääräiseksi jäänyt huoli lapsen viikonlopun onnistumisesta ja vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta viikonlopun aikana, työntekijät saattoivat velvoittaa vanhemman hakemaan lapsen lastenkodilta. Näin työntekijäl-

lä oli mahdollisuus saada jonkinlainen käsitys vanhemman kunnosta. Saatettiin myös sopia, että työntekijä tulee käymään kotona tai hän soittaa tarkistussoiton kotiin. Minulle kerrottiin myös tilanteesta, jossa lastenkodin omahoitaja oli hakenut lapsen sovitulta kotilomalta takaisin lastenkotiin (hm 21–23). Lapsen ja vanhemman tapaaminen vanhemman kotona saatettiin tilapäisesti evätä. Syynä käytäntöön oli jokin, jo aikaisemmalla lomalla lapsen kannalta haitalliseksi tulkittu tapahtuma. Yhden vanhemman ja lapsen tapaaminen järjestettiin aina valvotusti.

Lapsen paluu vanhemman luota takaisin lastenkotiin saattoi herättää huolen siitä, mitä viikonlopun aikana oli tapahtunut. Työntekijän huolen synnytti tavallisesti lapsen muuttunut käyttäytyminen. Selvitystyötä viikonlopun tapahtumista työntekijä teki jälkikäteen vanhempien kanssa milloin puhelimitse, milloin tapaamisissa lastenkodilla. Tässä yhteydessä kuulin työntekijöiden usein toteavan, että lapset ovat lojaaleja vanhempiaan kohtaan. Ajatus, että lapset kantavat vanhempiansa, perheensä, salaisuutta ja kokevat, että heillä ei ole lupaa puhua vanhempiansa asioista, oli yleinen lastenkodin työntekijöiden kesken. Syynä lasten vaikenemiseen viikonlopun tapahtumista pidettiin myös sitä, että lapset ymmärtävät työntekijöiden kirjaavan asiat ylös, tekevän dokumentteja, joiden seuraukset liittyvät vahvasti lasten omaan elämään. Kerrominen kun voi johtaa viikonloppulomien rajoittamiseen ja lapsen sijoittamiseen pidemmäksi aikaa lastenkotiin. (hm 284) Työntekijät olivat varovaisia kysellessään lapselta viikonlopun tapahtumista, sillä osa vanhemmista suhtautui lapselta vanhemman asioiden kysymiseen kriittisesti (haastattelu 26).

Vanhemman ja lapsen yhteydenpitoon puhelimitse puututtiin harvoin ja tilapäisenä ratkaisuna. Useilla lapsilla oli oma kännykkä. Vain kahden nuorimman lapsen ja vanhemman kanssa yhteydenpito puhelimitse hoidettiin aina niin, että työntekijä soitti ensin vanhemmalle ja jutteli hänen kanssaan kuulosellen samalla, voiko puhelinta antaa lapselle (hm 135). Tarkistamisen aiheena oli vanhemman päihteiden käyttö. Aina vanhemman kunnan arviointi ei kuitenkaan ollut työntekijälle helppoa. Lyhyen jutustelun perusteella piti päätellä, oliko vanhempi tarpeeksi selvä lapsen kanssa kuulumisten vaihtamiseen. Vie-

lä lapsen puhelun jälkeenkin työntekijä saattoi miettiä, oliko hän arvioinut vanhemman päihtymisen asteen edes osittain oikein (hm 49, nauhoitettu keskustelu hm 71–72).

Työntekijän, vanhemman ja lapsen välistä suhdetta säätelevät toimet eivät liittyneet pelkästään vanhemman ja lapsen yhteydenpitoon vaan erilaisiin käsitteisiin ikään liittyvistä luvista, vapauksista ja rajoituksista. Vanhemman ja työntekijän näkemykset ikäkauden mukaisesta käyttäytymisestä ja itsenäisyydestä olivat törmäyskurssilla episodissa, joka syntyi äidin ja työntekijän välillä tilanteessa, jossa äiti oli antanut juuri 14 vuotta täyttäneelle tyttärelleen luvan lähteä kesän rock-festivaaleille (hm 265). Työntekijä suhtautui ajatukseen varauksellisesti ja kyseli, onko äiti tosissaan ja näkeekö hän tilanteessa vaaroja. Äidin perusteluina oli, että hän kyllä luottaa tyttärensä ja olihan hän itsekin jo tuon ikäisenä rock-festivaaleilla. Työntekijä yritti perustella äidille tytön alhaista ikää ja kuvata millaisia vaaroja hän tytön festareille osallistumiseen liitti. Työntekijä ihmetteli äidille ääneen, että äiti oli antanut luvan tyttölleen, vaikka hyvin tiesi, että myös lastenkodin työntekijöillä oli vastuu tytön tekemisistä. Samalla työntekijä välitti äidille kielteisen kannan, tyttö ei tule laitoksesta saamaan lupaa lähtöön. Keskustelussa kulki sivujuonteena äidin yksin tekemä päätös, yksin tyttärelleen antama lupaus, jota lastenkodin työntekijät eivät hyväksyneet. Äiti asettui tämän konkreettisen teon myötä vastustamaan yhteistyössä työntekijöiden ja vanhemman kanssa tapahtuvaksi oletettua tytön huolenpitoa. Kyse oli vallasta. Äiti todisti teollaan omasta oikeudestaan päättää lapsensa asioista. Työntekijä puolestaan muistutti lastenkodin työntekijöiden viranomaisvelvollisuudesta kontrolloida tytön menemisiä. Kyse oli samalla epämääräisestä rajan vetämisestä yleensä ikään liittyvän ja kyseiselle työlle erityisesti sopivan ja sopimattoman tekemisen välille.

Mistä oikeastaan pitäisi puhua? Onko kontrollointi-sanan käyttö oikeutettua kuvaamaan edellä esille tuomiani tapahtumia ja toimia vai pitäisikö puhua lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta, lapsesta huolehtimisesta, lasten suojelusta? Työntekijöiden viranomaistoimina on kyse vanhemmuuteen puuttumisesta. Samoja toimia ystävien, sukulaisten tai isosiskojen tekeminä nimitettäisiin

kai ennemminkin lapsesta huolehtimiseksi ja välittämiseksi¹³. Ajattelen, että on kyse vanhemman ja lapsen väliin asettumisesta, lasta suojaamaan pyrkivästä toiminnasta. Tehtävästä, jota voidaan pitää lastensuojelun ytimenä, mutta jonka suojaava luonne paljastuu yleensä vasta silloin, kun se on selvästi epäonnistunut. Tällöin lastensuojelua ei kritikoida vanhemmuuden kontrolloinnista vaan kritiikki kohdistuu siihen, ettei lastensuojelu ole puuttunut tilanteeseen. Perusjännite muodostuu yleisten vanhempien oikeuksia tunnustamisen ja yksittäisissä tilanteissa lapsen suojelutehtävän toteuttamisen välille. Joka kerran päätettäessä lapsen lähdöstä lastenkodista vanhemman luo otetaan samalla konkreettisesti kantaa siihen, mikä on lapselle riittävää huolenpitoa. Mistä käsin työntekijät määrittelevät riittävän huolenpidon yksittäisissä tilanteissa? Kuinka masentunut vanhempi voi olla pystyäkseen huolehtimaan lapsensa perustarpeista, entä miten varmistua vanhemman riittävästä päihteettömyydestä viikonloppuna lapsen ollessa kotona? Etsiessään vastausta näihin kysymyksiin yksittäisen lapsen kohdalla työntekijä joutuu normittamaan vanhemmuutta. Hän joutuu myös ottamaan kantaa kysymykseen, mikä on juuri tämän lapsen edun mukaista ja eettisesti perusteltua toimintaa juuri tässä tilanteessa.

Kysymystä voisi tarkastella Pösön (2007, 74) tapaan erilaisena lastensuojelutyön painotuksena: suojelupainotteisena ja toisaalta hyvinvointipainotteisena. Suomalaisen lastensuojelun on sanottu olevan selvästi hyvinvointipainotteista. Se korostaa lastensuojelun ymmärtämistä laajasti ja pitää ensisijaisena myös lapsen näkökulmasta perheen hyvinvoinnin tukemista. Tällainen moderni lastensuojelujattelu voi kuitenkin olla voimaton lastensuojelun ytimessä olevien ilmiöiden käsittelyssä. Perhesuhteiden tukemisen nimissä voidaan olla lapsen kannalta tilanteessa, jota voi kuvata lastensuojelun sokeaksi pisteeksi (Hurtig 2003). Tällaisesta lasten suojelun ytimessä työskentelystä ajattelen olevan kyse edellä kuvaamissani vanhemmuutta säätelevissä ja ar-

¹³ *kts. Helsingin Sanomien juttu 22.7.2007 Äidiksi omalle siskolle. Artikkelissa kerrotaan lastensuojeluviranomaisten toiminnasta lastenkotiin sijoitetun lapsen sisaren näkökulmasta. Sisaren toiminnasta, mukaan lukien puhelut äidin päihtymisasteen tarkistamiseksi, kirjoitetaan niin, että samalla luodaan mielikuvaa sisaresta ainoana henkilönä, joka oikeasti välittää ko. lapsesta.*

vioivissa lastenkotityön käytännöissä. Käytännöissä, joille on tunnusomaista vanhemmuuden kontrollointi, mutta joiden lasta suojaavan puolen paljastamiseksi meillä on vain vähän käsitteitä.

Kolmatta vanhempien kanssa tehtävään työhön liittyvää ulottuvuutta kuvaava vanhempien houkuttelemisen yhteydenpitoon, houkuttelu vanhemmaksi. Jos lastenkodissa minut tutkijana yllätti vanhempien aktiivisuus olla mukana jakamassa lasten arkista huolenpitoa yhdessä lastenkodin työntekijöiden kanssa, niin yhtä yllättävää oli vanhempien katoaminen, jättäytyminen sivuun oman lapsen elämästä. Biologisten vanhempien etsiminen, heidän löytämisenä ja heihin yhteyden saaminen oli tällöin pääasiallinen vanhempien kanssa tehtävän työn sisältö. Yhteys vanhempaan saattoi olla kokonaan katkenut lapsen aikaisempien sijoitusten aikana, jo ennen kyseiseen lastenkotiin sijoittamista. Lopputuloksena yhteistyölle eri kuntien sosiaalityöntekijöiden kanssa jäljistä, joita viranomaisasiakirjojen pohjalta pystyi seuraamaan, saattoi rakentua inhimillisesti surullinen elämäntarina vanhemmasta sekä pelkkä päätelmä, että äiti on todennäköisesti yhä elossa – jossakin (nauhoitettu keskustelu hm 71).

Kun vanhempi pitkän katkenneen yhteydenpidon jälkeen sitten tapaa lastenkodilla lapsensa, ei kanssakäyminen vanhemman ja lapsen välillä ole itsessään selvästi helppoa. Pöydän ääressä saattavat kohdata toinen toisilleen täysin vieraat ja hämillään olevat ihmiset. Työntekijät kertoivat siitä, että vanhemmat tarvitsevat tällöin rohkaisua ja konkreettista opastusta, miten olla ja mitä tehdä yhdessä lastensa kanssa. Työntekijä kertoo tällaisesta tapaamisesta viikonlopun aikana lastenkodilla muille työntekijöille:

Äiti oli perjantaista sunnuntaihin lastenkodilla ja silloin paikalla oli hänen lastensa lisäksi vain yksi lapsi. Työntekijä kertoi, että äiti oli lasten kanssa tässä ihan silmien alla ja huolehti lasten asianmukaisista ulkovaatteista sekä siitä, että tulivat syömään ruoka-aikana. Äiti ei itse osallistunut arkisiin puuhiin eikä lähtenyt lasten kanssa pois lastenkodin alueelta. Työntekijä oli ehdottanut äidille nukuttamista ja lapsille iltasadun lukemista. Äiti oli ensin todennut, ettei oikein lukihäiriönsä takia haluaisi lukea. Työntekijä oli kertomansa mukaan todennut, ettei se ketään haittaa. Äiti oli mennyt lastensa

kanssa huoneeseen ja laittanut lapset nukkumaan. Saunaan työntekijä ei ollut saanut äitiä lasten kanssa houkuteltua. Mutta eiväthän kaikki tykkää edes saunomisesta, työntekijä totesi. Hän kertoi saaneensa äidin houkuteltua pelaamaan sulkapalloa, kun olivat lauantaina liikuntasalilla. Äiti kyllä sanoi ensin, ettei osaa pelata, mutta kun työntekijä oli todennut, ettei kukaan muukaan osaa eikä se ketään haittaa, oli hän tullut mukaan peliin. Lapset olivat mielellään äitinsä kanssa. Työntekijän ei tarvinnut huolehtia perusjutuista, äiti kyllä huolehti niistä. Äiti oli työntekijän mielestä kyllä sunnuntaina jo aika väsyneen oloinen. Lapset saattoivat työntekijän kanssa äidin junalle. (hm 115)

Työntekijä kertoo rohkaisseensa äitiä mukaan yhteiseen tekemiseen sekä puhuneensa pois äidin esteeksi kokemaa osaamattomuutta. Kuulijoille välittyi kuva työntekijän hyväksyvistä suhtautumisesta äitiä kohtaan. Työntekijä ei kommentoinut tai pyrkinyt muuttamaan vanhemman ongelmallista elämäntapaa vaan hyväksyi äidin ongelmista huolimatta. Samalla äidin oleminen ja tekeminen lasten kanssa oli hienovaraisen silmälläpidon kohteena. Työntekijä oli pistänyt merkille äidin valmiudet huolehtia lasten perustarpeista, mutta myös epävarmuuden tehdä asioita yhdessä lastensa kanssa. Kertomuksesta välittyi vanhemman kanssa työskentelyn tavoitteeksi vanhemman houkuttelu vanhemmaksi, äidin rohkaiseminen pitämään yllä suhdetta lapsiinsa lasten sijoituksesta huolimatta. Äitiä ikään kuin liitettiin osaksi lastenkodissa asuvien lastensa elämää. Vanhemmat, joita aktiivisesti etsittiin tai houkuteltiin lasten elämään, olivat pääsääntöisesti lasten biologisia vanhempia. Näin siitakin huolimatta, että lapsi oli saattanut ennen lastenkotiin sijoitusta elää sijaisperheessä ja lapsen muistikuvat biologisista vanhemmista olivat vähäiset. Vaikka vanhemman elämäntilanne oli sellainen, etteivät työntekijät pitäneet todennäköisenä lapsen palaamista vanhemman luo, koettiin vanhemman löytäminen ja tapaamiset tärkeiksi lapselle. Taustalta voi löytää ajatuksen, että näin lapsella olisi mahdollisuus rakentaa realistinen mielikuva omista vanhemmistaan ja omista biologisista juuristaan.

Työntekijän kertomuksesta välittyi kuva toiminnasta, jossa on piirteitä valtaistavasta työotteesta, josta voisi käyttää myös käsitettä empowerment-työ. Työntekijä on tietoinen vanhemman vaikeasta elämäntilanteesta ja vähäisestä vallasta päättää lastensa arkisista asioista, mutta työntekijä haluaa sii-

tä huolimatta korostaa vanhemman henkilökohtaista merkitystä lapsilleen ja palauttaa vanhemmalle tätä valtaa. Itselleni empowerment-ajattelu on tullut tutuksi Paolo Freiren (1972; 2005) näkemysten myötä. Hän korostaa erilaisuuden hyväksyvän, dialogisen kohtaamisen ja toivon merkitystä muutoksen välineenä sorrettujen ja marginaalissa elävien ihmisten kanssa tehtävässä työssä. Empowerment-käsitteellä on useita suomennoksia, voimaantuminen, voimavaraistuminen, valtaistaminen, valtaistuminen. Suomennokset kuvastavat erilaisia ideologisia painotuksia, joissa toisissa painottuu enemmän yksilökeskeisyys toisissa enemmän suhde valtaan ja yhteiskunnalliseen paikkaan. Käsitteellä valtaistava työote haluan korostaa työntekijän tietoisuutta äidin marginaalisesta yhteiskunnallisesta asemasta. Ymmärrän työntekijän työotteen päihdeongelmaista, pitkään lastensa elämästä poissaollutta äitiä vanhemmuuteen rohkaisevana ja vanhemmuuteen valtaistavana.¹⁴

Lastenkodissa asuvan lapsen vanhempi saattoi olla kadoksissa lyhyempiä ajanjaksoja niin, ettei lastenkodin työntekijä tai lapsi saanut häneen yhteyttä sitä kaivatessaan. Väliaikaiset katoamiset liittyivät useimmiten vanhemman päihteenkäyttöön tai keskeytyneeseen kuntoutusjaksoon ja asunnottomuuteen. Vanhemmalla ei ollut virallista asuinpaikkaa, josta hänet olisi voinut tavoittaa. (hm 115, hm 191, hm 296). Työntekijät yrittivät saada vanhemman olinpaikan selville yhteistyöllä eri viranomaisten kanssa sekä vanhemman sukulaisten ja tuttavien avulla (hm 297). Syy yhteyden aktiiviseen etsimiseen oli näissä tilanteissa usein lastensuojelullis-hallinnollinen, vanhemman mielipidettä tarvittiin jonkin muutoksen tai toimenpiteen vuoksi. Syynä vanhemman tavoitteluun saattoi tämän lisäksi olla lapsen huoli omasta vanhemmastaan. Vanhemman vetäytyessä väliaikaisesti pois lastensa elämästä ja yhteydenpi-

¹⁴ Kuronen (2004, 277–296) liittää empowerment-ajattelun sosiaalityössä lähinnä feministisen tutkimuksen ja kriittisen tutkimuksen perinteeseen, joissa kysymys vallasta on työtapojen tarkastelun kohteena ja valtaistuminen yksi sosiaalityön muutostavoitteista (Healy 2000). Juhila (2006) on puolestaan tarkastellut empowerment-ajattelua sosiaalityön vuorovaikutussuhteen ominaispiirteinä. Voimavaraistuminen lienee käsite, joka on yleistynyt ratkaisukeskeistä työotetta painottavien työotteiden myötä (Parton & O’Byrne 2000). Lastensuojelun laitostyössä Frost et al. (1999) korostavat empowerment-käsitettä laitostyön yleisenä viitekehyksenä.

dosta lastenkotiin myös vanhemman puhelin pysyi suljettuna. Silloinkin kun vanhempi kieltäytyi yhteistyöstä ja tulemasta lastenkodille, vanhemman houkuttelua yhteistyöhön jatkettiin yleensä jonkin aikaa. Yhteyttä pidettiin yllä puhelimitse ja selitettiin, että vanhemman mielipiteistä oltiin aidosti kiinnostuneita sekä korostettiin, ettei kukaan muu voi puhua vanhemman puolesta. (hm 271–272, haastattelu 8). Näkemys, että lastenkotiin sijoittaminen lastensuojelullisena toimenpiteenä erottaisi itsestään selvästi vanhemmat heidän omista lapsistaan, ei näyttänyt tutkimukseni lastenkodeista katsottuna saavan vahvistusta.

6.3. Erilaiset työorientaatiot

Edellä olen kuvannut vanhempien kanssa lastenkodilla tehtävää työtä keskityen lähinnä työn sisältöön ja sen eri ulottuvuuksiin. Aineistossani on myös huomioita työntekijöiden erilaisista painotuksista ja näkemyksistä vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Huolimatta siitä, että molemmissa lastenkodeissa korostettiin vanhempien kanssa tehtävää työn merkityksellisyyttä, työntekijöiden aktiivisuudessa hakeutua kontaktiin vanhempien kanssa ja suhtautumisessa vanhempiin oli eroja. Työntekijöiden painotukset vanhempien kanssa tehtävän työn tavoitteista sekä käsitykset työntekijän roolista, paikasta suhteessa lasten vanhempiin erosivat toisistaan. Myös perusteluissa vanhempien kanssa työskentelylle oli havaittavissa eroavuuksia.

Lastenkodilla jotenkin itsestään selvästi kysymykset, mitä vanhemmille kuuluu, missä kunnossa vanhemmat ovat ja miten heitä voisi tukea vanhempiina, ovat lähes koko ajan läsnä. Milloin kysymyksiä mietitään lapsen tulevan sijoituspaikan kannalta, milloin viikonlopun yhteydessä lapsen lähtiessä lomalle vanhemman tai vanhempien luo. Tällöin se, miten työntekijä muodostaa kuvaa vanhemman tilanteesta sekä millaisen tiedon varassa työntekijä toimii ja tekee päätöksiä, on yksi keskeinen työorientaatioita erotteleva tekijä. Tulkitsen näitä eroja kolmen erilaisen työorientaation avulla. Ensimmäiselle hahmottelemalleni työorientaatiolle on tyypillistä havaintoja dokumentoiva,

”neutraalisti, etäältä havainnoitu” kanssakäyminen vanhemman kanssa. Toisessa työskentelyorientaatiossa painottuu ”henkilökohtainen, kasvokkainen kohtaaminen” vanhemman kanssa sekä hakeutuminen ja mahdollisuuksien rakentaminen näille kohtaamisille. Kolmanteen työorientaatioon liittyy se, että työskentelyssä vanhemman kanssa muiden viranomaisten asiakirjoihin kirjaamalla tiedoilla ja mahdollisilla diagnooseilla vanhemmista on merkittävä rooli. Tätä orientaatiota nimitän ”valmiiksi tiedetty”.

Neutraalisti, etäältä havainnoivassa työskentelyorientaatiossa työntekijä keskittyy todennettavissa oleviin havaintoihin vanhemmista sekä lasten ja vanhempien välisistä suhteista. Työntekijän haastattelussa esittämä toteamus tiivistää oleellisen tällaisesta työorientaatiosta. ”Me voidaan kertoo se, mitä me nähään. Että me voidaan kertoo niitä havaintoja, ja miten lapset on meiän näkökulmasta osastolta suhteessa aikuisiin ja miten ne vanhemmat on...” (haastattelu 12–13). Oleellista on se, mitä työntekijä voi konkreettisesti havainnoida, erityisesti nähdä. Havaintoja tehdään siitä, miten usein vanhemmat pitävät yhteyttä lastenkotiin kuin myös siitä, miten aktiivisesti lapsi itse haluaa olla yhteydessä vanhempaansa. Vanhemman ja lapsen väliset suhteet, konkreettinen kanssakäyminen osastolla on asia, jota työntekijällä on mahdollisuus havainnoida. Vanhemmalle rakentuu tässä työorientaatiossa ikään kuin havaintojen kohteen paikka. Kanssakäymisen vanhempien kanssa ja oman tehtävänsä työntekijä määrittelee pääasiassa arvioinniksi (haastattelu 6) ja välttää puuttumista lapsen ja vanhemman kanssakäymiseen osastolla (hm 135). Havaintoja ja arviointeja tarvitaan päätöksenteon pohjaksi.

Työntekijä: ...No....en mä nyt, tavallaan ku mietti, että me täällä mietitään, että joku lapsi tulee, ni me arvioidaan niinku, ku me nähään esimerkiks tilanteita ku äiti hakee tai isä hakee lasta lomille, et siinä me tavallaan arvioidaan, että oli hirveen kylmät välit tai äiti ei nyt saanu kyl minkäänlaista otetta, et poika selkeesti oli, et pelkäs lomille lähtöö tai jotenkii, että mä mietin, että sit ku me mennään, mietitään tai tullaan siihen tulokseen, et ei tää voi palata kotiin.
(haastattelu 33)

Työntekijä ymmärtää omat havaintonsa osaksi lapsen ja vanhemman tilanteesta tuotettavaa tietoa. Tietoa tarvitaan päätettäessä lapsen palaamisesta kotiin tai mietittäessä mahdollista sijoituspaikkaa. Tietoa tarvitaan myös tehtäessä tilannekohtaisia ratkaisuja lapsen ja vanhemman yhteydenpitoon liittyen. Havaintojen ja arvioinnin yhteydessä työntekijät problematisoivat ja suhtautuivat tulkintojen tekemiseen kielteisesti. Taustalla oli jonkinlainen ihanne ns. puhtaista havainnoista. Mutta haastattelulainaus tuo esille havaintoihin ja tulkintoihin liittyvän problemaattisuuden. Miten nähdä ja mihin havaintoihin perustuu käsitys kylmistä väleistä? Kohtaamisissa vanhemman kanssa työntekijän kuulee usein korostavan vanhemman kanssa luottamuksellisen suhteen rakentamisen tärkeyttä ja erityisesti siihen kuluvaan aikaa.

Työntekijä: Et tavallaan... ei oo välttämättä mitään... juhlavaa tai mitään älyttömän hienoa ...tekniikkaa, miten sä pystyt saamaan vanhemman... Toisaalta se vaatii sitä, et lähdetään pienin askelin...

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Et pystyy luomaan sen suhteen. Ja sitte se, et saa edes jonkinlaisen kontaktin

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Saa kontaktin. Sen jälkeen voi lähtee työstää isojakin asioita. Jos ei jaksa tehdä sitä pientä, tai siis että se pienestä työstä tehään se kontakti ...Et se vaikka olis kuinka isoja asioita siinä työssä, ni voi olla hyvin vaikeita, ni ei siihen isojen asioiden työstämiseen välttämättä oo sitte sen ihmeempää niinku sellasta niinku tekniikkaa.

(haastattelu 9)

Työntekijän haastattelusta tulee esille ajatus vanhemman kanssa työskentelyn jonkinlaisesta etenemislogiikasta. Ensin käsitellään arkisia ja pieniä asioita, joiden avulla rakennetaan luottamuksellista suhdetta vanhempaan. Vast tämän jälkeen voidaan lähteä käsittelemään vaikeampia asioita. Jonkun tekniikan tai menetelmän osaaminen ei ratkaise vanhemman kanssa työskentelyä, ensisijaista on työntekijän ja vanhemman välinen suhde. Kohtaamisissa vanhempien kanssa leimaa jonkinlainen varovaisuus (haastattelu 11). Olin mukana kun työntekijäpari ja opiskelija kävivät läpi neuvottelua, jossa he olivat hetki sitten olleet. Neuvottelussa oli käsitelty osastolle sijoitetun tytön tilannetta ja mukana oli työntekijöiden ja tytön lisäksi tytön isä.

Työntekijöiden mielestä neuvottelu oli onnistunut. Oli puhuttu ajankohtaisista asioista, eikä neuvottelu ollut kovin pitkä. Toinen työntekijöistä pohti sitä, että oli ottanut esille isän alkoholin käytön, mutta ei oikein tiennyt, miten asiasta kysyisi. Työntekijät olivat yhdessä sitä mieltä, että tarkka kysyminen paljonko ja mitä isä viikoittain juo, ei ole järkevää. Ei ole tarkoitus että isästä tuntuu, että kytätään hänen tekemisiään. On tärkeää saada isän luottamus ja se, että isä rohkenee puhumaan. Keskustelussa tuli ilmi, että tytär oli neuvottelussa toivonut, ettei isä juo niin paljon kuin äiti. Työntekijä koki, ettei ollut osannut jatkaa tästä.

Neuvottelua purettaessa toinen työntekijöistä kyseli, oliko kenenkään muun mielestä isä haiskahtanut. Hänen mielestään isä oli tuoksunut vanhalle viinalle, mutta oli aluksi järkeillyt asian pois mielestään, mutta halusi nyt kysyä olivatko muut tehneet saman havainnon. (hm 245–246)

Isän päihteiden käyttö oli ollut neuvottelussa monella tavalla läsnä. Työntekijä oli jo ennen neuvottelua tehnyt havainnon vanhan viinan hajusta. Työntekijä oli myös neuvottelussa kysynyt isältä tämän juomisesta. Samoin tytär oli esittänyt isän alkoholinkäyttöön liittyvän toiveen. Aihe oli kyllä tuotu esille, mutta sitä ei sen kummemmin käsitelty. Työntekijöiden varovaisuus ja neuvottomuus asian äärellä välittyi jälkikäteen käydystä keskustelusta. Työntekijät pitivät neuvottelua kuitenkin onnistuneena. Se herättää kysymyksen työorientaatiosta. Mitä neuvottelulla vanhemman kanssa tavoiteltiin? Millaiseksi oma rooli ja tehtävä ymmärrettiin? Ajatus onnistumisesta liittyi käsittääkseni ensisijassa näkemykseen työskentelyn etenemisprosessista. Oli luotu luottamuksellinen maaperä isän alkoholinkäytön myöhemmälle käsittelylle. Kyseisen lapsen asiassa työntekijät näkivät itseään aktiivisemmän roolin toimijana olevan sosiaalityöntekijällä (hm 271–272). Havaintoja painottavassa työorientaatiossa työntekijä kyllä havaitsee asioita, mutta ei välttämättä koe omaksi tehtäväkseen toimia aktiivisesti (hm 249). Kysymys työntekijän vastuusta on problemaattinen. Kuinka pitkälle hän voi olla eräänlainen tilanteiden tarkkailija? Entä mihin voi perustaa päätöksensä silloin, kun ei voi nähdä eikä näin ollen myöskään tietää vanhemman kuntoa, ja on päätettävä esimerkiksi lapsen lähdöstä viikonlopuksi kotiin (hm 274).

Henkilökohtaiseen, kasvokkaiseen kohtaamiseen panostavalle orientaatiolle on tunnusomaista työntekijän aktiivinen hakeutuminen kanssakäymiseen vanhempien kanssa. Perusteluna työlle on usko ihmisen muuttumiseen siitä huolimatta, että tilanne saattaa näyttää toivottomalle. Seuraavassa haastattelu-esimerkissä tulee esille se, että työntekijät olivat saaneet myös kritiikkiä työotteestaan.

Työntekijä: ...yksi mistä on arvosteltu, että on sellasta huuhaa toimintaa, et vanhemmat on juonu raskaasti ja paljo yritetty ennen meitä, ja sitte aletaan miettiin, että miten jos asiat olis paremmin, miten täs perheessä olis ja. Joittenkin mielestä, me vaan uskotaan, että nyt muuttuu ja uskotaan vanhempia ja ne lapset joutuu taas elämään sellasessa juomahelvetissä. Me uskotaan liikaa, ollaan vähä sellasia hörhöjä. Mä luulen, että tämmöstä tuli jossain vaiheessa, vaikka lapset oli neuvotteluissa. ...Varmaan koki, että ei mietitä sitä lapsen kannalta, uskotaan turhiin lupauksiin.

(poistettu osa)

Työntekijä: Ei se vaan onnistu sillai, että soitetaan puhelimella, että lapsi tulee takasin, sitte ku oot juomatta, asiat on kunnossa, on töitä ja on asunto ja parisuhde on kunnossa, etkä oo väkivaltanen enää. Joko sitä yrittää ees vähä auttaa. ...Ku se on niin vaikeeta se perhe-työ. Miten sitä vastuuta... kontrolloi ja antaa vastuuta. Okei sä lopetat juomisen, mitä se konkreettisesti tarkoittaa, mitä sä aiot tehdä sen hyväksi. Mistä jokainen sosiaalityöntekijä, me ja sukulaiset tietää, on varmuutta, et sillä lapsella on sitte hyvin. Se vaatii niin järjettömän hyvää ammattitaitoa kysellä semmosia simpeleitä, yksinkertaisia kysymyksiä, jotka vakuuttaa kaikki, että tässä mennään oikeesti, oikeilla argumenteilla eteenpäin eikä vain toivota peukku pystyssä, että kyllä ne nyt varmaan on juomatta. Mun mielestä se todistettavuus...että me tehään jotain hyvää työtä tai täs on järkee, se ei aina toimi.

Haastattelija: Mnn. Sä sanoit tossa, et sitä konkreettia, simpeleitä kysymyksiä. Ajatteletko sä että niinku se...se on sitä työntekijän työtä, ei se, että uskoo vaan siihen, että menee hyvin

Työntekijä: Joo, ei se usko, uskominen on lähtökohta. Et uskoko ihmisen muuttumiseen. Sitte alotetaan penkomaan, ku...kaikkihan vaan ajattelee, et nyt en juo viikkoon enää mitään, nyt mä laitan piipun kuntoon ja korjaan moottorin. Se vähän aikaa tuntuu siltä, mutta sitte ku pitäs alkaa, et mitä sä aiot tehdä tänään, tunnin päästä ja....

(haastattelu 50–51)

Haastattelulainauksessa työntekijä perustelee vanhempien kanssa tehtävän työn merkitystä kahdella eri tasolla, sekä laajasta lastensuojelullisesta kehyksestä käsin että vanhemman yksilöllisestä konkreettiseen arkeen kiinnittyvästä muutosvaateesta käsin. Lastensuojelun yleiseen tehtävään liittyy lapsen arjen turvaaminen ja tästä käsin tapahtunut interventio, lapsi on sijoitettu pois kotia. Työntekijä ei pidä kuitenkaan kyseistä lastensuojelun toimenpidettä riittävänä lapsen kannalta. Jotta sijoitus jäisi lyhytaikaiseksi ja lapsi voisi palata takaisin kotiin, on vanhempien elämässä tapahduttava jokin muutos. Se ei kuitenkaan tapahdu vain vaatimalla muutosta ja itsestään. Vanhemmat tarvitsevat tukea tähän muutokseen. Myös siihen, että lapsi voisi mennä viikonloppulomilla tai kesälomilla vanhemman luo, tarvitsevat työntekijät todisteita, että kodin arjessa on tapahtunut konkreettisia muutoksia. Työntekijä kertoo haastatteluesimerkissä, miten helppoa kenen tahansa on luvata. Mutta sen konkretisointi, mitä se tarkoittaa omassa elämässä tunnin päästä, tänään, seuraavan viikon aikana, ei olekaan niin helppoa. Tässä työntekijä näkee oman tehtävänsä, on rohkeasti otettava puheeksi ja tartuttava ongelmiksi koettuihin aiheisiin, ”alotetaan penkomaan” vanhemman lastensuojelullista interventiota vaatinutta tilannetta. Sivujuonteena haastattelussa on konkretisointipyrkimyksen ja todistettavuusvaatimuksen rinnalla viittaus todistettavuuden hämäryyteen. Konkreettisista muutoksista vanhemman arjessa on vaikea saada pitävää näyttöä. Sama vaikeus liittyy yleensä lastenkotityöhön. Oman työn onnistumisesta vanhempien kanssa ei voi saada varmaa näyttöä.

Työorientaatiolle on ominaista ajatus henkilökohtaisuudesta ja rohkeudesta mennä mukaan tilanteisiin. Kuvailut ”inhimillistä myötäelämistä”, ”ei-virkamiesmäistä”, ”arkinen konkreettisuus” ja ”henkilökohtaista kokemuksellisuutta hyödyntävää” korostuvat työntekijöiden puheissa heidän kuvatessaan vanhempien kanssa työskentelyä. Työotteeseen liittyvää yllätyksellisyyttä, että on vain ”sukellettava tilanteeseen” (haastattelu 55), eräs työntekijä kuvasi – kylläkin hiukan häpeillen – motivoivaksi tekijäksi. Hän koki, että tilanteiden haasteellisuudesta huolimatta, hänen ammatillinen osaamisensa tulee silloin parhaiten esille (haastattelu 95). Vanhemman luottamuksesta puhutaan tässäkin orientaatioissa, mutta toisin kuin havaintojen tekoa painottavassa orientaatio-

tiossa, se uskotaan saavutettavan avoimella ja asioita suoraan vanhemman kanssa puheeksi ottavalla toimintatavalla. Jotakin näiden periaatteiden välitymisestä vanhemmille kertonee se, että huolimatta työntekijän ja vanhemman erimielisyyksiä aiheuttaneesta kohtaamisesta, vanhempi saattoi muutaman päivän kuluttua turvautua työntekijään. Eräs tällainen episodi liittyi työntekijän lastenkodilla aloittamaan keskusteluun äidin päihteiden käytöstä. Vanhempi suuttui ja lähti loukkaantuneena pois. Muutaman päivän päästä hän kuitenkin soitti kyseiselle työntekijälle.

Työntekijä kertoi puhelusta. Äiti oli myöntänyt ensimmäisen kerran juomisensa ja kertonut juontimäärästään sekä lääkkeistä, joita käyttää juomisen ohessa. Äiti oli kysellyt työntekijältä apua itselleen. Keskustelu oli työntekijän mukaan ollut ihan erilaista kuin perjantaina, kun mikään ei kuulunut kenellekään. Työntekijä oli puheluun tyytyväinen ja totesi, että jatkaisi mielellään äidin kanssa työskentelyä. Hän mietti voisiko vanhempi saada apua A-klinikalta ja voisiko joku tulla äidin tueksi ensikontaktitilanteessa. Muuten lähtö hoitoon ja avun piiriin jää tekemättä, se ei vaan onnistu. Äiti oli itse ehdottanut, että voisi tulla huomenna aamupäivällä osastolle. Olisi rauhallisempi hetki keskustella asioista. (hm 269–270)

Työntekijällä on tilanteessa vahva toimijan rooli niin äidin päihteidenkäytön konkreettisesti esille nostavana kuin myös äitiä hoitoon ohjaavana. Tilanne ei ole kaikkein tyyppillisin, sillä pääsääntöisesti vanhemman konkreettinen tukeminen ja tilanteisiin puuttuminen liittyi lapsen kanssa toimimiseen. Tyyppillistä näissäkin tapauksissa oli työntekijän ymmärrys omasta roolistaan vahvana toimijana. Tunnusomaista vanhemman ja lapsen kanssa työskentelylle oli tekemisten selvittäminen yksityiskohtaisesti sekä sen puhuminen ääneen, miten itse kukin koki tilanteen. Työntekijä saattoi neuvottelussa tai puhelimessa tarkentaa useaan otteeseen, miten vanhempi ja lapsi riitatilanteissa toimivat. Näille tilanteille ei ollut vierasta se, että työntekijä käytti omia henkilökohtaisia kokemuksiaan ja kertoi ääneen, miten hän itse toimisi vastaavassa tilanteessa tai miltä hänestä olisi tuntunut. Vanhemman ollessa lastenkodilla työntekijä harvoin jättäytyi ulkopuoliseksi havaintojen tekijäksi.

Tunnusomaista työorientaatiolle oli ajatus siitä, että oikeaa tietoa saa parhaiten kasvokkaisissa kohtaamisissa ja arjen tilanteissa vanhemman kanssa.

Työntekijä oli kiinnostunut vanhemman kokemuksista ja siitä, mitä esimerkiksi masennus merkitsee vanhemman arjessa. Viranomaisasiakirjoista luettu diagnoosi, masennus, ei riittänyt työntekijälle. Työntekijä piti tärkeänä myös omaa vanhemman kanssa yhdessä elettyistä hetkistä hankkimaansa kokemuksellista tietoa ja ymmärrystä. Tämä kokemuksen kautta saatu tieto oli sitä, jota työntekijä välitti muille ja piti tärkeänä päätettäessä lapsen lähdöstä kotiin tai sijoituksen jatkamisesta.

Valmiiksi tiedetyssä työskentelyorientaatiossa työntekijän suhtautumista vanhempaan ja vanhemman kanssa työskentelyä ohjaa työntekijän asiakirjoista saamat tiedot vanhemmasta, muiden viranomaisten vanhempien tilanteesta antamat arviot tai vanhemmasta tehtyt diagnoosit. Yleinen asiakirjoista tai neuvotteluissa muilta viranomaisilta kuultu määrittely muodostaa työntekijälle riittävän pohjan työskentelyyn ja yhteistyöhön vanhemman kanssa. Vanhemmasta muualla tehty diagnoosi tai viranomaistieto määrittää työntekijän suhdetta vanhempaan koko työskentelyn ajan.

Tällaisessa työorientaatiossa vanhempi helposti oletetaan tai ”jo tiedetään” tietynlaiseksi ja hänen oletetaan käyttäytyvän tietyllä tavalla (vrt. Rastas 2007). Vanhemman omalla kertomuksella tapahtumien kulusta tai hänen kokemuksillaan on työntekijälle vain vähän painoarvoa. Konkreettisesti tämä näkyi esimerkiksi tilanteessa, jossa työntekijä kertoi isän kanssa käydystä neuvottelusta muille (hm 231). Työntekijä painotti kertomustaan niin, että neuvottelussa olleiden viranomaisten käsitysten ja poliisille tehtyjen väkivaltailmoitusten faktaluonne korostui. Sen sijaan isän oma kertomus tapahtumien kulusta avopuolison luona, tuli välitettyä lähinnä todisteena isän kykenemättömydestä myöntää ongelmiaan. Isän kertomus ei herättänyt työntekijää kysymään, mitä kotona on oikeastaan tapahtunut. Se ei myöskään herättänyt työntekijää pohtimaan, miten työskennellä isän kanssa niin, että isä ymmärtäisi oman käyttäytymisensä syyksi lapsen lastenkodissa olemiseen.

Työntekijän puheissa vanhemmat ovat usein huonokuntoisia ja vanhempien huono kunto esteenä vanhempien kanssa työskentelylle. Tieto vanhempien

huonosta kunnosta perustuu yleensä muilta viranomaisilta saatuihin tietoihin tai siihen, että vanhempi ei tule työntekijän pyytämiin neuvotteluihin.

Haastattelija: Ni mitä se, miten sä kuvaisit mitä se on se työ perheiden kanssa. Tai mitä sä teet. Tossa sä kerrot siitä sisarusten äidin jutusta. Mutta jos sä ajattelet, et mitä se perhetyö ...Mitä se on mitä siinä käytetään? Neuvottelut ja puhelimet mä oon nähny. (naurahdus)

Työntekijä: Mä luulen, et se on, ne on oikeesta ne semmoset tärkeimmät. Siin varmaan siin perhetyössä, jotenkii niinku ...pyritään saada luotuu kontakti siihen vanhempiin. Mä luulen, että puhelinki on melkeen tärkeempi ku se... ne neuvottelut. Ku eihän... Sehän olis ihanne, et kerran viikossa tapais vanhemmat

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Mutta käytännössä, eihän se onnistu. Ei ne vanhemmat tänne kauheen innokkaasti ees

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: halua tulla.

Haastattelija: Kuinka paljo niistä vanhemmista kenelle lapselle sä oot omahoitajana käy viikottain neuvotteluissa?...Käyks kukaan?

Työntekijä: Ei kukaan. Mul on nyt viel, ku mul on ollu toi Anni ja Kalle, ni se äitihän nyt ei todellakaan tänne suostu tuleen, ni sen kaa on nyt puhelimessa. Mut se ei oo. Sit ku on toi Veikko, ni se äitihän ei käyny

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: ku sen muutaman kerran, isä miten sattuu.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Et useinhan se menee, et se olis se ihanne, et me pystyttäis tekee perhetyötä ja jotenkii tukee sitä perhettä siihen, että lapset vois palaa kotiin.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Mut useinhan nää on niin huonokuntosii jo niinku nää tapaukset, et silloin mun mielestä vielä selkeesti, enemmän näkyy se, et jos on selkeesti, et jos puhutaan, et ei tää lapsi voi palata kotiin.

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Ni sehän kertoo siitä, että...eihän ne vanhemmat olis ees periaatessa valmiit ottaa. Tai ne olis valmiit, mutta ne on niin huonos kunnossa.

(haastattelu 37)

Vanhempien kanssa työskentelyyn liittyy odotus vanhempien osallistumisesta työmenetelmänä käytettyihin ja sellaisena tärkeiksi ymmärrettyihin neuvotteluihin. Haastattelulainauksessa työntekijä kertoo, miten harvat vanhem-

mat hänen kokemuksensa mukaan tulevat pyydettyihin neuvotteluihin. Muista työmuodoista vanhemman kanssa työntekijä ei kerro. Lainauksessa työntekijä määrittelee useat lasten vanhemmista niin huonokuntoisiksi, ettei työtä heidän kanssaan ole realistista tehdä. Lasten paikka on lastenkodissa. Muutostyötä suhteessa vanhempiin ei sisällytetä omaan työhön. Ymmärrys omasta työstä suhteessa vanhempaan rakentuu tässä orientaatioissa lähinnä yhteydenpitoon puhelimen välityksellä. Kanssakäymiselle on tunnunomaista erilaisten käytännön asioiden hoitaminen, lapsen asioista vanhemmalle informointi ja kohdellaan asiallinen suhde vanhempiin.

6.4. Yhteenveto

”Vanhempien kanssa” lastenkodissa tehtävän työn tavoitteet liittyvät havaintojeni mukaan keskeisesti vanhemmuuteen. Työssä on läsnä vanhemmuuden arviointi, vanhemmuuden säätely, vanhemmuuden kontrollointi, vanhemmuuteen ohjaaminen, vanhemmuus kumppanuutena sekä vanhemmuuteen houkuttelu. Vanhemman päihteidenkäyttö, jaksamattomuus, masennus, asunnottomuus tai toimeentulon niukkuus eivät jääneet työntekijöiltä huomaamatta ja työntekijän saattoi motivoida ja ohjata vanhempaa hakemaan apua ongelmaansa. Lastenkodissa tehtävän työn tavoitteena ei kuitenkaan ollut varsinaisesti vanhempien kuntoutus vaan ensisijassa varmistaa vanhemman ja lapsen välisen suhteen säilyminen sijoituksen aikana, mahdollistaa lapsen käynnit vanhemman luona tai muutoksen aikaansaaminen vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa niin, että lapsi saattoi palata takaisin kotiin. Vanhempien elämäntilanteet olivat varsin yksilöllisiä ja täten myös vanhempien kanssa tehtävän työn painotukset vaihtelivat. Lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävästä työstä on aineistoni pohjalta löydettävissä kolme ulottuvuutta, jotka olen tiivistänyt ja nimennyt seuraavasti: käytännöllinen kasvatuskumppanuus, vanhemmuuden kontrollointi ja vanhemmaksi houkuttelu.

Perhetyötä tehdään yleensä siinä tilanteessa, jossa lapsi asuu kotona. Lastenkodin työntekijöiden työssä asetelma on toinen, lapsi on sijoitettu lastenkotiin. Lapsen sijoittaminen pois omasta kodista ajatellaan yleensä viranomaisen vahvana puuttumisena perheen elämään. Tästä huolimatta osa vanhemmista näytti tukeutuvan lastenkodin työntekijöihin ja suhtautuvan lapsen sijoitukseen enemmän palveluna kuin puuttumisena. Työtä ei aineistoni perusteella voikaan määritellä pelkästään vanhemmuutta kontrolloivaksi työksi. Olen käyttänyt käsitettä käytännöllinen kasvatuskumppanuus. Osa vanhemmista haki aktiivisesti tukea ja neuvoja työntekijöiltä. Aineistoni tuo esille sen, että elämä yhdessä lapsen kanssa voi olla vanhemmalle haasteellista jo silloin, kun se ulkopuolisesta näyttää varsin tavalliselle vanhemman ja lapsen väliselle erimielisyydelle. Työntekijän konkreettinen opastus, neuvo ja malli, miten toimia lapsen tai nuoren kanssa varsin arkisissakin tilanteissa, olivat tällöin työn sisältönä. Lastenkodin työntekijät jakoivat yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa vastuuta lapsesta.

Työ vanhempien kanssa oli varsin erilaista silloin, kun yhteys lasten vanhempiin oli katkennut. Tästä huolimatta yhteyden etsimistä ja jonkinlaisen suhteen rakentamista lapsen ja biologisen vanhemman välille pidettiin tärkeänä. Sen eteen tehtiin töitä. Etsittiin vanhemman konkreettista olinpaikkaa ja kerättiin tietoa vanhemman elämäntilanteesta. Siitä huolimatta, että vanhempi ei ollut vuosiin huolehtinut lapsesta, vanhempaa kannustettiin pitämään yhteyttä lapseen sekä rohkaistiin tapaamisissa tekemään asioita yhdessä lapsen kanssa. Vanhempia etsittiin ja tavoiteltiin myös lyhyempien yhteydenpitokatkosten aikana. Biologisia vanhempia houkuteltiin vanhemmiksi, vanhemmuuteen.

Kun työntekijä puuttuu vanhemman tekemisiin niitä rajoittaen tai säädel-
len, on kyse vanhemmuuden kontrolloinnista. Samalla on kyse lastensuojelu-
tehtävän ytimestä, lapsen suojelun toteuttamisesta. Työntekijällä on merkittä-
vä paikka lapsen ja vanhemman välissä, säätelemässä ja varmistamassa lapsen
turvallisuutta ja hyvinvointia. Yksittäisissä tilanteissa otetaan konkreettisesti
kantaan siihen, mikä on lapselle riittävää huolenpitoa. Etsiessään vastausta
työntekijä joutuu normittamaan vanhemmuutta, toteuttamaan konkreettisesti

lapsen suojelutyötä. Vanhemmuuden säätelylle oli lastenkodissa tyypillistä tapaus- ja tilannekohtaisuus. Vaikka ennakolta oli sovittu tietyistä käytännöistä, ei työntekijä voinut aina nojautua pelkästään ennalta sovittuun. Päätöksen tekeminen lapselle riittävästä huolenpidosta askarrutti ajoittain koko työyhteisöä ja vaati tasapainoilua vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukemisen ja lapsen suojelutehtävän välillä. Työntekijän oli siedettävä ahdistusta, joka nousi tilanteiden epämääräisyydestä ja siitä, että ratkaisut oli tehtävä usein yksittäisten huomioiden pohjalta. Selvää näyttöä päätösten tueksi kun oli vain harvoin saatavilla.

Perhemuotojen moninaistuminen näkyy lastenkotityössä. Sen selvittäminen, kenen kanssa työtä tulisi tehdä ja ketä lapsen perheeseen kuuluu, oli joskus pitkällisen selvittelyn ja pohdinnan tulosta. Lapsen arjesta oli saattanut huolehtia biologisen vanhemman ohella vanhemman avopuoliso, sijaisvanhemmat tai isovanhemmat. Siitä, ketä perheessä asuu juuri nyt, ei aina ollut selkeää käsitystä. Hannele Forsberg (1998) havaitsi tutkiessaan lastensuojelun avohuollon perhetyötä, että perhetyötä tehdään pääasiassa lapsen biologisen perheen kanssa. Omat havaintoni lastenkotityöstä ovat samansuuntaisia. Biologinen vanhemmuus oli tärkeä tekijä, kun työntekijät määrittelivät, kenen kanssa työtä pidemmällä aikavälillä tehdään tai ketä esimerkiksi kutsutaan neuvotteluihin ja ketä kannustetaan käymään lastenkodilla. Näin siitäkkin huolimatta, että lastenkodin arjessa oli nähtävillä lapsesta huolehtineiden aikuisten moninaisuus ja vaihtuvuus. Featherstone (2004) erottaakin perheessä institutiona ja perhemuotona tapahtuneet muutokset siitä, mitä perhe on käytäntöinä ja tekoina. Perheen määrittelyssä myös subjektiivisilla kokemuksilla on merkitystä. Lasten puheissakaan vanhemmat eivät olleet pelkästään biologisia vanhempia vaan yhtä hyvin vanhemmaksi saatettiin nimetä myös sijaisvanhempia ja kuulumisia kerrottiin niin vanhemman avopuolisoista kuin näiden lapsistakin. Perhe ei välttämättä muodostu verisiteen tai avioliiton kautta vaan siihen voidaan kokea kuuluviksi muitakin itselle läheisiä henkilöitä, heitä joiden kanssa on eletty yhteistä arkea, saatu huolenpitoa, katsottu yhdessä televisiota tai juteltu kuulumisista (Valkonen 1995; 2006). Käsitteet perhe ja van-

hemmuus ovat ”fluideja”, muuntuvia ja tilannekohtaisesti määrittelyä kaipaavia käsitteitä lastenkotityössä.

7. Hankalat aiheet

Lastenkodin työntekijöiden haastatteluissa oli aiheita, joista puhuminen oli työntekijöille vaikeaa. Niihin liittyi liikuttumista, hiljaisia pysähtyneitä hetkiä, kyyneleitä tai muuten näkyvää hankaluutta. Lastenkodilla ollessani olin myös mukana hetkissä ja tapahtumissa, jotka selvästi poikkesivat lastenkodin tavallisesta arjesta. Ne olivat episodeja, jotka koettiin vaikeiksi ja joita käytiin läpi yhä uudelleen ja uudelleen keskustelemalla tapahtuneesta niin työntekijöiden kesken kahvipöydässä, päivittäisraporteilla, osastokokouksissa kuin myös ulkopuolisen henkilön kanssa työnohjauksissa ja konsultaatioissa.

Mihin nuo hankaluudet liittyivät? Mitä ne kertovat lastenkotityöstä? Sitä käsittelen tässä tutkimukseni luvussa. Pohjaan tekstini työntekijöiden haastatteluihin ja havaintomuistiinpanoihini osaston arjesta. Lastenkodissa mukana olleena tilanteet ja tapahtumat ovat myös minulle henkilökohtaisia kokemuksia ja tällaisena osaltaan vaikuttamassa tekstiin. Tarkastelen lastenkotityöhön liittyviä hankalia tilanteita lähinnä työntekijän näkökulmasta.

Työntekijöiden haastatteluissa lastenkotityöhön liittyvä vaikeus tai hankaluus tuli esiin monella eri tavalla. Haastatteluissa oli emotionaalisesti vahvasti värittyneitä hetkiä. Joskus liikutus näyttäytyi kyynelinä ja niiskutusena, joskus viipyilevänä hiljaisuutena ja pysähtyneenä hetkenä sanoiksi taipumattomien asioiden äärellä. Olen poiminut erilliseksi tiedostoksi haastatteluaineistosta ne kohdat, joissa on ollut kuultavissa liikituksen hetkiä esimerkiksi itkuna, hiljaisuutena, nopeana puheena, vaivautuneisuutena.¹⁵ Olen poiminut tiedostoon myös ne kohdat haastatteluista, joissa työntekijä on itse selvästi sanallistanut vaikean tunteen tai sanonut ääneen muun työhön liittyvän han-

¹⁵ *Litterointi on tehty maininnalla, ei keskusteluanalyysille tunnusomaisella tarkkuudella, sillä tutkimuskiinnostukseni ei kohdistu kyseisten ilmaisujen, esimerkiksi itkun vuorovaikutusluonteen tutkimiseen (Hepburn 2004, 251–290).*

kaluuden. Havaintomuistiinpanoista olen ottanut tarkasteluun episodeja, jotka olivat tavallisesta lastenkotiarjesta poikkeavia, tapahtumia, joita myös lastenkodin työntekijät kuvasivat yksimielisesti erityisinä. Ne olivat usein yllättäviä tilanteita, joista keskusteltiin jälkepäin useaan otteeseen lastenkodilla eri yhteyksissä. Näin muodostuneen erillistiedoston olen analysoinut kysymällä, mikä on hankalaa. Mikä on se, josta episodin hankaluus muodostuu? Aineistoa analysoidessani peruskysymyksenä on koko ajan ollut mielessäni, mitä tämä kertoo lastenkotityöstä. Analysoinnin tavoitteena on etsiä vastausta kysymykseen, mitä hankalat aiheet, tilanteet ja hetket kertovat lastenkotityöstä.

Hankalat aiheet lastenkotityössä liittyvät lasten kokemuksiin ja kohtaloihin ja joidenkin lastenkodissa asuvien lasten läheissuhteiden puuttumiseen, sekä siihen, että lapsella ei ole paikkaa tai aikuisia lastenkodin ulkopuolella. Työntekijän tasapainoilu oman elämän ja lastenkotityön välillä, epäonnistumisen kokemukset työntekijänä tai työyhteisönä lapsen tai perheen kanssa, ja miten ottaa vastaan haukkumista, nimittelyä, väkivallan uhkaa, lasten ja vanhempien paha oloa sekä se, että työntekijänä joutuu komentamaan, kieltämään, pakottamaan lasta olivat aiheita, joihin liittyi monenlaisia sekavia tunteita. Hankalat kertomukset liittyivät myös lastenkotityössä eteen tuleviin yllättäviin ja poikkeuksellisiksi koettuihin hetkiin, joissa omaan toimintaan liittyvät ratkaisut on tehtävä nopeasti. Kaiken kaikkiaan lastenkotityö näyttää herättävän työntekijöissä ristiriitaisia ja sekavia tunteita, hämillään oloa ja neuvottomuutta.

Ymmärrän hankalaksi koettujen asioiden kietoutuvan kolmen erilaisen teeman ympärille. Ensimmäinen liittyy lastenkodissa olevien lasten kokemuksiin, kohtaloihin ja tilanteeseen. Osastoarkea eletään yhdessä lasten kanssa, joiden elämässä on tapahtumia, joilta toivoisi lasten säästyvän. Olen nimenmynyt kyseisen lastenkotityöhön liittyvän hankaluuden pahan kosketukseksi. Toinen hankaluus liittyy omahoitajatyöhön ammatillisena mutta samalla usein hyvinkin henkilökohtaisena suhtautumisena lapsiin ja olemisena lastenkodin arjessa. Erityisesti silloin kun lapsi on sijoitettuna pidemmäksi aikaa lastenkotiin, ammatillisuuteen voi liittyä kiintymystä ja vastuita, jotka

yhdistetään yleensä vanhemmuuteen. Kolmas aihealue, johon lastenkotityön hankaluus yhdistyy, ovat ennakoimattomat yllätykset osastoarjessa. Yllättävät tapahtumat ja inhimillisen käyttäytymisen ääri rajoille sijoittuvat tilanteet herättävät työntekijöissä ristiriitaisia ja voimakkaita tunteita erityisesti silloin, kun lapsi sijoitetaan keskeltä perheen kriisiä lastenkotiin. Tällöin työssä on paljon sellaista, josta ei voi tietää ja mielessä risteilee erilaisia mielikuvia siitä, mistä kaikesta voi olla kyse. Työntekijä ei voi yllättäen eteen tulevissa tilanteissa valmistautua tai suunnitella etukäteen omaa toimintaansa vaan ratkaisut on tehtävä hetkessä.

Miksi näitä lastenkotityöhön liittyviä hankalia aiheita ja tilanteita on syytä tarkastella? Olenhan tutkimuksessani ennen kaikkea kiinnostunut arkisesta ja jokapäiväisestä. Eikö silloin erityinen ja poikkeava tulisi jättää vaille huomiota? Ajattelen, että tutkimalla poikkeuksellisia hetkiä ja tapahtumia, voin saada esille jotakin sellaista lastenkotityöhön oleellisesti kuuluvaa, joka muuten jäisi huomaamatta. Garfinkelin (1967/1984) kuuluisa tutkimus Agnesista ja sukupuolen rakentumisesta sosiaalisissa suhteissa on etnometodologisen tutkimuksen klassikko ja todistaa tästä poikkeustapausten tutkimisen merkityksestä. Agnes oli syntynyt poikana, mutta yhdeksäntoistavuotiaana tullessaan sukupuolenvaihdosleikkaukseen hän näytti aivan naiselta. Garfinkel käytti tapausta tutkiakseen tapoja, joilla sukupuoli-identiteettiä tuotetaan ja säädelään selvästi mutta huomaamattomasti osana sosiaalista vuorovaikutusta. Tämä poikkeuksellinen elämäntarina paljasti sukupuolen havaitsemiseen ja määrittelyyn liittyviä itsestään selvyyskäsitteitä, joista emme arkisessa kanssakäymisessä ole tietoisia. Tuloksena tutkimuksesta on syvälinen analyysi sukupuolesta tuotettuna sosiaalisena konstruktiona. (Garfinkel 1967/1984, 118–185; Heritage 1996, 180–196) Poikkeustilanteiden analysoinnin tarkoituksena ei tässäkään tutkimuksessa ole sinällään kuvata hankalia ja yllättäviä episodeja vaan tutkia ja tulkita niiden kautta lastenkotityötä.

7.1. Loukatun lapsuuden läsnäolo

Lastenkodin työntekijöiden haastatteluissa tuli esille suru ja liikutus lasten tilanteesta, siitä mitä lastenkodissa asuvat lapset olivat nuoresta iästään huolimatta saaneet kokea. Haastattellessani työntekijöitä minulle tutkijana oli erityisen vaikea seuraava hetki:

Työntekijä: Ja monesti ku mä istun ja kuuntelen mun omia lapsia... se liikuttaa mua nyttekii...

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: (itkua)...ja mä mietin tääl jotain näit lapsia (kuis-katen)...

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: ...(itku jatkuu) et ...niin...et ...miten....miten epäoikeudenmukaisesti nää pelikortit jaetaan...

Haastattelija: Mnn, niinpä

Työntekijä: Ku mä mietin jotain Marjaa, joka on hirveen saman olonen ku mun oma tyttö ja... sillee jotenkii... et mun omien lasten elämä...vaikka eihän meilläkää, et kenen elämä nyt minäkäilaist...mut se on niin, ne elää niin viattomas maailmassa...

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Et niitten ei luoja kiitos tartte tietää, et mitä elämäs on...

Haastattelija: Joo

Työntekijä: sitte täällä... nää lapset... et vaikka mä oon 20 vuotta tehny ni... kyl se edelleen mua vaan mua...(itkua) koskettaa...

(haastattelu 139)

Nieleskelin itsekin kyyneleitä. Myöhemmin, melkein vuosi haastattelusta, kuuntelin ja litteroin haastattelua. Enää en pelkästään nieleskellyt kyyneliä vaan reilusti itkin. Yhä edelleen tuo hetki ja aihe haastattelussa saa minut liikkuttamaan. Se askarruttaa, eikä jätä minua rauhaan. Mikä tuossa episodissa sitten on niin koskettavaa ja puhuttelevaa? En tiedä. Työntekijän kuvauksessa tiivistyy uskoakseni kuitenkin jotain oleellista lastenkotityön luonteesta. Lastenkodissa ollaan tekemisissä lasten kanssa, joiden lapsuus ei ole ollut pelkästään huoletonta onnen aikaa. Työntekijä joutuu työssään kohtaamaan sen, että niin lapsuus elämän alkuvaiheena kuin myös perhe lapsen kasvuympäristönä voivat olla lasta haavoittavia. Koti ei olekaan vain lasta suojeleva ja ra-

kastava. Koti voi olla lapselle myös pelon ja turvattomuuden tyyssija, jossa lapsen perustarpeet jäävät lapsen läheisimmiksi ajatelluilta ihmisiltä huomaamatta tai he eivät vastaa lapsen tarpeisiin. Lapsi voi kotonaan joutua myös hyväksikäytetyksi tai pahoinpidellyksi. Lastenkotityössä ollaan tekemisissä perheen sisäisiksi ja intiimeiksi ajateltujen asioiden kanssa. Työntekijät kohtaavat, kuulevat ja lukevat lasta koskevista asiakirjoista, mitä erilaisimmista lasten hylkäämisistä samalla, kun he elävät arkea näiden lasten kanssa, kuukausia, joskus usean vuoden ajan.

Koskettava tuo hetki on myös siksi, että haastattelemani työntekijä on jo pitkän työuran lastenkodissa tehnyt kokenut työntekijä. Itkua ja liikutusta ei voi ohittaa selittämällä sitä nuoren ja kokemattoman työntekijän kyvyttömyydeksi käsitellä omia tunteitaan tai kohdata maailman pahuutta. Tästä lähtökohdasta voi perustellusti sanoa, että lastenkotityöhön liittyy emotionaalinen ja moraalinen ulottuvuus. Lastenkodin arjessa tulee eteen tilanteita, joissa ei vaadita pelkästään teknisiä ongelmanratkaisutaitoja vaan joissa myös työntekijän tunteet sekä kyky tunnistaa ja työstää omia tunteitaan ovat vahvasti läsnä. Myös käsitykset oikeasta ja väärästä, hyväksytystä ja kielletystä vaativat kannanottoa. Ajattelen, että osa lastenkotityöstä kohdistuukin työntekijään itseensä. Lastenkotityö ei ole pelkästään työtä lasten ja heidän vanhempiensa kanssa, se on myös työtä oman itsensä ja käsitystensä kanssa.

Episodissa tulee esiin myös vertailu lastenkodissa asuvien lasten ja työntekijän oman lapsen elämän erilaisuuden ja samankaltaisuuden välillä. Tytöt muistuttavat luonteeltaan niin paljon toinen toisiaan. Lapset ovat lapsia lastenkodissakin. He iloitsevat omien toiveidensa toteutumisesta ja surevat haa-veidensa romahtamista. Lapsen vaikeat elämäkokemukset eivät välttämättä näy mitenkään erityisesti hänen ulkoisessa olemuksessaan tai silmiinpistävästi jokapäiväisessä käyttäytymisessä. Lapsen lastenkotiin sijoittamisen perussyyt ovat usein muita kuin lapsen itseensä liittyviä. Työntekijän omien lasten elämä tavallisine ristiriitoinen tuntuu kuitenkin varsin viattomalle suhteessa siihen elämään, jonka lastenkodissa asuvat lapset ovat joutuneet kohtaamaan. Tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että joillakin lapsilla on mahdolli-

suus säilyttää lapsuuden viaton maailma ja joillain ei sellaista mahdollisuutta ole. Alku lasten elämäntaipaleelle ei näytä tasa-arvoiselle.

Lasten kokemuksissa puhututti samojen lasten kohdalle kasaantuneet useat hylkäämiset. Lapsen huostaanottopäätöksen jälkeen lapsi voi joutua hylätyksi myös lastensuojelun piirissä. Toisessa tutkimukseni lastenkodeista oli yhdeksästä lapsesta neljä sijoitettu lastenkotiin sijaisperheestä. Tämä herätti työntekijöissä keskustelua sijaisperheen haavoittuvuudesta ja sijaislasten asemasta silloin, kun perheen aikuisilla on vaikeuksia. Onko esimerkiksi lapsen perheeseensä ottanut pariskunta avioeron jälkeen vielä valmis huolehtimaan sijaislapsesta samalla tavalla kuin jos kyseessä olisi oma lapsi? Lastenkodin ajatellaan olevan sijoituspaikkana tässä mielessä vähemmän haavoittuva. Kun työntekijöitä on useita, yhden työntekijän uupuminen tai oman elämäntilanteen ongelmat eivät vielä uhkaa lapsen hyvinvointia.

Työntekijä: Jos meillekii tulee niinku pieni lapsi, mä muistan niinku Rikunki kohdalla, mä todella mietin sitä, ja mä sanoinki sitä sille sosiaalityöntekijälle, et eikö tälle pojalle löydy perhettä, tää on niin pieni poika. Samoin nyt ku Kaarina ja Martti tuli. Mutta et. Laitos on aina varman päälle

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: paitsi sitte, ku, joskus ku ei oo.

Haastattelija: Niin

Työntekijä: Tai voihan se olla, et se on ja et tulee muutoksia, mutta et tää niinku, et tääl ei sillee koskaan niinku lopullisesti väsyä. Ja kaikki ei väsy

Haastattelija: Joo

Työntekijä: ja ei erota ja

Haastattelija: Nii

Työntekijä: tai jos joku eroo, ni se ei oo niin niitti sille lapselle. Et tää ei oo niin haavoittuvainen systeemi ku sijaisperhe.

(haastattelu 130–131)

Haastatteluesimerkissä kulkee sivujuonteena jännitteinen näkemys lastenkodista. Samanaikaisesti kun työntekijä pohtii laitosta sijaisperhettä varmempana sijoituspaikkana, hän tuo ilmi varsin yleisen näkemyksen perheestä erityisesti pienelle lapselle laitosta sopivampana kasvuympäristönä. Esimerkkiin sisältyy myös viittaus siihen, että lastenkotikaan ei ole tae lapselle hyvästä ja

lasta kunnioittavasta kohtelusta – myös lastenkodissa lapsen hyvinvointi voi olla uhattuna. Keskustelu lasten huonosta kohtelusta sijaishuollossa on varsin vähän julkisesti käsitelty aihe. Tutkimukseni lastenkodeissa aihetta ei käsitelty millään lailla, ei ainakaan tutkijan kuullen kyseisiin lastenkoteihin liittyen. Haastatteluissa ja keskusteluissa sijaishuoltoon liittyvän kritiikin kohteina olivat aikaisemmat sijaishuoltopaikat tai jo poislähteneiden työntekijöiden työtötteet.

Liikuttavalta tuntui työntekijöistä se, että osalla lapsista ei ole lastenkodin aikuisten lisäksi ketään muita huolehtivia tai läheisiä aikuisia. Osalla lapsista ei myöskään ollut paikkaa jonne he voisivat mennä lastenkodista lomailemaan. Näin silloin kun vanhempi oli asunnoton tai niin huonossa kunnossa, että oli itse laitoshoidossa. Muutaman lapsen kohdalla tilanne saattoi olla väliaikainen, joskin toistuva. Lapsen vanhempi saattoi olla lyhyemmän tai pidemmän ajanjakson myös kadoksissa niin, että kukaan lastenkodissa tai sosiaalitoimistossa ei tiennyt vanhemman olinpaikkaa tai saanut häneen yhteyttä. Tällaisessa tilanteessa lastenkoti on joillekin lapsille ainoa koti tai kodin kaltaisen paikka.

Lasten yksinäisyys ja aikuisten puuttuminen nuorten elämästä puhutteli työntekijöitä erityisesti silloin, kun lapsen tai jo lastenkodista lähteneen nuoren elämässä tapahtui jotain yllättävää ja traagista. Lohduttajia ja aikuisia, joihin lapsi voisi tukeutua, ei lastenkodin ulkopuolelta välttämättä löydy. Eräs työntekijöistä kertoi (haastattelu 147–148) tilanteesta, jossa oli ymmärtänyt olevansa lastenkodista pois muuttaneelle nuorelle ainoa aikuinen, jonka kanssa nuori saattoi jakaa ja käsitellä poikaystävänsä tapaturmaista kuolemaa. Muut nuoren läheiset olivat samanikäisiä kavereita. Pelko siitä, että lapsi voi jäädä yksin myös lastenkodissa, jos kukaan työntekijä ei tule lapselle läheiseksi eikä onnistu saamaan lapsen luottamusta, tuli esille työntekijöiden haastatteluissa. Suru lapsen puolesta ja epäonnistumisen kokemus työntekijänä kulkevat tällöin mukana työssä.

Lastenkotityössä ei voi ummistaa silmiään pahalta. Pahan kohtaaminen ja pahasta puhuminen on kuitenkin lastensuojelutyössä vaikeaa (Hurtig & Laitinen 2002). Unto Matinlompolo (2002, 18–19) kirjoittaa pahan kohtaamisen tärkeydestä sosiaalityössä toteamalla, että paha on myönnettävä, sitä on suorastaan etsittävä ja siihen on tutustuttava. Sillä jos pahaa ei suostu löytämään, ei sitä voi työstääkään. Aiheesta puhumiseen ja kirjoittamiseen liittyvistä vaikeuksista ja hankaluuksista kertoo omalta osaltaan se, että Matinlompolo itse ottaa esittämisen tavakseen fiktion ja perustelee sitä armeliaaksi tavaksi suojata henkilöiden intymiteettiä. Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2000) kirjoittavat ammattilaisten vaikeudesta kohdata lasten omassa perheessään omien vanhempien toimesta kokemaa pahaa. Heidän aineistoissaan ammattilaiset ohittavat usein lapsen negatiiviset kokemukset perheenjäsenistään. Hurtig ja Laitinen (2000) purkavat artikkelissaan ideologisia näkemyksiä ja ammatillisia periaatteita, jotka nojaavat ajatukseen kodista lapsen onnen tyyssijana ja vanhemman rakkauten itsestäänselvyyteen. He kirjoittavat lapselle kohtalokkaasta kolmiosta, jossa perhe, paha ja ammattilaiset suojelevat lähinnä perheessä olevaa pahaa ja lapsi jää haavoittavine kokemuksineen työskentelyn ja tuen ulkopuolelle.¹⁶ Lastenkodista käsin kotia tai vanhemmuutta ei voi ymmärtää pelkästään positiiviseksi, lapselle rakkautta jakavaksi paikaksi. Silti lasten henkilökohtaisten kokemusten, loukkausten ja haavojen katsominen ja niistä puhuminen on vaikeaa ja satuttaa.

Richard Sennett (2004, 34) kirjoittaa noloudesta, joka liittyy tietoisuuteen omasta etuoikeutetusta asemasta. Tietoisuus, että kaikki eivät ole saaneet osakseen yhtä paljon, saattaa aiheuttaa noloutta, jota ei hevillä tuoda julki, sillä nyky-yhteiskunnassa ei ole suotavaa puhua eriarvoisista asemista. Tällaisesta epätasa-arvon kohtaamisesta ja siitä puhumisen noloudesta oli ymmärtääkseni kyse myös lastenkodin työntekijöiden kertoessa lasten taustoista. Vertailuissa omien lasten tilanteeseen tai omaan lapsuuteen oli mukana tie-

¹⁶ Englannissa herätti paljon keskustelua Victoria Climbién tapaus. Hän kuoli 8-vuotiaana helmikuussa 2000 kasvattiperheen väkivallan uhrina, siitä huolimatta, että monet viranomaiset tiesivät työstä ja työskentelivät hänen kanssaan. Tapausta ja viranomaisten työskentelyä on analysoitu jälkikäteen ja kysytty, miten oli mahdollista, että kukaan viranomaisista ei huomiois-taan huolimatta toiminut havaintojensa pohjalta ja pystynyt suojelemaan lasta. (Ferguson 2005.)

toisuus lapsuuden lähtökohtien epätasa-arvosta. Lasten kohdalla eriarvoisuutta ei voi ajatella lapsen omiin valintoihin liittyväksi. Lapsi ei valitse vanhempiaan. Hän tulee vedetyksi mukaan aikuisten maailman eriarvoisuuteen. Lapsuuden eriarvoisuus liittyy lapsen riippuvuuteen aikuisen elintasosta, hoivasta ja huolenpidosta. Lapsen elämäntaipaleen erilaiset lähtökohdat kietoutuvat näin yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen ja lapsuuteen elämänjaksona, jota leimaa riippuvuus toisista. Tedre (1999) on tutkimuksissaan vanhusten hoivasta käsitellyt tätä hyvinvointiyhteiskunnassamme vaikeasti lähestyttävää riippuvuutta toisista ihmisistä, lapsuutta ja vanhuutta elämänvaiheina, joissa olemme enemmän tai vähemmän toisten hyväntahtoisuudesta, huolenpidosta ja hoivasta riippuvaisia. Hyvinvointipalvelujen hyvyyttä ei voi pitää itsestään selvyyttenä, myös ne voivat omalta osaltaan aiheuttaa eriarvoisuutta. Minua havahdutti lastenkodeissa useamman kuin kerran kuulemani huutolaisuustermi, joka käytettiin kuvaamaan lasten toistuvia ja vaihtuvia jaksoja eri sijaishuoltopaikoissa sekä käytäntöjä, joiden mukaan lapset valikoituivat eri sijaishuoltoyksiköihin.

Läheissuhteisiin liittyvä pahuus, lasten elämän lähtökohtien eriarvoisuus, inhimillinen riippuvuus toisista ihmisistä ovat teemoja, jotka eivät kuulosta postmodernin yhteiskunnan keskustelunaiheilta. Viittaukset ammatillisen työn ja henkilökohtaisuuden samanaikaiseen läsnäoloon eivät myöskään ole kovin tavanomaisia sosiaalialan ammatillisuuskeskustelun aiheita.

7.2. Heikosti määrittyvä ammatillisuus

Omahoitajasuhteeseen liittyi niin haastatteluissa kuin huomioissani lastenkodeista useita vaikeasti kuvailtavia ja määriteltäviä piirteitä. Oli myös aiheita, joista tunnuttiin puhuvan arastellen. Ne vaikuttivat jotenkin epävirallisilta kommenteilta ja julkisiksi puheenaiheiksi hankalilta. Kirjoittaessani ja yrittäessäni ymmärtää, mistä oikein puhuttiin, mistä oikein oli kyse, huomaan

oman varovaisuuteni. Keskustelut kulkevat jotenkin etäällä tai sivussa sosiaalialalla vallalla olevasta ammatillisuuskeskustelusta.

Lastenkodissa lapsen päivittäinen huolenpito on suurelta osin lastenkodin työntekijöiden vastuulla. Työntekijöiden tehtävänä on huolehtia lasten ruokailuista ja siisteydestä, kannustaa harrastuksiin, lohduttaa ja tukea, opettaa tapoja ja kanssaelämisen sääntöjä. Kuten eräs työntekijöistä totesi, lastenkodin työntekijöiden vastuulla on opettaa kaikkia niitä taitoja, mitä lapsen ajatellaan elämässään tarvitsevan. Työntekijöillä on paljon arkista valtaa suhteessa lapseen määritellessään päivittäisissä tilanteissa, mikä on oikein ja hyväksyttävää ja mikä vähemmän toivottavaa. Tällainen kokonaisvastuu lapsesta ja lapsen päivittäisestä hyvinvoinnista tekee lastenkotityöstä erityisen suhteessa muihin lapsuuden instituutioihin ja niissä tehtävään työhön. Päiväkodissa lapsi voi olla suuren osan päivästä, mutta silti pääasiallisen arkisen vastuun lapsen hyvinvoinnista kantavat lapsen vanhemmat. Koulun tehtävä suhteessa lapsen kasvattamiseen ja opettamiseen on opetussuunnitelmalla määritelty ja rajattu. Lastenkodissa tilanne on toinen ja erityisen haasteellisenä työntekijät kokivat tilanteen silloin, kun lapsi on lastenkodissa mitä todennäköisimmin aikuistumiseensa saakka ja yhteys biologisiin vanhempiin on satunnaista. Miten lapsi tulevaisuudessa pärjää, riippuu paljolti niin omahoitajasta kuin lastenkodin muista työntekijöistä. Arkinen ja pitkäaikainen vastuu lapsesta painaa. Miten lapsi onnistuu tulevassa elämässään? Mitä jos lapsi ei kaikesta huolimatta selviäkään? (haastattelut 139, 184, 198)

Omahoitajatyöskentelyn tavoitteena on turvata lapsen yksilöllinen huomiointi ja läheisen ja luottamuksellisen suhteen syntyminen lapsen ja edes yhden aikuisen välille lastenkodissa. Omahoitaja nimetään yleensä jo siinä vaiheessa, kun lapsi ja työntekijä eivät vielä tunne toisiaan. Sen vuoksi ei olekaan yllättävää, että omahoitajasuhteet ovat erilaisia. Jotkut suhteet jäävät etäisiksi ja lähinnä sovittujen omahoitajille kuuluvien virallisten tehtävien hoitamiseksi. Lapsi saattaa itse valita luottohenkilökseen muun kuin omahoitajansa. Tällainen lapsen tekemä valikointi ei aina ole helppoa omahoitajalle. (haastattelut 126, 231–232) Joidenkin lasten ja omahoitajien väliset suhteet voivat olla hyvinkin läheisiä, luottamuksellisia ja lämpimiä. Tällaista suhdetta

on vaikea kuvata pelkästään perinteiseksi ammatilliseksi asiakassuhteeksi. Työntekijät kuvasivat sitä kaverisuhteeksi ja ystävyudeksi. Tällaisessa suhteessa raja työajan, työpaikan ja oman yksityisyyden välillä muuntuu suhteessa lapseen. Lapsella saattoi olla työntekijän henkilökohtainen puhelinnumero ja mahdollisuus soittaa työntekijälle kotiin. Lapsi myös vieraili työntekijän kodissa ja tunsu hyvin työntekijän perheenjäseniä ja elämäntilannetta. Työntekijä saattoi omalla vapaa-ajallaan olla nuoren mukana tämän harrastuksessa. Keskusteluissa lastenkodilla nuori saattoi ottaa esille työntekijän nuoruuteen liittyviä asioita tai kysellä työntekijän lasten vointia ja kuulumisia. Kiintymys näkyi myös halailuna, sylissä pitämisenä ja syliin pyrkimisenä, niskojen hieromisena tai mukana kulkemisena.

Työntekijöiden suhde lapseen värittyi myös erilaisten tunteiden kautta. Joihinkin lapsiin tunne-suhde on etäinen ja joku lapsi voi herättää useassakin työntekijässä pääasiassa negatiivisia tunteita, jopa niin, että työntekijät huokaisevat helpotuksesta vaikeaksi koetun nuoren lähtiessä lastenkodista omaan itsenäistymisasuntoonsa tilanteessa, jossa itsenäisen elämisen onnistumisedellytyksiä epäillään (haastattelut 181). Työntekijät kertoivat myös kiintymyksestään lapseen ja vaikeudesta ajatella lapsen sijoittamista jonnekin muualle.

Työntekijä: Mut kyl se on varmaan, et miten päästä eteenpäin ja ylittää niitä kynnyksiä ja haasteita...mihinkä tuloksiin tulee pääsemään sitte...

Haastattelija: Joo...Herättääks se jotain tunteita?

Työntekijä: Se herättää sen verran tunteita, sitä omahoidettavaa kohtaan, et alkuvaiheessa, et jos joku olis ottamassa lasta täältä pois, sen takia, et hän ei tänne sopeudu tai muuta ni, ei ne tunteet ollu vielä sillä tasolla, et etteikö olis voinu helpostiki laittaa, mut täs vaiheessa ni, esimerkiks Martin kohalla ni, olis aika tiukka paikka laittaa pois ni

Haastattelija: joo

Työntekijä: Ku siihen on kuitenkin jo kiintynny ja...on ne tärkeitä ne hänen asiansa ja on menny hyvin ja toivoo sitä et ei ainakaa tarvis...täältä pois lähtee. Kuus vuotta ku on täällä ollu ja...

Haastattelija: Mnn

Työntekijä: Tää suhde on kestännny kolme ja puol vuotta aikaa...

Haastattelija: Joo. Eli et siinä tulee jo sellanen kiintymys...

Työntekijä: Kyllä se, se tulee....

(haastattelu 235)

Kiintymykseen ja sitoutumiseen liittyi myös tasapainoilua omien lasten ja lastenkodin lasten välillä (154–155). Keskustelua herätti toisessa lastenkodissa se, miten harvalla naispuolisella työntekijällä on omia lapsia. Olin yllättynyt, miten moni naispuolinen työntekijä kertoi pohtineensa äitiyslomalle jäämisen ajankohtaa erityisesti suhteessa omahoidettavaan lapseen. Raskauden mahdollisia negatiivisia seurauksia lastenkotityöhön mietittiin etukäteen ja toisaalta raskautta elettiin yhdessä lastenkodin lasten kanssa. (haastattelut 123, 169,190)

Työntekijä:... lastenkodista.... Et sillee tavallaan mä oon aatellu, et niin kauan mä sitä teen ku se tuntuu mielekkäälle. Mut oikeestaan se mitä mä olen ehkä aatellu tääl lastenkodilla olostani tietty siihen asti mä olen aatellu olla täällä, ku Kaisu ja Maija on täällä. Et on sillee sitoutunnu siihen, että ku on ottannu tommoset pienet omahoidettavikseen ni haluis sitte olla niinko niitten kanssa loppuun asti.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Siis niitten kaa. Voihan se olla, et se ei käy niin.

Haastattelija: Niin. Joo. Mutta sä oot miettinny sitä siinä vaiheessa ku sä lupauduit niitten omahoitajaks?

Työntekijä: Kyl mä oon miettinny sitä niinku kuin pitkään tulee tääl olemaan... (hiljainen ääni, varovainen tunnelma)

Haastattelija: Joo... Tuleeks siitä taakka?... Mä vaan mietin sitä, et se on kuitenkin aika vahva sitoutuminen johonki toiseen ihmiseen.

Työntekijä Niin

Haastattelija: Ku ajattelee jossain toisis töissä, ni ei sitä tarvitsis ajatella ihmisten kautta...

Työntekijä: Niin. On se tavallaan... ja sit ku miettii semmosia asioitakii vielä, et milloin voi jäädä äitiyslomalle, et se vähiten vahingoittaa niinku omahoidettavien niinku jotain... Ni kylhän siin nyt vähä jo ni tota ...

Haastattelija: Hmm

Työntekijä: et minkä laittaa etusijalle sitte...

(haastattelu 190)

Lapsen asioista tulee tärkeitä myös työntekijälle. Lapsen onnistumisiin tai ”mokailuihin” saatetaan mennä tunteella mukaan. On aivan kuin lapsen ei-toivotuista teoista koulussa tai vapaa-ajalla tulisi jollain tavalla osa työntekijän tai koko työyhteisön epäonnistumista.

Näkemyksistä, että lapsen ennen sijoitusta kokemat hylkäämiset kasaantuvat työntekijän vastaanotettavaksi, elää lastenkodissa. Lapset eivät osoita välttämättä työntekijöille kiitollisuuttaan sen vuoksi, että ovat päässeet lastenkotiin. Mitä turvallisempi lastenkodin aikuinen on, sitä enemmän hän saa osakseen haukkumista, haistattelua ja uhmaa. Tällä ajatuksella oli lastenkodeissa kannattajansa. Se, miten työntekijänä kestää lasten haistattelut, mitätöinnit ja väkivallalla uhkailun ja mihin raja tulisi vetää, liittyy työn hankaliin aiheisiin. Ymmärrys siitä, että lapset purkavat pahaa oloaan, ei tee työntekijää immuuniksi loukkauksille ja solvauksille. (haastattelut 181, 209–210) Voiko työntekijä näyttää loukkaantumisensa, onko hänellä siihen lupaa? Vai onko se peräti työntekijän velvollisuus, jotta lapsi ymmärtäisi, miten hänen tekonsa vaikuttaa muihin? Entä jos työntekijä menettää malttinsa, eikä voi lapsen synnyttämille kiukun tunteilleen mitään? Nämä ovat eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät työntekijöiden omaan toimintaan, sen oikeutuksiin ja rajoihin. Ne ovat myös kysymyksiä, jotka vaativat usein tilannekohtaisia ratkaisuja ja kuormittavat työntekijää.

Tasapainoilua vaatii myös rajojen asettaminen lapselle. Työntekijöiden tässä yhteydessä usein käyttämä verbi on joutuu – joutuu komentamaan, joutuu menemään tilanteissa aika pitkälle lasten kanssa ja joutuu sanomaan. Riskitilanteiden selvittely, komentaminen tai kieltäminen, on työtä, jonka siirtäisi mielellään jonkun muun tehtäväksi.

Työntekijä: ja ku sillä ei oo sellasta niinku läheistä ihmistä

Haastattelija: (hiljaa) joo... (haastattelussa kuultavissa herkkä ja vaikea hetki)

Miltä se susta tuntuu kun sillä ei oo ketään muuta ku lastenkodin aikuiset, oikeestaan?

Työntekijä: No on se aika – hirveetä. Ja sitte se, että ku, ku tietyllä lailla paineita kohdistuu omahoitajana minuun ja mä tiedän, että se oottaa ku mä tulen töihin ja näin. Ja sitte ku mä tulen töihin, ni sitte mä pääsen jostain sille huomauttamaan, ku aina on jotain niinku sählinkiä, ja sit pääsee ainan niinku muisuttamaan ja sanomaan ja tietysti niinhän se on kotonakin, että niinhän ne vanhemmat joutuu sanomaan että

Haastattelija: Joo

Työntekijä: ollaan vähän töpätty, mutta että ku se on niinku...
et olis kiva, ku vois olla niinku enemmän sellasta niinku posi-
tiivista asiaa sanoo...
(haastattelut 198)

Haastatteluissa puhe komentamisesta ja rajoittamisesta synnyttää keskustelun omasta työskentelytavasta ja kysymyksen, olenko liian tiukka suhteessa lapsiin. Omaa toimintatapaa voidaan verrata muihin työntekijöihin, erityisesti niihin, jotka joustavat, jaksavat selittää useaan kertaan tai löytävät vaihtoehtoisia tapoja käsitellä lapsen kanssa asiaa. Lastenkodissa työntekijällä on mahdollisuus vertailla omaa tapaansa toimia lapsen kanssa muiden työskentelytapaan. Aiheesta ei kuitenkaan puhuta kovinkaan avoimesti esimerkiksi niin, että annettaisiin palautetta toinen toisille.

Konkreettisen esimerkin siitä, mihin suhde lapsen ja työntekijän välillä yltyä, sain hyvin arkisen tapahtuman äärellä. Työntekijä kertoi illan lukuhetkestä. Iltasatua lukiessaan hän oli valinnut satukirjaksi sattumalta teoksen, jossa juhlittiin syntymäpäiviä. Yksi päivän sankarin saamista syntymäpäivälahjoista oli rakkaus. Lukuhetkessä mukana ollut lapsi oli todennut työntekijälle sadun kuunneltuaan, että hän ei ole koskaan saanut keneltäkään rakkautta. Työntekijä kuvasi muille hämmennystään vakavan asian äärellä. Hän kertoi miettineensä, mitä voisi lapselle vastata. Työntekijä vakuutteli, miten hän itse välittää ja miten kaikki lastenkodin aikuiset välittävät lapsesta. Työntekijä ei ollut vastaukseensa tyytyväinen. Hän tiedosti lapsen puhuneen muusta kuin välittämisestä ja oli surullinen lapsen puolesta. Työntekijä herätteli työyhteisössä keskustelua siitä, olisiko hänen pitänyt sanoa lapselle rakastavansa tätä. Voisiko työntekijä puhua rakkaudesta? Tätä tapahtumaa ja kysymystä käsiteltiin myöhemmin myös konsultaatiossa, jossa sain olla mukana. Esillä olivat kysymykset, mihin sanomalla rakastavansa lasta sitoutuu, millainen lupaus se on lapselle ja onko sen sanoessaan työntekijänä tosissaan. (hm 21, hm 92)

Kertomuksissa esille tuleva hämillisyys ja hankaluus liittyvät ymmärtääkseni siihen, että ammatilliseen työhön lastenkodissa sekoittuu vanhempi-lapsi

-suhteen piirteitä arkisina vastuina, tunteina ja tekoina. Samalla on kuitenkin kyse palkkatyöstä. Sijaishuoltajuus, ”ammattillinen vanhemmuus”, ”käytännön vanhempana oleminen” ovat ilmaisia, joiden merkityksen avaaminen ei ole helppoa.

Ammatilliseen työhön liitetään yleensä jonkinlainen ammatillisen etäisyyden säilyttäminen. Tästä näkökulmasta lastenkotityön määrittely osittain ystävyydeksi tai kaveruudeksi on hankalaa. Ammatillisuuden ja ystävyyden dikotomisesta, toisilleen vastakkaisesta ajattelusta on kiinnostavana esimerkkinä Helsingin Sanomien sunnuntaisivuilla ollut juttu ”asiakkaita – ei ystäviä”¹⁷. Haastattelussa Kyläsaaren vastaanottokeskuksen johtajan halusi oikaista televisiosarjan vastaanottokeskuksesta antamaa kuvaa. Monet työntekijät olivat häpeissään sarjan kuvaamien työntekijöiden ammatillisuuden puutteesta. Eriytyisen vääristynyt ja oikaisua vaativa seikka oli se, että todellisuudessa – toisin kuin sarjassa – vastaanottokeskuksessa on kiellettyä ystävystyä asiakkaiden kanssa. Esimerkki kuvastaa yritystä vahvistaa omaa julkista ammatillisuuskuvaaja ja on siksi kiinnostava. Ammatillisuuden vastakohtaksi näyttää muodostuvan ystävyys. Etäisyyden säätelyn puute, ystävyyssuhteiden solmiminen asiakkaisiin, tulkitaan tällöin merkiksi ammattitaidottomuudesta. Lastenkodissa, varsinkin silloin kun työntekijän ja lapsen välinen suhde kestää usean vuoden, näin selkeää rajaa on vaikea tehdä. Sen tekemisen tarpeellisuuttakin on syytä kyseenalaistaa. Aiheesta puhumisen vaikeus liittyy ymmärtääkseni tietoisuuteen etäisyyttä korostavasta ammatillisuusajattelusta.

7.3. Yllätykset

Lastenkotityössä on hetkiä ja tapahtumia, jotka tulevat työntekijän työn kohteeksi niin, ettei työntekijä voi varautua niihin etukäteen. Työntekijät ovat

¹⁷ Toimittaja Anna-Stina Nykäsen tekemä artikkeli: *Asiakkaita – ei ystäviä. Toisin kuin tv-sarjassa, Kyläsaaren vastaanottokeskuksessa pidetään asiakkaisiin ammatillista etäisyyttä, kertoo johtaja Leena Markkanen. Seksisuhteesta saisi potkut. Helsingin Sanomat 21.1.2007.*

mukana työnsä puolesta näkemässä perhe-elämän pahuutta, kun lasta on hakattu remmillä, tai kun lapsi tuodaan lastenkotiin perheväkivaltilanteesta. Tällaiset tilanteet herättävät työntekijässä voimakkaita tunteita. Työntekijöiden mukaan tunteiden valtaan ei voi kuitenkaan jäädä vaan ne on työnnettävä jonnekin taka-alalle ainakin siksi aikaa, kun lasta autetaan, häntä käytetään sairaalassa, etsitään nukkumapaikka ja yövaatteet. Varsinkin silloin, kun sijoitus on tapahtunut avohuollon tukitoimena tai kiireellisenä sijoituksena, lapsen ja perheen tilanne on työntekijöille usein epäselvä. Lapsen lisäksi yhteistyötä ja tapahtumien selvittelyä tehdään monen asianosaisen kanssa, niin lasta kaltoinkohdelleen vanhemman kuin muiden läheisten kanssa.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Ne oli ja se poika palaski sitte kotiin. Vaik se tuli tosi semmosessa hankalassa tilanteessa. Se tuli kiireellisenä, että äiti oli sen remmillä niinku hakannu ja... Se oli jotenkii alkuun ... semmonen ... Ihan kauheelta tuntu

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Siinäki mä mietin, ett kriisivalmius. Mä tulin ilta- vuoroon. Ni se poika. Siinhän tulee ittellään, ku se näyttämään

Haastattelija: Mnn.

Työntekijä: Mä jouduin käyttämään sen lääkäriissä. Ku sil oli ihan niinku täällä, remmillä hakattu, niinku tavallaan kaikki ne tunteet siin helposti sit tulee, et miten, miten hirveesti, sit se äiti soitti tänne illalla. ...Itki vaan, ja et, kerto, et no ei hälläkään oo helppoo. Et siin tulee hirveen...

Haastattelija: joo

Työntekijä: Täytyy itte pysyy hirveen niinku rauhallisena (itkuinen ääni, puhuu nopeasti ja sekavasti). Läheiset sit siinä. Pojalla oli oma tarina ja äitillä oma. Ja siin oli sukulaiset hirveen aktiivisesti ja ne oli taas äitii vastaan. Ni siin jotenkii,

Haastattelija: Mnn.

(haastattelu 37)

Muutama työntekijä otti esille tietynlaisen tunteiden järkeistämisen, opettellun suhtautumisen voimakkaita tunteita herättäviin tapahtumiin. Kaikkeaa sitä, mitä lapsille on tapahtunut, ei voi koko ajan ajatella, sillä silloin työtä ei jaksaisi tehdä. Työntekijä voi lohduttaa ja rauhoittaa itseään sillä, että lastenkodissa lapsi on turvassa. Hän voi ajatella, että lasta ei pahoinpidellä lastenkodissa ja ainakin lapsen perustarpeista huolehditaan. (haastattelu 188, 47) Tunteiden säätelystä kertoi eräs työntekijä vertaamalla omia tunteitaan las-

tenkodissa ja kotikylässä kohtaamaansa tapahtumaan. Äitienpäivänä hän käveli baarin ohitse ja jäi seuraamaan baarin ulkopuolella odottavaa kahta lasta. He koputtivat ikkunaan ja ilmeisesti lasten äiti tuli ulos. Lapset vaativat lähtöä kotiin, mutta humaltunut äiti palasi lasten toiveista välittämättä takaisin sisälle. Työntekijä kertoi tunteneensa puhdasta vihaa ja kiukkua noiden lasten puolesta sekä olleensa huolissaan lasten tilanteesta. Yhtä voimakkaita tunteita lastenkodissa asuvien lasten kohdalla hän ei tunne, vaikka onkin koko ajan tietoinen heidän mahdollisesti samankaltaisista kokemuksista. Kynnys sen suhteen, mikä kuohuttaa mieltä lastenkodissa on erilainen kuin lastenkodin ulkopuolella. Jostain syystä tilanteita ajattelee tavallisina, lastenkotiin jotenkin mieltää jo kuuluvaksi sen, että vanhemmat juovat ja sen että lapset kiukuttelevat. (haastattelu 47–49)

Lastenkodilla keskusteltiin omien tunteiden ääneen puhumisesta, onko sitä liikaa vai pitäisikö tunteista puhua enemmän. Eräissä episodissa (hm 228–229) kokeneet työntekijät keskustelivat tunteista puhumisen merkityksestä ja miestyöntekijä kaipasi naistryöntekijältä perusteita puhumisen tärkeydelle. Naistryöntekijä kertoi perusteluinaan, että hänestä varsinkin nuorempien työntekijöiden näyttää olevan vaikea tunnistaa esimerkiksi lasten vanhempien työntekijöissä herättämiä tunteita. Asiat saatetaan silloin ottaa helposti henkilökohtaisina loukkauksina. Omien tunteiden ääneen sanominen voisi helpottaa asioiden varsinaista käsittelyä ja hoitamista. Jos työntekijä puhuisi omista suuttumuksen tai loukatuksi tulemisen tunteistaan keskustelu lapsista ja lasten tilanteista olisi selkeämpää. Vaihtoehtona tunteiden ilmaisemiseen mainittiin myös huumori. Huumorin avulla ajateltiin voitavan sanoa ääneen muuten hankalasti ilmaistavia aiheita. Tunteiden työstämisen erityisestä keinosta kertoi erään työntekijän mielestä myös se, että osa työntekijöistä vaihtaa nopeasti muuhun työhön. Tasapainoilu erilaisten tunteiden kanssa liittyy lastenkotityöhön.

Haastattelija: Tota...Onks sun mielest lastenkotityössä, siinä mitä sä oot nyt tehny, ollu jotain sellasta, jota sä ajattelisit, että se on ollu sulle vaikee kokemus tai et se on yleensä vaikeeta täs työssä?

(hiljaisuus)

Työntekijä: No mulla on ollu se varmaan vaikeinta, että se tunteen ja järjen sopeuttaminen. Että ku mä oon enemmän tunneihminen, ite. Et menee tunteella ja elää sillee. Ni sitte se, että ku ei täällä voi kaikkia juttuja pelata tunteella, tai tehä tunteella. (viipyilevä ääni)

Haastattelija: Hmm.

Työntekijä: Että se täytyy olla se järki siinä mukana. Ni sitte just se, niitten niinku semmonen, ettei sitten taas toimi pelkästään näin järjellä näin, vaan sen osaa suhteuttaa sillee, et siellä on sitte molempaa suhtkoht tasasuhteessa.

Haastattelija: Joo

Työntekijä: Se on mulle ollu se, mitä mä oon opetellu.

Haastattelija: Joo (tosi hiljaa)

(hiljaisuus)

(haastattelu 176)

Lastenkodin osastoarjessa myös tutkijana elää monien erilaisten tunteiden keskellä. Tutkimuksen toteuttaminen lastenkodissa tuntuu myös tutkijassa, milloin outona olona vatsassa, levottomuutena jaloissa, ilona ja yhdessäolona, joskus kummallisena viipyilevänä suruna, usein turruttavana väsymyksenä. Vahvoja tunteita ei lastenkodissa voi välttää. Lastenkodissa oli tilanteita, jotka olivat minulle vaikeita, ei pelkästään tutkijana vaan myös henkilökohtaisesti. Helpoilta ne eivät näyttäneet työntekijöillekään.

Lastenkodissa oli episodeja, jotka ennakoimattomuudessaan puhututtivat työntekijöitä kenttäjaksoni aikana. Eräs näistä oli tilanne, jossa olin paikalla työntekijän joutuessa selvittelemään samanaikaisesti kahta kriittistä tapahtumaa (hm 265–266, 269–270). Työntekijälle jo usean kuukauden ajalta tuttu äiti tuli sovitusti hakemaan 13-vuotiasta lastaan lastenkodista viikonloppumalle. Äidin käytös oli työntekijän huomioiden mukaan tavallisuudesta poikkeavaa, rempseää, kovaäänistä ja haastavaa sekä työntekijää että lasta kohtaan. Työntekijä jäi miettimään, oliko äiti siinä kunnossa, että lapsen saattoi luovuttaa hänelle vai oliko hän mahdollisesti liikaa päihtynyt. Lapsi odotti samassa tilassa ja vaati päästä äidin mukaan ja kavereidensa luo. Samaan aikaan soi puhelin, jonka toisessa päässä oli keskeltä lapsensa kanssa riitelyä soittava äiti. Hän kaipasi apua ja tukea tutulta työntekijältä. Toista työntekijää ei ollut paikalla, sillä oli ollut odotettavissa rauhallinen ilta, jäisihän osastolle

vain muutama lapsi toisten lähtiessä viikonloppulomille. Työntekijä oli siis keskellä kahta odottamatonta eri tavalla kriisiytynyttä tilannetta. Hänen piti päättää, voiko lapsi lähteä äitinsä mukaan sekä yrittää rauhoitella puhelimesa olijaa niin, että voisi soittaa tälle hetken päästä uudestaan. Toisaalla lapsen ja vanhemman ärtymys ja kiukku ja toisaalla vanhemman hätä ja avuttomuus oli käsin kosketeltavaa. Minun oli helppo eläytyä työntekijään ja häneen samanaikaisesti kohdistuneisiin odotuksiin. Mitä hän tekisi?

Työntekijä vaati äitiä keskustelemaan kanssaan ja kertoi hänelle havainnoistaan ja huolestaan, joka liittyi äidin kuntoon. Keskustelun ja osittaisen riitelyn jälkeen äiti sai lapsen mukaansa. Seuraavana päivänä työntekijät kävivät lapsen kotona varmistamassa tilanteen. Heti tämän jälkeen työntekijä yritti puhelimen välityksellä jatkaa toisen tilanteen selvittelyä ja rauhoittelua. Malttinsa menettäneiden osapuolten riitely ja väkivallan uhka leijaili puhelimen kautta lastenkotiin asti. Vaikka en itse ollut puhelimesta, enkä samassa tilassa, missä puhelinkeskustelu käytiin kuin hetken, niin huoli siitä, mitä kodissa tapahtuu, täytti minut. Välillä puhelinyhteys katkesi ja hetken päästä puhelin soi taas uudestaan. Myös työntekijä oli huolissaan ja puhui ääneen erilaisia tulkintoja siitä, mitä kodissa tapahtui. Hänelle äidin ja lapsen kovaääniset ja tiukat yhteenotot olivat entuudestaan tuttuja. Työntekijä mietti, oliko tilanne sellainen, että paikalle pitäisi hälyttää muita viranomaisia.

Lähtiessäni työntekijä totesi, että hän voi soittaa minulle myöhemmin, miten tilanne selvisi. Totesin, ettei se ole tarpeen, sillä enhän ole vastuussa tapahtumasta eikä se varsinaisesti kuulu minulle tutkijana. Yritin pitää yllä tutkijuuttani ja ulkopuolisuuttani. Huoli ja pelko asianosaisten puolesta sekä sekavat tunteeni olivat niin vahvoja, että kun ajoin kotiin huomasin vasta puolen tunnin ajomatkan jälkeen missä olin. Kokenut työntekijä oli aavistanut oikein. Tapahtuma pyöri mielessäni ja minun oli pakko seuraavana päivänä soittaa työntekijälle kuullakseni, mitä oli tapahtunut. Askarrutti olisiko minulla soittoon oikeutta tutkijana ja sanoin sen myös soittaessani ääneen. Silti minun oli pakko soittaa. Tuosta illasta keskusteltiin lastenkodilla jälkepäin.

Kuulin, että se mitä minulle oli tapahtunut, ei ollut vierasta työntekijöillekään, vaikka tutkijan soitolle lastenkotiin hiukan naureskeltiinkin.

Tapahtumasarja tuo esille lastenkotityön yllätyksellisyyden. Työssä ei voi ennakoida eteen tulevia tapahtumia. Illan työvuoroon oli varauduttu sen mukaan, että suurin osa osaston lapsista lähtisi viikonlopuksi kotiinsa tai sukulaistensa luo. Hetken haastavuus tuli osastoelämän ulkopuolelta ja sillä kuinka monta lasta osastolla oli, oli vain vähän merkitystä iltavuoron vaativuuden kannalta. Työntekijää tarvittiin ratkaisemaan, sovitteluun jo kotiin lähteneen lapsen ja äidin välistä riitaa puhelimen välityksellä sekä arvioimaan osastolle tulleen äidin kykyä huolehtia lapsestaan viikonlopun aikana. Tilanteeseen vanhempien kanssa ei voinut valmistautua samalla tavalla kuin etukäteen sovittuihin neuvotteluihin. Ne tulivat työksi yllättäin. Molemmissa tilanteissa oli läsnä myös epä tietoisuus siitä, mistä oikein on kyse, mihin oikeastaan pitäisi puuttua. Samanaikaisesti huoli kummastakin lapsesta oli suuri. Työntekijän oli tehtävä päätöksensä melko nopeasti, asiaa ei voinut siirtää seuraavaan päivään tai kenellekään muulle päätettäväksi. Huoli siitä, oliko tehty päätös tai valittu toimintatapa oikea, jäi työntekijän kannettavaksi.

Episodissa tiivistyy myös usean tilanteen samanaikaisuus, joka on tyypillistä lastenkotityölle. Työntekijä ei voinut keskittyä vain yhden tilanteen, yhden lapsen tai yhden lapsi ja vanhempi suhteen käsittelyyn. Hetkessä oli työn kohteena kaksi eri tavalla kriisiytyneitä tilannetta. Ainoana osaston työntekijänä hänen oli myös huomioitava osastolla olevat ja työntekijää pihalle pelaamaan odottaneet lapset. Oli työskenneltävä moneen eri suuntaan.

Tapahtumassa oli läsnä vahvoja tunteita. Työntekijän oletetaan toimivan ja tekevän ratkaisunsa tunneneutraalisti ja pysyvän ulkopuolisena vanhempien ja lasten tunteiden keskellä. Työntekijä ei voi näissä tilanteissa kuitenkaan välttyä tunteilta. Niiden ja kaiken jo tapahtuneen työstäminen vie aikaa. Tapahtumat eivät ole ohi työntekijän osalta vielä silloin, kun akuutti tilanne on saatu jollain tavalla hoidettua. Alkaa tapahtumien, tehtyjen päätösten, oman toiminnan ja tunteiden työstäminen. Nauru, jonka sain osakseni ja keskuste-

lut, jotka virisivät yrityksestäni jättäytyä ulkopuoliseksi tilanteessa, kertovat tästä ilmiöstä. Työntekijät puhuivat siitä, miten he olivat soitelleet vapaapäivinä lastenkotiin kysyäkseen jonkun mieltä askarruttamaan jääneen tapahtuman jatkoa. Samoin heille oli myös tuttua mielen viipyminen pitkään ja niin vahvasti jossain jo tapahtuneessa, että ei välttämättä huomaa fyysisesti olevansa muualla (hm 224–225). Päälimmäisenä näyttäisi olevan huoli sekä lapsesta että huoli tehdyistä ratkaisuksista ja niiden seurauksista. Ymmärrys tilanteiden vakavuudesta, että voi olla kyse elämästä ja kuolemasta, jää varjoksi työntekijän harteille.

Toinen tilanne liittyi lapsen ”riehumiseen” (hm 211–219, 224–225). Tullessani osastolle hoitoneuvottelusta työntekijän kanssa, meille kerrottiin, että kaksi osaston työntekijää oli lähtenyt viemään lasta ensiapuun. Osastolle oli saatu neuvottelun ajaksi paikalle työntekijä lastenkodin toiselta osastolta. Sitä, mitä oli tapahtunut, hän ei oikein osannut sanoa varmasti ja kertomukset olivat varovaisia. Kuvaukset kuitenkin liittyivät siihen, että lapsi oli viety pakolla kolmen aikuisen voimin lapsen vastustaessa. Apuvoimia oli tarvittu muilta osastoilta. Lapsen mukana olleet työntekijät soittivat osastolle väliaikatietoja ja kertoivat lähinnä, missä olivat ja että myös vanhemmille oli ilmoitettu. Hetkessä oli selvää, että osastolla olevien työvuorot eivät tänään päättyisi työvuorolistan mukaisesti. Kun työntekijät palasivat monta tuntia myöhemmin osastolle, he kertoivat täysin malttinsa menettäneestä lapsesta, joka oli ollut itselleen vaarallinen. Tilanne oli alkanut aikuisten mielestä jostain vähäpätöiselle vaikuttaneesta asiasta. Osastolle palasi vaitonaisia ja väsyneen oloisia työntekijöitä.

Sain olla mukana, kun tilannetta käsiteltiin heti työntekijöiden palattua, siitä puhuttiin ja kerrattiin tehtyjä päätöksiä ja tunnusteltiin työntekijöiden tunnelmia. Tilannetta käytiin läpi osaston vastaavan ja ensiavussa lapsen kanssa olleiden työntekijöiden kesken. Toisen työntekijän työaika oli loppunut jo useita tunteja sitten. Työntekijät olivat selvästi liikuttuneita. Se mitä lapselle oli tapahtunut, puhututti. Lasta ei saatu rauhoittumaan osastolla eikä edes poliklinikalla. Työntekijät olivat pitäneet lasta kiinni osastolla ensin

kahdestaan ja sitten hälyttäneet lisääpua toiselta osastolta. Lapsi oli potkinut, sylkenyt, raapinut, rimpuillut ja ollut täysin kontrolloimaton. Hänet oli kannettu väkisin autoon, jossa rimpuilu oli jatkunut. Poliklinikalla lapsi oli sidottu lepositeilla kiinni, mutta hän ei ollut vielä silloinkaan rauhoittunut. Vanhemman suostumuksella lapselle oli annettu rauhoittavaa ja hänet oli otettu kahdeksi viikoksi tutkimusjaksolle psykiatriselle osastolle. Toinen työntekijä kuvasi lapsen reaktioita primitiivisiksi ja kertoi, ettei lapseen saanut minkäänlaista kontaktia puheella tai katseella. Se, että lapsi voi mennä näin rikki, kuten toinen mukana olleista työntekijöistä totesi, oli hänelle vierasta ja yllättävää, samoin lapsen fyysiset voimat tilanteessa.

Työntekijät miettivät, oliko oikea ratkaisu lähteä siirtämään lasta muunlaisen avun piiriin. Työntekijät kertailivat myös keskinäistä yhteistyötään ja vastuunkantoaan tilanteen eri vaiheessa. Tapahtumien yhteydessä työntekijät olivat myös yrittäneet suojata itseään potkuilta ja sylkemiseltä. Tästä huolimatta molemmat kuvailivat osastolle palatessaan oloaan likaiseksi. Erityisesti lapsen sylki työntekijän kasvoissa ja tukassa tuntui senkin jälkeen, kun se oli pesty pois. Tunnelmaa tapahtunutta kerrattaessa voisi kuvailla pysähtyneeksi, viipyileväksi ja ihmetteleväksi. Työntekijöiltä kysyttiin myös, mitä he ajattelevat siitä, että lapsi todennäköisesti palaa joko huomenna tai viimeistään kahden viikon päästä osastolle. Tuohon kysymykseen sisältyi ymmärrykseni mukaan huoli, olivatko työntekijät peloissaan tapahtuman uusiutumisen osastolla. Lisäksi kysymys sisälsi mahdollisuuden ilmaista kielteinen kanta lapsen osastolle palaamisesta. Työntekijät olivat pääasiassa huolissaan siitä, että lapsi saisi kaipaamaansa ja tarvitsemaansa apua. Keskustelussa oli monen eri näkökulman kautta hämmennys siitä, miten paha olo lapsella on ja siitä, miten lasta voisi auttaa ja kuka.

Tapahtuma oli poikkeuksellinen kenttäjaksoni aikana. Kun kyselin työntekijöiltä samankaltaisten tilanteiden yleisyydestä kuulin, että tilanne oli ollut omalla erityisellä tavallaan ainutlaatuinen, mutta sikäli lastenkotityöhön liittyvä, että näitä poikkeavia ääritilanteita on muitakin. Sitä kuinka usein niitä on, työntekijöiden oli vaikea arvioida. Onko tämä tilanne tai tapahtuma, josta

ei ole syytä kirjoittaa vai kertooko se lastenkotityöstä jotain sellaista, jonka vuoksi tilanteen kuvailu ja analysointi olisi perusteltua? Ajattelen, että se ennen kaikkea tuo esiin lastenkotityöhön liittyvän alati työssä läsnä olevan mahdollisuuden ääritilanteisiin, niiden syntymiseen työntekijöiden ja lasten, miksei myös vanhempien välille. Se, mikä tulee määritellyksi ääritilanteeksi, vaihtelee. Tätä tapahtumaa kaikki työntekijät pitivät lastenkotityössä poikkeavana, ei tavalliseksi luokiteltavana.

Työntekijät käsitelivät tapahtunutta monena päivänä useaan otteeseen erilaisista näkökulmista niin lasta koskevissa virallisissa neuvotteluissa, puhelinkeskusteluissa vanhempien kanssa, lastenkodin yhteisessä henkilökuntakokouksessa, osastokokouksessa, päivittäisissä raporttitilanteissa osastolla, keskinäisissä keskusteluhetkissä sekä henkilökohtaisessa työnohjauksessa. Aihe vaati keskustelua ja purkamista niin huolena lapsesta ja hänen auttamisensa keinoista kuin myös työntekijöiden kokemusten ja tunteiden käsittelynä. Episodi tekee näkyväksi lastenkotityöhön liittyvää työntekijöiden pohdintaa oman ammattitaidon riittävydestä ja omien tekemisten reflektiivistä tarkastelua. Kiinnipitäminen, ja tässä tilanteessa erityisesti se, että lapsi ei rauhoittunutkaan kiinnipidon kuluessa, saivat työntekijät mietteliääksi. Olivatko he mahdollisesti satuttaneet lasta kiinnipidon aikana? Entä mitä lapsi ajattelee ja tuntee kiinnipitäneitä työntekijöitä kohtaan? Miten lapsi kokee tapahtuneen jälkikäteen rauhoituttuaan? Mitä lapsen vanhemmat ajattelevat työntekijöiden toiminnasta? Toinen työntekijöistä purki ääneen myös syyllisyyttään siitä, että oli jättänyt päävastuun kiinnipitämisestä työkaverilleen. Samalla lausuttiin ääneen kysymys, miksi tällaista työtä oikein pitää tehdä, onko mitään järkeä olla sylkemisen ja potkimisen kohteena.

Työntekijöiden syyllisyys ja edellä kuvatun kaltainen kriittinen oman toiminnan erittely tulivat esille myös Skotlannissa tehdyssä tutkimuksessa, jossa selvitettiin niin lasten kuin myös työntekijöiden kokemuksia kiinnipidoista (Steckley & Kendrick 2008). Epätoivo ja huoli lasten tilanteesta olivat lastenkotityöntekijöiden puheissa vahvasti läsnä. Ilmeisesti on kyse lastensuojelun hankaliin asiakastilanteisiin liittyvästä lastenkotityötä yleisemmästä

ilmiöstä. Myös Hannele Forsbergin ja Åsa Vaglin (2007, 15–20) analyysissä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puheissa keskeisiä olivat huoli lapsista ja epätoivo siitä, mistä lapsen tilanteesta oikein oli kyse. He vertailevat artikkelissaan suomalaisten ja norjalaisten sosiaalityöntekijöiden kollegiaalisia keskusteluja hankalista asiakastilanteista. Lastensuojelua pidetään yleisesti työalana, johon liittyy vahvoja tunteita. Sitä yllättävämpää on, miten vähän työhön liittyviä tunteita ja työntekijöiden omaa tunnetyötä on tutkittu. Tunteita voidaan pitää inhimillisyyden perustana. Tunteet välittävät meille tietoa itsestämme ja toisista ja ovat merkittäviä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Lastensuojelun päätöksenteossa tunteita on pidetty lähinnä haitallisena ja perinteisessä ammatillisuusajattelussa on vaadittu työntekijöitä hallitsemaan ja pitämään tunteensa kurissa. Tunteet ja järki on nähty toisistaan erillisiksi. Lastensuojelun työntekijän oletetaan etäännyttävän itsensä asiakkaan tuskasta ja tekemään päätöksensä tunteista irrallisen rationaalisesti. Tunteet ovat hankala aihe paitsi ammatillisuuskeskusteluille myös tieteelle. (Davis 2001, 437, 447–448; Forsberg 2002, 295–302; Forsberg & Vagli 2007.)

7.4. Yhteenveto

Luvun alussa kirjoitan siitä, että hankalien aiheiden ja lastenkotityöhön liittyvien poikkeuksellisten tilanteiden analysoinnin tarkoituksena on ennen kaikkea tutkia, mitä ne kertovat ja tuovat näkyviksi lastenkotityöstä, sen luonteesta. Tarkastelu on tuonut esille lastenkotityöhön liittyvän loukatun lapsuuden läsnäolon, heikosti määrittävän ammatillisuuden ja lastenkotityöhön liittyvän yllätyksellisyyden. Ne ovat havaintoja, jotka kertovat lastenkodista erityisenä työn tekemisen ympäristönä ja ammatillisena työnä, joka tulee lähelle työntekijää, painautuu iholle ja menee sen alle. Arkisen huolenpidon ja tavallisuuden ohella lastenkotityössä on kyse erityisyydestä ja yllätyksellisyydestä.

Loukatun lapsuuden kohtaaminen, yhteisen arjen jakaminen lapsen kanssa, jonka asiakirjat ja omat kertomukset kuvaavat huolenpidon laiminlyön-

neistä ei ole kokeneellekaan lastenkodin työntekijälle helppoa. Lasten useat hylkäämiset niin vanhempien kuin sijaishuollon eri toimijoiden taholta sekä kysymys, miten lapsi tulee kohdatuksi lastensuojelulaitoksessa, askarruttavat työntekijöitä. Lapsuuden eriarvoisuus, se että lasten lähtökohdat elämään jo lapsuudessa ovat niin erilaiset, nostaa esille kysymyksen epäoikeudenmukaisuudesta ja nolouden omasta etuoikeutetusta asemasta.

Lastenkotityön ammatillisuuteen liittyy puolia, jotka sijoittuvat ammatillisuuskeskustelun valtavirran ulkopuolelle ja joista puhutaan hiukan häpeillen. Kiintyminen lapsiin tai kokonaisvastuun kantaminen lapsen tulevaisuudesta ovat aiheita, joita ei yleensä liitetä palkkatyöhön. Vastuu ja sitoutuminen lapseen erityisesti silloin, kun lapsen suhde omiin vanhempiin on katkennut tai sattumanvarainen, painaa työntekijää. Rationaalisesti ajatellen on kyse palkkatyöstä, jonka vaihtaminen tai josta esimerkiksi äitiyslomalle jääminen on määritelty työsopimussuhteessa. Työntekijällä on oikeutensa. Tämän rinnalla tietoisuus omien ratkaisujen merkityksestä lapselle, varsinkin silloin, kun suhde lapseen on läheinen ja kestänyt usean vuoden ajan, tekee työhön sitoutumisesta painavaa. Lapsen ja työntekijän välistä suhdetta kun ei voi itsestään selvästi korvata toisella. Sitoutuminen ei tällöin kohdistu niinkään työtehtäviin vaan lapseen. Ammatillinen asiakassuhde onkin käsite, jonka avulla voi tavoittaa vain osan lastenkotityön sisällöstä.

Lastenkotityö on ruumiiseen kiinnittyvää, ruumiissa läsnä olevaa ja toista ruumista lähelle menevää, ruumista koskettavaa – jopa satuttavaa työtä (vrt. Jokinen, Kaskisaari & Husso 2004). Ruumishan edustaa yksilön loukkaamattomuuden ja intimitetin ehdotonta rajaa. Tämä raja on monella tavalla hankala aihe lastenkotityössä. Lapsen pitäminen kiinni kolmen aikuisen voimin kertoo lapsen ruumiin voimista, lapsen ruumiin koskemattomuuden loukkaamisesta sekä työntekijän ruumiin voimien käytöstä. Lapsen riehuminen, potkut ja sylkeminen ovat puolestaan työntekijän työssään kokemia ruumiin rajojen loukkauksia. Lastenkotityössä on läsnä inhimillisen käyttäytymisen arvaamattomuus. Lastenkodissa työntekijä voi olla keskellä tapahtumia, joita hän ei ole koskaan aikaisemmin elämässään tai työssään kohdannut. Näiden

koskaan aikaisemmin elämässä kohtaamattomien ilmiöiden, tilanteiden ja hetkien keskelle joutuminen on kuitenkin osa työntekijän tietoa työnsä luonteesta. Yllättävät tapahtumat rakentavat käsitystä työstä, jossa työntekijä ”tietää” voivansa kohdata ”melkein mitä vain”, kuitenkin voimatta ennakoita, mitä tuo ”melkein mitä vain” on.

Yllättävissä hetkissä tunteet olivat vahvasti läsnä ja myöhemmin työntekijöiden keskustelun kohteena. Fosberg (2002, 303–304) toteaa, että tunteet on mielletty useimmiten yksilöllisiksi ja näin niiden henkilökohtaisuus on korostunut. Järkiperäinen ammatillisuusajattelu on pitänyt tunteilua osaamattomuutena ja kyvyttömyytenä. Hän painottaa, että yhtä paljon kuin yksilöllisiä, tunteet ovat myös sosiaalisia ja jaettuja. Erilaisiin toiminnallisiin tilanteisiin liittyvän tunnepuheen reflektointi voikin näin tehdä tilaa uudelle, ammatissa kehittymisen kannalta tärkeälle tiedolle. Tällainen ajatus tunteista ja niiden merkityksestä vähentäisi tunteista puhumiseen liittyvää epäammattillisuuden leimaa. Keskusteluanalyysin pohjalta Forsberg (2002, 299–302) löysi kolme hallitsevaa asiayhteyttä, joissa sosiaalityön opiskelijat puhuivat tunteista. Opiskelijat tulkitsivat omaa väsymystä ja tunnekipuilua kokemattomuudesta johtuvaksi noviisiudeksi ja ajattelivat kokemuksen tuovan asiaan helpotusta. Vahvojen tunteiden ajateltiin siis liittyvän omaan kokemattomuuteen. Toinen keskusteluista tehty havainto oli se, että organisaation erilaiset tehtäväkuvat näyttävät määrittävän työssä käsiteltäviä tunteita. Tunteista puhuttiin enemmän lastensuojelun sosiaalityössä kuin toimeentuloasiakkuuksien yhteydessä. Kolmas asiayhteys liittyy ammatillisuusajatteluun. Se näyttää normittavan vahvasti työssä sallittuja ja kiellettyjä tunteita. Opiskelijoiden puheissa korostui vaatimus, että ihmissuhdetyöntekijän tulee kyetä säätelemään tunteitaan itseään tiedostamalla. Tunteet liitetään siis yksittäiseen työntekijään ja vahvat tunnekokemukset kokemattomuuteen ja omien tunteiden säätelymekanismin puutteellisuuteen. Tämän analyysin pohjalta herääkin kysymys, miten koulutuksen aikana voisi ohjata opiskelijoita tarkastelemaan tunteita toisenlaisesta näkökulmasta, tilanteisina, yhteisesti konstruoituina, ammatillisen reflektion sekä ammatillista ymmärrystä syventävinä työskentelyn kohteina.

Pam Smith ja Karen Bryan (2005, 2004–2005) kuuluvat tunteista kirjoittaneisiin harvoihin sosiaalityön tutkijoihin ja korostavat tunteiden reflektiivistä käsittelyä. Heidän kiinnostuksensa tunteisiin sosiaalityössä heräsi heidän toteuttaessaan ja arvioidessaan alle neljävuotiaiden lasten perheiden tukemiseen liittyvää ja kumppanuuteen perustuvaa projektia. He kirjoittavat, että toisin kuin erikoissairaanhoidajilla sosiaalityöntekijöillä ei ole osallistuvassa ja kumppanuuteen perustuvassa työssä sellaisia teknisiä tai menettelytapoihin liittyviä rutiineja, jotka auttaisivat heitä tunnetyössä kompleksisten tilanteiden ja suhteiden keskellä. He korostavat tästä syystä tilanteiden ja tunteiden yhteisen käsittelyn merkitystä. Reflektioperiodit, jolloin ollaan poissa ”etulinjasta”, reflektiiviset kokoukset ja reflektiopäivät, edesauttavat kehittämään tunneälykkyyttä, vähentävät stressiä ja kehittävät ongelmanratkaisutaitoja.

Molemmissa tutkimukseni lastenkodeissa oli rakenteet ja ilmapiiri, jotka mahdollistivat yllättävien ja hankalien tilanteiden sekä niiden työntekijöissä synnyttämien kokemusten ja tunteiden reflektoinnin. En voinut välttyä huolelta sen suhteen, miten käy työntekijöille ja työn laadulle lastensuojelulaitoksissa, joissa ei ole yhteisiä keskustelufoorumeja tai näkemystä yllättävien tilanteiden ja niiden työntekijöissä herättämien tunteiden reflektiivisen jälkikäsittelyn tarpeellisuudesta. Harry Ferguson (2005, 782–785) kirjoittaa, että Englannissa lastensuojelun laadun kehittämiseen on pyritty laatimalla uusia lakeja, prosessikuvauksia ja ohjeistuksia sekä kehittämällä hallintoa. Kaikki tämä korostaa hänen mielestään uskoa lastensuojelutyön rationaalisuuteen. Huolestuttavaa painotuksessa hänen mielestään on se, että tällainen kehittämistyö huomioi heikosti lastensuojelutilanteiden sosiaalisen, psykologisen ja emotionaalisen tarkastelun. Lakien ja ohjeiden lisäksi lastensuojelutyö erityisesti lastenkodeissa on vahvasti sidoksissa aikaan ja paikkaan, tilanteet ovat yksilöllisiä ja joskus hyvinkin nopeasti vaihtuvia. Lastenkotityö on myös mitä suurimmassa määrin luonteeltaan suhteisiin kiinnittyvää. Työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa tunteet ja ruumiillisuus ovat vahvasti läsnä ja synnyttävät ristiriitaisia tuntemuksia, joskus yhteisymmärrystä joskus vastustus-

ta. Hallinnollisten ja päätöksentekoon liittyvien kysymysten lisäksi lastensuojelussa tulisikin huomioida myös nämä lastenkotityöhön liittyvät ulottuvuudet.

8. Johtopäätökset

Tutkimukseni tavoitteena on ollut kuvata, jäsentää ja käsitteellistää lastenkodissa tehtävää työtä. Tutkimukseni toteuttamista on ohjannut tutkimuskysymys, mitä on lastenkodissa tehtävä työ. Teoreettis-metodologisena lähtökohtana olen tukeutunut etnometodologiseen etnografiaan ja sen näkemykseen arjen kiinnostavuudesta. Etnometodologian mukaisesti tutkimukseni keskiössä ovat olleet lastenkodin toistuvat arkiset tapahtumat ja tilanteet sekä työntekijöiden toiminta näissä tilanteissa. Aineiston analysoinnissa olen hyödyntänyt sekä sosiaalityön, kasvatustieteen että hoivatutkimuksen käsitteellistyksiä ja keskusteluja.

Suhteessa niihin kansainvälisiin keskusteluihin, joissa painotetaan lastensuojelun laitostyön kehittämistä menetelmällisestä ja terapeuttisesta orientaatiosta käsin, tutkimuksessani lastenkotityö painottuu toisin. Lastenkotityö näyttäytyy aineistoni perusteella varsin konkreettiselle joskin haasteelliselle lapsista huolehtimiselle ja lasten kanssa yhdessä elämiselle. Olen tutkimuksessani käyttänyt käsitettä kotitapaisuus. Se tiivistää lastenkotityön luonteen niin erityisenä lastensuojelutyönä kuin myös lasten kanssa tehtävänä työnä. Kotitapaisuuden ideaan sisältyy ajatus lapselle mahdollisimman normaalin arjen turvaamisesta sekä pyrkiminen lastenkodissa kodinomaisuuteen niin tilallisina kuin toiminnallisina ratkaisuina. Menetelmiä tärkeämpänä korostuu aineistossani luottamuksellisen suhteen rakentaminen työntekijöiden ja lasten välille, yhteiset jutut ja oleminen lasten kanssa. Kotitapaisuuden ideaan liittyy myös ajatus kulttuuristen tapojen ja normien välittämisestä lapsille sekä näkemys sukupolvierosta, aikuisen ja lapsen erilaisista vastuista. Tärkeäksi lastenkotityön laadun määrittäjäksi muodostuvat tutkimukseni perusteella lasten ja työntekijöiden kohtaamiset arjen rutiinien keskellä sekä se, millaisiksi nuo rutiinit rakennetaan. Arjen rutiinit ja kohtaamiset voivat olla lasta voimaannuttavia mutta yhtä hyvin lasta nöyryyttäviä. Lastenkotityön ammatillisuus punnitaan näissä jokapäiväisissä kohtaamisissa ja tilanteis-

sa. Tiivistän lastenkotityön tarkastelun tässä yhteenvetoluvussa neljään keskeiseen lastenkotityötä luonnehtivaan teemaan. Ne ovat *arkinen huolenpito, tavallinen ja erityinen, kasvatuksellinen orientaatio ja vanhemmuustyö*. Näiden tiivistysten kautta liitän tutkimukseni keskeiset tulokset lastensuojelun laitostyöstä käytyihin keskusteluihin ja painotuksiin. Tämän lisäksi palaan tässä luvussa vielä kysymykseen lastenkotityön ymmärtämisen eri viitekehyksistä ja koulutuksesta sekä tarkastelen tutkimusotteeni rajoituksia.

Olen käyttänyt lastenkotityön jäsentämiseen käsitettä arkinen huolenpito. Ajattelen arkisen huolenpidon määrittelevän perustan koko lastenkotityölle. Käsite arkinen huolenpito paljastaa lastenkotityöhön liittyvät arjen toistot, rituaalit, jännitteisyyden ja painavuuden sekä lastenkotityön kotitapaisuuden. Lastenkotityölle on tunnusomaista kokonaisvaltainen huolenpito lapsista, konkreettisia tekoja vaativa lapsista välittäminen sekä tilanteista herkkyyttä ja joustavuutta edellyttävä toiminta. Lastenkotityö on hoidollisten ja kasvatuksellisten työn tavoitteiden rinnalla vahvasti huolehtimista, arjen pyörittämistä, lasten asioiden hoitoa ja lasten kanssa olemista. Yhtenä keskeisenä lastenkotityön tavoitteena on lasten arjen turvaaminen ja normalistaminen. Huolenpidon ja arjen turvaamisen korostus tulee ymmärretyksi suhteessa lasten lastenkodissa olemisen syihin. Lastenkodissa eletään arkea lasten kanssa, joiden elämään liittyy usein kokemuksia puutteellisesta huolenpidosta, arjen epäsäännöllisyydestä ja turvattomuudesta. Arkinen huolenpito on lastenkotityölle ominaista ja erityistä. Ammatillistumiskamppailussa arkinen huolenpito ei ole työtä, josta kamppailtaisiin, vaan pikemminkin päinvastoin, se pyritään poistamaan ammatillisesti vaativiksi tulkituista töistä (Henriksson & Wrede 2004). Myös sosiaalityön suhde sellaiseen lastensuojelutyöhön, jossa on vahvasti läsnä arkisen huolenpidon ulottuvuus näyttää ristiriitaiselle. Tämä sosiaalityön samanaikainen eronteko ja kiinnittyminen huolenpitotyöhön tulevat kiinnostavalla tavalla ilmi Juhilan (2006, 11–14) jäsenyyksessä sosiaalityöstä erilaisina sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisinä suhteina. Hän kirjoittaa, että sosiaalityön sisältö määrittyy sen mukaan, miten asiakkaat ja työntekijät kohtaavat toisensa ja millaisiksi heidän roolinsa suhteessa toisiinsa näissä kohtaamisissa muotoutuvat. Hän nimeää nämä erilaiset suhteet liittämistä ja kontrollisuhteeksi, kumppanuussuhteeksi, huolenpitosuhteeksi ja vuorovaikutuksessa rakentuvaksi suhteeksi. Juhila (2006, 155) käyttää myös sosiaalityön

yhteydessä käsitettä huolenpitosuhde. Huolenpitosuhteelle ominaisen auttamisen hän näkee kuitenkin sosiaalityölle vieraana ja rajaa sen varsinaisen sosiaalityön ulkopuolelle. Lastenkotityössä huolenpitosuhdetta ei voi kuitenkaan rajata työn ulkopuolelle. Se sävyttää monia työntekijöiden ja lasten välisiä päivittäisiä kohtaamisia, lasten ja työntekijöiden välistä suhdetta. Se, miten arkinen huolenpito on organisoitu, miten se ymmärretään ja miten sitä toteutetaan, ei ole merkityksetöntä lasten kannalta. Iso osa lastenkotityön laadusta ja lapsen osallisuudesta todentuu tai jää todentumatta juuri näissä arkiseen huolenpitoon liittyvissä kohtaamisissa.

Kysymys lastenkotityön tavallisuudesta ja erityisyydestä on kulkenut mukana läpi tutkimukseni. Lastenkotityöhön liittyvä tavallisuuden ja erityisyyden jännite on aihe, josta myös lastensuojelun laitostyön kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa käydään keskustelua (Andersson 2007; Anglin 2002; Johansson 2007; Kendrick 2008; Moses 2000; Sallnäs 2000; Stevens & Furnivall 2008; Ward 2004 ja 2006). Osa tutkijoista korostaa lastenkotityön erityisyyttä, niin erityisenä lapsuuden ympäristönä kuin myös painottaen lastenkodissa asuvien lasten haasteellisuutta ja erityisen tuen tarvetta. Tässä yhteydessä kodinomaisuuden ja tavallisuuden painotus on saanut osakseen kritiikkiä. Anglin (2002) muistuttaa, että lastenkoti ei ole koti, eikä pelkästään kodinomaisuuteen pyrkiminen voi sen vuoksi olla toiminnan lähtökohtana. Hän painottaa, että lastenkoti on ammatillisen ja organisoidun työn tekemisen paikka, jossa toiminnan periaatteiden tulee olla yhteisesti jaettuja, työn johdonmukaista ja työntekijöillä työn tekemistä tukevat rakenteet. Sallnäs (2000, 171–173) pohtii, että kodinomaisuuden voi nähdä ammatillisuuden vastakohtana ja näin työntekijöiden painottama kodinomaisuus laitostyössä lähinnä legitimoii alhaisen koulutustason. Andersson (2007), Johansson (2007) sekä Irene Stevens ja Judy Furnivall (2008) korostavat tutkimuksissaan lastenkotilasten ongelmien vaikeutumista ja lasten tarvitsemaa erityistä tukea. Tämän vuoksi lastenkotityötä on heidän mielestään kehitettävä ennen kaikkea vahvistamalla työskentelyn hoidollista ja terapeuttista ulottuvuutta.

Tutkimukseni lastenkotien käytännöt nojaavat pitkälti ideologiaan, että jokaisen lapsen, niin erityinen kuin hänen taustansa onkin, on tärkeää saada elää mahdollisimman normaalia arkea. Tavallinen arki, normaali arki, turvallinen arki,

niin ongelmallisia kuin ne käsitteinä ovatkin, on ymmärrettävissä tällöin lastenkotityön tavoitteeksi. Korostus on samankaltainen kuin Anglinin (2002) painotus, että lastenkodissakin lasten kanssa tulisi toimia siten, että lapset saavuttavat kokemuksen itsestään tavallisina. Myös laitoksessa asuvilla lapsilla ja nuorilla tulisi olla mahdollisuus kokea olevansa normaali. Ward (2006; 2004) on yrittänyt löytää tasapainoa tälle keskustelulle lastenkotityön tavallisuudesta ja erityisyydestä. Samalla kun hän korostaa tavallisuutta työn tavoitteena, hän muistuttaa lasten kokemusten erityisyydestä ja lasten tarvitsevuudesta. Hän kirjoittaa, että Englannissa korostettaessa lastenkotityön tavallisuutta sillä useimmiten tarkoitetaan lastenkodin jokapäiväisten rutiinien suunnittelemista siten, että ne muistuttavat enemmän kodin elämää kuin erityistä laitospelämää. Lastenkotiyksiköt ovat kooltaan pieniä ja tunnelmaltaan rentoja ja ongelmien sijaan painotetaan lasten ja nuorten selviytymistä. Mutta hän muistuttaa samalla tavallisuusoletukseen liittyvästä kieltämismekanismista Työntekijä voi tavallisuuden nimissä kieltäytyä kohtaamasta lapsen kokemaa pahuutta, koska se on työntekijälle liian tuskallista. Tällöin tavallisuuden korostamisen nimissä voidaan kieltäytyä kohtaamasta lapsen erityisyyttä ja erityisen tuen tarvetta. (Ward 2006, 339–340.)

Mitä tästä kaikesta erityisyyden ja tavallisuuden painotuksesta sitten tulisi ajatella? Keskusteluun lastenkotityön tavallisuudesta ja erityisyydestä liittyy käsitteellinen painotusero; ymmärretäänkö lastenkotityö hoidoksi, terapeuttiseksi työksi, kasvatukseksi vai sosiaalipedagogiseksi työksi. Kysymys on lähinnä siitä, mistä viitekehyksestä käsin lastenkotityötä tarkastellaan ja siitä, millaista lasten laitosta halutaan rakentaa ja kehittää. Rakennetaanko lastenkotia – sen fyysistä ympäristöä ja arkielämän rutiineja – korostaen erityisyyttä vai tavallisuutta. Erityisyyttä korostavaan painotukseen liittyy usein näkemys strukturoiduista käytännöistä ja hoidollis-terapeuttinen korostus. Myöskään se, mistä viitekehyksestä käsin lastenkotityössä tarkastellaan lasta, ei ole merkityksetöntä. Anglin (2002) käyttää lastenkodissa asuviin lapsiin liittyen käsitettä ”pain-based behavior” korostaakseen lasten toimien taustalla olevia kokemuksia, kipua, kiukkua ja tuskaa. Olen viehätynyt tästä määrittelytavasta. Se kohdistaa huomion, ei pelkästään lapsen oireisiin tai ulkoiseen käyttäytymiseen, vaan myös lapsen kokemuksiin, joita lapsi on elänyt ennen lastenkotiin tuloa sekä lastenkodissa olles-

saan. Lastenkotityössä lapsuuden haavoittuvuus ja lapsen riippuvuus aikuisesta tulee konkreettisesti näkyväksi, samoin työntekijän suru ja huoli lapsen tulevaisuudesta ja selviämisestä. Brigid Daniel (2008) ehdottaa lastensuojelun laitostyöhön käsitettä selviytyminen (resilience) viitekehykseksi lasten kanssa toimitaan. Ajattelen käsitteen kuvastavan lasten kanssa työskentelyyn liittyvää toivon näkökulmaa. Daniel (2008, 61) kirjoittaa huomioista, jotka ovat lastensuojelulaitosten työntekijöille tuttuja. Huolimatta vanhemmuuden vakavista puutteista, osalla lapsista näyttää olevan monia selviytymiskeinoja. Lasten kokemuksia ei kuitenkaan pidä vähätellä olettaen, että lapset kyllä sopeutuvat. Selviytyminen ei tapahdu itsestään vaan se on prosessi, joka vaatii aikaa ja tukea.

Lasten kanssa tehtävä työ lastenkodissa on arkisen huolenpidon rinnalla myös kasvatuksellista työtä. Lapsi on elämänsä alussa, kokemukset, joita hän lastenkodissa saa seuraavat häntä tulevat vuodet, ehkäpä vuosikymmenet. Smith (2005b) kirjoittaa lastensuojelun laitostyössä työn kasvatuksellisen orientaation merkityksestä. Hänelle kasvatuksellinen ymmärrys ei tarkoita kasvatustavoitteita tai pedagogisia menetelmiä vaan ennen kaikkea arjen tarkastelua kasvatuksellista näkökulmasta käsin. Hän korostaa sen kysymistä, miltä tilat lapsesta tuntuvat, millainen tunnelma tiloista välittyy lapselle sekä painottaa rutiinien ja rituaalien tarkastelua meidän juttuina, osana lapsen minuuteen jäljen jättävinä kokemuksina. Juha Suoranta (1997) kirjoittaa samasta aiheesta lastenkotia laajemmin, yleensä lapsuuden instituutioiden ja yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelutapana, jonka hän nimeää ”kasvatuksellisesti näkeväksi” lähestymistavaksi. Kaikella sillä, jonka lapsi kohtaa on merkitystä hänen identiteettinsä kannalta. Kasvatuksellisenä työnä lastenkotityössä on kyse myös enemmän tai vähemmän tietoisesta identiteettityöstä. Bardy (2001, 73–74) toteaa, että sijaishuollossa lapsen kasvuolojen vakiinnuttamisen lisäksi on huomiota kiinnitettävä myös lapsen identiteettiä koskeviin kysymyksiin. Elämäntilanteiden erilaisuudesta huolimatta peruskysymykset ovat kaikille ihmisille samat eli kuka minä olen, mihin minä kuulun ja miten elämäni on muotoutunut. Ilman kasvatuksen käsitettä ei työtä lastenkodissa voi mielestäni tarkastella. Lapsen lastenkodissa kohtaamalla – ympäristöllä tiloilla ja tunnelmilla, säännöillä ja rutiineilla, työntekijöiden toimintatavoilla sekä lasten ja työntekijöiden suhteilla – on merkitystä lapselle, millaise-

na lapsi itsensä ymmärtää, millaisten kokemusten rikastuttamana tai rikkomana hän elämäänsä jatkaa ja miten hän minuuttaan rakentaa.

Lastenkotityössä ei ole kyse, mistä tahansa asiakassuhteesta, vaan ennen kaikkea aikuisen ja lapsen välisestä suhteesta. Aikuisen ja lapsen väliseen suhteeseen liittyy oletus erilaisista vastuista ja vallasta. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä suuremmaksi ajatellaan vanhemman ja aikuisen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Tällöin aikuisen käyttämä valta näyttäytyykin ennen kaikkea lasta suojelevana vallankäyttönä. Valta on läsnä työntekijän ja lapsen välisessä suhteessa lastenkotityössäkin. Sitä ei pääse pakoon. Kaisa Vehkalahti (2008, 15) käyttää tutkimuksessaan Annemieke van Drenthin (1991; van Drenth & De Haan 1999) käsitettä hoivaava, huoltapitävä valta (caring power). Käsitteellä halutaan tuoda esille niitä vallankäytön muotoja ja tekniikoita, jotka kiinnittyvät hoivaan ja huolenpitoon. Käsite kuvaa mielestäni hyvin lastenkotityössä läsnä olevaa hoivaava ja kasvatuksellista valtaa. Valtaa, johon vanhemman käyttämänä liitetään välittävä ja huolen läpäisemä sekä lapsen tekemisiä suojelevasti valvova katse. Vallankäytön, lasten tekemisten valvomisen ja rajoittamisen, perustelu liittyy lastenkotityössäkin tähän lapsista huolehtimisen ideaan. Huolehtimisen ohella vallankäyttö liittyy myös lasten tekemisten normittamiseen. Sen määrittelyyn ja neuvotteluun, mikä on sallittua ja suotavaa, mikä puolestaan kiellettyä. Kasvatuksellista ja huoltapitävää valtaa voidaan käyttää niin kodissa kuin lastenkodissakin moniin eri tarkoituksiin, niin lapsen eduksi kuin lasta alistaen. Lastenkodissa valtaa ei käytetä pelkästään silloin, kun turvaudutaan erityistoimenpiteisiin. Valta on läsnä myös paljon arkisimmissa ja toistuvimmissa kohtaamisissa. Tällöin se jää usein myös huomaamattomaksi, itsestään selvyydeksi, joka on luettavissa tai kuultavissa ehkä vasta useiden vuosien päästä lasten muistellessa kokemuksiaan lastenkodista. Karen Healyn (2000) tavoin ajattelen, että valta ei ole luonteeltaan negatiivista tai positiivista vaan vallankäytön luonne tulee määritellyksi konkreettisissa käytännön tilanteissa ja keskusteluissa, tiettyinä institutionaalisina paikallisuuksina. Healy (2000, 74) korostaa, että työntekijän on oltava tietoinen tilanteisiin ja ihmissuhteisiin liittyvästä vallasta ja hänen on osattava eritellä eri tilanteiden valtaelementtejä. Ja ennen kaikkea tehtävä sosiaalityötä,

samoin kuin lastenkotityötä, vallastaan tietoisena ammattilaisena, valtaa reflektiivana.

Lastenkotityöhön kuuluu lasten kanssa toimimisen ohella työ vanhempien kanssa. Vanhempien kanssa tehtävän työn tavoitteet liittyivät lähinnä vanhemmuuteen, eivät niinkään vanhemman kuntoutukseen. Lastenkodissa lasten vanhempien kanssa tehtävää työtä voikin nimittää vanhemmuustyöksi. Vanhempien kanssa tehtävän työn sisällöt painottuivat käytännölliseen kasvatuskumppanuuteen, vanhemmuuden kontrollointiin ja vanhemmaksi houkutteluun. Lastenkodissa kohtasin vanhempia, joille lastenkoti näytti tarjoavan vanhempana olemiseen tukea, jota he eivät olleet saaneet avoimuuden palveluista. Lastenkoti tuntui määrittyvän heille enemmän palveluksi kuin puuttumiseksi. Näin ei kuitenkaan ollut kaikkien vanhempien kohdalla. Työ vanhempien kanssa painottui myös vanhemmuuden arviointiin sekä vanhemmuuden kontrollointiin. Konkreettisesti kontrollointi näkyi erilaisina tarkistuskäytäntöinä, vanhemman ja lapsen tapoamisten sääntelynä sekä kanssakäymisen rajoittamisena. Yhteydenpidon sääntelyyn turvauduttiin aina tapauskohtaisesti. Tunnusomaista kontrolloiville käytännöille oli työntekijöiden tilannekohtainen harkinta. Lasten perhesuhteet olivat moninaisia mutta siitä huolimatta työssä korostui erityisesti biologisten vanhempien ja lasten välisten suhteiden säilyttäminen. Muutamien lasten kohdalla yhteys vanhempaan oli katkennut kokonaan tai vanhempi ei pitänyt yhteyttä lapseensa. Näissä tilanteissa biologisia vanhempia etsittiin ja houkuteltiin vanhemmuuteen.

Laitostyön yhteydessä on kirjoitettu perhetyön tärkeydestä ja korostettu sen merkitystä sijoitettujen lasten vanhempien kanssa (Chakrabarti & Hill 2000; Milligan & Stevens 2006). Silti laitoksiin liittyvissä tutkimuksissa on tuotu esille lasten vanhempien näkymättömyys laitoksessa (Berridge & Brodie 1998; Pösö 2004). Pösö (2004, 73) kirjoittaa, että koulukotiin sijoitettujen nuorten perheiden kanssa tehtävä työ on selvästi vähentynyt kymmenessä vuodessa. Tässä mielessä tutkimukseni huomiot poikkeavat edellä mainituista. Kyse lienee osittain tutkimukseni lastenkotien paikasta palvelujärjestelmässä, olihan toinen lastenkodeista laitos, jonne lapset tulivat kodeistaan. Uusi lastensuojelulaki (2007) korostaa perheiden kanssa tehtävää työtä ja lapsen ja hänen läheisyytensä tukemista

sijoituksen aikana. Lastenkodista käsin tarkasteltuna lasten ja vanhempien väliin suhteisiin liittyi kuitenkin paljon ristiriitoja ja ongelmia eivätkä kaikki vanhemmat suinkaan pitäneet yhteyttä lapsiinsa tai lastenkodin työntekijöihin. Tässä suhteessa tutkimukseni huomiot ovat samankaltaisia kuin Pösön (2004, 73–83) esittämät luonnehdinnat nuorten perhesuhteista koulukodissa. Hänen tutkimuksessaan nuorten kertomuksissa välittyi kuva reagoimattomista ja välinpitämättömistä vanhemmista, sekä vanhemmista, joista lähinnä nuoret kantoivat huolta. Tutkijana en voinut välttyä sen huomaamiselta, miten vähän joidenkin lasten kohdalla vanhemmista oli konkreettista tukea lapselle. Lastenkodissa oli myös lapsia, joilla ei ollut kotia jonne mennä tai vanhemman kunto oli sellainen, että lapsen käynnit kotona olivat harvinaisia. Vanhempien toistuvat lapsille annettujen lupauksen rikkomiset tai välinpitämättömyys oman lapsen hyvinvointia kohtaan sekä suoranaiset julmuudet olivat osa vanhemmuussuhteita. Lastenkodissa nousi välttämättä mieleen kysymys, kenen edun nimissä ja millaiseen vanhemmuusretoriikkaan pohjaten lasten ja vanhempien välisiä suhteita näissä tilanteissa tuettiin. Huomioita voi tarkastella myös lastensuojeluideologisesta kehyksestä käsin, painottuuko lastensuojelun tehtävänä vanhemmuuden tukeminen vai lapsen suojeleminen.

Miten sitten voisi käsitteellisesti ja teoreettisesti yhdistää tutkimukseni esille tuomaa lastenkodissa tehtävän työn moninaisuutta? Hämäläisen (2007) tutkimus suomalaisen lastensuojelun kehityslinjoista osoittaa, että lastensuojeluun on liittynyt koko sen historian ajan käsitteellinen moninaisuus, jonkinlainen yhteys ja samalla jännite hoitamisen, kasvatuksen ja suojeleminen käsitteiden välillä. Näiden käsitteiden taustalla ovat erilaiset viitekehykset ja käsitykset lastensuojelun luonteesta ja sen ensisijaisesta tietopohjasta. Hämäläinen (2007, 329) nimeää kolme eri viitekehystä: juridis-hallinnollisen, psykologis-terapeuttisen ja pedagogis-kasvatuksellisen. Vaikka nämä viitekehykset osin täydentävät toisiaan, liittyy niihin ammatillisia, toiminnallisia ja eri ammattiryhmien välisiä jännitteitä ja kamppailuja siitä, millaisesta työstä lastensuojelussa oikeastaan on kyse. Kamppailut lastensuojelun laitostyössä ovat kuitenkin olleet melko näkymättömiä ja tapahtuneet ikään kuin huomaamatta. Tästä yhtenä osoituksena on lastensuojelun laitostyön pätevyysvaatimusten määrittäminen niin väljästi, että määritellyt

työntekijöiden koulutusalaista jäävät yksittäisten työhönottajien tai kuntien ratkaisujen varaan. Tutkimukseni pohjalta en ole yllätynyt englantilaisessa laitospöytäkeskustelussa virinneestä kiinnostuksesta sosiaalipedagogiikka kohtaan. Näyttäsihan sosiaalipedagogiikka riittävän väljälle käsitteelle yhdistämään lastenkotityön arkikeskeisyyden, kasvatuksen ja työn lastensuojelullisen perustan. Sosiaalipedagogiikkaa on määritelty arjen toiminnan tulkitsijaksi ja todettu, että sosiaalipedagogiikassa korostuu suuntautuminen arkeen, toimintaan liittyvä pedagogisuus, suuntautuminen sosiaalisten ongelmien tunnistamiseen ja niiden ratkaisuun sekä monitieteinen lähestymistapa (Blomdahl Frej & Eriksson 1998; Hämäläinen 2001; Hämäläinen & Kurki 1997; Matthies 2009). Sosiaalipedagogiikka näyttäisi käsitteelle, joka yhdistäisi myös tämän tutkimuksen moninaista ja osin käsitteellisesti hajanaista kuvaa lastenkotityöstä. Tutkimukseni perusteella lastenkotityön määrittäminen pelkästään terapiatyöksi, kasvatukseksi tai hoidoksi ei riitä jäsentämään työn lastensuojelullista kontekstia.

Tutkimusta aloittaessani mietin, mitä lastenkotityöhön suuntautuville opiskelijoille tulisi opettaa. Tuohon kysymykseen vastaaminen ei ole tutkimuksen tässä vaiheessa helppoa. Sillä, miten kouluttaa työhön, jolle on tunnusomaista konkreettinen arjen pyörittäminen ja samalla elämän yllätyksellisyys ja pahan läsnäolo. Työhön, jossa tarvitaan valmiuksia toimia sekä lasten että lasten vanhempien kanssa. Työhön, jossa suhteet lapsiin voivat kestää vuosia ja muodostua varsin läheisiksi ja henkilökohtaisiksi. Työhön, jossa korostuvat tilanneherkkyys ja tilannetaju. Kysymys, miten kouluttaa lastensuojelun laitostyöhön, askarruttaa laajemminkin, samoin työntekijöiden kokemukset siitä, että opinnot ovat vastaanottaneet vain vähän niihin haasteisiin, joita he työssään kohtaavat (Heron & Chakrabarti 2002; Lindsay 2002; Petrie et al. 2006; Milligan 2003; Sallnäs 2000; Smith 2003). Lastenkotityön koulutus tapahtuu useassa Euroopan maassa osana sosiaalityön, sosiaalipedagogiikan tai kasvatusalan opintoja. Tästä syystä lastenkotityön erityispiirteiden – työn kiinnittymisen lastensuojelulainsäädäntöön, työhön liittyvät eettiset kysymykset sekä lasten ja työntekijöiden välisten suhteiden erityislaatu – on todettu jäävän koulutuksessa varsin vähälle huomiolle (Lindsay 2002, 78).

Laitostyön ammatillisesta osaamisesta on perinteisesti suuri osa siirtynyt työssä oppimisen kautta hiljaisena tietona, kokemustietona, työntekijältä toiselle. Parton & O'Byrne (2000) sekä Healy (2000) korostavat molemmat, että teorioilla on merkitystä käytännön sosiaalityölle, näin ajattelen olevan myös suhteessa lastenkotityöhön. Tieto, jota koulutus voi välittää, on kuitenkin enemmän ilmiöiden tarkastelua laaja-alaistavaa kuin yksittäisiä vastauksia antavaa. Tutkimuksen teon aikana pohdin usein kysymystä, millaista tietoa työntekijät tarvitsevat tehdessään työtään lastenkodissa lasten ja perheiden kanssa. Carolyn Taylor (2004) on esittänyt saman kysymyksen sosiaalityöntekijöiden toimiessa lasten ja perheiden kanssa. Jaan hänen huomionsa kehityspsykologisen tiedon arkipäiväistymisestä ja sen myötä tapahtuneesta lapsuuden kapealaistuneesta ymmärtämisestä. En kiellä kehityspsykologisen tiedon merkitystä, mutta suhtaudun siihen Taylorin (2004) tavoin kriittisesti erityisesti lastenkotityössä. Kehityspsykologinen tieto yksilöi sekä lapsuuden että vanhemmuuden tarkastelun. Tällöin köyhyyden, työttömyyden ja syrjäytymisen merkitys lapsuudessa ja perhe-elämässä sivuutetaan. Lastenkodin työntekijöillä on paljon tietoa perheiden tilanteista: vaikeasta taloudellisesta tilanteesta, asunnottomuudesta, vanhempien työttömyydestä, onnettomista perhetragedioista, lasten huolenpidon laiminlyönneistä, vanhempien päihteidenkäytöstä ja mielenterveysongelmista sekä puuttuvasta avusta ja läheisyyden tuesta. Miten sitten yhdistää tämän runsaan lasten ja perheiden elämäntilannetta koskevan tiedon lapsen käyttäytymiseen tai vanhempien jaksamattomuuteen, onkin sitten jo problemaattisempaa.

Toinen tärkeä koulutuksellinen kysymys liittyy työn edellyttämään reflektiivisyyteen ja eettisyyteen. Kuten Sarah Banks (2008) kirjoittaa sosiaalityöhön liittyen, lastenkotityössäkään pelkästään työn eettiset normit ja periaatteet eivät riitä takaamaan työn eettisyyttä vaan sen ohella tarvitaan tilannesidonnaista oman toiminnan eettistä tarkastelua. Ajattelen, että reflektiivisessä ja eettisessä tarkastelussa on erotettavissa kaksi eri tasoa. Ensimmäinen liittyy lastenkotityön perusteiden tarkasteluun. Mitä on se työ, jota lastenkodissa tehdään? Mikä on orientaatio, johon toiminnassa nojaututaan? Mitä on lapsen hyvä arki lastenkodissa ja mitä se edellyttää lastenkotityöltä? Tämän lastenkotityön perusteisiin liittyvän tarkastelun lisäksi huomiota tulisi suunnata myös yksittäisten tilanteiden ja tapahtumien eettiseen ja reflektiiviseen erittelyyn. Mitä tapahtuu juuri nyt?

Millaisen ymmärryksen pohjalta valitsin toimintatapani kyseisessä tilanteessa? Edistinkö toimillani lapsen hyvinvointia vai loukkasinko lasta? Lastensuojelulain määrittelemien normien ohella lastenkodin työntekijöillä on merkittävä rooli, jotta lasten oikeudet turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun toteutuisivat lastenkodissa. Näin erityisesti siksi, että meillä on vain vähän yhteiskunnallista keskustelua hyvästä laitosarjesta ja lastenkotityön sisällöstä. Suomessa ei ole laadittu valtakunnallista periaatteellista linjausta lastenkotityön sisällöstä toisin kuin esimerkiksi varhaiskasvatuksesta. Tällaisessa tilanteessa lastenkotityöntekijöiden asema lastenkotityön laadun turvaajina on merkittävä.

Kun tutkimusaiheena on lastenkotityö, on myös tutkijalla edessään monia eettisiä kysymyksiä, ei pelkästään tutkimuslupaa anoessaan tai tutkimusta tehdessään, vaan myös tutkimusraporttia kirjoittaessaan. Ketä varten ajattelen kirjoittavani (Fine, Weis, Weseen & Wong 2003) ja mitä seurauksia kirjoittamallani tekstillä on tutkimuskohteelleni? Tutkimuskohteenani on ollut arkinen lastenkotityö, eivät varsinaisesti lastenkodin työntekijät, lapset tai lasten vanhemmat. Siitä huolimatta aiheestani ei voi kirjoittaa niin, etten kirjoittaisi myös heistä, lastenkodin henkilöistä. Tekstiä kirjoittaessani olen tasapainoillut lapsuuteen ja huolenpitoon liittyvän romantisoinnin, lastensuojeluun liittyvän pahan ohittamisen ja paisuttamisen sekä laitostyön virallisen retoriikan ja todellisuuden välillä. Tutkimusaiheeni valintaa on ohjannut huoli vaikeissa olosuhteissa elävistä lapsista sekä huoli siitä, että lastenkodissa tehtävä työ on saanut osakseen niin vähän yhteiskunnallista kiinnostusta. Olen alusta lähtien ollut tietoinen aiheeni marginaalisesta asemasta tutkimuskohteenani. Se on ollut vahva kimmoke tehdä tutkimusta, mutta asettanut monia kysymyksiä aineiston jäsentämiselle ja tutkimusraportin kirjoittamiselle. Työntekijät kuvasivat työtään usein näkymättömäksi – työksi, josta kertominen ulkopuolisille siten, että sen tavallisuus ja samaan aikaan siihen liittyvä erityisyys tulisivat ymmärretyiksi, koettiin vaikeaksi. Vaikeaa sen käsitteellistäminen on ollut minullekin. Kirjoittaessaan sisällöltään rikkaasta, päällekkäisiä tapahtumia ja joskus useita vuosia kestävästä työstä, onnistuu tekstiksi vangitsemaan vain osan. Arkisen yhteiselämän moninaisuus tuntuu tieteellistä tutkimusta kirjoittaessa pysähtyvän tilanteiksi, yksittäisiksi kohtaamisiksi, tekstiksi, joka vain ohuelti koskettaa vahvasti lastenkodissa kokemansa ja kohtaa-

mansa ammatillisen työn pintaa. Tutkimusaiheeseeni liittyvä käsitteellinen jäsenymättömyys koskettaa myös laitosten nimeämistä. Lastensuojelulaitoksia on vaikea luokitella niiden tilojen, nimien tai toimintaideologian perusteella ja tämän pohjalta paikantaa tutkimukseni lastenkoteja suhteessa muihin lastensuojelulaitoksiin ja arvioida tutkimukseni yleistettävyyttä. Tutkiminen ja sattuma liittyvät vahvasti lastenkodista tietämiseen. Olen nähnyt ja päässyt kurkistamaan kahden lastenkodin arkeen. Olin lastenkodeissa ajanjakson, jota ei laitostyön näkökulmasta voi pitää pitkänä. Se, millaisten asioiden äärellä juuri kyseisenä periodina juuri kyseisissä lastenkodeissa on toimittu, on tehnyt joistain aiheista näkyviä, kun samalla jotkut muut ilmiöt ovat jääneet näkymättömiksi. En ollut lastenkodissa paikalla silloin, kun työntekijät rajoittivat lasta fyysisesti pitämällä hänestä kiinni. Näin kuitenkin tapahtui. Tämä sai minut mietteliääksi, miksi näin kävi. Oliko työntekijöiden toiminta lastenkodilla ollessani sittenkin jotenkin erilaista? Vai oliko kyseessä puhdas sattuma, joka kertoi osaltaan rajoittamistoimien yleisyydestä, tai pikemminkin niiden harvinaisuudesta tutkimukseni lastenkodeissa?

Tutkimusotteeni rajoituksena voidaankin pitää etnografisen tietämisen sattumanvaraisuutta, paikallisuutta, tilannesidonaisuutta ja tutkijakeskeisyyttä. Etnografista tutkimusotetta on kritikoitu myös kysyen, miten totuudenmukaista ja siirrettävää tietoa sen avulla voidaan saada. Kysymys koskettaa laajemminkin laadullista tutkimusta. Kiistely tutkimuksen arvioinnin kriteereistä sekä sen myötä realismin ja relativismin suhteesta näyttää uudelleen ajankohtaiselle keskusteltaessa laadullisen tutkimuksen mahdollisuuksista ja rajoituksista sekä sen avulla saadun tiedon varmuudesta (Hammersley 2009). Etnometodologisesti suuntautuneena etnografina en ole tavoitellut jotain pysyväksi ajattelemani totuutta lastenkotityöstä, mutta en myöskään osaa määritellä itseäni puhtaaksi relativistisen totuusnäkömyksen kannattajaksi. Mielestäni myös etnometodologisesti suuntautunutta tutkimusotetta ja sen avulla saavutettua tietoa voidaan tarkastella tieteellisten kriteereiden pohjalta. En kuvittele tietäväni, mitä lastenkotityö on niin, että voisin olettaa sen olevan kaikissa lastenkodeissa juuri sitä, millaiseen ymmärryksen työstä olen tutkimusaineistoni perusteella päätenyt. Silti tutkimukseni tuottaa tietoa voi ja tulee arvioida sen perusteltavuuden ja uskottavuuden näkö-

kulmasta. Tutkimusotteeni kriittinen kohta ovat käsitteellistyksen, joiden avulla olen tiivistänyt aineistoani. Koska en ole tukeutunut yhteen teoreettiseen viitekehukseen, olen joutunut jatkuvasti kyseenalaistamaan käsitteellistyksiäni ja niiden perusteita sekä jäljittämään erilaisia teoreettisia keskusteluja. Ajattelen, että eri näkökulmista ja käsitteellistyksistä käsin asiat ja ilmiöt tulevat eri tavalla ymmärretyiksi. Vakavana pyrkimyksenäni on ollut näin toimiessani ymmärtää paremmin ja syvällisemmin lastenkotityötä. Kyse on ollut toki myös tutkijan valasta määritellä käsitevalinnoillaan tutkimuskohdettaan. Se, olenko näillä valinnoillani onnistunut tavoittamaan yleistettävää tietoa lastenkotityöstä jää osin tulevien lukijoiden ja tutkijoiden arvioitavaksi. Tutkimusotteeni vuoksi monet lastenkotityöhön liittyvät kiinnostavat ja ajankohtaiset aiheet, kuten sukupuolen merkitys lastenkotityössä, lasten keskinäisen suhteet ja lasten kanssa työskenteilyn erityiskysymykset (Kendrick 2008) sekä kysymys lasten osallisuudesta lastensuojelun laitostyössä (Knorth, Van den Bergh & Verheij 2002; Whiteford 2005), ovat jääneet tutkimukseni sivujuonteiksi, seuraavien tutkimusten aiheiksi.

Lähdeluettelo

- Aho, Päivi (1999) Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Helsinki: WSOY.
- Ainsworth, Frank & Hansen, Patricia (2005) A dream come true- no more residential care. A corrective note. *International Journal of Social Welfare* 14, 195–199.
- Alakoski, Susanna (2007) *Sikalat*. Helsinki: Schildts.
- Alanen, Leena & Karila, Kirsti (2009) Lapsuuden ja lapsen tulkinnat lapsikohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 70–88.
- Andersson, Bengt (2007) *Diversity in Residential Care and Treatment for Young People in Sweden*. Göteborg University. Department of Psychology. Göteborg.
- Andersson, Bengt & Johansson, Jan & Hwang, Philip (2007) Long-term residential care for youths in Sweden – approaches to treatment. Teoksessa Johansson, Jan (toim.) *Residential Care For Young People in Sweden*. Göteborg University. Department of Psychology. Göteborg.
- Andersson, Bengt & Johansson, Jan (2008) Personal Approaches to Treatment among Staff in Residential Care: A Case Study. *Journal of Social Work*, 8(2), 117–134.
- Anglin, James P. (2002) *Pain, Normality, and the Struggle for Congruence: Re-interpreting Residential Care for Children and Youth*. New York & London & Oxford: Haworth Press.
- Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (1994) (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara (2003) *Key Themes in Qualitative Research. Continuities and Change*. Walnut Creek & Lanham & New York & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.

- Banks, Sarah (2008) Critical Commentary: Social Work Ethics. *British Journal of Social Work* 38, 1238–1249.
- Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) (toim.) *Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa*. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY, 47–81.
- Bardy, Marjatta (2002) Mistä vanhemmuus tehdään? Teoksessa Järvinen, Katriina & Kolbe, Laura (toim.) *Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä*. Helsinki: Tammi, 35–52.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja muiden tarinat – ihmisyyttä vaalimassa*. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaisu (2007) *Vaativa vauvaperhetyö: kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta*. Työpapereita 13. Helsinki: Stakes.
- Barkman, Johanna (2003) Minä, äiti, isä ja koti, Lasten tarinoissa. Teoksessa Krappala, Mari & Pääjoki, Tarja (toim.) *Taide ja toiseus, Syrjästä yhteisöön*. Helsinki: Stakes, 93–100.
- Basaglia Franco (1972) *Kumous laitospaailmassa*. Helsinki: Tammi.
- Berridge, David & Brodie, Isabelle (1998) *Children's Homes Revisited*. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Blomdahl Frej, Gunborg & Eriksson, Bengt (1998) (toim.) *Social omsorg och socialpedagogik. Filosofi – teori – praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Buckley, Helen (2003) *Child Protection Work. Beyond the Rhetoric*. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Bäck-Wicklund, Margareta & Johansson, Thomas (2003) (toim.) *Nätverksfamiljen*. Tukholma: Natur och Kultur.
- Böök, Marja Leena & Perälä-Littunen, Satu (2006) Luottamusta rajojen kera - mielipidekirjoitusten vanhemmuuden kutsu. *Nuorisotutkimus* 2(24), 3–17.
- Cameron, Claire (2004) *Social Pedagogy and Care. Danish and German Practice in Young People's Residential Care*. *Journal of Social Work* 4(2), 133–151.
- Chakrabarti, Mono & Hill, Malcolm (2000) (toim.) *Residential Child Care. International Perspectives on Links with Families and Peers*. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

- Children's Homes. National Minimum Standards. Children's Homes Regulations. (2002) Department of Health. www.doh.gov.uk/ncsc. (Viitattu 15.10.2006).
- Christensen, Pia Haudrup & Prost Alan (2002) Working with Ethical Symmetry in Social Research with Children. *Childhood* 9(4), 477–497.
- Christensen, Pia Haudrup (2004) Children's Participation in Ethnographic Research: Issues of power and representation. *Children & Society* 18(2), 165–176.
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies. Thousand Oaks & Lontoo & New Delhi: Sage.
- Coffey, Amanda (1999) The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity. Lontoo & Thousand Oaks & New Delhi: Sage
- Crimmens, David & Milligan, Ian (2005) (toim.) Facing Forward: Residential Child Care in the 21st Century. Dorset: Russell House.
- Daniel, Brigid (2008) The Concept of Resilience. Messages for Residential Child Care. Teoksessa Kendrick, Andrew (toim.) Residential Child Care. Prospects and Challenges. Research highlights in social work 47. Lontoo & Philadelphia. Jessica Kingsley Publishers, 60–75.
- Davis, Ann (1981) The Residential Solution. State alternatives to family care. Lontoo: Tavistock Publications.
- Davis, Beverly (2001) The Restorative Power of Emotions in Child Protection Services. *Child and Adolescent Social Work Journal* 18 (6), 437–454.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonne S. (2005) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonne S. (toim.) The Handbook of Qualitative Research. Kolmas painos. Thousand Oaks & Lontoo & New Delhi: Sage, 1–32.
- Dolan, Pat & Canavan, John & Pinkerton, John (2005) (toim.) Family Support as Reflective Practice. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.
- Edwards, Rosalind & Mauthner, Melanie (2002) Ethics and Feminist Research: Theory and Practice. Teoksessa Mauthner, Melanie & Birch, Maxine & Jessop, Julie & Miller, Tina (toim.) Ethics and Qualitative Research. Lontoo & Thousand Oaks & New Delhi: Sage, 14–31.
- Ely, Margot & Vinz, Ruth & Downing, Maryann & Anzul, Margaret (2001) On Writing Qualitative Research: Living by Words. Lontoo & Philadelphia: RoutledgeFarmer.

- Emerson, Robert M. & Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. (2007/2001) Participant Observation and Fieldnotes. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) Handbook of Ethnography. Los Angeles & Lontoo & New Delhi & Singapore: Sage, 352–368.
- Emond, Ruth (2008) Children's Voices, Children's Rights. Teoksessa Kendrick, Andrew (toim.) Residential Child Care. Prospects and Challenges. Research highlights in social work 47. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 183–195.
- Engeström, Yrjö (1995) Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.
- Eriksson, Lars D (1967) (toim.) Pakkoauttajat. Helsinki: Tammi.
- Eronen, Tuija (2004) Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. Janus 12(4), 359–378.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2006) 'The ordinary': preliminary findings and conceptualisation of 'the ordinary' in children's home. Julkaisussa Oksanen, Atte & Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (toim.) Comparing Children, Families and Risks. Childhood and Family Research Unit Net Series 2. Tampere University Press, 74–85. <http://tampub.uta.fi/childhood/951-44-6654-3.pdf>.
- Eronen, Tuija (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b655b1c3beee3e/2000luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf>. (Viitattu 30.7.2008).
- Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. Janus 16(1), 19–34.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2009, tulossa) Now you see them – now you don't. Institutions in Finnish Child Protection Policy. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.) Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic Lenses. Oxford: Policy Press.
- Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (1995) (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskonen, Inkeri (2005a) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Acta Universitatis Tamperensis 1107. Tampere: Tampere University Press.

- Eskonen, Inkeri (2005b) Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. *Psykologia* 40(2), 145–155.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.
- Farrell, Ann (2005) (toim.) *Ethical Research with Children*. Maidenhead: Open University Press.
- Featherstone, Brid (2004) *Family Life and Family Support. A Feminist Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ferguson, Harry (2005) Working with Violence, the Emotions and the Psychosocial Dynamics of Child Protection: Reflections on the Viktoria Climbié Case. *Social Work Education* 24(7), 781–795.
- Fine, Michelle & Weis, Lois & Weseen, Susan & Wong, Loonmun (2003) For Whom? Qualitative Research, Representations and Social Responsibilities. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonne S. (toim.) *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues. Second Edition*. Thousand Oaks & Lontoo & New Delhi: Sage, 167–207.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2002) Tunteet – sosiaalityötä harjoittelevan häpeä? *Aikuis-kasvatus* 4, 295–305.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2003) (toim.) *Perhe murroksessa: Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Forsberg, Hannele & Vagli, Åsa (2007) The Social Construction of Emotions in Child Protection Case-Talk. *Qualitative Social Work* 5 (1), 9–31.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Fox Harding, Lorraine (1997) *Perspectives in Child Care Policy*. Lontoo: Longman.
- Freire, Paulo (1972) *Pedagogy of the oppressed*. New York: Penguin Books.
- Freire, Paulo (2005) *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.

- Frost, Nick & Mills, Sue & Stein, Mike (1999) *Understanding Residential Child Care*. Aldershot: Ashgate Arena.
- Gallagher, Michael (2008) 'Power is not an evil': rethinking power in participatory methods. *Children's Geographies* 6(2), 137–150.
- Garfinkel, Harold (1967/1984) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving (1962) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Goffman, Erving (1969) *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1994) Uusi etnografia ja elämän sosiaalinen rakentuminen. *Janus* 2 (4), 352–361.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) *The New language of Qualitative method*. Lontoo: Oxford University Press.
- Guillemin, Marilyns & Gillam, Lynn (2004) Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry* 10(2), 261–280.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007) Etnografisesta tietämisestä. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irmeli (2006) (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1996) *Ethnography, Principles in Practice*. Lontoo: Routledge.
- Hammersley, Martyn (2009) Challenging Relativism: The Problem of Assessment Criteria. *Qualitative Inquiry* 15(1), 3–29.
- Harrikari, Timo (2004) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. *Julkaisuja* 48. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura.
- Hautamäki, Airi (2008) Naisen yksilöllistymisen mahdollisuus ja hinta – oman äänen löytäminen ja äitiys. Lahikainen, Anja-Riitta & Punamäki, Raija-

- Leena & Tamminen, Tuula (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY, 117–141.
- Hautaniemi, Petri (2004) Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura.
- Have ten, Paul (2004) Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology. Lontoo & Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Healy, Karen (2000) Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change. Lontoo & New York: Sage.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Syrjälä, Leena (2002) (toim.) Minussa elää monta tarinaa: kirjoituksia opettajuudesta. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Heino, Tarja & Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys: lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsennyksiä. Aiheita. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 68 (6), 584–596.
- Heino, Tarja (2005) Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osoisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 195–225.
- Heino, Tarja (2008) Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Työpapereita 9. Helsinki: Stakes.
- Helminen, Marja-Liisa & Iso-Heiniemi, Mari (1999) Vanhemmuuden roolikartta: käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Hem för vård eller boende (2003) Socialstyrelsen författningssamling. SOSFS 2003:20. Föreskrifter och allmänna råd. Tukholma. http://www.sos.se/sosfs/2003_20/2003_20.pdf. (Viitattu 29.12.2008)
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (2004a) (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus.
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (2004b) Hyvinvointityön ammattien tutkimus. Teoksessa Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.
- Hepburn, Alexa (2004) Crying: Notes on Description, Transcription and Interaction. Research on Language and Social Interaction 57(3), 251–290.
- Heritage, John (1996) Harold Garfinkel ja etnometodologia. Jyväskylä: Gaudeamus.

- Heron, Gavin & Chakrabarti, Mono (2002) Impact of Scottish vocational qualifications on residential child care: have they fulfilled the promise. *Social Work Education* 21(2), 183-97.
- Heyl, Sherman, Barbara (2007/2001) *Ethnographic Interviewing*. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) *Handbook of Ethnography*. Los Angeles & Lontoo & New Delhi & Singapore: Sage, 369–383.
- Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla-hanke. Työpapereita 21. Helsinki: Stakes.
- Hoikkala, Susanna (2005) Lastensuojelun laitoshuollon ammatillisia käytäntöjä jäsentämässä. Julkaisussa Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Tapola, Maria (toim.) *Tieto nousee kentältä*. Helsinki: Pääkaupungin sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA:n ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 2, 30–45.
- Holland, Sally & O'Neill, Sean (2006) "We had to be there to make sure it was what we wanted". Enabling children's participation in family decision-making through the family group conference. *Childhood* 13(1), 91–111.
- Holstein, James A. & Gubrium Jaber F. (1995) *The Active Interview*. Qualitative Research Methods series 37. Thousand Oaks & Lontoo & New Delhi: Sage.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2004) "Elämä on ahasta täällä". Otteita maailmasta joka ei pidä kiinni. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) *Arki satuttaa*. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 51–81.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2003) Sensitive issues in vulnerable conditions. Studying violence in youth residential care. *Nordic Journal of Youth Research* 11(4), 323–339.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006) Vaikeat aiheet haavoittuvissa olosuhteissa. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irmeli (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 296–317.
- Hukkanen, Raija (2002) *Psychosocial Problems of Children Placed in Children's Homes*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja D osa 524. Turku.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus* 8 (3), 249–265.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2002) (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen (2002). Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Hyytinen, Riitta (2007) Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 37.
- Hämäläinen, Juha & Kurki, Leena (1997) Sosiaalipedagogiikka. Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen, Juha (2001) Paul Natorp – sosiaalipedagogiikan teorian jättiläinen. Teoksessa Huhmarniemi, Raija & Skinnari, Simo & Tähtinen, Juhani (toim.) Platonista transmodernismiin – Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 203–229.
- Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aateperhystä ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutin A-sarja 22.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Gummerus.
- Höjer, Ingrid (2003) Fosterfamiljen. Teoksessa Bäck-Wicklund, Margareta & Johansson, Thomas (red) Nätverksfamiljen. Tukholma: Natur och Kultur, 212–228.
- Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita 29. Helsinki: Stakes.
- Jansson, Tove (1987) Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia. Porvoo: WSOY.
- Johansson, Jan (2007) Residential Care For Young People in Sweden. Göteborg University. Department of Psychology. Göteborg.

- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (2004) (toim.) Ruumis töihin. Käsité ja käytäntö. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Juha (2006) Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämissuunnitelma. Huostaanottotyöryhmän raportti 31.1.2006. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/bd5c0466-1a2d-4954-a8ef-03b24755ad17/Loppuraportti%20150106.pdf>. (Viitattu 30.7.2008.)
- Josselson, Ruthellen (2004) Nimeämistä, tunkeilua, vallankäyttöä? Toisten elämästä kirjoittamisesta. Teoksessa Latvala, Johanna & Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija (toim.) Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 292–305.
- Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. Janus 12 (2), 155–183.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Katriina & Kolbe, Laura (2002) (toim.) Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä. Helsinki: Tammi.
- Järventie, Irmeli (1999) Syrjäytyvätkö lapset? Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6. Helsinki: Edita.
- Kainlauri, Anne (1998) Kohtaamisia kotityön näyttämöllä. Teoksessa Haverinen, Riitta & Simonen, Leila & Kiikkala, Irma (toim.) Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Raportteja 221. Helsinki: Stakes, 182–198.
- Kaipio, Kalevi (1979) Antakaa meille mahdollisuus. Jyväskylä: Gummerus.
- Kalland, Mirjam (2001) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198–233.
- Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (2002) (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaskela, Marja & Kekkonen, Marjatta (2006) Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta – Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Oppaita 63. Helsinki: Stakes.

- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36. Helsinki: Stakes.
- Kelly, Barbara (1992) *Children inside. Rhetoric and practice in a locked institution for children.* Lontoo & New York: Routledge.
- Kendrick, Andrew (2005) *Social Exclusion and Social Inclusion: Themes and Issues in Residential Child Care.* Teoksessa Crimmens, David & Milligan Ian (toim.) *Facing forward. Residential child care in the 21st century.* Dorset: Russell House, 7–18.
- Kendrick, Andrew (2008) (toim.) *Residential Child Care. Prospects and Challenges.* Research highlights in social work 47. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Kendrick, Andrew & Steckley, Laura & Lerpiniere, Jennifer (2008) Ethical issues, research and vulnerability: gaining the view of children and young people in residential care. *Children's Geographies* 6 (1), 79–93.
- Kilström, Anita (1998) Livsvärld som bakgrunds- ock förståelsehorisont. Teoksessa Blomdahl Frej, Gunborg & Eriksson, Bengt (toim.) *Social omsorg och socialpedagogik. Filosofi – teori – praktik.* Lund: Studentlitteratur, 34–46.
- Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Helsinki: Stakes.
- KM 1947: 7. Lastenkotikomitean mietintö. 7.3.1947. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM. 1921:15. Yhteiskunnan lasten- ja nuorisnsuojelu. 30.4.1921. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Knorth, Erik J. & Van den Bergh, Peter M. & Verheij Fop (2002) (toim.) *Professionalization and Participation in Child and Youth Care.* Alhershott: Ashgate.
- Korhonen, Merja (1989) Käytäntösokki. Tutkimus päiväkodin toimintatavan muutoksesta. Tampere: Vastapaino.
- Korhonen, Timo (2006) Jokaisessa kuvassa näen Toisen kasvot. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irmeli (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 161–180.
- Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. *Acta Universitatis Tamperensis.* 1322. Tampere University Press. Tampere.

- Kuronen, Marjo (1993) Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tutkimuksia 35. Helsinki: Stakes.
- Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 277–296.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha-Matti (1993) Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.
- Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämishjelma. Sijais- ja jälkihuoltotyöryhmän loppuraportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>. (Viitattu 15.11.2006)
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laaksonen, Pekka & Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (2003) Tutkijat kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Laaksonen, Sari & Kemppainen, Martti (2005) (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikota mielet. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus 15 (4), 316–332.
- Laitinen, Merja & Virokannas, Elina & Juhila, Kirsi & Julkunen, Ilse & Karisto, Antti (2007) Suunniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön tutkijakouluryhmässä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 57. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laki perusopetuslain muuttamisesta (1136/2003). <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031136>. (Viitattu 28.4.2007)
- Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005). <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050272>. (Viitattu 28.4.2007)

- Lammi-Taskula, Johanna (2004) Pienet koululaiset. Teoksessa Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.) Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes, 58–74.
- Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (2007) (toim.) Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Larsson Sjöberg, Kristina (2003) Mamma, pappa, styvpappa – barn. Föräldskap i länkade familjesystem. Teoksessa Bäck-Wicklund, Margareta & Johansson, Thomas (toim.) Nätverksfamiljen. Tukholma: Natur och Kultur, 83–99.
- Lastensuojelu 2007 – Barnskyddet 2007 – Child welfare 2007. Tilastotiedote 23/2008. 15.8.2008. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2008. Helsinki: Stakes.
- Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio (2006) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 25. Helsinki: Helsingin yliopistopaino.
<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2006/05/hl1147768355553/passthru.pdf>. (Viitattu 28.4.2007)
- Lastensuojelun Kehittämishjelma 2004–2007. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 13. Helsinki.
- Lee-Treweek, Geraldine (2000) The Insight of Emotional Danger. Research experiences in a home for older people. Teoksessa Lee-Treweek, Geraldine & Linkogle, Stephanie (toim.) Danger in the Field. Risk and ethics in social research. London & New York: Routledge, 114–131.
- Lindsay, Margaret (2002) Building a Professional Identity: The Challenge for Residential Child and Youth Care. Teoksessa Knorth, Erik J. & Van den Bergh, Peter M. & Verheij Fop (toim.) Professionalization and Participation in Child and Youth Care. Alhershott: Ashgate, 75–86.
- LSL. Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- LSL. Lastensuojelulaki. 5.8.1983/683.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1983/19830683>
- Maso, Ilja (2007/2001) Phenomenology and Ethnography. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) Handbook of Ethnography. Los Angeles & Lontoo & New Delhi & Singapore: Sage, 136–144.
- Matinlompola, Unto (2002) Pahan keskellä. Teoksessa Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 18–41.

- Matthies, Aila-Leena (2009) Saksalaisen sosiaalityön tiedepohja ja professionalistuminenäkymät. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 237–267.
- Milligan, Ian (1998) Residential Work is not Social Work. *Social Work Education* 17(3), 275–285.
- Milligan, Ian (2003) A new route of professionalism? The development of a residential child care Dip SW in Scotland. *Social Work Education* 22(2), 283–295.
- Milligan, Ian & Stevens, Irene (2006) Residential Child Care. Collaborative Practice. Lontoo & Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Moilanen, Pentti (1999) Sosiaalipedagogiikan tieteenteoriati. Kuopion yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Opetusjulkaisuja 3. Kuopio.
- Montigny de, Gerald (2008) Ethnometodology for Social Work. *Qualitative Social Work* (6)1, 95–120.
- Moses, Tally (2000a) Attachment Theory and Residential Treatment: A Study of Staff-Client Relationships. *American Journal of Orthopsychiatric Association* 70 (4), 474–490.
- Moses, Tally (2000b) Why People Choose to Be Residential Child Care Workers. *Child and Youth Care Forum* 29(2), 113–126.
- Mudaly, Neerosh & Goddard, Chris (2006) The Truth is longer than a Lie. Children's Experiences of Abuse and Professional Interventions. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Munro, Eileen (2002) Effective Child Protection. Lontoo: Sage.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Selvityksiä 1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. SOCCAn ja Heikki Waris - instituutin julkaisuja 7. Helsinki: SOCCA Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Myllärniemi, Annina (2007) Lastensuojelun perhetyö ammattikäytäntönä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisuja 15. Helsinki: SOCCA Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas – ja käsikirjat. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

- Mönkkönen, Kaarina (1998) Dialogisuus ja vuorovaikutuksesta syrjäytyminen. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipedagoginen työorientaatio nuorten kanssa tehtävässä työssä. Julkaisematon sosiaalipsykologian lisensiaatin tutkimus. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94. Kuopio.
- National Standards for Children's Residential Centres. Government of Ireland. www.hiqa.ie/Social_Services_Inspectorate. (Viitattu 28.5.2008)
- National Statistic (2007) First Release. Children looked after in England (including adoption and care leavers) year ending 31 March 2007. Department for children, schools and families. SFR 27/2007. <http://www.dcsf.gov.uk/rsgateway/DB/SFR/s000741/SFR27-2007rev.pdf>. (Viitattu 18.2.2009)
- Niemelä, Hilikka (2005) Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Teoksessa Laaksonen, Sari & Kemppainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 57–78.
- Nikander, Pirjo & Zehner, Minna (2006) Ikäetiikka – elämäntien ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. Yhteiskuntapolitiikka (71) 5, 515–526.
- Nikkinen, Ilse (1993) Uhrautuvasta äitihahmosta perhetyön ammattilaiseksi: sosiaalikasvattajan lastenkotityön historiallisen kehittämisen analyysi: sosiaalialan opettajien työn tutkimushankkeen osaraportti II. Tutkimuksia. Helsingin Diakonissalaitoksen sosiaali- ja terveysalan koulutus. Helsinki.
- Ojakangas, Mika (1997) Lapsuus ja auktoriteetti: pedagogisen vallan historian Snellmanista Koskenniemeen. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisu 85.
- Ojakangas, Mika (2001) Pietas. Kasvatuksen mahdollisuus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Summa.
- Oranen, Mikko (2006) Tutkimista ja tunnustelua - Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. <http://www.sosiaaliporssi.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi%20Loppuraportti.pdf>. (Viitattu 31.8.2006.)
- Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7.

- Parton, Nigel & O'Byrne, Patric (2000) *Constructive Social Work. Towards a New Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Pasanen, Timo (2001) Lastenkodin asiakaskunta. Psykiatrinen tutkimus lastenkoltilasten kehityksellisistä riski- ja suojaavista tekijöistä, oirehdinnasta sekä hoidon tarpeesta. *Annales Universitatis Turkuensis C 170*. Turku.
- Perhe-hanke. Perhepalvelujen kumppanuusohjelma. (2005) Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita. 4. Helsinki: University Press.
- Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Petrie, Pat & Boddy, Janet & Cameron, Claire & Wigfall, Valerie & Simon, Antonia (2006) *Working with Children in Care. European Perspectives*. Maidenhead: Open University Press.
- Pink, Sarah (2001) *Doing visual ethnography: images, media and representation in research*. Lontoo: Sage.
- Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 42–62.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva. *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 7–264.
- Puroila, Anna-Maija (2002) Kohtaamisia päiväkotiarjessa – kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. *Acta Univ. Oul. E. 51*. Oulu: Oulu University Press.
- Pätevä ja riittävä henkilöstö laadun takeeksi, Etelä-Suomen lääninhallituksen erillisraportti sosiaalialan henkilöstön peruspalvelujen arvioinnista 2005. Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston julkaisuja 4/2007. [http://www.laaninhallitus.fi/lh/biblio.nsf/9AE5EA01BEC9C053C225733000411888/\\$file/sto_0407.pdf](http://www.laaninhallitus.fi/lh/biblio.nsf/9AE5EA01BEC9C053C225733000411888/$file/sto_0407.pdf). (Viitattu 29.12.2008.)
- Pätevä vastuhenkilö – selkeät tehtävät, vastuu- ja toimivaltasuhteet. Selvitys yksityisen sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilön pätevydestä ja tehtäväkuvasta. Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston julkaisuja 1/2007. [http://www.laaninhallitus.fi/lh/biblio.nsf/07D986E49EF0C12EC225727B002AE7D2/\\$file/STO_0107.pdf](http://www.laaninhallitus.fi/lh/biblio.nsf/07D986E49EF0C12EC225727B002AE7D2/$file/STO_0107.pdf). (Viitattu 29.12.2008.)
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia*. *Acta Universitatis Tamperensis 383*. Tampere.

- Pösö, Tarja (1995) Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen, Pertti (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Porvoo: WSOY, 78–94.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.
- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissä. Acta Universitatis Tamperensis 1183. Tampere.
- Rajavaara, Marketta (1986) Professionaalistaminen sosiaalityön muutosstrategiana. Teoksessa Antti, Karisto & Tapani, Puro (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. taustoja, reunaehdot, näkökulmia. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki: Yliopistopaino, 43–68.
- Rantala, Taina (2007) Kokemuksen etnografia – avain koulun arjen tunteisiin. Teoksessa Syrjäläinen, Elina & Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Tampereen Yliopistopaino, 126–158.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2005) Lihaa ja verta. Etnografisen kenttätutkimuksen ruumiillisuus. Teoksessa Hirsiaho, Anu & Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (toim.) Kohtaamisia rajoilla. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintakertomus 1038, 225–246.
- Rastas, Anna (2007) Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Tampere: Tampere University Press.
- Rautiainen, Mari (2001) (toim.) Vanhemmuuden roolikartta: käyttäjän opas 2. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Reijonen, Mikko (2005) Mitä työtä se perhetyö oikein on? – Ammattina perhetyöntekijä. Teoksessa Reijonen, Mikko (toim.) Voimaa perhetyöhön. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–15.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Yliopistokustannus.
- Rusanen, Erja (1990) Muutoksen arki päivähoitossa. Voisiko jotain olla toisin lasten päivähoitossa- projektin loppuraportti. Osa I. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisuja 9.

- Sallnäs, Marie (2000) Barnavårdens institutioner – framväxt, ideologi och struktur. Stockholms universitet. Institutionen för socialt arbete. Rapport nr. 96. Tukholma.
- Salvatore, R.A. (2000) Arvoitusten saari. Helsinki: Jalava.
- Satka, Mirja (2006) (toim.) Mäki, Helmi. Hyvä kysymys. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen työn sisältöä etsimässä 1960-luvulla. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Satka, Mirja (2000) Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin väliin. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) Sosiaalityön tutkimus, Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 35–67.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylynd, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9–19.
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 7. Helsinki.
- Savolainen, Miina (2008) Maailman ihanin tyttö. Helsinki: Blink Entertainment.
- Selvitys lastensuojelun peruskoulutuksesta 2005–2006. Lastensuojelun kehittämissuunnitelma. http://groups.stakes.fi/NR/rdonlyres/333EB4AC-E41C-4A98-8A8F-B4256DDB9293/0/Lastensuojelunasemaopetus-suunnitelma-2005%20-%2096hman_100506.pdf. (Viitattu 28.4.2007)
- Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (2007) (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Silverman, David (1985) Qualitative Methodology & Sociology. Describing The Social World. Vermont: Gower Publishing.
- Siren, Pirkko (1967) Ei kotia ei koulua. Teoksessa Eriksson, Lars D. (toim.) Pakkoauttajat. Helsinki: Tammi.
- Smith, Dorothy E. (1987) The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Mark (2003) Towards a Professional Identity and Knowledge Base. Is Residential Child Care Still Social Work? Journal of Social Work 3(2), 235–252.

- Smith, Mark (2005a) Applying Ideas from Learning and Teaching in Higher Education to Develop Professional Identity: The Case of the M.Sc. in Advanced Residential Child Care. *Child and Youth Care Forum* 34(4), 261–277.
- Smith, Mark (2005b) Rethinking Residential Child Care: A Child and Youth Care Approach. Teoksessa Crimmens, David & Milligan Ian (toim.) *Facing forward. Residential child care in the 21st century*. Dorset: Russell House Publishing, 115–125.
- Smith, Pam & Bryan, Karen (2005) Participatory Evaluation: Navigating the Emotions of Partnerships. *Journal of Social Work Practice* 19 (2), 195–209.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2008) Hold On. Physical Restrain in Residential Child Care. Teoksessa Kendrick, Andrew (toim.) *Residential Child Care. Prospects and Challenges. Research highlights in social work* 47. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 152–165.
- Stevens, Irene & Furnivall, Judy (2008) Therapeutic Approaches in Residential Child Care. Teoksessa Kendrick, Andrew (2008) *Residential Child Care. Prospects and Challenges. Research highlights in social work* 47. Lontoo & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 196–209.
- Strandell, Harriet & Forsberg, Hannele (2005) Kohti kurinalalaista lapsuutta? Kysymys pienten koululaisten iltapäivien (uudelleen) määrittelystä. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (6), 610–623.
- Suoninen, Eero (2001a) Miten tutkia moniäänistä ihmistä? *Acta Universitatis Tamperensis* 580. Tampere.
- Suoninen, Eero (2001b) Harold Garfinkel, Etnometodologia ja sosiaaliset järkeilytavat. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 365–382.
- Suoninen, Eero (2008) Ihanteet ja arki. Teoksessa Lahikainen, Anja-Riitta & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 142–159.
- Suoranta, Juha (1997) Kasvatuksellisesti näkeväksi. *Sivistyksellinen kasvatustajattelu tässä ajassa*. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisuja.
- Syrjälä, Leena & Estola, Eila & Mäkelä, Maarit & Kangas, Pia (1996) Elämänkerrat opettajien ammatillisen kasvun kuvaajina. Teoksessa Ojanen, Sinikka (toim.) *Tutkiva opettaja 2*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 137–150.
- Taylor, Carolyn (2004) Underpinning knowledge for child care practice: reconsidering child development theory. *Child and Family Social Work* 9, 225–235.

- Taylor, Claire (2004) *Social Work and Looked-After Children*. Teoksessa Smith, David (2004) *Social Work and Evidence-Based Practice*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers, 127–141.
- Tedre, Silva (1999) *Hoivan sanattomat sopimukset*. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 40. Joensuu.
- Tedre, Silva (2004) *Likainen työ ja virallinen hoiva*. Teoksessa Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 63–83.
- Tedre, Silva (2007) *Vanhuuden vahvat ja avuttomat*. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 95–119.
- Tervonen-Arnkill, Kaisa (2000) (toim.) *Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa*. Helsinki: Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16.
- Timonen-Kallio, Eeva (2000) (toim.) *Umbrella - työkirjamenetelmän käsikirja*. Turku.
- Timonen-Kallio, Eeva (2007) *Lastenkodin omahoitajan sosiaalipedagoginen osaaminen*. Teoksessa Hämäläinen, Juha (toim.) *Sosiaalipedagoginen aika-kausikirja. Vuosikirja 2007*. Kuopio: Suomen sosiaalipedagoginen seura, 51–76.
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (2007) *Etnografia, haastattelu ja (valta) positiot*. Teoksessa Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elna & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 89–112.
- Tuovila, Pirjo (2001) *Eheänä elämään. Lastenkoti korjaavana kokemuksena*. Projektiraportti. Helsinki: Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry.
- Turtiainen, Pirjo (1999) *Lähiöprojektin perhetyö: lastensuojelua vai yhdyskuntatyötä*. Tutkimuskatsauksia 3. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Törrönen, Maritta (2000) *Lapset arjen subjekteina, Reflektiivisen etnografian mahdollisuudet*. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus, Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 146–167.

- Uusimäki, Mervi (2005) Perhetyö palvelujärjestelmässä. Teoksessa Reijonen, Mikko (toim.) Voimaa perhetyöhön. Jyväskylä: PS-kustannus, 17–42.
- Vaaranen, Heli (2002) Kenttätyöstä kriittiseen kirjoittamiseen – kommentteja etnografian postmoderniin kritiikkiin. *Nuorisotutkimus* (20)1, 17–31.
- Vaaranen, Heli (2004) Kaaharipoikia ja rappioromantiikkaa: tutkimus erään kaahailukulttuurin elämäniloisuudesta ja tuhoisuudesta. Teknillinen korkeakoulu. Espoo: Painopörssi.
- Wager, Maaret (1999) Tutkijuus ja tunteet. Teoksessa Näre, Sari (toim.) Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä. Tietolipas 157. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 325–342.
- Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani. Perhehoitonuorten vanhempi-suhteet. tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes
- Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä. Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. 286. Jyväskylä.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit (2004) Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Valtioneuvoston asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 608/2005. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050608>. (Viitattu 28.4.2007)
- Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 432. <http://acta.uta.fi>.
- Ward, Adrian (2004) Towards a Theory of the Everyday: The Ordinary and the Special in Daily Living in Residential Care. *Child and Youth Care Forum* 33(3), 209–225.
- Ward, Adrian (2006) Models of ‘ordinary’ and ‘special daily living: matching residential care to the mental-health needs of looked after children. *Child and Family Social Work* 11, 336–346.
- Watson, David (2003) Defining quality care for looked after children: frontline workers’ perspectives on standards and all that. *Child and Family Social Work* 8, 67–77.
- Weckroth, Antti (2006) Valta ja merkitysten tuottaminen korvaushoidossa. Etnografinen tutkimus huumehoitolaitoksesta. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 47.
- Vehkalahti, Kaisa (2004) Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Jyväskylä: Gummerus.

- Vehkalahti, Kaisa (2008) *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893–1923*. Cultural History. University of Turku.
- Whiteford, Jane (2005) *Let's Face It! Young People Tell us How it is*. Teoksessa Crimmens, David & Milligan, Ian (toim.) *Facing forward. Residential child care in the 21st century*. Dorset: Russell House Publishing, 71–81.
- Wilenius, Reijo (1987) *Kasvatuksen ehdot; kasvatustieteen luonnos*. Jyväskylä: Atena-kustannus.
- Vilkko, Anni (1998) *Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista*. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Vilkko, Anni & Peltonen, Eeva (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, Anni & Karisto, Antti (2000) *Koti tutkimuskohteena ja näkökulmana*. *Janus* (8)3, 209–212.
- Viittala, Kaisu (2001) ”Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka”: sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaan otettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat tekijät. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*. 180. Jyväskylä.
- Vikman, Timo (1989) *Lastenkoti - Näin sen näen. Lastensuojelun laitoshuollon neuvottelukunnan julkaisuja 2*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (2007) (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino.
- Wrede, Sirpa & Henriksson, Lea (2004) *kahden kerroksen väkeä: kotihoidon ammatillinen uusjako*. Teoksessa Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Väri, Veli-Matti (1997) *Hyvä kasvatustieteen – kasvatustieteen hyvään. Dialogisen kasvatustieteen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.
- Yksityiset sosiaalipalvelut 2007. Suomen virallinen tilasto. Tilastotiedote 19/2008. 25.6.2008. Sosiaaliturva 2008. Helsinki: Stakes.
- Ylijoki, Oili-Helena (2001) *Rom Harré, Toimijuus, kieli ja moraalit*. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Tampere: Vastapaino, 225–251.
- Yliruka, Laura (2000) *Sosiaalisen itsetuntemuksen ja hiljainen tieto*. *FinSoc Työpajareita 2*. Helsinki: Stakes.